Iorga

oameni cari au fost
★ *
Ilustraţia copertei : P. Vulcănescu
n. iorga
oameni cari au fost
* *
EDIŢIE ÎNGRIJITĂ ŞI NOTE DE ION ROMAN
19 6 7
EDITURA PENTRU LITERATURĂ
NICOLAE DOBRESCU

Soarta rea loveşte şi mai departe în puterile şi speranţele unei generaţii întregi, care desigur că mai are de îndeplinit o misiune.

Primesc, în momentul cînd se tipăreşte această foaie, prea tîrziu ca să pot lua parte şi eu la punerea în pă- mînt a elevului meu iubit şi colaboratorului meu în atî- tea privinţe, vesţea morţii, înainte de patruzeci de ani, a bunului, cinstitului şi harnicului profesor de Universitate Nicolae Dobrescu.

Fiu de ţăran, numai el ştia prin cite greutăţi a trebuit să treacă pentru a-şi însuşi o mare cultură. Bursier al Universităţii din Bucureşti, a făcut solide studii în Apus.

L-am făcut, pe rînd, profesor la Teologie, membru corespondent al Academiei. Acuma — îl îngropăm.

Săracul Dobrescu, care spunea, plîngînd, că nu merită atîta suferinţă, ca unul ce numai bine a făcut tuturora !

La foaia aceasta[1] a lucrat în vacanţa din 1907, cînd

[1] Neamul românesc (n.a

toţi mă părăsiseră, făcînd şi bandele de expediţie alături de mine ; la cursurile de vară a alergat între cei dintîi. Acum — s-a isprăvit.

Dacă este după moarte vreo simţire, prietenul plecat tînăr dintre noi se va ruga, aiurea, pentru dăinuirea puterilor noastre şi pentru creşterea lor — căci, după atî- tea pierderi, am rămas aşa de puţini !...[1]

13 iulie 1314 (IV)
ANDRfi FAURE

Intre cej căzuţi la Ypres[2] e şi profesorul, foarte tînă- rul profesor Andrâ Faure,

Venit la noi după terminarea studiilor sale în patrie, ca să ocupe un loc la Liceul militar din Iaşi, el a prins dragă această ţară, împărtăşind idealele noastre cele mai înalte şi cele mai cinstite. Nimic din viaţa noastră nu l-a lăsat indiferent, şi glasul lui s-a auzit la întruniri publice ieşene întru glorificarea României,

Pe crucea ce-i acopere mormîntul de modest şi devotat erou va trebui cîndva ca o mină românească să adauge un „Dumnezeu să-l ierte", care-i va ţinea cald acolo jos sub pămînt.

23 novembre 1914'
(IV)

[1] Nicolae Dobrescu (1874—1914) a publicat o biografie a Iul Antim

Ivireanul şi numeroase studii privind istoria bisericii din România, ,
' Oraş în Belgia, unde s-au dat in repetate rînduri, Intre 1914 şi 1918, violente lupte între armatele franceză şi germană.
6
UN PROFESOR : VASILE BURLA

Şi eu am ceva de spus despre Vasile Burlă, de care mă leagă şi o veche datorie de recunoştinţă ce nu se poate uita. Era dintr-un neam de răzeşi din Bucovina şi, în acele convorbiri cu elevii, pe care le zugrăveşte aşa de viu d-l Sadoveanu, el nu uita să spuie că nu e numai un adevărat român, ci un coborîtor de boieri printre români. învăţase la Viena şi se prinsese de dragoste pentru filologia de mărunţişuri, foarte îndrăzneaţă, însă, uneori în construcţii, a anilor 1860. Venit ca profesor în Iaşi, el nu putea să se găsească mai bine decît în societatea „Junimii". Ii plăcea acolo calitatea culturală a oamenilor, sinceritatea lor, lipsa lor de afectaţie şi acel respect pentru tradiţia de glumă şi petrecere cu vin bun pe care o aduseseră membrii conducători, crescuţi ca şi el în universităţi germane.

Convorbirile literare, care se întemeiaseră atunci, îndemnau la scris. Un mare război filologic se începuse între ştiinţa de diletant a lui Cihac[1] şi între ştiinţa de uimitor autodidact a d-lui Hasdeu.

Pentru originea unui cuvînt se dădeau straşnice lupte, în care Cihac a ştiut totdeauna să păstreze măsura, dacă nu să cîştige biruinţa. Burlă s-a amestecat în discuţie, tipărind cîteva articole foarte bine informate şi cinstit muncite, dar ale căror rezultate nu erau totdeauna definitive.

El le-a strîns mai pe urmă într-o broşură de Studii filologice. Ca profesor de limba grecească, el a dat ceva mai tîrziu o îngrijită prelucrare a gramaticei lui Curtius, carte grea, desigur, dar care e totuşi pînă astăzi cea mai bună din care se poate învăţa greceşte.

[1] Alexandru Cihac (1825—1887) — autor al Dicţionarului etimologic daco-român (1870—1879).
7

Sfărîrparea cercului ieşean al „Junimii[11] lăsă pe Burlă singur. Activitatea lui ştiinţifică încetă, cu toate că pîna la sfîrşit i-a plăcut să cetească mult, fie şi pentru a nu scrie niciodată ce-şi pusese în minte. Familie n-avea. Despre societatea noastră, el avea părerea rea pe care o au de obicei bucovinenii. Nici în şcoală nu punea mare temei. Desigur că, aşa de cinstit cum era, el a dorit să săvîrşească ceva ca profesor. Avea şi ştiinţa, şi iubirea. Ii lipseau însă alte două însuşiri, care pot părea secundare, dar fără care cele diniîi rămîn sterpe, anume : măsura şi consecvenţa. Era sau prea bun, sau prea aspru, sau prea vesel, sau prea trist, şi se schimba adesea.

Ochiul pătrunzător şi crud al şcolarilor vedea aceasta, şi, pe vremea mea cel puţin, Burlă nu mai avea o adevărată şi deplină autoritate. Faptul că-i plăcea a vorbi, a glumi cu copiii cari nu înţelegeau ce se cade şi nu se cade, nu-l ajuta să fie ceea ce s-ar fi cuvenit după multele sale însuşiri. Cînd i se părea că pierde terenul, el lovea. Şi a doua zi îi părea rău, şi nemărginita' lui bunătate învingea astfel. Pentru cîteva vorbe nesocotite şi cîteva din atitudinile revoluţionare pe care şcoala socialistă le-a pus la modă în Iaşi, unde ele se văd şi pînă astăzi, cel ce scrie aceste rînduri a fost exclus din internatul liceului de la Iaşi. O rudă, la care căutasem

adăpost, m-a aruncat pe stradă. Şi atunci acelaşi director care mă izgonise m-a primit ca un părinte şi, făgăduin- ' du-mi reintegrarea, a zăbovit-o înadins pentru ca să stau în casa lui, în biata lui casă de boem, goală, fără rîn- duială, şi ca să mănînc la birt hrana pe care o plătea el din biata lui leafă mîncată de multele datorii care i-au fost nenorocirea. De atunci el n-a uitat pe elevul neastîmpărat şi nesupus, care ştia carte şi i se părea lui că nu e rău la suflet!

Cînd m-a văzut întîia oară om isprăvit, mi-a sărit în gît. Bucuria lui n-a fost slabă cînd a stat în capul mesei fostului său şcolar. Şi acum cîteva săptămîni el
Imi scria încă o scrisoare în care lega trei lucruri care mă înduioşau deopotrivă : visurile lui ştiinţifice, un studiu despre ortografie, grija pentru încă un elev bun, cine ştie cît de neastîmpărat şi acela (el zicea însă că nu), şi amintirea vechiului elev fără astîmpăr din alte daţi.

Despre el ca despre puţini alţii, se poate zice vorba ce se cuvine oamenilor foarte buni, care au avut greşeli, din care nici una n-a fost un păcat decît doar faţă de dînşii: Dumnezeu să-l ierte ![1]
1914
(W
EMIL GIRLEANU

Emil Gîrleanu s-a stins, minat de o boală de rinichi care de un an de zile îl distrugea. S-a stins visînd de sănătate, de bucurie şi de muncă. S-a stins cu mintea limpede şi luminoasă, cum l-am găsit, acum cîteva săptă- mîni, pe patul de spital, între flori, privind afară raze de soare, vorbind, glumind şi zîmbind, cu masca grozavă a morţii pe faţă.

Nu e aici locul să vorbim de marea pierdere pe care o sufere literatura noastră căreia i-a dat pagini clasice ca nobilă simplicitate a stilului şi adîncime a simţirii sincere. Nici de sentimentele ce ne pot mişca astăzi pe noi, aceia cari, odată, eram tovarăşi buni la Sămănătorul. El s-a gîndit în ultimele clipe şi la noi, fiindcă, în noaptea în care se lupta, la Cîmpulung, cu moartea, chipul lui nu m-a părăsit o clipă în visurile grele care mă frămîntau.

Dar, dacă astăzi există această foaie, dacă a putut

[1] V. Burlă (n. 1840) a murit în 1905. Extrăgînd articolul din O lupta literară, N, lorga l-a datat cu anul apariţiei volumului.

face ceva pentru progresul moralităţii şi idealului în această ţară, o mare parte o are Gîrleanu. El m-a îndemnat din răsputeri să încep, a crezut în biruinţă, s-a zbătut cît i-a fost cu putinţă — noi şi familiile noastre încheiam şi benzile de expediţie în casa cu chirie din strada Bu- zeşti — şi, doar cînd n-a mai putut spera, a lăsat numai asupra mea urmarea acestei lupte, plină de atîtea greutăţi şi de atîtea sacrificii.

Nu că avea chemarea unui militant politic. Era prea poet pentru aceasta, prea visător. Nici n-a scris în foaie un singur rînd de luptă. Dar idealismul lui a simţit fru- museţa acestei îndrăzneţe încercări, şi astfel „secretarul de redacţie" Emil Gîrleanu şi-a legat numele de cele dinţii luni ale silinţilor noastre spre bine pe această cale a gazetei.

Durerea noastră se adauge la aceea care va fi strîns inimile tuturor celor ce l-au cunoscut, la vestea morţii lui aşa de premature.

1014
<W
SPIRU CARPUS

Pierdem în tînărul jurist Spiru Carpus, care a încetat din viaţă la Jena, unde făcea solide studii de economie politică, pregătindu-şi răbdător o teză pe care şi-o alesese cu iubire, pe încă unul din tinerii raliaţi în toată cinstea sufletului lor la mişcarea noastră.

Carpus era şi un ziarist de chemare: a fost mult timp corespondent al foilor româneşti de dincolo, şi nu sînt decît trei luni de cînd tipăream un folositor articol de politică externă pe care, cu cîteva rînduri aşa de modeste, ni-l trimesese.

10

Păcat că se duc tinerii cei buni, şi că ramm. în aşa de covîrşitor număr, ceilalţi !

1914
(II)

DIMITKIE ANGHEL

Poetul Dimitrie Anghel care a murit la Iaşi, de mina sa, într-o tragedie care poartă pecetea neîndurată a sorţii, a fost unul din marii virtuoşi ai poeziei româneşti, dar mai ales unul din cei mai mari maeştri ai prozei noastre, în care a pus mlădiere, coloare, mult talent, foarte mult meşteşug şi uneori încă mai mult suflet. El n-a fost un militant politic. In anume chestiuni judeca altfel decît noi, ba chiar diametral opus. Dar totuşi noi îl putem privi ca pe unul din „ai noştri".

Şi anume pentru că întreaga lui generaţie nu s-a putut sustrage de la aceeaşi conştiinţă, de la simţul aceleiaşi datorii. Tradiţionalişti naţionali, realişti democraţi, aşa am fost toţi, aşa suntem astăzi cei rămaşi în viaţă. Am putut spune, pentru un motiv ori altul, şi lucruri deosebite, dar sensul operei noastre e acelaşi la toţi.

Şi de aceea regretatul scriitor nu va putea fi aşezat în istoria sufletului românesc decît în cadrul unei lupte în care n-a purtat o sabie, ce e dreptul, dar asupra căreia a proiectat razele luminoasei sale arte.

Şi cei ce trec împreună către urmaşi au motive de a simţi mai adine loviturile fatale care-i împuţinează.

1914
(II)

11

AVRAM SADEANU

încă unul din fruntaşii cu mintea ai românilor din Ungaria cade victimă a războiului atroce pentru toţi şi, pentru dînşii, şi stupid.

Avram Sădeanu, profesor la Seminariul din Arad, a murit în Galiţia. Cetitorii lucrărilor de istorie ce apar „dincolo" cunosc studiile lui serioase şi cinstite despre învăţămîntul românesc în aceste părţi şi mai ales acea cărticică despre Gheorghe Lazăr, marele dascăl ardelean, ale cărui începuturi s-au desluşit atunci pentru întîia oară.

Eu am avut plăcerea să număr între ascultătorii cursurilor de vară pe acest om blind, modest, plin de zel pentru cunoaşterea trecutului naţional şi urmărind înalte şi mîndre visuri în viitor.

Firul lor s-a rupt astăzi. Visătorul doarme în ţărîna pămîntului străin.

Dar figura prietenoasă nu va dispărea din amintirea noastră. Ea se va aşeza între ale acelor cari au murit fără să trebuiască a muri, şi din umbra tot mai deasă a vremii va veni şi zîmbetul lui, de îndemn pentru munca desfăşurată fără dînsirl şi de părere de rău pentru plecarea lui dintre noi.
1914
(W

ALEXANDRU BOGDAN

Ni l-au omorît şi pe dînsul. Nu ruşii, ci ceilalţi Aceia cari l-au băgat în focul ucigător pentru o cauză care era tot una cu sclăvia lui şi a neamului său. Profesorul Alexandru Bogdan de la gimnaziul din Braşov, cumnatul meu Sandi, era unul dintre cei mai culţi tineri din generaţia sa.

Cu o nesfîrşită răbdare, cu o stăruinţă de fier într-un corp şubred, cu cele mai mari jertfe şi înfrînări a izbutit el să-şi capete la Berlin cunoştinţele cele mai serioase şi mai întinse în domeniul literaturii germane şi al teoriilor literare. A publicat un mic studiu foarte îngrijit despre metrica românească, a făcut propuneri judicioase în materie de ortografie, a fost unul dintre cei mai harnici colaboratori ai foilor politice şi literare din Ungaria.

Puţini profesori sunt cari să aibă nesfîrşită iubire pe care el o avea pentru obiectul său, pentru şcolarii săi iubiţi, pentru cultura românească. Împărţind toate vederile noastre, încălzindu-se la marea vatră a ideilor predicate de Eminescu, pentru care ca scriitor avea cultul cel mai înţelegător, el era un factor moral de căpetenie în dezvoltarea tineretului ce-şi caută lumina în Braşov. Sfios şi bun, totdeauna cu o lumină de înţelegere şi de prietenie în frumoşii săi ochi albaştri, trăind în altă lume decît a noastră, aducînd în glasul său dulce şi clar ca o duioasă solie de aiurea, el părea menit numai să iubească pe alţii şi să primească în schimb iubirea lor.

Cu dragoste s-a dus în război. Delicatul sublocotenent în rezervă se putea eschiva de la primejdie. N-a vrut. Nu că-i păsa de soarta acelei infame temniţe a Ungariei, pe care şi el era s-o stropească cu nevinovatul său singe, dar simţea nevoia de a fi alături în cele din urmă şi [1]

[1] Pe frontul din Galiţia, armata habsburgică era încleştată în luptă cu armata rusă.

mai grele suferinzi cu ai lui. I-a sfătuit, i-a mîngîiat, i-a îndemnat, i-a hrănit şi i-a păzit în odihnă, uitînd cu totul de dînsul, cînd, înaintat pentru vitejie, călărea printre morţi pe cîmpiile de luptă din Galiţia.

Apoi, într-o zi, acum două săptămîni — aşa de încet vin veştile de acolo — un şrapnel l-a sfîşiat.

Noi nu i-am putut spune un cuvînt şi nu i-am putut pune pe piept o floare. Acum tu, Sandi, dormi acolo departe. Glasul tău de copil nu l-om mai auzi şi nici lumina bună a ochilor tăi nu ne va alina în necazuri. Sărace erou fără de răsplată al unei cauze străine şi odioase... Viitorul nu-l putem şti. Poate că niciodată visurile noastre nu se vor îndeplini. Poate că mai tîrziu numai. Poate că mîne... Dar, dacă va fi ziua aceea, şi în Braşovul tău, liberat in sfîrşit, vom întră între steaguri şi flori, te voi vedea pe tine colo, sus, înaintea bătrînei case părinteşti unde nu te-ai mai întors, şi voi auzi glasul tău spunînd liniştit şi vesel: — Vezi tu, pentru asta am murit şi

eu ![1]
1914
OD[1]

[1] Alexandru Bogdan (1881—1914) făgăduia o activitate interesantă mai ales în domeniul prozodiei (Die Metriic Eminescu’s în El/tes Jahresbericht des Instituts }iir rumänische Sprache zu Leipzig, 1904 ; Rilmica cîntecelor de copii, 1906). A mai publicat în presă unele studii eminesciene, articole despre limba literară etc.

14

D. GHICA

Traducătorul şi adnotatorul lui Herodot era cel mai studios din fiii lui Ion Ghica. Făcuse studii serioase în Anglia. Avea cunoştinţe întinse şi adinei, pe care le-a dovedit şi prin lecţiile făcute anul trecut la Institutul pentru studiul Europei sud-orientale. Amestecat şi în viaţa politică, n-avea calităţile de energie şi spontaneitate care trebuie pentru a se impune.

1914.

(IV)

AT. MARIENESCU

Din Sibiu se anunţă moartea foarte bătrînului membru al Academiei Române, At. Marienescu.

Răposatul s-a ocupat pe vremuri de literatura populară, căutînd să introducă în vechile balade elemente de interpretaţie simbolică după doctrinele la modă încă, ale lui Kreuzer.

Era un spirit dogmatic şi tenace, legat pe toată viaţa de idei preconcepute pe care nu le-ar fi părăsit cu nici un preţ. Vremea nouă îi era neînţeleasă şi-l impresiona antipatic.

Carieră politică n-a avut aproape de loc, dar a avut o onorabilă carieră de funcţionar.

Cu slăbiciunea extremă, cu părul foarte alb şi dîrzul semn de interpuncţiune fizionomică a barbişonului său napoleonian, el era la şedinţele Academiei o figură interesantă.

15

Rău nu va putea să spuie nimeni despre dînsul; binele e legat de-o viaţă absolut corectă, dar care nu s-a cheltuit pentru nici un scop mai înalt

1915

(IV)

£T. CULIANU

A murit la Iaşi, după o imobilizare prin boală, care a ţinut douăzeci de ani, N. Culianu.

Răposatul a fost un om de ştiinţă distins, un autor de cărţi didactice limpezi şi bine scrise pe vremea cînd era o faptă culturală să le scrii, a fost unul din membrii cenaclului „Junimii", celei fără lux şi fără saloane politice, însă — cu talent. Dar el va rămînea în amintirea cui l-a cunoscut ca „rectorul".

0 faţă liniştită şi bună, de patriarh cu barba albă, cu grai aşezat şi dulce, ochi de părinte opriţi cu iubire asupra copiilor săi studenţi, o grijă exemplară pentru lecţiile ca şi pentru purtările sale, ca să aibă de la cine să înveţe tinerii, o demnitate firească fără morgă şi fără pretenţii în legăturile cu alte organe şcolare — acesta a fost Culianu în lungii ani cît a

condus Universitatea din Iaşi.

într-o vreme cînd rectorii se aleg pentru politică şi nu fac decît politică, cînd datoresc locul lor nu unei chibzuiri de conştiinţă a profesorilor, ci unei acţiuni politice contra altei acţiuni politice, cînd termeni de ultima [1]

[1] Autor de lucrări istorice şi filologice, Athanasie M. Marie- nescu (1830—1915) s-a făcut cunoscut mai ales ca folclorist prin publicarea culegerilor Poezia poporală. Colinde culese şl corese şi Balade culese şl corese (1859, 1867).

brutalitate au putut fi întrebuinţaţi verbal şi în scris de unii faţă de colegii lor, cînd studenţii au putut întră în cabinetele rectorilor ca agenţii electorali la şefii lor, figura lui Culianu nu pare desfăcută din viaţa reală, ci dintr-un vechi basorelief de marmură.[1]

1915

(II)

UN OM „DARiMAT" : DIMITRIE ONCIUL

Multe lucruri se „revizuiesc" astăzi, de oameni cari-şi au chemarea de a ţrâta asemenea chestii. Cum erau odată, în destrăbălatele şcoli romane înainte de cucerirea germană, cete de „eversores", de „răsturnători", cari, nefăcînd ei înşii nimic, împiedecau să înveţe şi să lucreze pe alţii, mai puţini doritori de faimă ieftenă, aşa îşi are şi România, stricată de viaţa ei politică şi de consecinţele ei în moravuri, înainte de ceasul supremei încercări şi al grozavului risc, „răsturnătorii" săi, tineri şi bătrîni. „Dărîmă“ fiecare ce poate : cutare, scriitori, altul, oameni politici. Ba acum a venit rîndul şi al paşnicilor oameni de ştiinţă, închişi cu bucurie în cămăruţa migălosului lor lucru. S-au amestecat în viaţa publică, — deci aceia cari dau alte soluţii într-însa vor arunca asupra laboratoriului ştiinţific, din norii prezumţiei lor, oareşicare bombe cu gaze asfixiante de tăgăduiri şi insulte. *

* „Papa Culianu", cum 1 se spunea la „Junimea", Nlcolae Culianu (1829—1915) a lost profesor de matematici. Cursul său Lecţluni de calcul diferenţial (1870—1874) este cea dinţii lucrare de analiză matematică publicată în România.

Dar lîngă cei cari vreau să dărîme au fost, de cînd lumea, acei cari izbutesc să facă la loc.

Un „dărîmat" e D. Onciul, istoricul, profesorul de trecut românesc, membru al Academiei Române, despre al cării preşedinte însuşi se spune — ceea ce nu putem crede — că ar fi proclamat la un consiliu universitar inulitatea operei ştiinţifice a eruditului.

Să încercăm a „face la loc". Acuma poate douăzeci de ani, D. Onciul a fost chemat la Bucureşti. Nimeni nu l-a strîns de pe drumuri, ca „frate" trăind în lipsă, nimeni nu l-a creat, nu l-a fabricat. Ci, după studii de o noutate absolută, făcute cu o strictă şi aspră metodă, cu o răbdare puţin obişnuită în cultura noastră, şi în stăpînirea, plătită cu îndelungate osteneli, a unui material întins şi risipit, el reuşise a da icoana adevărată, întru cît se poate reconstitui, a părţii celei mai vechi şi misterioase din viaţa noastră ca popor. Aceste studii au fost o revelaţie pentru cei cari

puteau pricepe. In Apus, unde sunt mult mai mulţi învăţaţi, pentru mai puţin decît aceste rezultate întră cineva în învăţămîntul superior.

A venit la noi. învăţămîntul practic al istoriografiei nu exista încă, în domeniul lui. La istoria românilor se ascultau conferinţe şi se treceau, de formă, examene. Absolventul, licenţiatul nu ştia ce este un izvor şi cum din izvoarele neîntregi, viciate, obscure, contrazicătoare iese lamura strălucitoare a faptului constatat sigur. De munca grea a pregătirii tineretului — muncă impopulară pe lîngă toate, căci lumea era beată de „filozofie" — s-a apucat Dimitrie Onciul. I s-a consacrat douăzeci de ani, iar dacă azi avem o şcoală de istorici, lucrînd după aceeaşi metodă, aceasta se datoreşte nu numai impulsurilor şi exemplelor ce au putut veni, ci inculcării răbdătoare, aspre, a disciplinei ştiinţifice. Acest lucru l-a făcut

el, şi pentru acest lucru a jertfit cu abnegaţie un timp bogat care putea fi consacrat unor studii personale, pe care dovedise ca este în stare a le face cu trăinicie nezguduită, cu delicată observare şi coordonare a celor aşa de mici, fără ştiinţa deplină a cărora nu se pot încerca fără cutezanţă lucrurile mari.

Pe dealul lui Mihai Viteazul geniul lui Hasdeu prezida, melancolic, la ruinarea unor vechi încăperi istorice, în care urmele trecutului nostru putrezeau în neîngrijire. La noi nu i se dă fiecăruia ce trebuie, ce e chemat să facă, şi oricine a cunoscut pe Hasdeu ştie că a-i da o funcţie administrativă, a-l pune să ordoneze şi să păzească o instituţie, fie şi ştiinţifică, a-i impune să redacteze rapoarte şi să iscălească adrese era nu numai o garanţie de neglijare a instituţiei, dar şi o ironie faţă de vioiul romantism dezordonat al acestei naturi de excepţie. Şi, atunci cînd Hasdeu însuşi a înţeles adeasta, nimeni n-a „miluit" pe Onciul cu direcţia Arhivelor, ci toţi ne-am dat în lături înaintea candidaturii lui, fiindcă ştiam că acel moment nu este al cercetătorului, ci al fundatorului şi al orînduitorului.

Astăzi un imens şi frumos palat se înalţă pe locul ruinelor, într-o ordine admirabilă miile de documente şi dosare aşteaptă pe lucrătorii cari le vor face să vorbească. Iar, dacă aici locuieşte, în anii lui de maturitate obosită de un lucru spornic, creatorul Arhivelor statului, aceasta nu poate supăra pe nimeni într-o ţară unde atîţia stau în palate, particulare şi publice, unde a fost munca altora ori unde, pînă acum, n-a fost munca nimănui.

Acestea am avut să le spun aici, afirmînd încă o dată, la sfîrşit, principiul că greşeala cea mai mare şi cea mai naivă este ca, atunci cînd interesele politice ale cuiva se ciocnesc de interesele politice ale altuia, să se încerce a ruina, nu o atitudine în viaţa publică, ci o muncă şi

reputaţie pe care nimic nu le mai poate ştirbi, o dată ce ele sunt,[1]

1915

(W

UN POET STUDENT : ALEXANDRU SIHLEANU

Pietatea familiei a ridicat un monument la Sihlea, în judeţul Rîmnicul Sărat, acelui poet mort tînăr care a cîntat, întors din străinătate, la 1854,

„frumoasele locuri", „verdea cîmpie", „gîrliţa cu tainici şoapte", „pădurea misterioasă" şi „doina ciobănaşilor" de la moşie. S-a adus astfel o închinare spiritului care nu se poate despărţi niciodată de aceste locuri iubite ale copilăriei sale, ale celor dintîi simţiri şi ale durerilor ce-l stăpîneau atunci cînd îşi dădea seama că „pustia cea deşartă de pe malul nisipos", dincolo de margenile vieţii, e ceea ce-l mai aşteaptă. Dar — cu toată neparticiparea acelora prin cari se face faima, şi pentru morţii uitaţi — comemoraţia modestă de la Sihlea, lîngă locul de discretă linişte al lui Alexandru Vlahuţă, aminteşte unei societăţi care nu se preocupă prea mult nici de poeţii ei, falşi, de astăzi, un poet adevărat.

Poet de chemare a fost Sihleanu, desigur. Căci trebuie să i se recunoască această însuşire rară, cu toată per

[1] Bucovinean de origine, cu studii superioare la Viena, Dimltrie Onclul (1050—1923), unul dintre cei mai de seamă istorici români, este iniţiatorul metodei critice în studiul istoriei. S-a ocupat îndeosebi cu problema originii latine şi a ariei de formare a poporului român. Lucrări : Teoria lui Roesler. Studii asupra stăruintii romanilor în Dacia traiană (1885), Ideea latinităţii şi a unităţii naţionale (1919), Originile Principatelor române (1899).

manenta prezenţă lămuritoare a versificatorilor, aceluia care, la douăzeci de ani abia împliniţi, putea să exprime setea lui de emoţii în versurile care cer

S-aud vuirea bombei şi caii nechezînd,
Să văz arzînd văzduhul a plumburilor ploaie,
Căşti, suliţi sfărîmate, de singelungi şiroaie,
Cadavre ciopîrţite şi morţi mereu picînd,
asămănîndu-şi patima ce-l smulge din hotarele traiului obişnuit cu
Vulturul ce nu vrea cimpul verde,
Cîmpia înflorită : o lasă şi se pierde
Prin nori, prin munţi de gheaţă, prin bălţi şi prin pustii.

E aici o adevărată energie, nemerind cuvinte vrednice de dinsa, în vremea cînd Bolintineanu scîncea şi Alecsan- dri însuşi admira picătura de lacrimă romantică în vîr- ful degetului.

Ce ar fi scris acest talent după atingerea cu viaţa, care i-ar fi dat dureri adînci şi marile fericiri pe care le zăboveşte uneori, aceasta se poate prevedea. Tine- reţei unui scriitor i se cere atîta: avînt, sinceritate, pasiune, instinctul cuvîntului poetic, expresiv, cald ; celelalte lucruri vin de- la sine, pînă la dulcele dar de toamnă al măsurii şi pînă la sclipirea de gheaţă a înţelepciunii. Dar acel care la cei douăzeci de ani vine cu poza şi maniera, acela nu va ajunge niciodată la nimic.

Sihleanu nu migălea şi nu fabrica, nu-şi „menaja efecte", „retoricele suliţi" cu vîrfuri tocite nu le avea la îndemînă. Dar, ca orice tînăr smuls dintr-o civilizaţie începătoare şi aruncat în vîrtejul unui mare oraş de strălucită cultură, el imita, o candidă imitaţie care-şi închipuie serios că e originalitate, produs spontaneu al propriei închipuiri, răsunet dintr-b suferinţă adevărată. Orice deprindere a graiului începe prin repetarea cuvintelor auzite: la poeţii tineri ca şi la prunci. De aici

castele, baluri medievale, păgîni, Elvire, Emme şi Oscari — toate însă

prezentate cu o netăgăduită dibăcie. Nu e mai rău, chiar în ce priveşte limba, decît la cutare poet italian —■ acesta în plină desfăşurare — care scria tocmai aceste lucruri, inspirate de Ossian[1] şi Walter Scott, pe la 1850 încă.

Studentul român din această vreme işi dădea astfel examenul de poezie, şi trebuie să-i punem o notă mare. Şi astăzi se imită, ba chiar de filologi maturi, cari-şi cheltuiesc astfel degeaba vremea în care pot da o etimologie nouă. Şi astăzi moda e o stea de hîrtie, după care se ţin mulţi copii în săptămînile irozilor. Dar studentul de la 1850 era mai serios, mai real.

Acasă, el nu era un alt imitator, îmbătrînit al aceleiaşi civilizaţii neadap'tate, cum e cazul studenţilor de astăzi. Ci era „dumnealui păharnicul I. Sihleanu", om de datină veche, gospodar cu obiceiuri patriarhale, cu iubire de ţară şi morală. Şi de aici, din Sihlea, care nu e Calea Victoriei, a pornit el către lumina Apusului, cu sufletul în adevăr tînăr şi fundamental sănătos. De aceea va duce acolo, unde cei de azi înnebunesc de bucurie, dor de mamă, de casă, de pajişte şi de izvor, dorul tovarăşilor de copilărie, al ciobănaşului cu doina — şi va mai duce un dor, acela pentru alinarea căruia va zori, la întors, trăsura :

—Mină iute cu-njocare,
Mergi ca vîntul şi mai tare,
Surugiului strigam...

Erau şi atunci vremuri de căpătuială înlăuntru, vremuri de mari tulburări înafară, de ameninţări grozave şi de senine speranţe pentru noi.

In Cişmigiul care era Capşa de atunci, se purtau sfă- toşi, dîrji, nemulţămiţi „oameni fără treabă", tineri în

[1] Ossian (sec. III) — poet legendar Irlandez.

„talmâ“ şi „raglan", numai pretenţii şi fumuri, politi- ciani — se zicea pe atunci mai simplu „boiernaşi de mahalale" — şi rima răspunde glumeaţă :

Cari judecă guvernul, cari pun ţara la cale,
„lume paraponisită".,,,
„oameni jalnici",,.,
bind pe ceas zece cafele Şi trăind într-un fum veşnic de ciubuc şi narghilele,
pe lingă adversarii lor politici:
Ce se plimbă-n ochi cu geamuri, strînşi în guler colţurat,

Care-i muşcă de ureche, şi cu capul zarzavat, şi în acest amestec hărţăgos şi mofturos cădeau, aprinzînd sufletele, veşti din războiul Crimeii, dintre care nu era una fără urmări pentru fiinţa noastră naţională. Dar poetul-student nu scria articole de ponegrire şi ameninţare şi nu organiza procesiuni menite să înjosească prin trivialitatea lor idealul pe care pretind să-l servească, ci, închizîndu-se în singurătatea plină de misterioase şi profetice glasuri, el şoptea cu evlavie :

Smulge de pe faţă vălul trist şi jalnic,
Drag pămînt al ţării cu amar hrănit:
Steaua învierii, soarele cel falnic Al măririi tale, azi a răsărit.
Fii ai României, fraţii mei de singe,

Răscoliţi cenuşa vetrei strămoşeşti Şi văpaia slavei din trecut va-ncinge
Inimile voastre mari şi bărbăteşti :
S-apărăm a noastre drepturi vechi şi sfinte,
Pe duşmanii noştri singuri să-i zdrobim.
Şi intr-o unire toţi să ne silim Să dăm ţării noastre vie strălucire...[1]
[1] Citatele sunt din cărticica : Alexandru Sihleanu, Poezii. Armonii intime (1857), Vălenii de Munte, 1909 ; pp. 72, în 16 (n.a.).

Dedesupt a însemnat data: 9 septemvrie 1855. Sunt şaizeci de ani de atunci. Multe s-au schimbat. Şi tipul poetului-student s-a schimbat şi el, ca toate celelalte.

Aşa e, dar trebuie să spunem : păcat!

1915

(W

COMEMORAREA LUI ALECSANDRI

In ziua cînd scriu aceste rînduri în colţul meu de lume, Mirceştii vor fi văzut atîta „public" ca acum douăzeci şi cinci de ani cînd se dădeau pămîntului rămăşiţile lui Vasile Alecsandri. Discursuri frumoase se vor ţinea şi atîţia curioşi vor socoti că au întrebuinţat bine ziua de 22 august 1915, sub norii cei grozavi de deasupra capetelor noastre şi In necontenita zguduire a acestui pămînt pe care stăm.

Se pare că Academia Română e iniţiatoarea pomenirii de douăzeci şi cinci de ani de la moartea acelui care a cîntat

un vis de-acele Ce poartă pe-a lui aripi răsfrîngere de stele,

şi care a iubit vitejia simplă a vechiului dorobanţ din 1877, pe care nici un meeting n’u-l trimesese la Griviţa să-şi jertfească sărăcia pentru ţară. Şi bine a făcut Academia Română. Deşi la un ceas ca acesta este de pus un mănunchi de flori roşii Ia groapa uitată a celui care a strigat la arme *, şi mini pioase ar trebui să împodobească dincolo crucea lui Andrei Murăşanu, deşi se în-

* st. O. Iostf.

fioară undeva de nerăbdare şi indignată mînie ţărîna marelui iredentist care a fost Eminescu, nu e ceasul corne- moraţiei lor, socotind cu anii.

Şi Alecsandri a fost şi el un poet de lupte, între multele aspecte ale unei poezii prin care o epocă întreagă — mai multe generaţii — s-a înălţat şi s-a făcut mai bună. Ar fi fost mai bine să-l putem aminti în ziua cind steagurile sfîşiate s-ar fi întors cu flori în suliţi — căci firea lui a sămănat mai mult cu sentimentul ce am putea să-l avem atuncea — dar nu e vina lui desigur că suntem încă în ceasul aşteptărilor dureroase care ne-ar face să cercetăm alte morminte.

Dar mă gîndesc, şi cu privire la această comemoraţie, pe care vom fi ştiut — parcă aş fi fost şi eu acolo — s-o prefacem într-o excursie de plăcere şi o exhibiţie, ce superficial înţelegem actele de recunoştinţă faţă de aceia cari cu prinos din gîndul şi inima lor ni-au făcut bine.

Cîţi din cei cari vor fi acolo au cetit oare, nu zic pe Alecsandri întreg, ci măcar alîta din scrisul lui, cît să-şi poată face o idee adevărată despre ce a fost poetul renaşterii noastre ? Cîţi dintre ziariştii numerelor festive au în mintea lor din poeziile lui altceva decît reminiscenţe de liceu ? Unde e

ediţia critică a operelor lui Alecsandri, şi din ediţia populară a „Minervei“ cît s-a trecut aici, nu peste Carpaţi, unde oamenii iau lucrurile altfel ? [1]

Care e cartea despre Alecsandri în care să se adune ştiinţă şi înţelegere, ca pentru unul ca dînsul ? In ce loc din Bucureşti se poate vedea statuia lui lingă a lui

[1] Dintr-o ediţie critică a poeziilor făcuta cu încercări de eleganţa tipografică, şi pentru femeile acestui popor de mode totdeauna proaspete, n-am putut raspîndi nici o suta de exemplare.

M-am dezgustat, şi am lăsat lucrul.

Acum lucrează alţii : aibă mai mujt noroc decît mine ! (ti.a.).

Lascăr Catargiu, Barbu Catargiu, Pache Protopopescu şi alte ilustraţii ale politicei contemporane ?

Cit a trăit Alecsandri, din fericire pentru dînsul, şi-a avut mediul lui boieresc de adoraţie şi veniturile de la moşie. I-am dat recitările mai mult sau mai puţin gîngave ale copilăriei noastre. Acuma la Mirceşti ni oferim o excursie cu preţ redus şi cu bilete de favoare. Spiritul lui poate fi liniştit: nu ne-am schimbat de loc. Aşa ne ştia — şi politeţa lui nu voia s-o spuie — aşa suntem şi astăzi. Cînd vom avea oare pietatea care nu uită, tace şi lucrează ?

1915

(W

O CARTE DE NUVELE POSTUME A LUI GIRLEANU

Din ce a lăsat Gîrleanu, chinuit de acea dorinţă a perfecţiunii formale care, fără a înăbuşi spontaneitatea sentimentală, a dat literaturii româneşti cîteva din cele mai mari pagine ale ei, familia şi prietenii dau acest mănunchi pe care cea dinţii bucată îl numeşte cu un titlu care ar părea că are în el ceva din duioşia plecării lui înainte de vreme : O lacrimă pe o geană.

Acest volum pe care nu ni-l mai întinde mina lui, tremurînd de emoţia creatorului sincer şi sfios faţă de sine ca şi de alţii, e un rezumat al talentului său în toate înfăţişările lui, care în ultimul timp ajunseseră a fi aşa de variate. Ai tot ce vrei: nuvela realistă, cu ştrengării, „şarja", povestirea glumeaţă, povestea, simbolul, interpretarea ca suflet omenesc a vieţii celor „cari

nu cuvintă", amintirea, iubitoarea şoaptă de părinte la moartea unui copil iubit.

De toate sunt, şi este totuşi o unitate care e însăşi nota sufletului său. Sunt scriitori duioşi a căror stîngăcie jenată opreşte inima noastră de a plînge, deşi au talent şi poate chiar foarte mult; sunt alţii, calculatori reci, cari se joacă meşteşugit cu simţirea noastră şi, cînd vor, aduc lacrămi în ochii noştri.

La Gîrleanu mai mult ca la oricine, chiar în alte literaturi, e sentimentul zguduit însuşi de ce spune, care, ridicîndu-şi ochii plecaţi de puterea pasiunii, de timiditatea unei naturi gingaşe, te prinde cu obrajii umezi şi atunci — rîde, de bucuria comuniunii în durere pe care o constată.

Această însuşire îi va da un loc mare în literatura noastră.

Şi, pe cînd figura altora, glasul altora ni sunt indiferente faţă de opera

lor, opera lui niciodată nu va putea fi despărţită de dînsul: de ochii mari mîngîioşi în faţa palidă, pare că totdeauna plînsă şi luminată totdeauna de un zîmbet în care statornic era a'tîta jale, şi glasul acela în care şi desperarea avea modulaţiile alintate ale unui copil care simte o privire iubitoare lunecînd asupra lui, în suferinţă.

1915

(U)

STOJAN NOVAKOVICI

Serbia a pierdut pe cel mai harnic dintre bătrînii ei. Oameni cari aduceau din alte vremuri, pe lingă un entuziasm romantic pentru ştiinţă, pe lingă neclintita cre

dinţă faţă de un ideal, şi o simplicitate în mărire şi glorie, care e cea mai frumoasă podoabă a omenirii.

Ce n-ajunsese a fi, în lunga sa viaţă de peste şaptezeci de ani, Stojan Novakovici!

Şef al partidului progresist, preşedinte de consiliu, preşedinde timp de mulţi ani al Academiei de ştiinţe, el se bucura de respectul tuturora; era o glorie necontestată a naţiunii sale. An de an, lapăireau scrieri istorice nouă ale inimosului şi zdravănului bătrîn, şi nu era nici una care să nu facă a înainta cunoştinţile privitoare la istoria politică sau culturală a Balcanilor întregi, pe cari-i cunoştea ca puţini alţii. Şi, cu toate acestea, în acest veac în care toată lumea găseşte că e dulce să fie văzut în vitrină, nu se poate închipui un om mai mulţă- mit cu o patriarhală viaţă modestă decît marele învăţat sîrb.

In călătoria mea din urmă la Belgrad l-am cercetat în casa lui bătrînească, asemenea cu o locuinţă de preot în părţile Ardealului ori ale Banatului vecin. Un salon cu tavanul jos şi mobilele din alte timpuri; pe păreţi talouri şi schiţe din vremea tinereţii acelui care se simţea aşa de bine în aşa de puţin.

Pe uşa joasă şi-a făcut intrarea bătrînul înalt, cu ochelarii adine înfundaţi; aşa trebuie să fi fost acei eruditi din veacul al XVIII-lea cari mureau cu mîna pe condei, urmărind o ultimă explicare, ce rămînea acum să fie dată de alţii. Vorbea încet şi sfios, fără să lase a se vedea prin nimic conştiinţa pe care trebuia s-o aibă despre marea sa valoare.

Am plecat din Belgrad după o şedinţă a Academiei prezidată de dînsul, care, pe catedra lui ca de şcoală, părea o icoană a interesului adine, serios şi senin pentru problemele ştiinţii. Peste puţin Novakovici îmi scria ce- rîndu-mi o carte rară. I s-a trimes din greşeală alta. A revenit însă cu Cererea sa, o dată, de două ori. Era zorit.

O altă lucrare se pregătea. Se simţea dator, la cei şaptezeci şi trei de ani ai săi, cu încă o lucrare. N-a isprăvit-o.

îi era dat să moară în clipele cele mai grele pentru ţara lui. Tunurile austriece au zguduit păreţii smeritei căsuţe unde el trăise aşa de fericit. Va fi fost silit să-şi părăsească iubitele cărţi, în mijlocul cărora muncise pînă atunci. Cu grijă se va fi gîndit şi el la ceea ce-i aşteaptă neamul încălcat de vechii duşmani învierşunaţi. Dacă n-a văzut trecînd, în strigăte de biruinţă oştenii generalului Frank, el s-a cutremurat la vestea că

steagul negru-galben flutură pe zidurile cetăţii lui Eugeniu de Savoia.

Ce bucuros va fi fost moşneagul aflînd că Petru I-iu Karagheorghevici călăreşte pe străzile părăsite de vrăjmaşul învins ale capitalei sale !

Dar suferinţe ca acestea prind inima ca în cleşte şi bucurii de acestea fac să zvîcnească tîmplele nebune. Astfel Stojan Novakovici a închis ochii, poate asupra ultimei viziuni de glorie. Să nădăjduim că speranţele lui din urmă se vor îndeplini. Şi atunci pe mormîntul lui va creşte iarba înaltă şi florile mîndre. ‘

1915

(W

KARL LAMPRECHT

Germania a pierdut mai mult decît o bătălie, ale cării urmări totuşi se pot repara, a pierdut pe Karl Lamprecht. Cel mai mare istoric al ei, revoluţionar, deschizător de

‘ Stojan Novakovici (1842—1915) a fost nu numai istoric, ci şi filolog, poet, nuvelist, traducător.

cale, inovator, a închis ochii în ceasul celor mai grele griji pentru ţara sa.

Ştiinţa istorică se pierdea în mărunte lucrări de erudiţie, bogate, exacte, precise şi mai mult sau mai puţin inutile. Se inventaria trecutul cu o răbdare admirabilă : exhumaţii savante, oscior de oscior, cu toată putregiunea mucedă de pe dînsele. Rămăşiţile se clasau apoi eu metoda perfectă şi seacă a capucinilor cari-şi întind tot mai departe mumiile omeneşti şi scheletele înnegrite. Era tot şi nu era nimic. Suflarea cea puternică de înviere a lui Ranke încetase; scopurile înalte ale marilor filozofi fuseseră părăsite.

Veni atunci acest mare spirit neliniştit. Voia să găsească, nu adevărul faptelor, ci adevărul din fapte, nu suprafaţa singură, ci, împreună cu dînsa, esenţa, sensul superior al zbuciumului umanităţii, fizionomiile pe care le îmbracă pe rînd sufletul ei mobil, drumurile sigure ale dezvoltării, tipurile ce-i înseamnă fiecare popas.

I se păru că le recunoaşte : aceleaşi peste varietăţile locale şi profundele deosebiri ale raselor. Acestea dădeau coloratura, fondul uman rămînea acelaşi, ameţind pe necunoscători numai cu o felurime care era doar în afară. Clădi astfel, pe substrucţiile grelei munci a tinereţei sale, o nouă ştiinţă a istoriei, care întîmpină critice hotărîte, pasionate negări, indiferenţă despreţuitoare şi entuziasmul unei întregi generaţii nouă de cercetători şi care, la urmă, dacă nu deveni o dogmă pentru alţii, se impuse atenţiei tuturora.

Aceste teorii nu sunt eterne : ele reprezintă numai interpretarea din partea unei epoce şi unei naţiuni, care nu sunt totdeauna adoptate în alt timp şi de altă naţie şi, oricum, niciodată în totalul lor.

Dacă Lamprecht ar fi fost numai atît — şi cît de mult e totuşi aceasta T — el ar fi rămas numai ca un puternic făuritor de doctrină, menit să fie cercetat şi

preţuit de istoricii teoriilor care au însufleţit o perioadă de cultură. Dar el era şi un mare artist, un creator de icoane, un pictor mare al epocelor.

Astfel, prin intuiţia lui genială, răsări, în asprele linii ale unui stil greu

de gînduri nouă, întreaga dezvoltare a neamului său, nu în linii elegante, nu în vioaie colori, nu în figuri şi figurine, ci în toată întinderea şi adîncimea, în toată grandiozitatea şi intimitatea lor.

Colectiv, ca imense mase sociale, mişcate de uriaşa forţă a factorilor adinei, răsăriră veacurile istoriei germane, cu un caracter aşa de impunător, îneît ele par a copleşi, a zdrobi pe cetitor.

Luptă urmează după luptă, sforţare după sforţare, avînt după avînt, nu pentru a cuceri cununi ori a culege prăzi, ci pentru a îmbogăţi şi duce mai departe, spre o altă fază, spre un alt tip sufletul naţional.

Apoi, el voi mai mult.

Să înţeleasă viaţa lumii întregi prin aceeaşi dezvoltare a tipurilor sufleteşti colective. Pentru aceasta nu mai avea materialul la îndemînă, strîns prin muncă proprie, în anii nesăţioşi de ştiinţă ai tînărului savant. Cîte n-ar fi trebuit să afle pentru a fi măcar pe departe mul- ţărnit! Cîte limbi ar fi fost de nevoie, cîte iniţieri speciale în civilizaţii diferite ! Şi, aaeputînd căpăta însuşi rezultatele, el organiză o imensă fabrică de materiale pentru opera în a cării alcătuire poate însuşi nu credea văzîndu-şi părul alb în oglindă.

Totuşi de la trecutul, mult preţuit de dînsul, al Japoniei, pînă la cele mai recente fenomene psihice ale omenirii, totul se lucra în multele încăperi ale casei speciale pe care oficialitatea germană o dăruise institutului său.

La congresul de la Londra, acum doi ani, acest mare bătrîn, care n-avea şaizeci de ani, unea în comunicaţiile sale conştiinţa celor îndeplinite cu nesaţul celor ce trebuiau să se facă.

31

Eram un tînăr de douăzeci de ani, cînd, de la Berlin, cerinţile examenelor m-au dus la dînsul în Leipzig. Faima lui nu începuse încă atunci, la 1893. Dar ideile lui originale porniseră la luptă şi-şi atrăseseră multe duşmănii, la care ştia să răspundă. Am găsit un examinator sigur, conştiincios, nu binevoitor, dar nici aspru — şi atîtl Venit de la altă universitate, n-avusesem contactul sufletesc cu dînsul. Dar el nu era dintre aceia cari-şi uită elevii, chiar dacă ei dăduseră probe aşa de puţine de ştiinţă ca acelea cu care fusesem în stare eu. Şi cu cîtă bucurie aflai, acum profesor eu însumi, la 1901, că Lamprect îmi face onoarea de a-mi da sarcina scrierii unei Istorii a românilor în vestita sa colecţie ! Şi aceeaşi încredere, căreia îi datoresc o mare parte din cîtă siguranţă în puterile mele am căpătat cu vremea, îmi permitea să scriu, tot acolo, Istoria Imperiului otoman, pe care abia acum doi ani o isprăveam. In tot acest timp — ierte-mi-se că răscolesc, ca o mîngîiere, aceste scumpe amintiri! — îndemnurile nu-mi lipseau ; la fiecare nouă sforţare plecam cu o vorbă bună de la dînsul. Cînd la cetirea unui volum isprăvit aprobarea lui venea, îndrăzneam să-mi iert o parte din păcatele pe care mi le ştiam aşa de bine şi de care mă durea aşa de rău.

La 1913 am putut vorbi la Londra după dînsul în şe- dinţile reunite ale congresului şi el a avut bunăvoinţa să pomenească, terminînd, de legătura care ne unise odinioară. Peste cîteva luni el considera ca o preţuită recunoaştere alegerea ca membru de onoare al Academiei noastre — cît puteam da şi noi pentru atîta ajutor ce ni-a venit de la dînsul.

Acuma s-<a dus acest „foătrln“ de cincizeci şi opt de ani, care păstra în

zîmbetul feţei sale o tinereţă aproape ştrengărească sub cununa părului alb prins pe înalta frunte de cugetător.
32
De pe catedra de la Leipzig mu se va auzi glasul lui încet pînă la şoaptă, trecînd subtil, într-o formă aşa de familiară, cele mai înalte şi grele adevăruri.
Nenorocul naţiei lui l-a frînt, a doua zi după ce pre- tinsese pentru dînsa cel dintîi loc. XJn mare factor de viaţă în lume s-a dus cu dînsul. Şi laudă meu înaltă decît aceasta nu i se poate aduce nici unui om de pe pămînt.
1915
(II)
VIRGIL ONIŢIU
Moartea, la Braşov, a directorului de gimnaziu Oniţiu.
Om cu nesfîrşită iubire pentru şcoala sa, spirit limpede şi voinţă hotărîtă, el a adus nepreţuite servicii învăţămîn- tului românesc în Ardeal.
A compus cărţi de şcoală în spirit modern şi a scris şi opere literare, într-o limbă frumoasă, care l-au făcut să fie adus membru corespondent al Academiei Române.
Despre cei cari dispar în aceste mari momente, nu ştii ce să spui: dacă soarta rea n-a vrut să-i îngăduie a Vedea izbîndirea visurilor sfinte ale unei vieţi întregi, sau dacă ea — a fost pentru dînşii miloasă.[1]
1915
(II)
[1]Virgil Onifiu (1364—1915) a publicat cărţi de citire, lucrări despre istoria limbii române, încercări literare destinate sătenilor (In sat la Tînguieşti, piesă de teatru etc.).
3 — Oameni cari au fost, voi. IX
33
I. M. MOLDOVAN
într-o cămăruţă, în care erau numai cărţi şi scînduri goale, s-a stins, la adinei bătrîneţe, canonicul „Moldo- vănuţ", ucenicul şi prietenul lui Cipariu. Bătrînul cărturar care ştia de o mie de ori mai mult dccît a scris şi a spus, a murit de greutatea celor optzeci şi trei de ani, pe cari i-au socotit alţii, dar pe cari pînă dăunăzi el nu-i simţea. A murit pentru că, precum face numai cu cei pe cari-i iubeşte mai mult, Domnul îl chemase, fără amestecul suferinţii, la sine pentru a se învrednici de răsplata ostenelilor lui pe pămînt. Dar călugărul din Blaj nu va fi murit zîmbind, ca aceia cari nu mai au cu viaţa nimic, fiindcă i-au dat tot ce ea a putut cere.
Nu, acest suflet nu era al unui sfînt: era al unui viteaz. împrejurările au pus pe trupul lui de fecior de ţăran rasa monahală, dar ochii lui, cari erau numai foc aprins, seînteind de o sălbatică hotărîre, faţa lui tăiată în linii tari şi aspre, barba rară în care parcă se sprijinea, ghemuirea ca pentru asalt a trupului său mărunt şi vinjos vădeau pe acela care ostaş trebuia să fie.
Şi a fost ostaş.
Alţii au discutat; el a afirmat. Alţii au negociat, el a pretins. Alţii s-au supus, el dîrz a rămas împotriva sorţii.
Da, soarta se hotărîse împotriva poporului său. La orice prilej ea a rostit osinda împotriva noastră. Unii au întins, înaintea fatalităţii, mina către

duşman. Alţii au lăsat ceva, crezînd că primesc mai mult. N-a fost poate unul care să nu fi îndulcit, măcar în formă, protestarea sa.

El nu s-a înjosit măcar să proteste : a negat.

S-a închis în odaia lui şi a făcut din ea cetate nebiruită. Cu focul din ochii lui de dac sălbatec se apăra. Şi gura lui stătea închisă ca în rînjirea unui blăstăm mut.

Aşa a trăit cincizeci de ani canonicul Moldovan din

Blaj, încremenit de înfrîngerea pe care sufletul său n-a voit s-o recunoască.

Si acum sus, înaintea lui Dumnezeu, el va putea să vorbească.[1]
1915
UD
UN MORT CARE SE ÎNGROAPĂ : I. CIOCAN

A murit bietul Ciocan, adecă, mai exact, pe răposatul Ciocan îl îngroapă azi. A murit la Pesta, spun ziarele, dar îl plin în mormînt la Năsăud.

Şi aşa şi este : a murit la Pesta.

Biet om fără talent şi chemare, s-a lăsat a fi făcut de Bânffy * *, amicul său, profesor de limba şi literatura română la Universitatea din Pesta, obiecte pe care le ştia cit şi Bânffy.

Era un renegat de şcoală veche bietul Ciocan. Mînca leafa şi tăcea din gură. Nu scria : parcă era cineva care să i-o ceară! Acuma îşi lasă averea, se zice, şcolilor româneşti.

Şi, cînd te gîndeşti la altfel de renegaţi, de şcoală nouă, cari fac cărţi şi se mişcă neastîmpărat, te prinde un sentiment blind pentru omul cuminte care a fost Ciocan.

[1] Ion Micu Mold ovan (1833—1915), membru al Academiei jRomâne, militant pentru drepturile românilor din Transilvania, a publicat manuale de limba latină, de Istorie şl geografie a Transilvaniei.

* Bânffy Desiierlu (1843—1911) — om politic maghiar,

In zilele lui Şeghesou, o lacrimă pentru bietul Ciocan ![1]
1915
(II)
PROFESORUL ŞTEFAN PETROVICI

Un bun şi tînăr prieten ne lasă, binecuvîntînd cu sîngele lui generos pămîntul Ardealului dorit cit atîta căldură de dînsul, pentru întregirea patriei.

Nu punem negru în jurul acestor rînduri şi nu le însemnăm cu crucea odihnei creştine. El, Ştefan Petrovici, harnicul băieţel, plin de o credinţă fiască, de la foaia de ideal românesc Unirea din Iaşi, a căzut ca un viteaz dintre aceia a căror poveste măreaţă o cetea în cărţi.

A căzut parcă ar fi vrut să sărute cu buzele lui sîngerate, pline de atîta sete, acea sacră ţărînă a neamului nostru. Şi astfel el n-a plîns asupra soartei sale şi, acolo unde este, el cere să nu-l plîngem ; el nu se odihneşte, ci toată puterea tinereţii lui cosite în floare o revarsă ca un îndemn necontenit, neobosit asupra prietenilor săi, asupra generaţiei sale întregi. Iar trupul şi l-a coborît subt brazda de vară ca s-o facă şi el

nedespărţită de soarta viitoare a României.

Frumuşel şi sfios, loial şi statornic, apărînd pe prieteni şi iertînd pe duşmani, avînd vreme numai pentru muncă onestă şi condei numai pentru cele mai nobile idei, advo- •

• Ca şi Iosif Şeghescu, profesor la Pesta, Ion Ciocan (1850— 1915) a fost denunţat de românii din Transilvania ca un renegat şi un incompetent în materia pus s-o predea. (V. Tribuna poporului, Arad, 14 iulie 1899). Activitatea lui publicistică e aproape nulă : cîteva articole neînsemnate tipărite prin 1813 în gazeta Albina din Pesta.

catul de douăzeci de ani inspira de la cea dîntîi vedere o simpatie pe care purtarea sa nu făcea decît s-o întărească. Acolo, în laşul lui, vom simţi multă vreme lîngă noi pasul uşor al celui pe care nu-l vom mai vedea întovără- şindu-ne oriunde era sămînţa bună de sămănat şi de îmbunătăţit sufletul omenesc. Iar numele lui va fi unit în mintea tuturora cu amintirea zilei celei mai grele şi celei mai sfinte a poporului său.

7 septembre 1916

(IV).

OSTAŞI CĂZUŢI

Locotenentul C. Panait, căzut la Turtucaia, era unul din acei elevi ai colonelului Sturdza cari văd în armată o înaltă şcoală a datoriilor de om şi cetăţean.

învăţăturile pe care le trăsese din lecturile lui şi din practica făcută la şcoala de energie din Mănăstirea Dealului le-a cuprins într-o carte şare, ca mai tot ce se scrie la noi pentru a exprima serioase şi adînci convingeri, a trecut nebăgată în seamă. Cu acest tînăr ofiţer, România pierde şi pe unul din cei mai devotaţi educatori din generaţia nouă.

*

A murit şi un capel-maestru. „Neamţul" Otto Pursch a fost pîrît deseori de mulţi pentru numele său. Moartea pe cîmpul de luptă a fost singura-i dezvinovăţi.

★

Locotenent' 1 de artilerie Tutunaru eia însăşi icoana frumuseţii bărbăteşti. L-am văzut de mai multe ori la

Vălenii de Munte, unde regimentul lui îşi avea garnizoana. Modest şi prevenitor, el era o podoabă a vieţii sociale.

A fost ucis în ultimele lupte.

*

Desigur ofiţerul loan Moţet a fost unul dintre cei dinţii şi dintre neclintiţii prieteni ai noştri. I-a ajuns sărăcia şi cinstea lui. Ca dînsul sunt puţini, şi cu înduioşare ne vom gîndi totdeauna la acela care de acum înainte ni lipseşte şi el.

*

Intr-o foaie un prieten plînge cu duioşie pe locotenentul Gheorghe Haneş.

Era în adevăr un mîndru ofiţer, amorezat de cariera sa. Cu temperament de scriitor, el a hrănit talentul său cu o cetire bogată şi aleasă. Partea morală a rostului unui militar îl interesa îndeosebi şi

lucrările lui erau menite nu numai să facă între civili un mai puternic curent pentru armată, dar să crească şi virtuţile acesteia. Dorea din suflet ceasul cel mare, care trebuia să ceară şi sacrificiul lui.
*
Gheorghe Skarlet, avocatul din Iaşi, care a fost bucuros să moară pentru România ca ofiţer în rezervă, era un nemulţămit şi un nerăbdător. Firea lui aprinsă îl împiedeca ca să caute cu linişte un drum de îndreptare pe care să nu-l părăsească niciodată.
Dar n-a fost în viaţa lui dd publicist politic o singură uşă la care să nu fi bătut cînd credea că ea închide o speranţă de mai bine.
*
In retragerea de la Jiu, generalul Dragalina a încheiat sforţările sale supraumane vărsîndu-şi sîngele pentru ţara şi neamul său.
38
Acest bănăţean, rudă a profesorului care ni-a dat singura istorie a Banatului Severinului, acest urmaş de grăniceri, ostaşi din neam în neam, lupta pînă în clipa cînd rana l-a scos din rînduri pentru ceea ce alţii cunosc abstract, iar el vedea aievea ca scop apropiat: liberarea robilor din însăşi seminţia sa.
*
încă unul a căzut dintre acei cari trebuiau să trăiască. Mihai Săulescu avea printre versurile lui atîtea care erau de cea mai bună ţesătură. Să fi avut tot aşa puţin caracter ca alţii, azi, în locul ranei de la piept, ar avea insignele devotamentului său pentru... sănătatea şi viaţa proprie.[1]
O, dacă acei ce se duc n-ar fi lăsat pe toţi cei ce rămîn !
*
Se anunţă moartea pe cîmpul de luptă a lui Petre Cinta, ajutor de primar la Ploieşti. Bărbat frumos şi voinic, de o afabilitate deosebită, el îşi crease o situaţie socială cum o au numai puţini. Prins în luptele de partid, el a ştiut să se ţie departe de acea atmosferă de intrigi, clevetiri şi răzbunări, de care ele sunt prea mult încunju- rate. Era în adevăr consilierul comunal pentru toţi şi nu numai pentru tovarăşii săi de organizare.
Toată lumea, preţuind eroismul căruia i-a căzut victimă, va regreta adine pierderea lui
*
Moartea tînărului economist Mihail Coşoiu.
Făcuse serioase studii la Miinchen şi publicase lucrări în care se observaseră frumoase calităţi de judecată dreaptă şi de simţ practic în tratarea problemelor.
[1] Poetul Mihai Săulescu (n. 1888) s-a înrolat ca soldat voluntar intr-un regiment de inlanterie şi a cazat în Bucegi, In septembrie 1916.
39
Am putut aprecia cunoştinţile lui şi marea modestie care-l deosebea cu prilejul unui concurs pentru catedra de istoria comerţului la Academia comercială din Bucureşti.
1916
(U)

HENRIK SIENKIEWICZ

In Sviţera, departe de castelul pe care i l-a dat recunoştinţa unui popor întreg, care din toate colţurile sfîşierii sale a contribuit iubitor la aceasta, moare Henrik Sienkiewicz.

A spune despre dînsul că a fost un mare romancier, un mare psiholog, un mare scriitor ar fi prea puţin. Şi ar fi şi de prisos. Cine dintre contemporanii noştri n-a cetit, nu cu ochii, ci cu bătăile inimii sale, ceva măcar din operele omului care în Bartek învingătorul a slăvit, zîmbind, pe bietul soldat polon al cauzelor străine, care într-o serie de măreţe romane istorice a făcut mai mult decît Walter Scott pentru Scoţia sa medievală şi care, în Fără dogmă, a creat acel chip al Anielcei, superior tuturor figurilor de blînde femei jertfite care rătăcesc prin paginile scrisului modern ? Sienkiewicz a fost însă, şi în cel de pe urmă rînd al său, altceva, mai mare decît forma literară care i-a cucerit gloria. El a fost însuşi sufletul polon, în părerile lui de rău pentru trecut, în mîndria de strămoşi, în protestarea contra umilinţii "şi apăsării de azi, în cultul bunătăţii şi milei, de care sunt capabile numai popoarele foarte nobile şi foarte nenorocite.

El moare prea tîrziu şi prea devreme. Prea tîrziu ca să fie cruţat de priveliştea nespuselor suferinţi ale poporu

lui său, şi, pentru a se mîngîia la vederea biruinţif, reunirii, reîntemeierii acelui popor, prea devreme.

A doua zi însă după această înviere, dacă polonii, izbăviţi în sfîrşit, vor căuta un mormînt pentru a-i mulţămi recunoscători, va îi mormîntul lui,

1916

(W

ZIUA LUI MIHAI VITEAZUL IN 1916

Astăzi e ziua Lui, a celui care a făcut ca neamul nostru să trăiască o clipă de supremă fericire, după care a urmat lovitura perfidă, pierderea cîştigului glorios al unei cinstite biruinţe, sfîrşitul lui în mijlocul trădării şi batjocurilor unui inamic ignobil, insultele care au căzut asupra mormîntului îndată uitat. L-am admirat şi iubit totdeauna întru cît o aşa de înaltă admiraţie poate lăsa loc şi pentru iubirea pe care desigur i-o datorăm. Dar nu ştiu dacă l-am şi înţeles cum trebuie.

O parte din fapta lui Mihai Viteazul am înţeles-o. Am înţeles indignarea lui împotriva unor îndelungate suferinţe, setea lui de a răzbuna durerile neamului, dorinţa lui instinctivă, deci firească, de a face ca toţi românii să se găsească într-o singură ţară, de neamul, de limba, de legea lor. L-am înţeles în mîndria lui bărbătească de a fi răpus pe duşman şi de a-i fi s'muls acel Ardeal pe care îl credea legat pentru vecie de steagul său biruitor,

Toate le-am înţeles, dar un lucru, pînă acum încă, nu. Acel lucru era încordarea lui de la început, suferinţa lui de pe urmă, puterile care l-au zguduit în luptă, durerile care l-au chinuit la sfîrşit, sufletul de resignare

cu care, în ceasul morţii sale, a închis ochii crunţi, fiind sigur că, mîne sau cîndva, poate peste veacuri, vor răsări cei cari-l vor răzbuna.

Aceasta o înţelegem însă astăzi, cînd mergem pe urmele isprăvilor şi durerilor lui, cînd pas de pas îi repetăm lupta şi calvariul, cînd ni facem,

prin chinurile şi pierderile de fiecare zi, un suflet ca al Lui, neînfrînt, neumilit, dîrz pînă la moarte, cum l-a avut El.

Şi, ca sufletul lui Mihai străbunul, un suflet plin, orice ar fi, de sacra speranţă că, peste acele nimicuri care sunt veacurile, pline de silinţele şi durerile noastre, merge spre un scop neclintit cineva neasămănat mai mare şi mai puternic decît toţi oafnenii cari au trecut pe pămînt: Dreptatea !

Sub bătaia bombelor, în preajma arhanghelilor purtători de sabie Mihail şi GavriL

1916

(11)

MARIA CORNESCU

Nici în astfel de împrejurări nu poate fi trecută la rubrica necroloagelor plătite dispariţia, la frumoasa vîr- stă de optzeci şi patru de ani, a doamnei Maria Cornescu.

Fiica lui loan Mânu şi a acelei femei, „Anicuţa Manu- lui", căreia Eliad i-a închinat singurele lui versuri care n-au pierit *, a fost în mijlocul unei societăţi inteligente şi strălucitoare un chip de femeie după datinele de hărnicie şi simplicitate ale celui mai bun trecut românesc. [1]

[1] Balada Zburătorul.

înţelegătoare a frumuseţii portului nostru de la ţară, Maria Cornescu era cea mai călduroasă sprijinitoare a unei activităţi în folosul acestui port care nu trebuie să fie numai o modă efemeră, ci ceva mai mult. Pe de o parte, un nou şi trainic element al frumosului în toate concepţiile naţiei întregi, pe de alta un titlu de glorie înaintea străinătăţii şi, în sfîrşit, un mijloc de hrană pentru acelea care şi astăzi prin măiastră muncă a degetelor lor ştiu să-i păstreze viaţa. Operă naţională, operă de prestigiu cultured, operă de economie românească şi de ajutor social, aşa a înţeles doamna Cornescu „încurajarea portului popular". Şi, pînă la -această vrîstă a ei, a fost văzută totdeauna în fruntea oricării manifestaţii în acest sens, fiind pentru cele mai tinere un necontenit îndemn.

Trebuie să se găsească un condei pentru a urmări în modestia temeinicelor ei virtuţi o asemenea viaţă. Cetirea ei ar feri pe multă lume femeiască de la uşurinţă, lux şi înstrăinare, păcate care se cere a fi părăsite, imediat, dacă wem să trăim.

1916

(W

ALEXANDRU ZAGORIŢ

Blîndul artist, îndrăgit de frumuseţea vechilor noastre clădiri pe care nimenea nu loa urmărit mai răbdător prin toate cotloanele ţării şi nu le-a schiţat mai adevărat, a murit de rrfoartea severă a ostaşului. După ce, o lună întreagă, a privit, în paturi de spital, cu grijă şi melancolie, mînile lui harnice sfărîmate de gloanţe, moartea l-a prins în braţele ei.

'Acum o săptămînă încă, l-am văzut. Ascundea cu sfială răul care începuse a-l cuceri. Vorbea cu sforţare, înecîndu-se şi scăldîndu-şi ochii în lacrimi de cite ori atingea un om, un lucru din ce iubise. Vorbea de munca lui de pînă atunci, de tot ce voia să mai facă de acum înainte. „Nu cartea,

cărţile", spunea el cu privirea aprinsă unuia din ocrotitorii silinţilor sale.

Avea aceeaşi bunătate de copil, aceeaşi frăgezime de suflet, aceeaşi încîntătoare naivitate a unui suflet pentru care răul, în toate formele lui, n-a existat. Pentru fiecare lacrimă în ochi îşi cerea iertare.

— Aşa sunt de o bucată de vreme ; iertaţi-mă.

Fiecăruia găsea o vorbă bună să-i spuie, îşi arăta o recunoştinţă nesfîrşită acelora cari, ca d, G, Balş, vegheau iubitori asupra suferinţilor lui, şi se arăta aşa de mirat că a putut merita atîta.

Amintea cum £ rămas izolat de ai săi, cari se retră- seseră, cum a fost lovit la braţe ca de o bară de fier, cum l-a scăpat soldatul care cu ochii geloşi păzea, îngrijorat, lîngă patul lui. Şi, din cînd în rfnd, de cîte ori voia să facă o mişcare, ochii mari, umezi şi duioşi sub larga frunte pleşuvă se plecau asupra zădărniciei dureroase a celor două braţe înfăşurate.

Toată înţelegătoarea îngrijire a doctorului cu inima de aur care e d-l Gerota nu l-a putut scăpa. Şoptind dorinţa de vindecare pentru a putea lucra, el a închis aici ochii cari vedeau aşa de bine, şi mînile mutilate, care nu vor mai face nimic în veşnicie, s-au încrucişat pe bietul piept chinuit unde bătuse o inimă mare.

Numai cînd tot ce a strîns el se va «tipări sub îngrijirea fratelui pe care părinteşte l-a crescut, numai atunci se va vedea ce a pierdut cunoştinţa acelor urme de trecut pe care le bate azi, nemilos, tunul duşmanului, în Alexandru Zagoriţ,

1916

(W

IOAÎî SBIERA

A murit la Cernăuţi băftrînul, străbunul Sbiera. De la dînsul, care a fost mulţi ani de zile profesor la Universitatea din Cernăuţi, profesor de româneşte în româneşte şi cu hotărît, cu exaltat suflet românesc, ni rămîn cărţi lucrate cu atîta străduinţă în rătăcirile de autodidact bizar ale autorului, încît la fiecare pas aproape cercetătorul metodic trebuie să se oprească pentru a culege o informaţie rară, o vedere dreaptă, uneori şi o propunere ingenioasă. Istoricul literaturii noastre mai ales se va opri totdeauna în puncte de amănunte la opera în care răposatul şi-a s'trîns rezultatele studiilor.

Dar loan Sbiera era interesant prin el însuşi şi va rămînea astfel o figură originală în viaţa românilor din Bucovina.

Pornit de la sat, în vremea cînd batea pînă şi pe acolo un vînt puternic de romantism naţional, el s-a purtat un timp cu cojoc şi ţurcă, străbătînd locurile unde, şi dincolo de hotarele micii sale Bucovine, putea să se afle grai românesc şi rosturi româneşti. Pe urmă s-a aşezat îrt Cernăuţi, unde a rămas pînă la sfîrşit un credincios îndărătnic şi neînduplecat al vechiului crez cultural şi politic, cu ideile sale, cu graiul său particular, cu ortografia sa individuală. Lucrurile lui toate le spune el însuşi într-o carte tipărită pentru prieteni, în care interesante ştiri despre vremea lui sunt amestecate cu naivităţi fără pereche şi cu nevinovate cruditătţi, care făceau să rîdă şi pe aceia cari aveau altfel tot respectul pentru acest om onorabil prin vrîsta, munca şi caracterul său. Cîndva însă această autobiografie va fi foarte căutată ca să se ştie — ceea ce pe altă cale desigur nu se poate afla — cum s-a însurat un profesor român din

Bucovina, cum i s-au născut copii — sunt pentru aceasta paragra-
45
fele speciale — cum i s-a desfăşurat cinstita şi frumoasa viaţă de familie, şi cite altele.

La Cernăuţi, Sbiera îşi avea casa lui, unde slăbiciunile l-au oprit cu totul în ultimii zece ani de zile. E în strada Sbiera şi se cheamă, după voia lui, palatul „Sbierenilor“, a căror genealogie e însemnată jos pe o placă.

Aici trăia bălrînul, cu devotata sa soţie şi cu cîţi copii puteau rămînea lingă dînsul, aici îşi avea primitorul salon, bogata bibliotecă, în care lucra - şi între două leşinuri, iar, sus, cucurigul astronomic de unde nu se observa numai stelele, ci simţea ceva din legăturile nedesăvârşirii noastre trecătoare cu eternitatea infinită — privilegiu al marilor talente şi al vrîstelor mari.

Acuma, în cele mai grozave ceasuri pentru neamul pe care l-a iubit cu cea mai curată dragoste, el a culcat pe căpătîiul odihnei netulburate pletele lui lungi, albe de patriarh. Desigur că nu mai are durerile noastre, dar poate că vede cu un ceas mai înainte speranţe pe care încă nu le-am descoperit *.

1016

(U)

O ÎNMORMINTARE : A LUI N. FILIPESCU

N-am impresia că am asistat la înmormîntarea acelui care a fost Nicolae Filipescu. [1]

[1]Ioan G. Sbiera (1836—1916), membru al Academiei Române, e cunoscut mai ales pentru editarea, cu un studiu, a Coiicelui voroneţean (1885). A mai publicat studii istorice şi filologice, volumul Die rumänische Literatur uni Sprache (Viena, 189B).

46

Am văzut un cortegiu oarecare, multă lume amestecată, puţină care era tristă şi mai puţină care plîngea ; am văzut ridicat pe umeri, în cîn'tecele unor copii cari-şi făceau meseria, un greoi sicriu de stejar cu inscripţii banale ; atîta am văzut.

Nu putea fi înmormîntarea lui. Căci el nu putea fi înmormîntat decît în haină de ostaş, nu putea, fi înfăşurat în alt giulgiu decît al tricolorului şi nu putea fi coborît în pămînt decît la sunetul tunurilor într-o seară de victorie.

.

Şi după înmormîntarea aceasta banală, ca a cutărui bătrîn politician, mort de uzură la optzeci de ani, eu, care l-am văzut prea de multe ori aşa de viu ca să înlocuiesc, azi, mîndra icoană de voinic cu trista amintire a rămăşiţilor sale, sunt încredinţat că el e aiurea. Liberat de suferinţile acestei zdrenţe omeneşti, aleargă acum liber cîmpiile de luptă, îndeamnă pe cei ce şovăiesc, opreşte în cale pe acei ce se retrag şi înteţeşte pe cei cari atacă. El e acum cu strămoşii săi ostaşi, cari şi ei au fost îngropaţi, cine ştie cum, undeva, şi cari acuma vii cutreieră în zborul cailor nevăzuţi de-a lungul ţării, ameninţată şi călcată de duşmani, şi smulg biruinţa prin mînile urmaşilor lor *.

1916

(U)

‘ Fruntaş al partidului conservator, Nicolae Filipescu (1862— 1916) a

condus ziarul Epoca şi anexa acestuia, Epoca literară, cu redacţia căreia l-a însărcinat pe I. L. Caragiale. Articolul îl evocă pe militantul înflăcărat pentru eliberarea Transilvaniei prin intrarea României în război alături de puterile Antantei.

TIBERIU POPESCU

Mi-a fost dat să-i pomenesc şi lui jertfa şi să-i plîng plecarea prea devreme dintre noi, împreună cu atîţia dintre aceia cari cu sufletul mi-au fost mai aproape şi cari, despărţindu-se de noi, împuţinează însăşi viaţa noastră morală.

Ce profesor a fost olteanul Tiberiu Popescu, vor putea spune sute de elevi ai săi. Ce om, modest pînă la abnegaţie, o mărturiseşte un oraş întreg. Ce tovarăş de luptă pentru ce e bun şi nobil, o ştim numai cîţiva.

Vor mai fi pe lume şi de acuma înainte atîţia profesori buni şi oameni de treabă. Dar suflete unind sub o mai simpatică înfăţişare atîta dor de muncă, atîta bucurie de a îndatori pe toţi, atîta pasiune de a face binele şi atîta eroică pornire spre jertfă — nu !

Şi cei din urmă cari l-ar putea uita am fi noi, cărora din tot ce avea şi din tot ce putea acest viteaz tînăr nu ni-a refuzat nimic !

1916

(11 şi IV)

MOARTEA PICTORULUI LUCHIAN

S-a stins, după o lungă şi grea boală care-l imobilizase, pictorul Ştefan Luchian. Nu era un creator de planuri mari, un descoperitor de formule. Dar era ceea ce nu sunt cei mai mulţi pictori: era un entuziast şi atent observator al naturii şi un artist de o superioară onestitate în reproducerea ei.

De aceea tablourile lui mici, cu subiecte oarecare, fără nici o pretenţie şi nici o urmă de manieră, au un preţ superior atîtora din celelalte : ele sunt contrasemnate de acel sever şi mare verificator care este : Adevărul.

1916

(II)

UN ŞFERT DE VEAC DE LA MOARTEA LUI MIHAIL KOGĂLNICEANU

La 12 iunie notiţe strecurate prin ziare, mai la umbră, au vestit împlinirea a douăzeci şi cinci de ani de la trecerea din viaţă a lui Mihail Kogălniceanu. Nu poate fi vorba de o comemorare, adecă de o „amintire". Amintirea poate avea un rost, un pios şi recunoscător rost, strict cerut de o datorie morală, neapărată, faţă de morţi.

Dar Kogălniceanu n-a murit. E adevărat că acum douăzeci şi cinci de ani s-a însemnat între cei încetaţi din viaţă la un sanatoriu din Paris un străin din România venit pentru a i se face o ultimă şi riscată operaţie de bătrîneţă. Dar aceasta are a face numai cu un om de societate, foarte isteţ, neobosit în glume, setos de distracţiile şi plăcerile vieţii, doritor de prietenii, dar nu totdeauna statornic în ele, iubitor de tot ceea ce este pe lume frumuseţă şi graţie. Acolo a murit, şi cei de aproape ai lui l-au plîns, fără ca duşmanii să se bucure, căci el nu era primejdios ; iar, cît despre amici, ei nu existau. Dar 'Kogălniceahu celălalt, începătorul culturii româneşti moderne, gînditorul care a văzut limpede România liberă şi întreagă din umbra unui principat cu despotism consular sub un domn

vechil rusesc, dezrobitorul ţărănimii aruncate în şerbie, înţelegătorul tuturor

legăturilor, multe, tainice şi indisolubile, care leagă viaţa unui popor de calitatea morală şi de energia sufletului său, acesta trăieşte.

El nu poate muri niciodată, el nu se poate odihni măcar, cel puţin pînă ce cugetarea lui în toate domeniile nu va fi fapt.

Şi astfel nu noi răscolim azi o cenuşă în care de mult s-a stins cea din urmă scînteie a vechiului rug. Ci el stă viu înaintea noastră. Viu stă înaintea noastră, şi ni cere socoteală.

Ne întreabă ce am făcut cu o cultură pe care am lăsat-o să ajungă la superficialitatea unei jucării pretenţioase de vorbe fără înţeles, cu o nobilă şi înaltă concepţie din care am făcut o platformă „naţională" pentru toate stîrpiciunile şi toate stîrpiturile vieţii de partid şi o tejghea pentru vechiul fabricant de vitriol Adevărul ce am făcut cu grija ţărănimii, pe care o tîrîm, în ceasurile libere, de la un compromis la altul, în aşteptarea unui binecuvîntat prilej de zăbavă nouă, ce am făcut cu legătura organică dintre sufletul acestui neam şi viaţa lui materială, între care am statornicit antinomii absolute, reducînd pe unul la o frază de trîndavi şi pe cealaltă la un „cabaret" de Bucureşti. Ne întreabă în această zi de 12 iunie 1916 — şi noi n-avem ce-i răspunde decît doar că s-au făcut unele încercări individuale de a-i continua opera şi ele au căzut în indiferenţa sau inerţia oamenilor de treabă ca şi în hohotele de rîs ori în cinicile săltări din umeri ale celorlalţi.

Şi mîna acelui care nu poate muri ni arată sever ceasul unic care bate astăzi în viaţa lumii moderne.

1916

(U)

VON DER GOLZ

Von der Golz a murit. A murit în tabără, ca ostaş.

Asprul moşneag cu figura săpată în stîncă era unul din elevii lui Moltke, şi soarta a făcut ca el să fie amestecat la sfîrşit în aceleaşi rosturi turceşti care au deschis cariera marelui său învăţător. Ca şi dînsul a crezut în turci şi — trebuie s-o recunoaştem — a făcut ceva din ei.

A făcut ceva din turci supt raportul militar. Ca şi Moltke. Acei cari credeau că învăţăturile lui s-au prăbuşit în catastrofa de la 1913 s-au convins că nu era aşa, cu prilejul eroicei rezistenţe din Dardanele.

Nu se vede bine dacă Moltke credea în vitalitatea statului otoman. Golz se pare că a crezut şi mai puţin. El a vrut să dea o oaste turcească Germaniei, azi şi mîne.

Se duce la timp ca să nu fi văzut că şi aceasta e imposibil.[1]

1916

(ID

BUSTUL LUI PETRU LICIU

La Focşani, dumineca trecută, s-a dezvelit bustul care înfăţişează, într-o zîmbitoare tinereţă, chipul de bunătate şi inteligenţă a lui Petru Liciu.

Aceia în oraşul cărora s-a născut nu l-au uitat.

[1]Colmar, baron von der Golz (1843—1916) — feldmareşal prusian. In

calitatea sa de organizator al armatei turceşti, i s-a acordat titlul de paşă
4*
51

Şi, pe lingă cei de faţă, mulţi alţii şi-au îndreptat gîndul către sufletul cinstit şi prietenos care se va fi coborît o clipă, între cele dintîi raze de lumină, asupra bronzului ce imită forma în care el, odată, s-a sălăşluit.
1916
(W

CEL CE NU SE POATE ODIHNI : MIHAI VITEAZUL'

„în lume, deasupra şi ăedesupt, -svent multe lucruri pe care nu le cunoaştem", a zis cel mai mare din poeţii lumii. Şi nu o dată întîmplările vieţii aduc în minte aceste cuvinte grele de taină.

Sunt trei sute cincisprezece ani de cînd cel mai aprig la luptă şi mai norocos la biruinţă dintre voevozii noştri, Mihai vodă Viteazul, a pierit de arma soldaţilor străini cari luptaseră alături cu dînsul în tabăra de la Turda. Trupul, batjocurit, alipit de hoituri, înfăţişat zile întregi căutăturilor pline de ură [...], s-a frămîntat, necunoscut, în ţărîna cîmpului de care astăzi este nedespărţit. O inscripţie de insultă poftea, o bucată de vreme, pe trecător să-şi lase murdăriile pe rămăşiţile, neiertate nici acolo, ale valahului.

Iar capul lui, acel cap mîndru şi fioros cap, a fost furat de o femeie şi de un credincios al voevodului ca să afle loc de îngropare lîngă rămăşiţile părintelui lui, la Mănăstirea din Deal, deasupra Tîrgovişlei.

De atunci mortul acela de la Turda nu se poate odihni.

Ca vechiul Carol cel Mare, invocat veacuri întregi de oricine dorea liniştea şi ordinea, ca Frederic Barbă Roşie, viu pentru aceia cari doreau să înceapă iarăşi marile isprăvi de vitejie, ca Matiaş Craiul şi regele Eduard al
52
Angliei, ale căror nume iubite erau legate de oricine rîvnea către dreptate, astfel Mihai străbunul a fost necontenit legat de orice avînt al nostru pentru dezrobirea neamului, către adunarea laolaltă şi legarea pentru totdeauna a fărîmelor trupului nostru naţional. Biruinţa lui lumina dintr-un trecut tot mai depărtat, şi noi o vedeam într-un tot mai apropiat viitor. De la cîntecele învăţate la şcoală pînă la cel dinţii fior spre fapta eroică a tinereţei, pînă la cugetările temeinice ale bărbatului, ale cetăţeanului cu privire la viitorul neamului şi pînă la părerile de rău ale moşneagului că el va trece de pe pămînt fără ca lucrul cel mare să se fi întâmplat, el a fost tovarăşul nostru, generaţie după generaţie. Uneori ni-ia zîmbit de speranţă, alteori a încruntat asupra noastră sprincenele lui grozave, totdeauna ni-a arătat cu dreapta lui, pe care am făcut-o de bronz, drumul către sfintele noastre locuri, către moaştele sfinte ale sale.

Şi chipul neasămănatului erou şi al mucenicului celui mai glorios a fost, veacuri întregi, pe locurile unde luptase, domnise şi sîngerase, singura mîngîiere a robilor.

Copilul de şcoală, opincarul valah despreţuit, hulit şi arătat cu degetul, se oprea îngîndurat asupra paginii din cartea de istorie în limba străină în care era vorba de hoţul Mihai care a venit şi a adus foc şi pradă pe plaiurile ardelene umbrite pînă atunci, fireşte, de zîna dreptăţii.

îl simţea undeva văzînd, pîndind, pregătindu-se.

Popa de sat, socotit ca un simplu iobag al moşiei străine, bietul dascăl dînd puţina lui învăţătură prin şuri şi bordeie, se pierdeau uneori în mijlocul slujbei, în mijlocul lecţiei, la gîndul că au fost vremuri mai bune, cînd sabia românească făgăduia altă lege şi altă dreptate, şi graiul lor era îndemnat să amintească numele cel oprit, în pomelnicul sufletelor ori în povestea trecutului.

Şi obosit, flămîndul plugar, care tăia brazdă pentru hrana altora, vedea la capătul silinţilor sale, cînd sadori

de sînge-i broboneau fruntea, un tovarăş, ascuns stăpî- nilor, care cu vechea lui sabie pătată de sînge tăia alături brazda lui, adîncă brazdă, ca pentru veacuri, în care arunca din bielşug sămînţa luptei, sămînţa morţii, să- mînţa răzbunării. Şi capul cel tăiat cu barda duşmanului, chivotul acela sfînt al celor mai mari gînduri româneşti, nu se suferea încunjurat de umeda cenuşă putredă a morţilor. 11 arunca pămîntul, cum aruncă, se spune, rămăşiţa acelora cari au de făcut o mărturisire, de cerut o pedeapsă, de săvîrşit pe lume o răsplătire. Ieşea din mor- mîntul voievozilor ca să-l vedem, ca să ni aducem aminte de dînsul şi pare că în acele adîncimi grozave ale ochilor se aprindeau lumini, ca de dorinţa de a ne vedea şi el pe noi, de a ne chibzui şi cîntări, de a-şi da sama ce suntem în stare a face.

Cînd, pe la 1840, s-au făcut lucrări la Dealu, tidva de fildeş lucie, avînd urmele rouăi de sînge, a răsărit deasupra pămîntului mormintelor, tocmai în clipa cînd se zbatea o conştiinţă de nemulţămire şi de avînt în sufletele tuturora, cînd toţi simţeau nevoia libertăţii şi a unirii, cînd cele dintîi glasuri binecuvîntate ale poeţilor se ridicau spre ideal. Şi mortul cel mare a vrăjit pînă la el pe un biet domn de vasalitate, pe Gheorghe Bibescu, care din porunca lui a pus pe umeri hlamida şi a înfipt pe capul său frumos cuşma triumfurilor ardelene.

De atunci el a stat în razele soarelui, cătînd parcă să prindă cît mai mult din viaţa lor. Cine dintre noi nu l-a văzut şi n-a simţit în el fiorul sufletului său ?

Odată — nu voi uita ziua aceea — la un parastas pentru dînsul, capul fără odihnă a trecut, pe o bucată de purpură, între ostaşi. Şi ofiţerul care comanda a avut viziunea unui domn viu, unui domn adevărat, unui domn poruncitor şi, scoţînd sabia din teacă, a poruncit oamenilor săi „onor la rege", iar trîmbiţile sunau de gloria viitorului.

Am voit, dintr-un superior simţ de pietate, să-i săpăm un mormînt. Neodihna lui obosea inactivitatea noastră. Ministrul de război, N. Filipescu, a dat cîteva mii de lei, şi talentul sculptorului Storck a făcut un splendid mausoleu de marmură, întru toate după vechea datină, pur- tînd pe margini însemnarea tuturor luptelor lui şi la mijloc asigurarea că el stă aici „aşteptînd îndeplinirea scripturilor". Candelabrul de bronz aştepta numai să se aprindă lumina într-însul.

Dar altă lumină se cerea : lumina crudă care nimiceşte sate şi oraşe, care mistuie ceea ce a fost pentru ceea ce trebuie să fie. De atîtea ori s-a hotărît ziua punerii în mormînt, care trebuia să fie solemnă, şi de atîtea ori ceva neprevăzut a stat la mijloc, şi nu s-a putut.

O dată campania din 1913, ori consideraţii pentru alianţa care dăinuia încă, pe urmă doliul pentru moartea celui dinţii rege, în sfîrşit, doi ani întregi, aşteptarea ceasului nostru, a ceasului său. Căci El nu voia liniştea, nu voia odihna, nu voia uitarea poruncii sale.

Şi azi, s-au împlinit scripturile. In Mănăstirea Dealului aşteaptă cineva. Acela căruia îi trebuie ca să doarmă în mormîntul său încoronarea în acel loc, în faţa sa, a celui dintîi rege al românilor.

1916

(W

MOARTEA LUI FRANCISC-IOSIF

In mijlocul sălbatecului vuiet de arme care de doi ani înnebuneşte lumea şi pe care l-a provocat el, cedîn- du-şi tremurata iscălitură de bătrîn sub manifestul infam al contelui Tisza, se stinge acela care părea că nu poate

55

muri fiindcă nu s-a împlinit încă numărul nenorocirilor, al plăgilor ce trebuiau să cadă asupra capului său, Fran- cisc-Iosif. Triste raze de soare răsfrînte în bălţile de sînge ale milioanelor jertfite se joaoă pe fruntea lui despoiată şi în locul plînsului duios pentru cei morţi se ridică din patru colţuri ale pămîntului bocetul mulţimilor nesfîrşite de văduve şi de orfani, dar pentru a-l blăs- tăma.

Noi n-o vom face.

N-o vom face, noi, creştinii, în momentul cînd văile Olteniei sunt pline de soldaţii lui şi ai tovarăşului încoronat de care l-au legat grele lanţuri de înfrîngere în momentul cînd satele minunatelor ţinuturi ard, cînd mîni brutale de ostaş străin, fiămînd şi libidinos dărîmă uşile bordeilor pentru a aduce despoierea sărăciei şi ruşinarea femeilor înnebunite de groază, în momentul cînd în inimile fiecăruia dintre noi sila izbînditoare sapă răni prin care viaţa noastră întreagă pare că se duce.

Nu-l vom blăstăma pe „bătrîn". Nu vom dori ca mor- mîntul lui să aibă aceeaşi soartă ca ale sfinţilor noştri domni, bătuţi, după sutele de ani ai odihnei lor liniştite, de ghiulelele barbarilor turbaţi cari poartă tot înainte, în vechea „Valahie austriacă", steagul negru şi galben al celei mai fătarnice tiranii. Nu vom cere răsplătiri dumnezeieşti ca toată neomenia şi profanarea pe care o suferim să se prefacă în furtuna care să arunce în vînt cenuşa lui şi a strămoşilor lui.

Ne vom opri tăcuţi înaintea acestui sicriu pe care-l apără uriaşa fantasmă a Fatalităţii,

El n-a vrut tot ce s-a făcut sub dînsul şi printr-însul. Nu era născut ca să voiască aceasta sau altceva. Tînăr aruncat de soartă pe un tron zguduit de revoluţie, el a fost totdeauna jucăria puterilor care-l înălţaseră numai pentru a-l chinui. Proclamat între spînzurătorile revoluţionarilor unguri, el a prezidat ca rege al Ungariei atîtea alte spînzurători. Păzit de ruşii de la 1848 împotriva

56

popoarelor sale rebele, el a lovit de două ori în Kusia căreia-i datora existenţa statului său însuşi. Salvat de românii din Ardeal, el a lăsat ca împotriva lor să se îndeplinească toate actele unei dezmăţate tiranii

Ştia aşa de puţin din toate acestea, din orice nu era buna lui viaţă

plăcută de burghez blajin din Viena ! Dar, şi cînd voia mai mult să se ascunda de orice datorie pentru a gusta aceste plăceri modeste, Fatalitatea rasărea şi în faţa omului, după ce-şi bătuse joc de onoarea suveranului. Ea îi arunca înainte cadavrele celor mai de aproape ai lui: fratele executat în Mexico, fiul cu ţeasta zdrobită la beţie, soţia pribeagă înjunghiată la Sviţera, moştenitorul doborît de gloanţe în Bosnia furată. In jurul lui omor şi nebunie. El ştergea sîngele ce-i ţîşnise pe haină şi se ruga de o îndurare care nu i-a fost îngăduită niciodată. Un uriaş ar fi fost frînt fiindcă ar fi luptat; el s-a plecat la toate şi a trăit astfel optzeci şi şase de ani.

Il va înmormînta Wilhelm, împăratul german, şi cu dînsul va îngropa însuşi viitorul Austriei. Iar asupra mormîntului aceluia căruia „nimic nu i-a fost cruţat", cezarul hunic va vărsa, după datina strămoşilor păg'îni, sîngele milioanelor pe care se găteşte încă să le înjunghie.

1916

(W

DOI OAMENI DIN VREMEA MAI VECHE (GENERALUL BENGESCU-DABIJA ŞI PROF. I. RALET)

A murit la Bucureşti generalul la pensie Bengescu- Dabija. Dîncl vestea, ziarele au adăugit şi note biografice

şi bibliografice, care erau absolut de nevbie. Fiindcă lumea uitase că răposatul ofiţer a ţinut pe vremuri condeiul, că a fost colaborator al Convorbirilor, că a primit aplauzele teatrului şi că a trecut cu laude prin critica ziarelor.

Căci el a scris Pigmalion,

Pigmalion ? O poveste clasică din Telemaque * *.

Didona lui Virgil, Tirul şi Cartagena, Orientul fără Flaubert şi Salammbo. O clasică rînduiaîă în acţiune, un sever şi maiestos vers după Racine. O rece şi mîndră morală.

Conştiinţa că s-a făcut greu un lucru trainic. Greutatea era netăgăduită ; luni, poate ani trebuie pentru asemenea osteneli. Multă trudă pentru o clipă de succes. Onestitate şi respect de artă. Ştiinţă şi conştiinţă *

Şi acum Teatrul Naţional reprezintă improvizaţiile aventurierilor artei, a căror ignoranţă e în stare a spurca orice subiect, şi lumea aplaudă...

Un progres.

Şi cînd a venit vestea morţii generalului, se înmor- mînta la Iaşi profesorul I. Ralet. Un boier mare fără moşii, O creştere aleasă fără nici o pretenţie. Mari legături sociale fără nici cr ambiţie politică.

0 ştiinţă şi un talent fără nici o reclamă.

Şi fiindcă a predat matematicile iubite lui, mi-l amintesc spunînd acum vreo treizeci de ani incapabilului în materia sa care eram : — Nu ştii ? Nu ştiu nici eu... Să încercăm împreună... Deci bunătate în loc de pedagogie.

Şi erau la îngropare, între cei puţini, tot mai puţini pînă la mormînt — căci avea mulţi prieteni — moşii fără boierie, pretenţii fără creştere la oameni cari ieşeau cu ţigara în gură înaintea unui sicriu, ambiţii politice

[1] Aventurile lui Telemac de Fenelon.

• George Bengescu-Dabija (1844—1916) este şi autorul libretului

operetei Olteanca de Ed. Caudella şi G. Otremba.
58
fără nici o legătură socială, reclamagii fără talent şi ştiinţă şi mulţi profesori ᵛcu stearpă pedagogie fără un pic de bunătate.

Şi aici un progres.

1916

(IV)

ZIUA LUI

(A LUI MIHAI VITEAZUL)

Pentru întîia oară de cînd căutăm în trecut dovada că se poate îndeplini cel mai firesc ideal al neamului nostru, l-am uitat de ziua lui.

An de an, hramul sfinţilor arhangheli ne îndrepta gîndurile către dînsul. Dacă această pomenire nu se făcea cu acea largă participare a lumii întregi, îndemnată şi luminată de o presă în adevăr naţională, credincioşii cultului biruinţilor şi dreptelor lui cuceriri îi închinau cu pietate această zi de amintiri glorioase şi de sacre speranţe. Sus la Mihai Vodă, în biserica străveche pe care el o înnoise, se celebra slujba de veşnică pomenire a celui care pentru aceasta a făcut destul. Tineretul, mult-puţin, lua parte la liturghia săvîrşită de un cleric foarte cult şi cu aspect impunător.

Se rostea cuvîntarea îndătinată de un delegat al Li- gei culturale, al cării steag amintea o neapărată datorie luptătoare de mîni, şi uneori luptătorul era chiar profesorul de alături *, "unde se păstrau comorile scrise ale trecutului, şi, fiind el un român de peste hotare, un bucovinean, cuvintele lui, de o aşa de apăsată şi sonoră [1]

[1]Dim. Onciul.

59

energie, aveau un deosebit răsunet în inimi. La statuia de bronz atîrna o cunună nouă, legată cu tricolorul întregirilor aşteptate. Şi deasupra Tîrgovişte detronate, în lăcaşul strămoşilor celui amintit în această zi, lîngă ră- măşiţile eroului pe care le-am văzut salutate cu onoruri regale de armata care a moştenit cinstea biruinţilor, se înălţau rugăciuni pentru odihna aceluia, dar şi pentru fericita îndeplinire de noi înşine a aceleiaşi misiuni.

Ieri biserica bucureşteană a rămas fără alt public[1] decît al arhimandritului Scriban, rămas cine ştie cum şi de ce ; acolo şi Dimitrie Onciul, care nu-şi putea părăsi paza Arhivelor.

Dar clericul n-a putut sluji, şi gura dascălului de istoria românilor a rămas mută.

Iar la Dealu, în necropola neamului domnesc de pe vremuri, nu mai era nici slujba şi nici cela pentru care obiceiul cerea să se facă. întocmai ca şi acum trei sute de ani, el era un învins, un învins din nou, în sufletul său trecut asupra urmaşilor, şi, întocmai ca atunci, el ^rătăcea între străini, pe acelaşi drum al dreptăţii pe care călca în ziua cînd pornise pentru a cere răzbunarea sa cuvenită de la Rudolf împăratul.

în această tăcere nu e însă o renunţare.

O dovedesc cele trei sute de mii de oameni cari sunt încă sub steag, după ce tovarăşii lor au căzut pradă morţii şi a robiei. O dovedesc biruinţile lor de ieri şi îndatorirea pe care ele au impus-o lumii, oricare ar fi terminul cînd ea va trebui să li-o plătească.

O dovedesc prieteniile nepreţuite pe care ni le-a dat jertfa lor şi care au făcut din cauza românească o cauză a omenirii. [1]

[1] Bucureştiul era sub ocupaţie germană.

60

Şi o dovedesc mai ales sufletele care în aceste suferinţe numai puteau să capete energia pe care el însuşi o cîştigase prin două sute de ani de robie a neamului său !

1917

dl)

ANTON NAUM

A închis ochii la vîrsta de optzeci şi opt de ani, după o scurtă b'oală, ca o izbăvire, Anton Naum.

A fost cel mai blind om pe care-l cuprindea laşul acesta de care era legat cur toate fibrele sufletului său de o delicateţă incomparabilă. Dacă poezia ar fi creat însăşi un om care să-i fie închinat numai ei, şi încă el n-ar fi putut să fie mai senin, mai lipsit de orice trivialităţi inerente trupului omenesc, mai bun cu alţii şi mai împăcat cu sine decît acela care s-a dus acuma.

A făcut versuri frumoase, de o clasică linişte, din care se desfac miresmele unor vremi mai bune decît a noastra. A îmbrăcat în veşminte de îpgrijită formă clasică legende medievale care la alţii rîd cu viclenie, iar la el zîmbesc abia, cit îngăduie decorul de la care purtarea lui ca scriitor nu se putea depărta. Şi în anii din urmă acest spirit pe care natura n-a vrut să-l umilească, ci l-a păstrat vioi şi elegant în trup, întreg şi supţire la minte pînă în ceasul cînd i-a plăcut să puie capăt trecerii lui aici jos, şi-a găsit mulţămirea supremă în jocul armonios al silabelor care îmbrăcau închipuiri curate.

Nu-l asămănăm cu alţi poeţi. El însuşi era o întrupare a poeziei. Se petrecuse între dînsul şi singurul obiect al evlavioasei lui iubiri acea confundare deplină care

61

împiedecă a se despărţi un preot cu fierbinte rîvnă de zeul căruia i se închină.

Vieţii i-a cerut un singur lucru : să tacă în jurul lui. Şi, cu adevărat, ideal de tăcută a fost atmosfera în care trei şferturi de veac, un secol întreg aproape, el s-a închis, s-a izolat.

Cînd nenorocirea patriei i-a tulburat această sacră linişte, a fugit la ţară, unde divinităţile cîmpului îi păzeau bătrîneţele. Şi aici l-a căutat însă ameninţarea supremă, grija pribegiei : întors în Iaşi, n-a mai putut rezista şi a urmărit liniştea acolo unde toată răutatea pă- mîntului nu i-o poate strica.

Şi, acum, cînd bătrînul alb se duce înapoi la ţară, unde s-a cerut, nu e om din cei cari l-au cunoscut care să nu-l întovărăşească, nu cu durerile obişnuite la căpă- tîiul morţilor cari s-au frămîntat cu viaţa şi s-au tăvălit în ea, ci cu un fel de prevestire că undeva este totuşi o lume altfel decît a noastră, de vreme ce de acolo unul ca dînsul a putut veni *.

1917

m

CEI DOI GOLEŞTI

O înştiinţare prin gazete cheamă azi la parastasul pentru odihna sufletelor „locotenentului Nicolae A. Golescu, din regimentul 54 infanterie, şi lui Dimitrie A. Golescu,

' Junimistul Anton Naum (1829—1917), membru al Academiei Române, a publicat versuri de o corectitudine rece (Versuri, 1890 ; Povestea vulpei, epopee eroic-comică, 1903). profesor de literatura franceză la Universitatea din Iaşi, e autorul unor tălmăciri din poezia franceză (Traduceri, 1875).

voluntar în regimentul 70 infanterie, morţi pe cîmpul de onoare".

Nicăieri nu s-a vorbit despre căderea lor : cum, cînd, în ce împrejurări. Şi acum această veste din partea familiei face cunoscut că fiii lui Alexandru Golescu[1] au murit pentru apărarea pămîntului românesc şi pentru dobîndirea sfintelor noastre drepturi.

Amîndoi: ofiţerul de rezervă ca şi acela care n-avea altă datorie de a lupta pînă la suprema jertfă decît numele său şi sîngele său, boierul voluntar, soldatul.

Ce mare lucru e şi sîngele acesta care, din veac în veac, pînă ce ultima lui picătură s-a vărsat pentru aceeaşi cauză pentru care au pierit strămoşii, cere aceleaşi fapte, căutînd pe om oriunde se află, între ostaşii de chemare, între voinicii pregătiţi pentru luptă sau în orice colţ liniştit al societăţii civile, pentru a-i impune sforţarea care este însăşi raţiunea de a fi a familiei, motivul superior pentru care printre nenorociri şi dezastre numele ei se păstrează ca o asigurare că, orice ar fi, se vor găsi oameni cari să lupte pentru o cauză aşa cum era odinioară datina de a se lupta ! Şi e aşa de imperioasă, de nebiruită această chemare, încît acel ce aleargă sub steaguri nu mai pare a fi omul blind, rezervat, rece, pe care l-ai cunoscut, ci însuşi acel neînduplecat suflet al neamului, care a simţit ceasul jertfelor nouă şi suflă din nou, vijelios, asupra steagurilor pe care le mînă tot înainte pînă la îndeplinirea ursitelor!

★

Era în 1546. Bunicul lui Mihai Viteazul, Radu Paisie, avuse să înfrunte o grea primejdie. Căzuseră asupra lui, cu un pretendent, Laiotă, „domnişor" de aventură, pribegi din Ardeal cu sprijin unguresc, pentru a-i fărîma scaunul de călugăr ajuns din nou la voinicie de voievod. Vrăjmaşul birui şi tabăra toată, cu vistieria domnească,

‘ Alexandru G. Golcscu-Arăpilă (1819—1881) — unul dintre conducătorii revoluţiei de la 1848 din Ţara Românească.

ajunse în mînile haiducilor de peste munte, care-l sprijineau. Atunci Radu Clucerul din Goleşti se puse în fruntea apărării şi scăpă agonisita ţării de prada străinului. „Cînd a fost întîia luptă cu S'troe pribeagul, spune vodă Radu, dăruind bunului său ostaş satele Poienari, Cheiani şi Căpăţîneni, şi ne-a biruit pre noi Stroe, şi frînse oastea, şi se împrăştiară toţi şi toţi fugiră, şi părăsiră vistieria domniei-mele, şi aceia începură a jăcui vistieria domniei- mele şi răzbiră căruţele, iar Radul vistierul el n-a părăsit vistieria domniei-mele, ci o izbăvi cu voinicia lui şi îndreptă căruţele şi duse vistieria toată la domnia-mea în turnul de la Nicopole."

Trecură douăzeci de ani şi mai bine. Din neamul lui Radu se ridicară doi

tineri boieri, cari ştiau bine de ce s-au născut pe lume, unde e prilej de petrecere, de lenevie şi lipsă de suflet pentru alţii. Voievodul lor, Alexandru vodă, ducea o luptă în Moldova, cu turcii şi împotriva unui eroic domn creştin şi român care înălţase flamura libertăţii. Drept sau nedrept, era războiul ţării, şi steagul celălalt era steagul domnului lor. Şi Ivaşcu Golescu, Albu Golescu luptară de sîrg, sub dînsul.

La Vieroş, lîngă leagănul vechi al neamului lor, în vechea biserică umedă şi neagră din mănăstirea ce se dărîmă, cu casele pustii şi cişmelele stinchite, din care ca sculpturile măiestre, lespedea de mormînt a lui Albu îl înfăţişează murind pentru credinţă : cuşma e pusă dirz pe capul cel mîndru, şi pe umerii asupra cărora moartea va lovi, flutură ca o hlamidă mantia furtunoaselor sale zile de luptă. Şi, pe cînd Ivaşcu mergea în Ardeal să aducă de acolo pe vornicul Dumbravă, trădătorul faţă de domnie — acel Ivaşcu căruia-i era scris să moară în slujbă domnească şi el, fiind îngropat aici în Moldova, străină lui — Alexandru vodă, scăpat de la moarte prin vitejia celor doi fraţi, scrie astfel despre isprava lor, în- chinînd aspri din vama de la Rucăr pentru odihna lui Albu : „Atunci am văzut domnia-mea dragostea boierilor

şi a vitejilor domniei-mele. Şi apoi mare dragoste am văzut de la cinstit dregătorul domniei-mele, cel mai sus scris jupîn Ivaşco vel vornic şi de fratele lui, cinstit dregătorul domniei-mele jupîn Albul, clucerul cel mare, ce nici unul n-a făcut ca dînşii, fiind foarte bucuroşi a-şi pune ei capetele lor pentru capul domniei-mele... Şi dacă nu s-ar fi învîrtejit ei atunci... de au apărat capul domniei- mele, apoi însuşi capul domniei-mele ar fi căzut. Şi, cu acel prilej, cinstit, dregătorul domniei-mele jupîn Ivaşco vornicul cel mare şi-a lăsat acolo capul, la vadul ce se zice Kîmna, lîngă satul Jiliştea, pentru capul domniei- mele, precum singur Dumnezeu martor este şi adeverează.“

Şi, veac de veac, neamul lui Radu, lui Ivaşcu şi lui Albu nu s-au lăsat de la datoria lor, fruntaşi între boieri, cari apărau pe domn fără a-l linguşi şi-i dădeau sfat bun fără a trage folos pentru sine. Oameni de muncă şi de jertfă, cu ochii la steag, după datina părinţilor şi a străbunilor, păstrînd viaţa lor ca armele înseşi lăsate moştenire numai pentru a lucra cu dînsele pe aceeaşi cale pentru acelaşi scop. Lauda de sine li era străină, fiindcă se laudă de ce-a făcut numai acela care simte că ar fi putut face şi altfel.

Apoi, cînd n-au mai fost războaie, Goleşti! cei noi căutară aiurea cîmp de osteneli pentru ţară. Şi, cînd Ior- dachi culegea comoara de cuvinte a limbii româneşti, părăsită şi despreţuită, în folosul limbii mîndre a grecilor cotropitori, i se părea că strînge de pe un loc de luptă uitat de toţi steagurile pe care nimeni nu le mai salută, iar, chemînd prin şcoală la viaţă nouă pe ţăranii ajunşi robi ai oricărui venetic, frate-său Dinu, lăudătorul cu lacrimi al izbînzilor civilizaţiei apusene, şi-i închipuia în strămoşii lor cari luptaseră şi ei cu strămoşii lui la Fîn- tîna Ţiganului şi la Jilişte şi în urmaşii lor cari şi ei se vor întoarce a fi cu aceeaşi cinste ostaşi.

Cum iarăşi cu aceeaşi credinţă cei trei Goleşti de la 1848, odraslele lor, vedeau în noul tricolor învierea flamurii de atuncea.

Iar cînd ceasul cererii celei mari de dreptate a neamului lor a sunat, din Vieroşul în ruine, din bisericuţa de la Goleşti, din mănăstirea moldovenească primitoare de oasele pribeagului, de pretutindeni au alergat umbrele nesăţioase de jertfă, şi feciorii lui Alexandru Golescu s-au dus cei dinţii unde se arăta „dragostea boierilor şi a vitejilor" pentru tară şi rege, fiindcă „erau foarte bucuroşi a-şi pune ei capetele lor“...

1917

(U)

T. MAIORESCU

Se anunţă moartea la Bucureşti, după o scurtă suferinţă, a lui T. Maiorescu.

De cincizeci de ani şi mai bine numele lui a fost amestecat în viaţa întreagă a ţării. Profesor de o mare şi elegantă elocvenţă, orator parlamentar neîntrecut în sublimarea fină a intenţiilor sale şi capabil în acelaşi timp de a da cea mai impresionantă expresie ideilor celor mai înalte, dacă nu şi unor puternice sentimente — pe care a ţinut să nu le aibă, ca fiind contrare concepţiei ce-şi făcea despre omul public — scriitor corect şi limpede în rostirea unor păreri de bun-simţ cu scumpătate cîntă-rite, el va lăsa în mintea tuturora o icoană de om mai mult decît amintirea unei opere. De fapt la aceasta a şi lucrat el viaţa întreagă, observîndu-se, îndreptîndu-se, pregătindu-se, dînd un sens fiecăruia gest şi fiecării

silabe, pentru ca să apară aşa cum teoria lui, cu influenţe din vremurile olimpiene ale lui Goethe, îi spusese ca trebuie să fie omul. Niciodată un român n-a ştiut să dea o expresie individuală mai perfectă rezultatului simplu al împrejurărilor pe care el venea numai să-l constate şi să-l drapeze în nobila sa personalitate.

A început în vremuri cînd murea un ideal — idealul vechilor ardeleni — şi isprăveşte în alte vremuri, cînd un nou ideal răsare, acela pe care-l desfacem azi din fapta noastră încă neisprăvită. El s-a ţinut la o parte şi de unul, şi de altul. De agonia celui dintîi a rîs, de primele mişcări de viaţă ale celui din urmă nu s-a încălzit. Faldurii tunicii clasice nu trebuiau să se desfacă în aceste dureri şi nădejdi ale pămîntului.

Ce era sub masca „euprepiei"[1] lui antice ? Dar el n-a vrut să spuie niciodată, şi chiar cine a strecurat o privire ca să vadă mişcările ascunse ale muşchilor n-are dreptul s-o spuie. Pentru că te-ai coborî îndată de la rezultatul perfect al artei supreme — cine ştie la ce.

Cald şi frig nu i-a fost nimănui lîngă dînsul. A trecut printre oameni, întrebuinţîndu-i, de multe ori, despreţuin- du-i în taină totdeauna. El însuşi trebuie să-şi fi fost indiferent şieşi. N-ajungi a te iubi puţintel decît de mila ta, după ce amar te-ai ţinut de rău şi te-ai pedepsit cu asprime. Ajungi astfel de afli aurul care s-a topit în tot acest foc al vieţii tale : fie şi numai un grăunte pierdut în atîta cenuşă zădarnică a lucrurilor care au ars.

La o adîncă batrîneţă, acela eşti tu însuţi. Atîta numai. Şi ajungi a te respecta pentru tot ce ai jertfit, ai distrus — cu oricîtă suferinţă — pentru ca aceasta să rămîie.

Cu cît ştie lumea mai puţin ce străluceşte acolo în fund. cu atîta ţi-e mai drag unicul tezaur pe care ţi l-ai lămurit.

[1] Euprepie — înaltă ţinută (grec.).

El era prea în afară de sine însuşi, de personalitatea sa chiar, pentru această bucurie. îl interesa, nu ce poate da topirea în focul tuturor sentimentelor, ci numai artistica prezintare a elementelor înseşi pe care nu simţea nevoia să le preschimbe pentru a le înălţa. A cioplit aşa de frumos cărbunele omenesc comun, îneît nu s-a gîndit măcar că în adîncurile unde fierb puterile creatoare se poate face din el un diamant care cristalizează o dată cu apariţia sa însăşi.

A-ţi [.„] ajuta patria, a sprijini cultura neamului, sfinte acte prea estetice pentru ca un suflet ca al lui să fi refuzat a le face şi să fi fost în stare a le face rău. Ce zile mari a dat el elocvenţei române, privind înainte, nu o adunare de mulţime, nu o frămîntare de război, nu un vălmăşag de muncă, nu o fantomă de viitor, ci friza impecabilă în care desfăşura un alt moment al existenţei sale ! Şi la ce importante acte a luat parte — adăugîndu-şi-le !

Tratatul din Bucureşti era pentru el, nu soluţia definitivă a unei probleme care i s-ar fi frămîntat mult timp în minte, nici punctul de plecare al unei politice răsărite din propria lui cugetare. în fondul ca şi în clauzele lui îi era indiferent, cum indiferente-i vor fi fost şi aclamaţiile cu care l-am primit noi, mulţămindu-i pentru izbîndă. Era un basorelief frumos şi, privindu-i de departe efectul, s-a depărtat mulţămit de dînsul. Aşa trebuia să-l facă, orice s-ar fi cuprins în el. Niciodată cu mai multă decenţă euritmică nu s-a făcut un pas către o mai mare catastrofă. Dar ce are a face direcţia !

A murit în haosul celor mai desfrînâte pasiuni. Ce credea el, oaspetele pînă în ultimul moment al Germaniei care-l crease aproape ? Unii ziceau că voia conducerea pentru a da alt război sau, mai ales, pentru a-l împiedeca pe acesta. Se poate. Dar înainte de toate el căuta, după triumful său, fondul pentru o moarte care să nu aibă agonie.

Şi rămînînd în Bucureşti, dar fără un amestec vizibil în tot ce s-a petrecut acolo, trebuie să spunem că a reuşit.

Şi-a salvat opera, singura şi marea operă : iluzia superbă ce voia să deie despre sine însuşi.

1917

(II)

LA MORMÎNTUL LUI LA FAYETTE

Aniversara independenţei americane a fost serbată, nu numai cu o deosebită pompă, în Franţa şi Italia, dar şi cu participarea entuziastă a miilor de oameni din toate stra- tele societăţii, cari s-au grăbit să arăte cît de adîncă li e recunoştinţa pentru nobila intervenţie în favoarea dreptului a marii republice. La Paris, „serbarea americană" a avut ca moment mai înălţător pelerinagiul făcut de o imensă mulţime la mormîntul lui La Fayette, conducătorul de căpetenie al acelei cete de tineri francezi din nobilime, cari s-au dus, acum o sută şi mai bine de ani, să lupte acolo, peste ocean, pentru triumful libertăţii.

Mormîntul era de multă vreme uitat. Cine să se gîn- deascâ ieri, cînd alte probleme frămîntau lumea, la acela care totuşi, de atîtea ori, în viaţa

politică a ţării sale a jucat rolul cel mare, a fost aclamat cu frenetică pasiune, a fost ridicat pe umeri, a fost pus să vorbească din balcon, în umbra tricolorului, mulţimilor revoluţionare ? Dacă oamenii cari au întemeiat o ţară, dacă aceia de la cari pleacă aşezămintele ei cele mai puternice, dacă marii prefăcători prin muncă şi luptă se uită mai greu, ce rămîne din uriaşa şi trecătoarea fierbere a iubirii poporului ? In hîrtiile familiei, scrisori îngălbenite de pe care se şterge scri
69
soarea vechilor protestări de devotament, portrete pe care lumina soarelui le soarbe în fiecare zi şi, la locul de odihnă al celui aşa de mult aclamat, cenuşa florilor care s-au uscat de mult.

Poate şi de aceea cei cărora li place de năvala şi zgomotul maselor nu sunt niciodată sătui să se îmbete de dinsele ! La Fayette a fost amestecat în toate mişcările populare ce s-au petrecut în Franţa de la 1789 încoace.

Cu peruca lui blondă, stîngaciul marchiz pe care Maria Antoaneta, zglobia regină cu soarta cumplită, îl lua în rîs, a condus convoiul sălbatec al gloatelor pariziene care veneau la Versailles „să ceară pîne“ şi, dacă intervenţia lui a împedecat măcelul familiei regale, ea a întărit ho- tărîrea mulţimii de a duce în capitală, ca prizonieri ai plebei, pe aceia înaintea cărora pînă atunci toată lumea se plecase. Dacă nu şi-a putut menţinea rolul — fiind prea delicat pentru aceasta — în mijlocul furioaselor prefaceri sîngeroase în care s-a încurcat apoi o revoluţie ce nu voia să-şi mai cunoască vreun stapîn, după liniştirea lucrurilor, cînd, sub Bourbonii întorşi, partidul mai înaintat se gîndea rnum'ai la libertăţi publice, la o eră de constituţionalism romantic şi la paşnicul tricolor al unei republice fără sînge, nu se putea lupta contra vechiului regim fără ca numele lui să se impuie de la sine apărătorilor populari ai crezului liberal. Cu dînsul se va putea face revoluţia, fără dînsul, nu. Era ca o datină, de care nu se atingea nimeni. Alergau după el, îl descopereau unde se găseşte, îl înălţau la tribună, îl aburcau pe balcon, întindeau steagul la spatele lui, deasupra capului, şi articolul din program, zadarnic, dar neapărat, era îndeplinit. Aşa se apucase, şi-l aclamau şi aceia cari ştiau că mişcarea poate izbuti şi fără aceasta, întocmai cum, la noi, atita lume merge pe secetă, deşi se ştie cum se produce ploaia, după moaştele bulgarului de acuma o sută de ani care e sfîntul loan de la Basarabov, adus în Bucureşti.
70

Apoi, cîndva, în circumstanţe obscure, omul a murit foarte bătrîn.[1] Tradiţionala figură încununată cu par alb nu s-a mai ivit la cea mai apropiată răscoală. Şi lumea a văzut că se răstoarnă un tron şi fără dînsul.

In cimitirul de la Picpus, piatra care-l acopere n-a primit prea multe flori în mai bine de jumătate de veac.

Şi acuma grădiniţă morţilor a fost năpădită de atîta mulţime de oameni cum nu se mai văzuse pînă atunci. Francezi din cei cari-şi aduceau aminte doar de un nume frumos găsit de mult în cartea de istorie şi „necesar la examen", soldaţi întorşi de pe frontul unde se dă o luptă pe care perucile nobile n-au gîcit-o niciodată, cînd aşa de elegant adversarii se pofteau unul pe altul să tragă cel dinţii, oameni cu totul străini pe cari Parisul îi vedea pentru întîiaşi dată, ostaşi şi ei, în alte uniforme, absolut necunoscute prin aceste locuri. Ei veneau sa întoarcă vizita pe care La

Fayette o făcuse Americei acum o sută cincizeci de ani, şi spiritul din el era acum, în 1917, spiritul pe care-l avuse el atunci, în 1779.

Ciudată log'că rasplatitoare a împrejurărilor care par oarbe pentru ca merg doar mai drept decît noi, trecînd necontenit peste cărările noastie întortocheate !

Toate baricadele, toate detronările şi proclamările ce s-au succedat în Franţa de la 1789 pînă astăzi n-au putut să aducă ziuia marelui omagiu pentru acest mormînt părăsit. Orice se plăteşte de contemporanii înşii nu rămîne ca o datorie veşnic deschisă şi în continuă creştere, chiar dacă nu se vorbeşte de dînsa, faţă de urmaşi.

Conturi încheiate ! Mortul nu mai poate cere nimic.

Politica de interese şi politica de vanitate lichidează fără să lase ceva în urmă.

Dar, cînd, fără nici un calcul şi fără nici o ambiţie personală, cineva jertfeşte tot: linişte, carieră, viaţă, pentru a se duce acolo unde nu-l cheamă nimic decît conştiinţa

[1] Născut în 1157, La Fayette a murit în vîrstă de 77 de ani.

unei datorii şi licărirea unui ideal, atunci cărările necălcate, care se acopăr de buruiană, vor fi cîndva calea tri- uţnfală a pelerinagiilor.

1917

(11)

MOARTEA GENERALULUIDRAGALINA

Generalul care a apărat cu mintea lui de cugetător, cu energia lui de soldat şi cu calda lui inimă de bănăţean Oltenia, nu mai este. în durerile rănilor sale, ciuntit de un braţ, el şi-a dat nobilul suflet lui Dumnezeu, în dreptatea căruia faţă de neamurile bune şi nenorocite ca al lui a crezut.

Astăzi Bucureştii văd trecînd convoiul aceluia care în zvonul uşuratec de ieri al marelui oraş era unul din muncitorii cei mai harnici şi mai bucuroşi pentru binele patriei şi pentru izbăvirea neamului. Cu pietate fiecare va privi ultimul lui drum între noi. Căci lacrămile, le-am isprăvit.

Dar mine, cînd Banatul lui părintesc va fi carne din trupul României biruitoare, cînd colo departe-n Caransebeş va flutura steagul sub care el şi-a vărsat sîngele, vom ridica pe locul unde el a fost dăruit neamului statuie de bronz întru pomenirea curatei figuri de erou care se ascunde acum vederilor noastre.

1917

(II)

I. TANOVICEANU

E curios că, în Moldova plină de familii mari care păstrează mii şi mii de documente, a trebuit să vie un oltean şi un advocat, pentru a face, cu o stăruinţă de fier şi cu o dragoste caldă, istoria familiilor boiereşti ale vechiului principat.

Opera aceasta de o viaţă întreagă a luat-o asupră-şi I. Tanoviceanu încă din acei ani cînd era profesor la Facultatea de drept din Iaşi şi a continuat-o întrucîtva şi după ce a schimbat catedra sa cu una din Bucureşti, unde însă n-a urmat astfel de studii pe noul teren ce i se deschidea înainte. Cînd, acum vreo treizeci de ani, s-a întemeiat o

societate de profesori şi alte persoane, Societatea ştiinţifică şi literară, care s-a hotărît să publice o Arhivă, al cării titlu german a fost găsit, mi se pare, de filologul Tiktin, Tanoviceanu a făcut să apară acolo cele dintîi studii afe lui, sprijinite pe hîrtii din cartoanele familiei Prăjescu. Erau scrise plăcut, înfăţişau lucruri interesante şi, mai ales, dădeau în atîtea puncte o informaţie cu totul nouă şi, în amănunte chiar, sigură.

Pe urmă lucrări de ale lui au apărut şi aiurea, chiar şi în Analele Academiei Române, căci pe temeiul acestor întîi lucrări el fusese ales membru corespondent al instituţiei.

De la un timp, el încercă a trece la tratarea problemelor de istorie. Aici însă lipsa unei culturi generale se făcu simţită : rezultatele erau mai puţin noi şi judecata n-avea acea siguranţă care se desfăcea din iubitele lui cercetări genealogice. Fire foarte sensibilă, el interpretă deseori cel mai mic cuvînt de critică din partea tovarăşilor săi de ocupaţie ca un atac personal şi se grăbi să răspundă în acel ton vehement care nu poate decît să provoace polemici regretabile, mai ales în ce priveşte putinţa de lucru împreună la un popor cu aşa de puţine forţe ca al nostru. îmi aduc aminte că a tipă-

73

rit oclală o întreagă broşură de pasiune pe care o pot judeca nedreaptă. Dar de aceasta nu poate fi vorba aici şi acuma.

In ultimii ani, profesorul de drept penal şi-a publicat lecţiile, pe care oamenii competenţi le socot ca avînd o mare valoare. Păcat că n-a apucat să orînduiască hîrtiile sale, care erau — cum am constatat cu un alt prilej — puţin în dezordine şi că n-a dat măcar, ca răposatul boier muntean Ştefan Greceanu, o lucrare de total, cuprinzînd rezultatele lungilor sale cercetări ! Fără să fi putut avga precizarea neimitabilă şi informaţia uimitor de bogată a studiilor d-lui Sever de Zotta, o astfel de carte, rînduită poate în formă de dicţionariu genealogic, ni-ar fi fost de mare folos tuturora. Dar Tanoviceanu, ca „penalist", prefera să îndrepte, în loc să previe.

Cel mai chemat să se intereseze de soarta acestui lăsămînt e d-l Zotta, el însuşi.

Ştirile de acolo, din arhive uneori neaccesibile astăzi, ar întregi propria sa recoltă de informaţii.[1]

1917

(U)

I. MANLIU

Acum cîteva zile a răposat aici inginerul Manliu, răpus de tifosul exantematic. El se odihnea acuma în

[1]loan Tanoviceanu. (1858—1917) a publicat lucrări de drept, cercetări istorice, biografii ale cronicarilor. Criticat de N. lorga, a răspuns vehement prin broşura Apucături vechi ale nouei şcoli istorice. N. lorga et comp. (1905).

74

pămînt, cînd de la Bucureşti a venit vestea încetării din viaţă a părintelui său, bătrînul profesor loan Manliu.

Cine, din generaţia noastră, nu-şi aduce aminte de cărţile lui de gramatică, prin care a înaintat pînă la culmile „stilului şi compoziţiei" ?

Cine nu s-a trudit cu ele ? Cred că prin cel dintîi din aceste manuale, privit cu desperare, la şase ani, înaintea căsuţei Vîzdogesei din Botoşani, am fost iniţiat şi eu în grozavele taine ale vechii scolastice gramaticale, grea de tradiţii medievale. Pentru această iniţiare nu eram prea recunoscători, mi se pare, căci am fi preferat să ni învăţăm limba suferind mai puţin.

Mai tîrziu, cărţile lui Manliu au fost înlăturate prin altele. Am putut face comparaţia. Dascălul acesta vechi, ardelean de la Fofeldea, ştia bine româneşte, şi în regu- lele lui aspre era folos pentru cine li se supunea. Un coridor negru şi rece care ducea la o frumoasă perspectivă. 11 prefer perspectivei care te atrage pentru a găsi de fapt un simplu culoar.

în ultimii ani, Manliu era neamţ curat şi trăia în Gernnn'a. Abia se întorsese o dată cu războiul. S-ar putea totuşi ca el să nu fi murit de bucuria prezenţei germanilor lui în capitala României, care era şi ea a lui, şi înpă mai de mult.[1]

1917

(U)

[1]loan Manliu (1841—1917), fost profesor la Bucureşti, a publicat numeroase manuale de gramatică română, compoziţie, crestomaţii etc., unele în colaborare cu loan Slavici.

DOCTORUL M. BOTESCU

Oricine a cunoscut pe doctorul Botescu, fie şi numai în treacăt — şi cîţi nu l-au cunoscut, căci el părea, în voioasa lui activitate, însăşi umbra mîngîietoare a durerilor omeneşti ! — va simţi la vestea morţii lui, a sacrificiului suprem pe care l-a dus pînă la capăt, ceea ce se simte numai la plecarea de lîngă noi a sufletelor înfrăţite.

A fost un medic, real, de bun-simţ, sigur în diagnosticele lui, sigur şi efectiv în tratamentul pe care-l recomanda. Sfatul lui nu era niciodată zădarnic : pe atîtea mii dintre noi el ne-a făcut sănătoşi. A fost un dăruitor cu milă şi dragoste al ştiinţii şi îngrijirilor lui. A fost un dezinteresat al unei profesii care la dînsul n-a fost un mijloc de a se îmbogăţi.

Dar, în afară de toate aceste daruri rare, el era o voinţă necontenit încordată, căutînd munca pentru binele aproapelui. Bucureştii au cunoscut în el ca ajutor de primar pe cel dintîi care a purtat şi grija hranei curate şi sănătoase.

Asociaţia medicilor s-a sprijinit ani întregi pe hărnicia lui nedomolită. Băile Govora-Călimăneşti el le-a organizat în întregime, făcîndu-le să poată rivaliza cu cele mai renumite staţiuni balneare din străinătate. In viaţa politică el a fost omul oricării fapte folositoare, oricărui ajutor de care s-a simţit nevoie.

Ultima oară glasul lui a răsunat în Cameră făcînd, cu emoţie, lauda tovarăşilor cari au primit moartea ca să scutească pe alţii de dînsa. A fost ascultat cu pietatea datorită comemorărilor meritate. Se simţea el însuşi pe pragul grozavei boale ? Cine va şti vreodată ce se ascunde în adîncul fiinţii noastre omeneşti ?

In sufletele noastre e azi pentru el ceea ce era în sufletul lui atuncea pentru camarazii lui dispăruţi, cu

76

, adausul durerii de a nu mai putea întîlni la rosturile lui pe un om asemenea cu dînsul.[1]

1917
(II)
VIRGIL HĂLĂCEANU

Toată lumea care a cunoscut pe inginerul Hălăceanu va regreta moartea lui înainte de vreme.

Om de o nesfîrşită bunăvoinţă, dorind din toată inima să ajute cauzele de cultură. Ieşean iubitor de oraşul său a cărui glorie, pe care n-o putea urmări în dovezi istorice, o simţea instinctiv aşa de puternic, el a avut ideea de a dărui oraşului, chiar dacă nimeni nu şi-ar manifesta dorinţa de a-l cerceta, un muzeu al Moldovei.

A cules de pretutindeni, cu o nesfîrşită rîvnă, fără a fi descurajat de indiferenţă sau de refuzuri, cu acea binecuvîntată stăruinţă care a dat Italiei atîtea din colecţiile ei provinciale, tot ce putea servi scopului său. Intr-o hală modestă, el a adunat şi unele acte, unele pietre cu inscripţii,, unele vechi publicaţii care sunt de o reală valoare.

Dăunăzi, cînd hala din curtea Goliei a fost cerută pentru un nobil scop de caritate, el s-a luptat multă vreme cu puternicul sentiment care-l lega de opera lui, şi l-am văzut plecînd cu lacrămile în ochi. „Aş muri dacă s-ar pierde muzeul", spunea el.

Avea .presimţirea veşnicei despărţiri de dînsul. Boala cea rea n-a putut-o birui trupuj său şubred. Şi azi,

‘ Doctorul Botescu (1074—1917) a căzut victimă tifosului exantematic.

cînd s-a dus dintre noi sufletul lui blind, de un romantism naiv, aşa de înduioşător, avem o datorie să nu uităm recolta de sfinte rămăşiţe, pe care a închinat-o el vechilor glorii moldoveneşti. Cine va strînge din nou şi o va adăogi va avea lingă dînsul un tovarăş nevăzut în sufletul care nu se va putea dezlipi niciodată de fapta lui.

1917
XII)
Drd. JOHN STUART CAMPBELL

La spitalul „Maternitatea" a încetat din viaţă, după lungi suferinţi provocate de o infecţie, tînărul medic englez Stuart Campbell.

Era un om de toată frumuseţa, căruia-i seînteia din ochi inteligenţa şi bunatatea, un exemplar superior, supt toate raporturile, al speciei umane. Devotamentul lui pentru bolnavi şi răniţi era fără margini.

Şi ne înţelegea, ne iubea, nu numai pentru suferinţa noastră, ci pentru sufletul din noi. Ni învăţase limba ; începea să traducă în englezeşte o scriere despre relaţiile noastre cu Anglia. Şi parcă-l aud cum, la trecerea regimentului 9 de vînători, el spunea : „în neamul acesta al d-voastră este ceva romantic românesc, care atrage".

Fie-i uşoară ţărîna acestui bun prieten care s-a jertfit pentru noi !

1917
<W

IOAN GRAMADA

Ofiţerul bucovinean loan Grămadă, care a murit lup- tînd eroic, era un om foarte frumos şi zdravăn, pe care natura-l împodobise cu o minte aleasă. Poate între toţi tinerii din ţărişoara lui nu era unul care să-l

întreacă.

Bun cunoscător al trecutului naţiei sale, el era şi un scriitor de chemare, ştiind să dea viaţă prin farmecul formei bogatului material pe care-l aduna răbdător. Articolele lui, strînse, mi se pare, şi într-o broşură, despre închinarea Bucovinei către Austria şi despre nunta domniţei Ruxanda a lui Vasile Lupu arată toate însuşirile unui istoric de talent deosebit.

Pentru doctoratul său la Viena pregătise o întinsă lucrare despre români la asediul din 1683 al acestei cetăţi, care va rămînea neisprăvită şi poate se va pierde.

Vorbind frumos şi cu căldură, era un profesor ascultat şi iubit.

Ce era în inima lui — ori la ce l-ar fi silit viaţa — a dovedit prin moartea sa de vitesft.[1]

1917

(II)

ALEXANDRU TENIE

Aflu din ziare moartea lui Alexandru Tenie, institutor. Şi ziarele, fără osebire, spun ce om bun era şi ce

[1]Ioan Grămadă (18G6—1917) a publicat schiţe, poezii, articole istorice în Junimea literară, precum şi studiile Bucovina de altadată (1911), Mi hail Eminescu (Heidelberg, 1914).

milos, ce gata de ajutor, cu cită tragere de inimă se înfăţişa la lucru de cite ori o durere omenească se cerea sprijinită şi mîngîiată. Ele arată şi de ce a murit harnicul dascăl din Iaşi, iubit de toată lumea : a muncit în spitale, în mijlocul bolnavilor şi al răniţilor, la căpă- tîiul celor ce mureau, ca şi acel medic de treizeci şi patru de ani, Brumă, pe care tot acuma l-au dus la mor- mînt, ca şi acel Colceag, cîntăreţul modest, îngrijitor al aceloraşi averi ale ţării.

„De la începutul războiului, scrie Mişcarea, a fost mobilizat — avea patruzeci şi nouă de ani — la spitalul de răniţi de la Şcoala normală de fete, unde cu o activitate neîntrecută şi-a îndeplinit cu sfinţenie datoria.[11] Iar acela care-l pomeneşte în Evenimentul ştie că „din Tătă- raşi“, unde locuia, departe, în margine, „mergea regulat la lecţiile de la Şcoala de adulţi şi adulte de lingă Regie", — în cealaltă margine.

„Distanţa o făcea pe jos şi răsplata materială de un leu pe lecţie cele mai adeseaori o dădea elevilor săraci."

Cineva care i-a fost şcolar mai vorbea cu evlavie de dînsul, de institutorul sfios şi devotat din Dorohoi, deşi, din anii de şcoală primară, trecuse la atîţia profesori mai mari, pe cari poate i-a uitat, căci nu-i fuseseră modele de viaţă şi dascăli'ai inimii lui.

De cînd mă port şi eu prin laşul acesta, am auzit de multă lume. Am auzit şi de cîţiva oameni de un merit deosebit, de atîţia alţii cari sunt ori au fost oameni de treabă în cel mai corect înţeles al cuvîntului.

Ştiu binişor şi pe cine s-a amestecat cît de puţin în viaţa politică a acestui oraş, vorbind la întruniri, agi- tînd la alegeri, rostindu-şi părerea prin gazete, făcîndu-se cunoscut şi preţuit în mijlocul acestor sterpe fră- mîntări în care atîţia şi-au mîncat toată viaţa. De Tenie însă n-am auzit, deşi făcea drumul de la un capăt al oraşului pînă la altul pentru un franc

ceasul şi avea

acasă patru guri de hrănit — nici n-aş fi crezut că trăieşte aici.

Şi totuşi eu l-am cunoscut pe Tenie, 'Eram tovarăşi de şcoală şi de clasă acum treizeci şi mai bine de ani, cînd era pe lume ceva mai nlult idealism şi decît a putut să ni dea grozăvia aceasta a războiului; cînd plutea în aer alt socialism decît al doctorului Racovski[1] : un simplu socialism de compătimire adîncă pentru suferinţă, de nespusă sete de-a sprijini dreptatea. Cel care s-a ridicat de pe patul murinzilor ca să meargă acasă, pentru ca şi el să-şi ispăşească „lunga şi greaua suferinţă'[1], rămăsese credincios şi el acestei religii de tinereţă.

Şi pentru altceva încă.

Ne întîlneam acolo, la liceul din Iaşi, băieţi şi mai bogaţi, şi mai săraci. Dar Tenie era cel mai sărac. Sarac în haina lui proastă şi petecită, dar curată, sărac în încălţăminte şi acoperişul capului, sărac în cartea cumpărată de mîna a treia şi a patra, sărac însă chiar în făptura lui fizică de biet tînăr bălan, slab, cu părul lung, umed şi rar, pleşuv înainte de vreme, împuţinat şi îmbă- trînit de sărăcie înainte de douăzeci de ani. Şi de aceea poate a fost el un om aşa de bun şi a căutat pe săracii ca dînsul pentru a-i alina şi mîngîia.

învăţa binişor, cît îi îngăduia sănătatea şi mijloacele lui. Ştia curăţel totdeauna. Se pricepea la matematică şi la altele. Era însă, în stîngăcia lui de vorbire, un cuvînt pe care nu-l putea rosti : scepticism. Şi acuma-l aud cum se trudea cu dînsul. Se vedea că pentru viaţă aşa ceva nu-i trebuie, că şi-a făcut provizia lui de credinţă. Cu dînsa a murit, fericit printr-însa, soldat sărac al devotamentului, jerlfindu-se pînă la capăt pentru bieţii săracii lui.

Şi totuşi, ori ce am vedea şi am auzi, trebuie să fie ceva mare în zilele acestea, de vreme ce despre un om *

* Dr. C. Racovski — unul dintre conducătorii Partidului socialist din România, reprezentînd orientarea centristă.

C

aşa de ascuns, de necunoscut ca dînsul se cere ca toţi să vorbim respectuoşi pentru că a fost bun, a iubit pe fraţii săi şi a murit servindu-i.

1917

(U)

DR. GIANI

Aflăm cu părere de rau moartea d-rului Giani, fost deputat. Medic devotat acelora pe cari i-a întovărăşit în război şi i-a căutat ca un frate în suferinţa lor, el se pierde de o boală contractată la căpătîiul bolnavilor săi.

Temperament focos, doritor de luptă, el a fost pentru răposatul N. Filipescu un prieten cum n-a mai avut altul. Cînd, în acea frumoasă zi de septembre, trupul voinicului războinic al luptelor noastre interne, care iubea totuşi în taină ceva mai presus de dînsele, se cobora în pămînt, între puţinii cari erau acolo pentru a-şi face ultima datorie faţă de dînsul, unul singur dintre prieteni — şi se chema că are mulţi şi buni —. ştergea lacrimi grele de pe obraz. Unul singur, căci am fost de faţă şi am văzut.

In acel tînăr zdravăn şi vesel era una din acele inimi care nu părăsesc

pînă la capăt pe acela căruia i s-au dat.

Nu s-ar fi crezut că va urma însuşi, în toată vigoarea tinereţii, pe acela de care în frămîntările politice a fost nedespărţit, avînd energie doar pentru a creşte energia lui.

Plecînd astăzi în haină de ostaş din spitalul suferin- ţilor unei oştiri căreia nimic nu-i este cruţat, el pare că urmează o chemare.

Şi, dacă în ultimul lui ceas, va fi simţit-o, a murit, desigur, fericit.

1917

(W

EUGEN COCUTA

Nu l-am putut scăpa pe ofiţerul care n-a cunoscut în timp de cinci luni fiinţa sa însăşi pentru a fi al tuturora : sfătuitor, lecuitor, mîngîietor, frate bun al soldaţilor săi. Deşi se credea cu tărie în vindecarea lui, Eugen Cocută a murit ieri dimineaţa, după o săptămînă de luptă cu grozava boală care ne pustieşte.

Altădată, qine dintre noi va ajunge la liman va putea povesti ce a fost viaţa acestui om în care nu era nimic decît bunătate, cea mai curată, mai activă şi mai bine- făcă*oare bunătate. Il va înfăţişa căutînd zi de zi prin focul duşmanului şi prin furia bolii să asigure sănătatea celor cari fuseseră daţi in sama lui şi pentru cari s-a jertfit. îşi prevedea moartea. Acum patru zile refuza mîncarea. „Ce-mi trebuie mie mîncare acolo unde mă duc eu acuma ?“

„Acolo" îl întovărăşeşte nesfîrşita noastră părere de rău pentru tot ce am pierdut într-însul şi nu se va mai găsi în altul. în singurătatea săracă şi tristă de la Vălenii de Munte acest tînăr farmacist mi-a fost mie însumi cel mai mare ajutor şi cea mai bună mîngîiere. Lacra- mile lui au curs alături de ale mele în clipa celor mai mari dureri. Sunt lucruri care nu se uită niciodată. Icoana

întreagă a celui ce a murit azi pentru ajutorul celor mici şi părăsiţi o primesc în inima mea, de unde nimic nu va putea-o smulge.

Vor mai fi cari vor zice aşa cînd vor auzi că aşa de răpede şi de trist s-a stins viaţa, aşa de mult însufleţită de credinţa noastră morală şi socială, a sublocotenentului Eugen Cocul ă.

1917

(W

JOSE ECHEGARAY

Spania a pierdut spre sfîrşitul anului 1916 pe cel mai mare poate dintre scriitorii ei, pe dramaturgul Jose Eche- garay, ale cărui mari drame moderne au aflat răsunet departe dincolo de hotarele patriei sale, aflînd traducători şi la noi, unde s-a reprezintat cîndva opera sa Marele Galeoto.

„Inginer, profesor, om politic, tribun, economist şi totodată vestit publicist şi dramaturg" — aşa-l înfăţişează un biograf al lui din Portugalia, căci preşedintele Asociaţiei spaniole pentru progresul ştiinţilor era şi membru al Institutului din Coimbra.

Era şi un om de mari însuşiri ale inimii.

Opera lui întreagă a fost dedicată, de alminterea, formării acelor

caractere sigure şi mîndre pe care, mai mult decît oricare alta, le cere epoca noastră.

Din ce a scris s-ar putea face la noi o alegere într-un volum, dar traducătorul va trebui să se adreseze origi-
naiului spaniol, de o formă delicată, iar nu, ca acel de pînă acum, versiunii germane.[1]

1917

(IV)

GEORGES OHNET

Cu Georges Ohnet, mort la adinei bătrîneţe, dispare unul dintre cei mai populari scriitori ai Franciei.
A scris mult, a fost cetit mult.

I s-a imputat — şi nu fără dreptate ■— că opera lui nu cuprinde realitate, nu se înalţă pînă la adevărata poezie şi nu se înfăţişează într-un stil personal.

O suflare de idealism se desface însă din această operă care e, din punct de vedere artistic, mediocră.
Şi acei cari l-au cetit n-au devenit mai răi prin aceasta. Un merit care, astăzi, nu e secundar.

1 mai 1918 (IV)

[1]Laureat al Premiului Nobel în 1904, Joşi Echegaray y Eizaguirre (1832 —1916) s-a aflat, într-o parte a operei lui, sub influenţa lui Henrik Ibsen. Drame: Nebunie sau sfinţenie, Dumnezeu cel nebun etc.

UN MARE ÎNVĂŢAT : C. J. JIRECEK Cu prilejul morţii lui

Ştiinţa pierde prin moartea profesorului C, J, JireCek, de la Universitatea din Viena, dar fruntaş al culturii cehe, pe imul dintre cei mai străluciţi reprezintanţi ai ei şi pe una din cele mai frumoase figuri de care a fost ea servită.

Fiul omului politic şi al ministrului Iosif JireCek, nepotul de fiică al marelui filolog, revoluţionar prin ideile sale, Schafarik, a fost crescut într-un mediu în care iubirea devotată pentru neam se unea cu un suflet religios pentru studiile privitoare la grai şi la trecut, în care se vădeşte sufletul naţional.

Din această aşa de îngrijită pregătire a ieşit pentru el putinţa de a începe, puţin după douăzeci de ani, cu o carte clasică în ce priveşte seriozitatea cunoştinţilor, împărţirea exemplară, liniştea cumpătată a formei, ca şi larga concepţie culturală în care se cuprind toate manifestaţiile vieţii etnice : Istoria bulgarilor, lucrare pe care nici el însuşi n-a crezut că o poate întrece, reluînd-o, şi cu care, de la 1876 pînă astăzi, nimeni n-a îndrăznit să rivalizeze. .

Se aşteptau vaste lucrăii de sinteză de la acela care debuta în ştiinţă prin această lovitură de maestru. Ele au zăbovit.

JireCek a fost prins, de la început, de o iubire fără margeni pentru fapt, pentru faptul nou, inedit, scos cu greutate, cu nesfîrşită răbdare din izvoare care nu sunt la îndemîna oricui, O dată ce-l căpăta acest fapt, el îl păstra cu îngrijire, îl adăugea la altele de acelaşi fel, îl cuprindea într-o împărţire, bine hotărîtă, a bogatului său repertoriu, care creştea în fiecare zi, pînă ce atinse proporţii uriaşe.

86

Erau astfel în hîrtiile lui materiale de prima ordine, unele dintre dînsele cu desăvîrşire nouă, din care s-ar fi putut scrie o bibliotecă întreagă de cărţi capitale privitoare la pămîntul şi la naţiile balcanice. Avea tot ce trebuie pentru a scrie acea operă despre geografia istorică a Balcanilor pe care poate altul o va întruchipa din tezaurul notelor lui, care aşteaptă numai redactarea.

Trebuia un prilej pentru ca publicul să capete o trecătoare viziune a comorilor ce zăceau în saltarele lui. O recenzie despre cartea altuia, un discurs la Academia din Viena — amintim pe acela de la primirea lui în ea, Însemnătatea Ragusei — un curs la universitate — pe care se ferise să-l tipărească — scoteau la iveală toate aceste preţioase lucruri neaşteptate. Voi fi totdeauna bucuros că am putut contribui la acea cerere a lui Lamprecht, marele istoric german, care l-a adus pe JireCek să scrie pentru colecţia „Istoriei statelor europene" o Istorie a Serb'ei de un nepreţuit folos. Prisosindu-i atîta material privitor la cultura sîrbească, a făcut apoi din el studiile care răspîn- desc adesea o lumină cu totul nouă asupra aşezămintelor din deosebitele „Serbii" medievale, pe care le-a dat în publicaţiile Academiei vieneze.

Uneori dăruia vreunui student copiile şi însemnai ile sale, şi acesta-şi alcătuia astfel — cum a facut-o cu profesorul Radonici, traducătorul în limba sîrbească al Istoriei Serbiei — lucrarea cu care-şi începea, sub ochii lui binevoitori, cariera ştiinţifică, de care urma să se bucure el, profesorul, care, însuşi, era mai presus de orice satisfacţii personale, despreţuind critica, mai totdeauna inferioară scrierilor lui.

între elevii lui, foarte numeroşi şi răspîndiţi în toate ţările balcanice, ca şi în acelea de cultură germană şi slavă, au fost şi români, dintre cei mai buni cercetători istorici pe cari-i avem acuma.

Pentru toţi el a fost un ocrotitor plin de iubire şi a rămas un sigur şi bun prieten, care nu se poate uita.

87

Am avut norocul de a-l cunoaşte de mult, acum vreo douăzeci de ani, la Ragusa, unde însemna pe caietele sale îngrijite, imitate ca mărime după registrele originale din arhive, cu caligrafia sa de o linie perfectă, în rînduri corespunzătoare acelor pe care le avea în faţă, mărturiile numeroase despre viaţa de odinioară a slavismului balcanic. Era şi un om de cea mai plăcută societate. Impunător cu statura lui zdravănă, cu barba de vlădică răsăritean, el avea cea mai interesantă conversaţie, în care O ştiinţă nemărgeni'tă, în toate domeniile, se unea cu amintiri personale, de cel mai mare interes, căci organizatorul şcolii bulgăreşti, prietenul oamenilor de stat sîrbi cunoştea, ca martor ori ca statornic confident, cele mai multe şi adesea cele mai tainice printre faptele care constituie politica modernă a acestor ţări. Cite lucruri bune nu le răspîndea el astfel pe drumurile ragusane, între zidurile de piatră sură, deasupra cărora se iţeau oleandrii roşii şi dincolo de care el mă asigura că auzea uneori, în casele ce păreau fără locuitori, vfesele rîsete de fată cînd, pe gînduri, se poticnea în primblările sale singuratece de bătrîn holtei!

Şi am petrecut cu el ceasuri neuitate cutreierînd străzile vechii cetăţi a sfîntului Vlasic, ori rătăcind spre Gra- vosa cu frumoşii chiparoşi bătrîni,

ori, în sfîrşit, stînd pînă tîrziu noaptea în salonul înalt al palatului părăsit în faţa domului, înaintea migdalelor proaspete, a smochinelor abia culese, din livezile acestei Africe dalmatine, şi a paharului cu vin dulce din insule.

Acuma e la Trieste arhivarul, bătrîn încă dc atunci, Giuseppe Gelcich, din casa căruia, sus pe stîncă, la capătul crestei prietenoase, vedeam uşoarele aripi albe ale luntrilor pierzîndu-se la întîlnirea celei mai frumoase şi mai line mări cu orizontul clar al verii meridionale...

Jirecek ura germanismul şi prefera să convorbească şi să corespundă în limbile franceză şi italiană.

Credea în viitorul Boemiei sale, în misiunea rasei slave şi nu se temea cîtuşi de puţin de cotropirea rusească, sub care era sigur că o cultură superioară se poate menţinea şi dezvolta.

Acestea erau pentru dînsul lucruri de viitor îndepărtat. Şi, astăzi, cînd războiul pare să le fi apropiat aşa de mult, nu e o cruzime a soartei că-l smulge de la vădirea marelui vis de patriot ? [1]

1918

(II)

PETER ROSEGGER

In colţişorul lui de Stirie, pămînt iubit de care nimic nu l-a putut face să se despartă şi în care n-a aşteptat nici nume mare, nici avere — el care trăia în liniştita conştiinţă a zădărniciei faimei şi a sfinţeniei unei vieţi sărace — a fost pus în pămînt austriac Peter Rosegger.

In pămîntul pe care el l-a înţeles şi l-a vrut austriac — nimic mai mult dccit austriac, după vechile amintiri şi după tradiţiile vechi, cu localismul medieval care nu cunoaşte lăcomie şi îndîrjiie, care nu rîvneşte la lucruri mari şi grele — zădarnice şi acelea ! — şi care, ţinînd, mai mult decît la orice, să nu fie tulburat de nimeni, nu vrea să tulbure pe nimeni. In pămîntul care, oricine s-ar fi schimbat la cîrmuire în cursul atîtor veacuri, a sprijinit aceiaşi oameni ca pe vremea ducilor stirieni de acum aproape mia de ani — credincioşi fii sufleteşti ai

[1] Constantin J. JlreCek (1854—1817) a fost membru onorar al Academiei Bom&ne. De menţionat o altă lucrare importantă a sa: Romanii în oraşele Dalmaţiei în timpul evului-mediu (1901—1904).

bisericii catolice, loaiali ostaşi ai Domnului lor, fără să caute cite şi ce fel de pietre strălucesc în cununa lor ; ţărani mulţumiţi cu puţin şi ştiind să descopere în liniştea patriarhală a cugetului lor fericiri mai mari decît acelea de care vorbesc cele mai lăudăroase poveşti ale Orientului.

Pe moş Petre povestaşul l-au dat odihnei în locurile unde tot aşa de simplu, după o viaţă îndurată cum îi e dat fiecăruia şi după bucurii cîte trebuie ca o mîn- gîiere la atîtea dureri, înaintaşii lui s-au înmormîntat. Iar după el rămîne ceea ce criticii pot numi, calificînd-o şi clasificînd-o, o „operă literară", dar care pentru el nu era decît ca un grai liniştit la colţul vetrei, cînd cel care ştie ce este rostul omului pe lume spune celor cari încă trebuie să-l afle pe ce căi poţi trece printr-însa curat şi bun ca să nu rămîie pe urmă, în locul uitării la care toţi avem ^dreptul, îndelungarea unui blăstăm.

Aşa a scris paginile lui acela care, decenii întregi, a fost, în Austria,

singurul scriitor austriac. Şi poate că va fi şi ultimul. Pînă în munţii lui au răsunat tunurile luptelor de trei ani de zile, care arătau de ce e capabilă mintea omenească pornită pe distrugere şi omor. Se părea că duşmanul va răzbate şi prin aceste locuri, atîta timp ferite de relele războiului. Atacul a fost însă răspins, şi steagurile austriece au pătruns în ţară celui care ataca.

El însă, moşneagul, nu se va fi bucurat de această izbăvire. Căci va fi înţeles că, oricum, Austria s-a dus. Austria pe care a înţeles-o, a iubit-o şi a cîntat-o el ; că farmecul care o încunjura s-a risipit pentru totdeauna înaintea realităţilor unei economii politice pe care chimia şi mecanica o servesc peste mormanele vieţilor stinse şi peste .tristul haos al ţinuturilor distruse.

90

Şi cu aceasta jale Petre Ro»egger, incapabil de a scrie aceste poveşti, s-a dus în mormînt.[1]

1918

(II)

UN CAVALER: GENERALUL CULCER

Totuşi cea mai frumoasă calitate a sufletului e cavalerismul. Să jertfeşti datoriei şi cele mai scumpe convingeri ale tale, sincer şi simplu fără a-ţi face din aceasta nici un titlu de glorie ; să urmezi steagul de care eşti legat prin onoarea ta ; să fii loaial faţă de şeful tău şi de camarazii tăi, să nu te desparţi de ei nici în bine, nici în rău, oricit te-ar costa, oricît ţi-ar fi dat să înfrunţi. Şi pe urmă, la fiecare prilej in care va fi vorba de acei cari nu mai sunt, de acei cari nu' se mai pot apăra, cari nu pot para lovitura şi da răspunsul, să te ridici pentru a vorbi în numele lor, socotind ca o jignire a ta orice jignire li se aduce.

în sălbăticia evului mediu această concepţie morală a introdus o lumină, fără care totul ar fi rămas numai ca amintirea unui sîngeros haos pierdut în umbrele celui mai grosolan materialism.

Mi-au răsărit în minte aceste legi ale cavaleriei, trecută ca moştenire în vremurile noastre, popoarelor celor mai nobile şi oamenilor celor mai curaţi, cetind cuvintele pe care le-a rostit în Cameră d-l general Culcer, după ce un domn senator medic exprimase părerea sa personală cu privire la calitatea şi la serviciile ajutătorilor francezi ai străduinţilor şi suferinţilor noastre.

[1]Peter Rosegger (1843—1918) a publicat, între altele, volumul de povestiri Scrierile învăţătorului clin pădure.

91

Convins că nu putem face un război în condiţiile din august 1914, dîndu-şi seama, ca vechi şi experimentat ofiţer, de greutăţile luptei fără mijloace tehnice şi fără sprijin asigurat, împotriva calităţilor reale pe care le aveau aceia împotriva cărora se întrebuinţau ca forţe „retoricele suliţi“ ale întrunirilor publice, generalul, îndată ce s-a ridicat steagul, s-a grăbit să se puie fără rezerve la dispoziţia ţării sale. Am ţinut, a spus el, „să mă supun şi să-mi fac cinstit datoria". Şi ştie toată lumea cum şi-a făcut-o-

Membru al guvernului care s-a găsit înaintea problemei dureroase a păcii separate, generalul n-a făcut nimic care să adauge la poverile fatalităţii...

(Cenzurat)

Şi, cînd, în Senat, s-a cetit aşa de uşor — măcar, pentru a vorbi dincolo de sentiment, fiindcă ziua de mîne n-o ştie nimeni — despre auxiliarii francezi pe cari i-am iubit şi dintre cari unii dorm în pămîntul nostru, după un sacrificiu pe care nu l-au făcut pentru Franţa singură, generalul Culcer a ţinut să mulţămească „tuturor ofiţerilor francezi cari au contribuit la organizarea armatei noastre şi au luptat alături de noi".

Cuvinte care aveau cu atîta mai multă valoare, cu cit nu se spuneau dintr-un tren care pleca spre ospitalitatea franceză.

1918

(II)

CRITOBUL DIN IMBROS

Constantinopolul căzuse. Constantin Paleologul, cel din urmă dintre moştenitorii lui Constantin cel Mare, pierise luptînd pentru lege, cinste şi drept, de sabia turcilor năvălitori cari veniseră să prefacă în robi ai lor pe aceia cari sprijiniseră pînă atunci împărăţia de răsărit. La Sfinta Sofia ecteniile pentru „împăraţii încununaţi de biruinţă" tăcuseră, clopotele fuseseră coborîte pentru a face din ele tunuri cu care cuceritorii să sfărîme şi creştinătatea apuseană, palatul cezarilor, care văzuse atîta glorie lingă atîtea crime, stătea pustiu, şi Mohammed al II-lea, oprindu-se înaintea singurătăţii lui părăsite, lăsă să cadă de pe buzele despreţuitoare ale celui ce se ştie stăpîn desăvîrşit şi veşnic cuvinte din jălania orientală, pentru ruina „curţilor din Efrasiiab". Un Stambul nou-nouţ se născuse cu sultanul său, cu vizirii săi, cu ienicerii şi spahiii, cu hogii şi ulemalele [1] unei vremi nouă, care lăsa mîna lui aspră, strivind, peste bucuriile şi credinţile unei lumi isprăvite. Ce-au făcut grecii, aceia care pînă-n ultima clipă şi-au zis romani şi au socotit împărăţia transmisă de vechea Romă ca singura putere legitimă în lumea întreagă ?

Multă vreme ei s-au ţinut de-o parte. înaltul demnitar bizantin s-a retras într-un colţ de oraş, într-un colţ de ţară unde nu-l ştia nimeni. Bogătaşul care-şi pierduse averea, prin jaf sau prin foc, s-a apucat de muncă pentru ca să asigure o nouă existenţă cinstită la ai săi. Ostaşul care dezbiăcase zalea şi dăduse jos coiful a dus în retragerea lui dîrză dorul zilelor care nu se mai puteau întoarce. Mai tîrziu numai ambiţia a făcut să răsară cîte un renegat care, blăstămînd lupta pierdută şi des-făcîndu-se din tot mediul moral al naţiei sale, batjocurind icoanele şi tăgăduindu-şi crezul, se îmbulzea la uşa vre- *

* Ulema — „doctor al legii", teolog, la musulmani.

unui puternic dintre turci şi prin toate mijloacele solicita graţia, cerşea mila de a fi privit ca unul dintre dinşii, dintre cei mari şi tari acuma, dintre culegătorii bielşugului şi împărţitorii favorurilor. Dar, cînd trecea călare în scumpul caftan cusut cu aur, nicăieri el nu întîlnia decît privirile încruntate ale celor ce-i fuseseră fraţi, şi buzele mormăiau ocări şi afurisenii contra neruşinatului pe care puterea dumnezeului adorat pînă atunci nu-l trăsneşte în clipa chiar a lepădării de lege.

Cînd se întîmplă însă aşa ceva, o asemenea grozavă catastrofă, elementară, care încremeneşte pe neamurile slabe, dar trezeşte la un nou avînt de refacere şi răsplătire pe celelalte, e de mare interes să se vadă

atitudinea scriitorilor, a celor cari pot ţinea un condei pentru a mărturisi despre ce se gîndeşte între tîmplele celorlalţi şi despre ce se bate în inimile lor. In societatea bizantină cutare dintre povestitori — căci ea n- avea poeţi — a pomenit, ca Gheorghe Phrantzes, cu adîncă evlavie de împăraţii stăpînii săi, de curtea lor cea creştină, de stră- duinţile pentru păstrarea unei ţări ameninţate şi de la- crămile ce se vărsau neştiute în colţuri de strălucitoare ietacuri — şi aceasta pentru a trece la ultima rezistenţă din provincie, la tot ce s-a făcut pentru ca măcar într-un ungher depărtat să se ţie sus crucea. Cutare altul a vorbit, în stilul elinilor celor mari de odinioară, despre lupta şi truda întregii lumi creştine, în apărarea ei contra patronului păgîn: Chalkokondylas. Dar este unul înaintea căruia, deşi eşti dator a-i cere lămuriri despre ce a văzut şi ştie, te opreşti totdeauna cu un dezgust pe care nimic nu-l poate opri. Critobul din Imbros s-a apucat — de ce să mai întrebăm care i-au fost motivele ? — să zugrăvească isprăvile lui Mohammed al II-lea, ale ucigătorului şi profanatorului, ale celui care, călcînd peste trupurile apărătorilor jertfiţi ai Constan- tinopolei în agonie, a întrat plin de sînge în biserica lui

Iustiiiian şi a răsturnat altarul cuprinzător al sfintelor taine şi al unor tradiţii de o mie de ani şi jumătate.

Cu îngrijire, alegîndu-şi cuvintele, cumpănindu-şi frazele, potrivindu-şi colorile, împărţindu-şi cu meşteşug Capitolele ca să dea o bună impresie de total, el s-a consacrat să înfăţişeze urmaşilor care au fost începuturile, cum s-au desfăşurat cuceririle, în ee chip s-au serbat triumfurile, pe ce se sprijină drepturile (!) „împăratului celui nou“.

Cartea lui, Viaţa lui Mohammed al II-lea, avea ca scop să facă pe acest barbar sîngeros — căci ce alta putea el să fie, cu toate calităţile lui militare şi politice, pentru un bizantin, pentru un grec ! — a fi ascultat, a fi iubit de aceia cărora doar un singur lucru nu li luase : dreptul de a munci şi pentru hrana lor, o dată ce dau tiranului tot ce este de nevoie pentru întreţinerea şi răsfăţarea lui.

Ce scîrbă !

Dar ceva te mai mîngîie străbătînd aceste rînduri care şi după o mie cinci sute de ani revoltă, la neamuri străine, prin infamia lor.

întîi că nici un cuvînt din ce scrie canalia nu atinge sfinţenia luptei pe care, orice s-ar fi întîmplat, Bizanţul era dator să o dea ca să nu rămîie lumii amintirea că el a fost sugrumat în genunchi, sărutînd haina asasinului.

Şi, al doilea, că lăudătorul păgînului, şi apăsătorului, sufletul de Iudă care, făcînd vînzarea, nu vrea să creadă în putinţa unei învieri, a fost, între atîţia oameni, unul singur.

1918

(II)

DELAVRANCEA NECUNOSCUT (CRONICILE LUI „FRA DOLCE")

In suplemenful literar al României libere, timp de cîteva săptămîni numai, în septemvrie şi octomvrie 1884, Delavrancea a tipărit cronici de artă — în sensul cel mai vast, cu teatrul, ca şi cu literatura însăşi — care nu trebuie să piară, pentru că în ele se cuprind, în cea dintîi manifestare a unui talent absolut nou, nu numai în formă, dar şi în fondul de observaţii şi

judecată, caracterizări şi portrete decît care nu se pot găsi altele mai bune.

Se întorsese abia din Paris (pp. 10—11) şi aducea proaspete amintiri din Italia, pe care nu le-a uitat o viaţă întreagă, cu toată atmosfera aşa de neprielnică pentru păstrarea lor : „Aceste acvarele, spunea el, vorbind de ale sculptorului Georgescu, mi-au redeşteptat cerul senin, albastru şi transparent al Italiei de nord, casele rătăcite în desişul verdeţei care acopere clădirile rustice, ca o manta de smarald presărat cu flori de iasomie".

Robft pe viaţă de patima frumuseţii, în toate el o caută pretutindeni în jurul său, cu deznădejdea că o află aşa de rar.

„Ni-am propus a vizita atelierele artiştilor noştri, sculptori, pictori şi arhitecţi, a asculta în repetiţii generale pe artiştii dramatici de căpetenie şi a da publicităţii impresiile noastre sincere". Şi, adăugea, fără nici o consideraţie de „sistem", de şcoală, de formulă^ artistul fiind „volnic" a-şi alege ce-i place după „preferinţile sale intime", „din momentul ce izbuteşte a-şi aşterne pe pînză o cerşitoare, a săpa în piatră o Venere, a reprezintă o dramă de caracter, o comedie de intrigă, a zidi un palat ori o magazie de mărfuri, cu talentul şi bunul simţ potrivit fiecăruia din aceste subiecte" (p. 22).

Şi astfel el va peregrina de la Georgescu[*1] pe care-l preţuia, la arhitectul Socolescu, atunci în plina manifestare a unei originalităţi ce lipsea zidirilor noastre. Am reprodus rîndurile de înfierare pe care tînărul critic le publică pentru a lovi în pretenţia greoaie şi idioată care, în cîţiva ani, a izbutit a strica definitiv toate oraşele noastre. Va trece pe la d-l Mirea, al cărui Vîrf cu dor e analizat cu un adine simţ al artei, dar şi cu o cunoştinţă, fără păreche la noi, a tehnicei întrebuinţate, cu o putere de străbatere unică în intimitatea mijloacelor folosite — „faţa smărăldie, grasă, lustruită şi, de regulă, cu un aspect umed şi moale, a muşchiului, alcătuieşte imaginea exactă a naturii în munţii noştri". Şi, vorbind de interpretarea cinstită, pătrunzătoare şi îndrăzneaţă a lui Hamlet de către Manolescu[2], el va avea curajul să spuie că el „s-a ridicat la aşa înălţime că, aici de-ar rămînea şi, incontestabil, s-ar măsura cu cei mai distinşi artişti din capitalele ţărilor civilizate".

împrejurările au oprit aici pe pelerin : dacă mai avea mult de văzut ne putem întreba.

1918

(W

BISMARCK BĂTRIN...

Ce greu e să fii bătrîn şi, mai ales, să meriţi a fi bătrln !

Generaţia mea a apucat încă pe Bismarck după silita părăsire a puterii prin vestita demisie smulsă la capătul celor mai stăruitoare intervenţii din partea stăpînului

[1] Sculptorul Ion Georgescu (1856—1898).

[1] Actorul Grlgore Mano'escu (1857—1882).

care, cu defectele şi cu atotputernicia şi tirania lui, nu-l mai voia cu nici un

preţ. Retras la Friedrichsruh, acela care de fapt crease prin geniul său aspru, nemilos, una din cele mai formidabile puteri ale lumii şi ştiuse, după atingerea scopului său firesc, să impuie acestei lumi, douăzeci de ani, pacea pentru care-i era recunoscătoare, simţea dureros, cu toţi cei şaptezeci de ani trecuţi ai săi, neputinţa la care fusese redus, izolarea în care era închis, lipsa de întrebuinţare a unor puteri care, pînă la capăt, n-au slăbit — dar foarte rar al naturii şi care trebuie preţuit spre a face din el numai ceea ce se cuvine, nu pentru propria ambiţie, ci pentru binele acelor cari nu cer unui om aşa de bătrîn o nouă afirmaţie victorioasă a acestei ambiţii.

Păstra toate formele cele mai ceremonioase cînd vorbea de cine-l trimesese în acest surgun al zilelor din urmă, arătînd un devotament fără margeni ideii monarhice de care nu voia să despartă viitorul Germaniei — el, omul care ar fi socotit ca o grobienie nepotrivită cu anii săi, ca şi cu meritele sale, să atingă în dreptul lui pe acela care domnea printr-un titlu pe care, oricît ar fi făcut pentru ţara sa însăşi, nu el i-l dăduse şi nu el i l-ar fi putut da.

Dar nu era gazetar cu oarecare influenţă căruia să nu i se fi deschis, o dată cu uşa castelului, şi accesul la tainele politicii de odinioară şi la cunoaşterea dramei prin care pentru dînsul ea se încheiase. Iar la Hamburg gazeta care servea interesele fostului cancelariu nu scăpa nici un prilej ca să critice ceea ce se făcea în politica exterioară a imperiului după plecarea aceluia care, mai la urmă, fiind cel mai inteligent şi avînd cea mai vastă experienţă, putea să se creadă, fără prezumţie, indispensabil şi neînlocuibil.

Acum treizeci de ani admiraţia pentru opera lui Bismarck era generală ; în mintea noastră, a tineretului, ea întuneca, prin vasta ei umbră, ideile eterne ale

dreptului. Şi totuşi spectacolul acestei neinfrmate lăcomii de putere, a acestei dorinţi de răzbunare, cu atît mai învierşunată, cu cit se stăpînea mai mult în rostire, era pentru oricine o jignire, o iritaţie aproape zilnică. Nu înţelegeam cum poate cineva să împuţineze astfel icoana pe care trebuie s-o lase întreagă urmaşilor !

îmi aduc aminte cînd, într-o localitate din Austria, ziarul de dimineaţă deschis pe marmura cafenelei a adus vestea morţii lui Bismarck.

Ei bine, a fost şi ea o uşurare. Căci distrugătorul de sine însuşi găsise puterea pentru a-l opri în antipatica lui operă de autoprofanare.

1918

(II)

C. GIURESCU

O ştire din Bucureşti arată moartea profesorului C. Giurescu, membru al Academiei Române.

Ca învăţat era un puternic spirit critic, străbătînd pînă în miezul problemelor, cărora li dădea uneori q soluţie definitivă, alteori una care, şi prin discuţiile' ce provoca, lumina esenţial subiectul.

In studiile istorice niciodată nu s-a Introdus la noi o aşa de vînjoasă dialectică, obişnuită mai mult în filozofie, pentru care era format tot spiritul său.

Lucrările lui Giurescu asupra cronicilor vor rămîne ca o puternică dovadă a unei superioare inteligenţe; cele asupra chestiei ţărăneşti în trecut, cu aceeaşi pătrundere, sunt mai mult stăpînite de idei preconcepute.

7*

99

Ca om, tînărul învăţat era de o puritană corectitudine, de o mare stăpînire de sine şi de o mîndrie la care desigur că avea dreptul.

Nu putem deplînge îndeajuns pierderea unei puteri ştiinţifice de întîiul rang, răpită în plina ei dezvoltare.[1]

1918

(W

GENERALUL LAFONT

Asupra venirii, primită cu atîta bucurie, a soldaţilor francezi în Iaşi, soarta, vitregă încă o dată, aruncă o adîncă umbră de doliu. Generalul Lafont s-a stins ieri, joi, la ceasurile 6 seara, aşa cum se rugase lui Dumnezeu să o poată face, „ca un creştin şi ca un soldat“.

Gripa infecţioasă, frîngînd trupul obosit de atîta muncă şi de atîtea drumuri, l-a răpus în trei zile, la întoarcerea lui de la Bucureşti, unde, lîngă marele său prieten, generalul Berthelot, îşi făcuse intrarea în ziua răsplătirilor noastre.

Nu se poate spune cit de mult datorim acelui care era menit să închidă ochii în ţara căreia aşa de generos i-a dat doi ani întregi din viaţa sa.

învăţat ofiţer de artilerie, care-şi însemnase numele între ale conducătorilor grelelor lupte din Apus, el a împărţit frăţeşte cu artileriş'tii noştri o experienţă cîşti-

[1] Lucrări ale lui Constantin Giurescu (1875—1918) : Con-
tribuţiunl la studiul cronicelor muntene (1906), Contribuţiuni la studiul cronicelor moldovene (1907). In studiile Despre ruminl şi Despre boieri, C. Giurescu a susţinut o teză greşită, contrarie aceleia argumentate de N. Bălcescu cu privire la originea latifundiilor boiereşti.

100

gată pe cîmpul de luptă. Metodele cele nouă el le-a împărtăşit oştirii revanşei româneşti.

La plecarea generalului Berthelot, Lafont, de curînd înaintat general, a luat asupră-şi întreaga operă militară franceză din România. Dezbrăcînd uniforma armatei Republicei, el trece prin mijlocul nostru, vioi, nervos, împărţind strîngeri de mină şi îndemnuri, şi oriunde se vedea sprintena siluetă elegantă a acestui om frumos, încă tînăr, o încredere nouă pătrundea în suflete. Nu poate cădea o cauză care e reprezentată prin atîta muncă şi credinţă.

Ultima oară a fost văzut aici în ziua mobilizării, îndelungatele lui stăruinţi, ostenelile lui peste orice măsură erau răsplătite. Şi, cum îl aclama mulţimea, el a oprit automobilul înaintea unui planton cu drapelul şi, luînd în braţe pe cel dinţii soldat român, l-a sărutat frăţeşte.

Acuma din toată această energie şi din tot acest devotament rămîne aici doar sărmanul lui trup chinuit.

Să ne descoperim adine înaintea acelui care pentru ultima oară trece printre noi.

1918
(II)
EDMOND ROSTAND

Edmond Rostand a murit. Se spune, de acei cari-l plîng, crezînd că ştiu cine a fost şi cari, oricum, au cetit cu admiraţie scăpărătoarele lui versuri, cu el se duce ultimul romantic. Aşa să fie oare ? Romantismul înseamnă, înainte de toate, simţ pentru trecut, simţ pentru taină, credinţă mergînd pînă la fanatism, încredere care ajunge pînă la iluzie.

Romantismul face literatura, oricum, pentru altceva decît literatura însăşi. Şl aceasta chiar dacă-şi închipuie că nu are altă iubire decît a literaturii, din care face un element de sine stătător al vieţii, fără izvor şi fără un ocean unde se varsă. El s-a ivit şi a progresat — aşa de răpe'de ! — pentru a cădea — aşa de brusc ! — în momentul cînd popoarele, ieşind din vijelia revoluţionară, din gloriosul freamăt al războaielor napoleoniene, aveau tot sîngele în faţă, toată lumina în ochi, toţi muşchii încordaţi şi, în părul dezordonat al încăierărilor, înfiorări din altă lume.

A fost o revoluţie în stratele adînci ale sufletului omenesc, precum evenimentele politice şi sociale fuseseră o revoluţie în stratele adînci ale trupului omenirii. Dar la Rostand — nimic din toate acestea. Venit după un naturalism greoi, după un spirit de sistem, înăbuşitor pentru orice independenţă, el a făcut numai, în fruntea unei generaţii care răpede trebui să-l înlăture, mergînd şi mai departe, o raită prin terenurile necunoscutului şi posibilului. A încercat potriviri de cuvinte, sonorităţi de vers, ciocniri de idei cum altul pînă la el nu se încumetase a face. Şi a cutezat aşa de mult, încît pe scena franceză, a atîtor tradiţii, a înfăţişat un Romeo cu creastă şi o Julietă cotcodăcind. Suflet rafinat însuşi, a zguduit nervii unei societăţi obosite şi dezgustate de tot ce a fost, de lot ce se credea că ar putea fi, prin bizareria elegantă a procedeelor sale, dincolo de care nu se.poate găsi un suflet.

Şi de aceea, după prestidigitatorul superb, după galva- nizatorul uimitor, literatura nouă, care s-ar putea să fie foarte simplă, aşteaptă acest suflet.

1918
(II)
CALIFUL
La moartea lui Abdul-Hamid

A murit un mort. In colţul de Asiejinde fusese ascuns cînd Salonicul, unde multă vreme a vegetat bătrîneţa lui fără rost şi scop, ajungea şi el în stăpînirea creştinilor, şi încă a celor de la cari mai puţin aştepta o biruinţă asupra oştilor încercate ale lui sultanul „gaziu“, „învingător", s-a stins Abdul-Hamid al II-lea.

Un banal sfîrşit de pneumonie, oficial constatată şi oficial garantată, fără nici un amestec al tradiţionalei filantropii de stat... Aşa-i era scris să isprăvească, după lungi ani de neînsemnătate, aceluia care se 'temuse odinioară, cum nu s-a temut mai tare vreun om pe lume, ca sfîrşitul, un tragic şi sîngeros sfîrşit, să nu-i vie, în mijlocul voluptăţilor plăcerii absolute, de la asasinul meşter şi viclean, care ar fi pătruns pe drumuri neştiute pînă la adăpostul lui, aşa de strict supravegheat de către garda

sa albaneză, de către poliţiştii şi curtenii încrederii şi răsplătirilor sale, spre a răzbuna atîtea şi atîtea victime ale unor porniri sîngeroase, la izvorul cărora era aceeaşi atotputernică simţire, stăpînitoare a şovăitorului său suflet, veşnic pîndind, veşnic bănuind, veşnic pedepsind — frica.

Anul trecut se împliniseră patruzeci şi unu de ani de cînd pe tronul lăsat liber de Abdul-Aziz nebunul, ucis pentru păcatele lui, şi asupra căruia se strecurase o clipă fantoma melancolică a fratelui său, Murad, Abdul-Hamid, tînăr plin de speranţe pentru străvechea împărăţie, era instalat de uneltitorii schimbărilor răpezi din zilele unei crize supreme. Se părea că statul osmanlîu se va prăbuşi sub povara greşelilor grămădite în cursul veacurilor, şi cu toate încercările de a-l salva ale unei reforme de suprafaţă, care nu atingea şi nu căuta să atingă viaţa însăşi a poporului.
103

„Junii turci", de mai veche şi mult mai cinstită speţă, ai lui Midha't, făcuseră în zădar tentativa unei nouă contrafaceri după datina Apusului creştin, şi diplomaţii Europei ocrotitoare, adunaţi în conferinţa care trebuia să împiedece temutul război cu Rusia, capabil de a pune în primejdie întreaga ordine politică, tresăriseră la bubuitul tunurilor prin care se anunţa tuturora — şi lor în special — că o nouă eră s-a deschis pentru Turcia modernă, aceea în care ea însăşi are să hotărască, fără presiuni, fără sfaturi chiar, asupra soartei sale.

Abdul-Hamid înlătură răpede această parodie a unui parlament care ştia numai să plece capul de cîte ori se făcea apel la iniţiativa şi la răspunderea lui. Ieşit din umbra care reţinea tinereţa prinţilor din casa lui Osman, el se simţi în stare, fără să aibă măcar o profundă credinţă religioasă, totdeauna întăritoare, să ia totul asupră-şi, avînd ca singură putere, în totala lui lipsă de experienţă, în aproape totala lui incultură, o inteligenţă reală, care nu se putea ridica însă niciodată pînă la o concepţie politică. Avînd mai mult decît oricine dintre prietenii şi duşmanii lui talentul oriental de a trage profit din orice împrejurare, ţesînd din incidentele meschine ale fiecării zile platoşa siguranţei sale personale, pe care nimeni să n-o poată rupe, el a trecut prin atîtea greutăţi înaintea cărora un mai hotărît caracter şi o mai nobilă voinţă ar fi căzut poate învinse. Prin conspiraţiile de acasă, prin intrigile din afară, el s-a strecurat aşa de isteţ, încît, pentru cei mai mulţi dintre supuşii lui, apariţia în fiecare vineri pentru a merge la rugăciunile sale a sumbrei figuri cu ochii mari de spaimă cari alunecau în dreapta şi în stînga după primejdia ce s-ar putea ivi era ca o asigurare că. orice s-ar întîmpla pe lume, împărăţia va trăi.

Şi el, care s-a putut păstra împotriva celor mai iscusite minţi politice, a căzut jertfa unei mişcări pornite, într-un colţ de provincie, de cîţiva sublocotenenţi ieşiţi
101
dintr-un club de discuţii teoretice asupra celui mai bun sistem de a învia putreziciunile statelor. Pe dînsul cel neînduplecat ei l-au adus înaintea unei mulţimi care nu ştia ce aclamă, ca să declare că va fi acum înainte un stăpînitor constituţional şi, la capătul unei ultime încercări de a fi el însuşi, o răsturnare l-a cruţat de moarte pentru a-i da ceva mai crud decît dînsa. Căci nu numai el s-a simţit nimic în ţara unde fusese totul, dar a trebuit să asiste la reluarea politicei sale de către acei cari pentru dînsa îl

dăduseră jos şi, supremă durere, la triumful acelei politice, măcar la meschinul triumf de orizont restrîns în care el era deprins să mărgenească perspectivele sale.

Prigonise mult, cu o poliţie care n-avea nici un control al puterii sale, şi Enver, Talaat, învingătorii, au stabilit o şi mai stăpînitoare poliţie, căreia oricine-i era şi-i este supus. Urmărise unificarea naţională a imperiului — „Turcia, turcilor !“ — prin uciderea în masă a creştinilor, în măceluri ca acelea de la Adana, de la Constantinopol chiar, care au făcut ca indignarea lumii să-l înfiereze „sultanul roşu", şi „junii turci", încă mai crunţi, mai cinici, au lucrat şi lucrează la exterminarea totală a armenilor, a grecilor, a sirienilor, mine a arabilor... Se visase şef al Islamului, calif dominînd peste credincioşii din patru continente, şi megalomanii cari i-au luat locul au căutat să ridice în arme pe toţi închinătorii lui Alah pentru a crea, o dată cu o Turcie panturanică, şi o influenţă mondială în numele religiei în care nu cred. Şi, în sfîrşit, acei cari l-au atacat în puterea ideilor de libertate ale Apusului anglo-francez, pe dînsul prietenul împăratului din Berlin, sunt astăzi sîngeroşii mandatari în Orient ai lui Wilhelm al II-lea, din mila căruia trăiesc.

Măcar de li-ar fi fost dat să piară o dată cu dînsul, în catastrofa finală, pe care în visurile lui îngrozite o văzuse adeseaori ! Dar nu, ei au izbutit! Şi, cum Abdul-

Hamid vedea aşa de bine, dar numai de aproape, el a irurit cu această mare durere în suflet.[1]

1918

<W

DR. C. I. ISTRATI

0ştire din Paris, trecută pe la duşmani, cari o dau în foile lor din Bucureşti, anunţă încetarea din viaţă în Paris a doctorului C. I. Istrati. Era o figură foarte cunoscută şi care se impunea prin puterea, dorinţa de muncă şi credinţa în ideal care se desfăceau din însăşi impunătoarea lui înfăţişare. O elocvenţă călduroasă, pe care n-o conducea îndeajuns critica, izbutea mai totdeauna să cîştige şi să mişte pe ascultători. Un entuziasm real, care părea să-i cuprindă întreaga fiinţă, se rostea în cuvintele care curgeau ca din izvor, fără pretenţii de a aduce, într-o formă superioară, idei care ar fi nouă. Om cu planuri vaste, cu dorinţi mai mari decît puterile reale pe care numai alte împrejurări decît ale noastre le-ar fi putut îndeplini, dar pe care el le vedea drept înaintea lui, aşa de aproape de să-ntindă mîna numai pentru a ■ le prinde şi reţine. Puternica lui imaginaţie, gata oricînd să plece la drum, n-avea nevoie însă totdeauna de biruinţă : se satisfăcea prin ea însăşi.

Nu s-a oprit, ca învăţat, ca profesor, ca diletant în studiile de istorie, de etnografie, de arheologie — lasă în urma sa un bogat muzeu puţin cam amesfecat — ca om politic şi administrator, ministru, organizator de expo

[1] Abdul-Hamid 11 (1842—1918) a fost sultan al Turciei între 187G—1909. Sub stăpînlrea lui despotică au fost înăbuşite în sînge răscoalele popoarelor oprimate din cuprinsul Imperiului.

ziţie, înaintea nici unei greutăţi. Credinţa lui ataca orice problemă, şi

bucuria lui era nesfîrşită cînd, la cea dinţii atingere cu acele realităţi, care mai cereau încă atîta muncă, el credea că a şi isprăvit cu dînsele. Aceasta avea însă totdeauna şi o parte folositoare. Bucuria cuiva de a fi întreprins un lucru e, prin ea însăşi, un îndemn pentru ca alţii să pornească la drum, cu o ştiinţă mai specială, cu o chibzuire mai rece, cu o mai bună disciplinare a mijloacelor de care dispun. Şi, de cîte ori se face ceva din isprava reală, el nu se poate să nu se gîndească la acela care, în condiţii mult mai iele, totuşi a îndrăznit. A face ceva, a reforma, a schimba şi a construi, acesta i-a fost visul, şi pe toate căile el a căutat o ţintă pentru setea sa de activitate, de activitate publică în mijlocul mulţimilor pe care să le convingă, să le încălzească şi care să-l aclame.

A început studii de medicina la o vrîstă cînd puţini se mai gîndesc a-şi alege o carieră. S-a factit chimist printr-o nebiruită voinţă, şi lucrările publicate şi în limba franceză arată că studiile sale n-au ramas fără roadă. Spectacolul unei vieţi politice conrupte l-a îndemnat încă din tinereţă să supuie celei mai aspre mustrări un regim în care, totuşi, necontenit protestînd, acuzînd, vorbind de schimbări radicale şi de revoluţii populare, şi-a găsit de atîtea ori locul. Şi aici ca şi în alte domenii, în pornirea lui de negaţiune chiar el îşi găsea mulţămirea, pe care alţii ar fi căutat-o în paşii hotărîţi şi definitivi de-a lungul drumului plin de riscuri şi primejdii spre care indignarea lui, sinceră, arăta, fără să pornească.

Pentru războiul României şi tot ce se întrevedea la capătul „campaniei de trei luni“, care trebuia să fie „decisivă", el a agitat din toate puterile lui. Ce mare i-a fost bucuria cînd a văzut că, în sfîrşit, steagurile se mişcă spre Carpaţi! Un moment n-ar fi putut crede că atîta entuziasm nu ar ajunge totuşi pentru a se atinge marele şi strălucitorul scop.

Pentru întîia oară în viaţa lui, el a avut noţiunea, cu neputinţă de înlăturat, a neizbînzii, a neputinţii de a îndrepta şi de a reface. Pentru alţii, aceasta duce la cercetarea cauzelor, la critica mijloacelor, la nouă hotărîri pe altfel de baze, la noi metode pentru aceeaşi ţintă. Pentru el a fost o dărîmare, o complectă catastrofă a întregii sale fiinţi. Mai face să trăieşti într-o lume care poate da aşa de grozave surprinderi ?

Şi el s-a dus în cealaltă, unde credinţile lui religioase şi filozofice îi deschideau largi porţile unor speranţe care nu se veştejesc.

Dintre cei morţi, cînd vor veni faptele, pe alţii îi vom simţi ajutînd energia noastră, dar, de cite ori în aceeaşi trudă pentru neam, av intui încrederii absolute, naive, copilăreşti — şi atît de înduioşătoare — în ce se poate mai mult şi mai înalt pe pămînt, va cuprinde o clipă sufletele noastre, odihnindu-le şi mîngîindu-le prin măreaţa zădărnicie a iluziilor, lîngă noi îl vom vedea — pe dînsul.[1]

1918

(U)

[1] Doctorul Constantin Istratl (1850—1918), profesor la Universitatea din Bucureşti şi membru al Academiei Române, a tăcut valoroase descoperiri în domeniul chimiei organice. Printre lucrările sale de specialitate : Studiu relativ ta o nc menclaturâ generată în chimia organică (1913). Exponent al materialismului ştiinţific-naturalist, a aderat, în ultima parte a vieţii sale, la fideism. A mai publicat cărţi de călătorie, studii de arheologie, istorie

literară etc.

AMINTIREA LUI WASHINGTON

Motto : „De~ar fi să rămîie în orice ţară doar un Adam, şi o Evă, dar liberi, tot ar fi mai bine ca acum".
(Preşedintele Jefferson)

Radiogramele arată că ziua de naştere a lui Washington, care e o sărbătoare naţională americană, a fost celebrată la Paris cu o ceremonie deosebită şi că s-a ţinut o cuvîntare, de d-l Pichon, ministru de Externe al Republicii, preamărindu-se fapta de acum aproape o sută cincizeci de ani a celui dinţii preşedinte pe care l-a avut America.

E natural să se dea astăzi această importanţă unei zile care altfel ar fi trecut neobservată oriunde aiurea decît în America însăşi. Din ce în ce se face mai necesară neîntîrziata intervenţie a trupelor pe care Statele Unite le pregătesc pentru înţelegere,[1] şi lumea-şi pune întrebarea dacă această intervenţie a lor va trece de sarcina unei defensive cu puteri şi mijloace mai mari pentru a se pronunţa în sfîrşit ofensiva biruitoare pe care cîţi cred totuşi în dreptate, măcar pentru că ea este necesitatea permanentă a lucrurilor, pe cînd nedreptatea nu a fost niciodată altceva decît un accident de trecătoare tulburare a lor, o aşteaptă cu o aşa de dureroasă nerăbdare. Nu ştim cîţi americani se află pînă acum pe pămîntul francez, dar colaborarea lor, deşi germanii au şi înfăţişat în foile ilustrate grupe de prizonieri dintre dînşii, nu a avut vreo importanţă deosebită — în orice caz nu a fost a unei armate dînd, cu alcătuirea ei proprie, nota ei deosebită în marele război. Se vorbeşte ceva mai puţin — dar poate că aceasta vine şi numai din seceta

[1] Antanta formată prin alianţa Franţei, Angliei şi Rusiei.

noastră de informaţie mai răpede — de acele mari preparative tehnice care ne făceau să sperăm aşa de mult şi pentru o dată mai apropiată decît primăvara lui 1918, care pentru apuseni începe aproape a se socoti, căci suntem în preajma lui martie : din partea lor, germanii cred că pot vorbi de neajunsuri în această pregătire şi de apelul ce s-ar fi făcut şi se face de americani încă la aliaţii din Europa,

Oricum — zică-se orice din tabăra duşmanului — e imposibil ca acest stat care e însuşi o lume şi în jurul căruia gravitează cea mai mare parte din ţările cu aşa bogate rezerve ale Americei de Nord şi ale celei de Sud, ca acest imens rezervoriu de oameni să nu-şi dea, nu numai partea, dar, în acelaşi timp, şi măsura. A sosit momentul ca Noul Continent să-şi fixeze locul pe care-l va avea, nu numai prin muncă şi avuţie, dar şi prin concepţiile politice şi energia cu care e în stare, nu numai a le enunţa prin gura elocventă a unui profesor, dar a le şi îndeplini prin braţele vînjoase ale unui milion de soldaţi în mijlocul societăţilor omeneşti viitoare, împăcate şi prinse într-o tovărăşie care să poată fi pentru unii o glorie, unită şi cu o datorie corespunzătoare, dar pentru nimeni o robie.

Vor rămînea Statele Unite numai creditorii, ei înşişi zguduiţi, ai unei Europe ruinate prin înfrîngere şi prin necontenita stoarcere germană, conform tratatelor impuse de spiritul feudal, nemilos şi lacom, sau vor reprezintă ele forţa morală directivă, aşa cum ambiţionează aşa de mult şi cum atîta dreptate au să ambiţioneze ?

Aceasta se va hotărî prin evenimentele ce vor avea loc — orice s-ar petrece aici la noi, orice am mai avea de jertfit şi de îndurat, vinovaţii ca şi nevinovaţii, ruşii, de o parte, ca şi, de altă parte, pe lingă popoarele odată supuse lor, noi şi sîrbii — pe frontul apusean, cel plin de ameninţări şi cuprinzînd acum singur straşnica taină. Prin nimic America nu arata că s-ar îndoi de putinţa

îndeplinirii acestei mari misiuni pe care şi-a rezervat-o şi pentru ducerea la capăt bun a căreia îşi adună şi-şi disciplinează toate puterile.

In această siguranţă o ţine, fără îndoială, şi conştiinţa acelor puteri nesfîrşite care zac într-însa şi priveliştea uriaşei mişcări pornite de acum un an şi în care se strînge toată viaţa naţională, pînă atunci prinsă în furia cîştigurilor materiale. Dar o ţine însuşi exemplul funda- ţiunii şi dezvoltării sale, a începuturilor sale aşa de nesigure şi de modeste şi a dezvoltării sale superbe [...].

Şi însăşi împrejurările faptei lui Washington, cel sărbătorit acum la Paris ca un erou liberator, deopotrivă cu altă figură simplă şi smerită, aşa de slabă, dar totuşi biruitoare, Ioana d'Arc, vorbesc, nu numai pentru posibilitatea unei asemenea victorii a forţei morale, dar pentru necesitatea ei, pe care nimic n-o poate împiedeca.

Faţă de puternica Anglie a veacului al XVIII-lea, care ajunsese a hotărî ea toată politica Europei, de care avea nevoie pentru întinderea economică a fabricelor ei încăpătoare, faţă de această mîndră Anglie care ţinea în puterea sa toată lumea germanică şi care va sfida pe Napoleon, pînă-l va pune în genunchi pe el, colosul — cîteva provincii depărtate, sărace, necunoscute, fără sprijin, menite, s-ar zice, unei veşnice exploatări a metropolei, care numai sub acest raport se gîndeşte la dinsele, trimiţindu-li corăbii cu ceai indian şi strîngători de taxe ilegale. In revolta lor contra acestei veşnice stoarceri fără să cugete măcar acei cari trag profitul la calitatea umană, egală, a celor de la cari el se scoate, cine să cunoască, să preţuiască şi să fie gata a sprijinii pe aceşti oameni, amestec de englezi, de paşnici olandezi şi de cîţivâ francezi, cari au pornit o revoltă făiă nici o perspectivă pentru calculatorii şi profeţii politici ai timpului ? Ce se putea aştepta de la această tovărăşie pe care un istoric o numeşte „mixtură ciudata de fugari, de speculatori, de entuziaşti, de tîlhari, de aristo-

eraţi", pe cari-i -unea doar munca alături ? Abia un milion de oameni contra unui mare regat dispunînd de un imperiu colonial nemărgenit şi de rezerve băneşti infinite ! In frunte, un om care pînă la patruzeci de ani nu însemna nimic. Origine modestă, educaţie ca pentru acele împrejurări : nici bază clasică, nici limbi străine, nici literatură, nici ştiinţe — nici gramatică şi ortografie engleză ; ceva matematică. Un rol oarecare în luptele de hotar cu vecinii francezi. Colonel al trupelor neregulate cu care s-au căpătat succese uşoare. Nimic strălucitor la dînsul : nici o făgăduială în grai, în ochi, în gest. In clipa „declaraţiei de drepturi" în numele unor teritorii neorganizate, în numele unor oameni cari aveau numai conştiinţa — dar deplină — că sunt oameni — atîta şi în ce priveşte conducerea. Ca hotărire în caz de înfrîngere, „retragerea în munţii Alegani" — moartea de

foame. Şi, cînd americanii văd ce a ieşit din silinţile desperate ale acestora sub conducerea acestuia, n-au ei dreptul, sute de milioane de neobosiţi muncitori pentru cultură în numele libertăţii, să întindă lumii întregi noua „declaraţie de drepturi ?“

Şi nu ni e îngăduit nouă, şi în ceasul cînd mai puternic urlă triumful organizaţiei germane, să credem că aceste „drepturi" vor birui totuşi şi să salutăm nobila figură demnă a lui Washington, care n-a fost un împărat, nici un mare om politic, ci abia un general ?

1919

(W

EMILIA HUMPEL

Sora lui T. Maiorescu i-a urmat răpede în mormînt. Crescută cu aceeaşi grijă ca şi acesta de un tată care avea cele mai sănătoase idei despre educaţie, ea a fost una din cele mai luminoase femei ale vremii sale. Avem de la dînsa, iscălită modest cu iniţialele E. M., o traducere românească a Morţii lui Wallenstein de Schiller, în care e mai mult adevăr decît poezie, dar care dovedeşte o perfectă cunoştinţă şi interpretare a originalului.

S-a consacrat — ca nimeni alta — educaţiei fetelor, şi pensionul ei din Iaşi a fost cea mai bună şcoală de acest fel pe care am avut-o pînă dăunăzi. Directoarea, care a fost mai mult decît atîta, era venerată de elevele sale, faţă de care rămînea aspră, dar dreaptă. Căsătorită cu un muzicant german, cînd Maiorescu însuşi se însurase, în întîia căsătorie, cu o germană, ea n-a iubit pămîntul acesta românesc cu acea iubire care face să se treacă peste toate lipsurile societăţii noastre. Deşi văduvă, s-a retras, de mult, în Austria, şi moartea a prins-o lîngă Viena.

La dînsa opera îndeplinită — atît de naţională, cît o putem socoti — a fost superioară, deci, aceleia care, pentru a fi altfel ea însăşi, avea nevoie poate de acea sentimentalitate femeiască pe "care — condusă de teorii care au fost şi ale fratelui ei — nu ţinea s-o arăte prea mult.

1918

dl)

CHANZY

In dorinţa, pe care trebuie să o aibă oricine în asemenea momente, de a cerceta trecutul pentru a vedea cum au primit şi alte popoare o suferinţă, o umilinţă, o sfîşiere aşa de cumplită ca ale noastre şi cum, prin ce mijloace morale, mai puternice, în ultima esenţă, decît toate apăsările violenţii biruitoare, decît toate înăbuşirile asasine, au -ajuns ele din nou la o conştiinţă de forţă şi de mîndrie şi la tot ce trebuie ca pregătire pentru deplina reparaţie a trecutului — răsfoiam o revistă franceză din anii cari au urmat nemijlocit marea catastrofă naţională din 1870,

Straşnici ani pentru Franţa, aproape tot aşa de straşnici ca şi acel „an teribil" pe care în neuitate versuri de o dramatică revoltă l-a înfăţişat Victor Hugo... Unii patrioţi credeau că de fapt s-a sfîrşit, că zile mai bune nu se pot întoarce, că duşmanul care pîndeşte va putea săvîrşi o nouă uzurpaţie pe care ţara stoarsă, sărăcită în aparenţă, lipsită de aliaţi — căci ce rece privise şi Anglia martiriul vecinei sale ! — nu o va putea împiedeca. Pămîntul ţării se privea cu acel sentiment cu care ochii, umezi, se opresc asupra unei fiinţe iubite care astăzi este şi mîne ar putea pleca

spre alte tărîmuri. Totul părea ca un provizoiat, asupra căruia apasă ameninţarea unei nouă distrugeri. Şi, cu cîtă ură era în suflete după marea răscoală care dăduse Parisului „pătrarul roşu“ al Comunei socialiste, urmînd căderea imperiului, care mai avea aderenţi, se credea, de atîţia, că nu s-ar mai putea aştepta măcar acea solidaritate naţională cu ajutorul căreia se trece, mai la urmă, şi prin cele mai crude încercări.

Pe paginile acelei reviste din 1872 am găsit simpatica figură a generalului Chanzy, cu această calificaţie, scurtă, dar potrivită : „Acest priceput ofiţer, necunoscut în ajun şi devenit în cîteva zile eroul rezistenţei... Chanzy a fost

singurul dintre generalii noştri care să fi avut gloria, deşi nu comanda decît trupe tinere, rău armate, rău echipate şi formate în pripă, de a bate pe prusieni în mai mult decît o întîlnire fără să fi fost vreodată bătut de dînşii."

Şi se anexează, ca o şi mai bună caracterizare a marelui soldat, care a fost şi un mare cetăţean, proclamaţia lui către oamenii armatei a Il-a, datată 14 decembrie 1870, din care scoatem aceste rînduri, care ar părea de astăzi:

„Consideraţii strategice v-au adus înapoi pe poziţiile ce ocupaţi acuma. Le veţi păstra, oricare ar fi sforţările duşmanului, care nu se înviersunează asupra noastră decît fiindcă înţelege că voi sunteţi pentru dînsul pie- deca şi rezistenţa.

Ceea ce aţi făcut pînă acum, cu toate privaţiile silite, cu toate necontenitele osteneli, cu tot frigul, cu toata zăpada, cu tot noroiul bivuacurilor noastre, o veţi face şi mai departe, pentru că e vorba de a scăpa Franţa, de a răzbuna ţara noastră năvălită de hordele devastatorilor."

Şi tot mai limpede răsare icoana luptătorului care n-a desperat, deşi, mai mult decît oricine, el ştia că nu se mai poate învinge. Marile lupte hotărîtoare se purtaseră. Rău preparată şi rău condusă, silită a trece de la siguranţa unei răpezi ofensive cuceritoare la vădirea unei înfrîngeri iremediabile, armata de căpetenie a imperiului francez depusese armele la Sedan, ca să fie tîrîtă apoi, în mijlocul celor mai mari dureri şi înjosiri, dintr-un lagăr în altul, pînă la locurile captivităţii îndelungate.

Bazaine *, mult timp o mare speranţă, se lăsase închis, flămînzit, redus la suprema mizerie materială şi morală, în Metz, care, la rîndul său, capitulă. Nu mai putea crede nimeni că o asemenea stare de lucruri se va îndrepta. La capătul atitor lovituri ale sorţii se vedeau

* Achille Bazaine (1811—1888) — mareşal al Franţei.

llă

numai două lucruri: desperarea şi datoria. Am zice : o desperată datorie. Omul care a înţeles-o şi a dat trup ideii a fost, mai presus de toţi, acest „necunoscut".

Armata Loirei era aşa cum o descrie Times, puţin prietenos pe atunci: un amestec de arme, de uniforme, de naţiuni chiar cum nu se mai văzuse pînă atunci în lupta orînduită a unui stat. Ce trudă pentru a o ţinea împreună, pentru a o duce la victorie ! Şi mai ales ce talent de şef pentru

a-i păstra sufletul, atunci cînd nici unul dintre soldaţi nu putea hrăni iluzia unei refaceri a lucrurilor ! Chanzy a izbutit. El n-a putut împiedeca pacea şi pierderile de provincii pe care ea le-a adus ţării. Dar în fruntea acelor cari au protestat solemn a fost generalul de la Loire, ca unul ce ştia că vine din locul cel mai rar şi pentru un ostaş viteaz, de dincolo de marginile înţelepciunii, ale prevederii şi posibilităţii.

Şi pe urmă ?

Ah, ce straşnic proces ar fi putut el face — chiar după căderea imperiului şi mai ales de aceea — acelora cari dăduseră Franţa pe mîna unui Bazaine şi a altora ca dînsul, cari distruseseră într-o clipă atîta prestigiu şi atîta putere ! Ce „responsabilităţi" ar fi putut preciza generalul minunii necrezute de după catastrofă !

Dar nu. Deşi prusienii plecaseră, deşi privirea lor nu mai urmărea de aproape convulsiile trupului rănit pe care alţii picuraseră otrava, el a stat la locul său, în parlament — fiindcă a fost şi un activ element politic — mărgenindu-se a afirma nevoia unei Francii democratice, în care prin gînd nu i-a stat să ocupe un loc care, cît de mare, ar fi fost prea mic pentru acel care salvase, pînă la sfîrşit, onoarea naţională.

Şi, cînd e vorba de a-l lăuda, foaia de care vorbeam adăuga : „de curînd el a primit medalia militară din mîna chiar a d-lui Thiers", a preşedintelui burghez care nu ştia ce este o luptă, dar ce este viaţa unui stat, ştia...

116

Fericită ţara care, în nenorocirile ei, poate să aibă asemenea fii !

1918

(W

SUFERINŢE OMENEŞTI SUB OCUPAŢIE

Lucrurile parcă s-ar schimba, dar suferinţa omenească, prefăcîndu-şi formele şi înfăţişările, păstrează din veac în veac aceleaşi note dominante. N-am găsit, oricare ar fi progresele tehnice ale artei de a face rău, nici altfel de durere fizică pentru a vedea pe aproapele nostru suferind, cum nu s-a mai văzut nici altfel de durere morală pentru a smulge sufletului său un alt strigăt.

Şi de aceea ni sunt aşa de scumpe paginele istoriei în zilele marilor dureri pe care prin găsirea altor exemple pare că le împărtăşim nu numai cu contemporanii noştri, ci cu speţa noastră întreagă, peste toate deosebirile timpului ca şi ale spaţiului. Şi noi, cari n-am ajuns la speranţele noastre, ne îmbărbătăm, după ce am plîns lacrimile noastre peste dureri care au mai fost o dată plînse de ochi cari nu mai sunt, amintindu-ni de speranţele care, la capătul atîtor încercări, s-au îndeplinit, prin însăşi logica lucrurilor care la aceia a tras ultimele şi neînduplecatele ei concluzii. Lărgim astfel margenile fiinţii noastre, o complectăm şi o întărim pentru o rezistenţă de care altfel poate nu ne-am fi simţit în stare, cînd la fiece pas către lumină ne înfundăm mai adine în noapte, fără a ni da samă că, o dată ce soarele a apus, aceasta e o condiţie neapărată pentru a-i vedea din nou răsăritul.

117

*

August Lewald, scriitor german, foarte simpatic scriitor german, a văzut

pe Napoleon în Konigsberg, l-a văzut de două ori în vremea cînd norocul lui părea mai tare decît silinţile coalizate ale omenirii întregi.

Copil, el a tresărit de emoţia luptelor care se dădeau în margenea chiar a oraşului său, a privit la răniţii din bisericile însîngerate, la grămezile de agonizanţi cari, în mijlocul iernii, mureau pe pieţe şi în străzi „fără a putea găsi un acoperămînt". „Bieţii ţărani, cari nici ei n-aveau ce mînca şi trebuiseră să-şi petreacă o zi lungă şi o noapte şi mai lungă în aerul liber, îşi aruncau sarcina (de murinzi) pe ceva fîn, într-un colţ de stradă, îi acopereau milos cu vreo haină veche sau cu vreo cergă de cai, şi se întorceau la ai lor.“

Noaptea întreagă răsuna oraşul de gemetele celor pe cari nu-i mai putea ajuta nimeni.

La Lewald în casă a apărut un şef de escadron francez, „om de bună-cuviinţă şi de cunoştinţa a lumii" ; alaturi, marinari ai gardei, „oameni de treabă, cari primeau din bielşug bonuri de carne şi de legume cu care-şi ospătau bucuros gazdele. Seara stăteau pe prag, se jucau cu copiii şi li cîntau frumoase cîntece franceze."

„Eu, spune acest martor, mă uitam cu deosebită dragoste la aceste figuri romantice... Şeful nostru de escadron mă luase în afccţie deosebită... Tata, cum văzu buna purtare a francezilor din vecinătate şi că viaţa noastră pare a căpăta acum prin ei o înfăţişare mai paşnică, acceptă inevitabilul şi îngădui să merg la politicosul nostru oaspete, caie dorea să fiu lîngă dînsul în orice clipă din zi, după ce mîntuiam ceasurile mele de învăţătură.

Mă lua cu el cînd mergea la prieteni ori la 'teatru şi mă facea şi pe mine să iau parte la mesele lor de camarazi. Şi deoarece el era un om fin, cu bune mora

vuri, am ajuns a cunoaşte printr-însul numai oameni de o cultură socială asemenea cu a lui."

Mama lui Lewald şi alte femei din familie puneau flori pe masa ofiţerului rănit, care suferea încă. „Cultura francezilor, cuviinciosul lor ton de societate, pe care ştiuseră a şi-l păstra peste campanii de atîţia ani de zile, îmi cîştigă sufletul pentru ei. Deosebirea între dînşii şi iuncării noştri fudui de*strămoşi şi ţapeni, fără talent şi cunoştinţi, fără bunătate de suflet şi încercare, sărea limpede în ochi. La mesele prieteneşti la care asistam, domnea aceeaşi amabilă lipsă de constrîngere; nici o grosolănie, nici o apucătură urîtă, deşi era din destul şi bucurie, şi vin.“

Cu acest conducător ca un tată văzu copilul pe Napoleon însuşi coborîndu-se înaintea castelului, după ce trecuseră fraţii împăratului şi Eugene şi Murat, rudele sale cele mai de aproape, şi camarazii săi Berthier, Ney, Soult, Bemadotte şi speranţa multor tronuri germane, tineri prinţi din vechi case, cari împodobeau alaiul învingătorului. In sfîrşit se auzi : „C'est lui! («Iată-l ! >), şi omul tînăr, acuma aşa de bine cunoscut, trecu pe un cal alb înaintea mea... Toţi cei de pe piaţă strigă :

— Vive Vempereur!“

*

Cincizeci de ani pe urmă. Aţi cetit ceva din Alphonse Karr ? Pe vremea lui a fost cel mai preţuit din scriitorii satirici al Franciei. Nimic nu scăpa de

gluma lui arzătoare. Vespile, revista lui necruţătoare pentru moravuri şi oameni, a avut clipa ei de mare celebritate. Nu ţi-l poţi închipui altfel pe acest spirit sarcastic decît înţepînd şi lăsînd veninul fără a muri, cum face viespea cea adevărată. O mască voltairiană pare să-i acopere figura. Şi cine ar crede că de pe urma lui a rămas o pagină de supremă durere !
119

Trecuse la 1871 în teritoriul ocupat şi de aici s-a întors cu sentimentele cuprinse în ceea ce numeşte Inima unui francez.

„Căutam un prieten, azi fiul meu, atunci ofiţer de mobili, bolnav şi prizonier. Ei bine, mi-a rămas din acele zece zile o impresie pe care n-o pot asemăna decît cu un vis rău ; numai ce-mi aduc aminte şi-mi trece un fior prin păr, mă apasă pe piept, rfli se umple ochii de singe şi mi se turbură vederea; o străbătătoare durere-mi strînge inima şi-mi crîşcă dinţii...

Am văzut în străzile din Pontarlier, din Byans, din Dole soldaţi zîmbitori cari cu vîrful cravaşei îţi făceau semn să te cobori de pe trotuar şi să li faci loc. Dumnezeu mă ştie că mergeam tot prin mijlocul drumului. Mîncam în picioare fărîma de pîine şi de brînză ce puteam găsi, pentru că văzusem pe aceiaşi soldaţi întrînd într-o circiumă şi făcînd să se ridice francezi ca să li ia locul, şi eu simţeam că, deşi a mă împotrivi ar fi fost o nebunie, mi-ar fi fost cu neputinţă să mă supun.

Şi, totuşi, nu aveam cu mine nici pe fiica mea, nici vreo altă femeie iubită pe care s-o ameninţe o insolenţă.

Nu aş fi gîcit niciodată puterea şi grozava durere a acestei impresii dacă nu mi-ar fi fost dat s-o înccrc...“
1918
(W
COMINES

După ce s-a oprit atacul de zdrobire către Amiens, un altul, de o putere tot meii mare, caută pe la canalul la Bassee drumul spre Calais, urmărind şi aici scopul de a rupe legătura dintre englezi şi francezi şi de a
120
grămădi pe cei dinţii, din retragere în retragere, către malul mării. Intru cit s-a atins acest scop se poate vedea din ştirile zilnice pe care ni le dau radiogramele. Dâr cine mai are simţ astăzi pentru ţinuturile care sufăr de pe urma unui război ca acela de acum, distrugînd, fără milă, totul în calea sa, lăsînd pustiul total, absolut, acolo unde înainte se desfăşura viaţa cea mai înfloritoare, unde comori de artă se păstrau în fiecare sat — şi ce sate de veche muncă omenească răsplătită prin bielşugul veacurilor ! — unde fiecare frîntură de zid aminteşte un trecut care se cunoaşte şi în cele mai mici amănunte — încă o dată ruinele castelului Coucy au trecut din mînă în mînă pentru a adăposti din nou tunurile germane — are prilej de adîncă părere de rău. Şi parcă toată acea lume, care se nimiceşte pentru ca nici o refacere să nu-i poată da înapoi taina ce s-a împrăştiat o dată, se ridică la numele care smălţează buletinele de luptă spre a vorbi despre tot ce a produs şi adăpostit pe vremuri cînd, înainte de teribilele victorii ale ştiinţei, omul lăsat numai cu puterile sale, nu putea face tot răul, de care e capabilă voinţa lui.

Intre aceste nume, unul evocă şi o mare figură de cugetare adîncă

aplicată la politică, de socoteală măiastră a împrejurărilor timpului, de concepţii nouă privitoare la legăturile dintre state — Comines.

La douăsprezece mile spre nord de Lille e castelul unde s-a născut, la 1445, acela care era să fie sfetnicul rece al aprinsului, pătimaşului duce de Burgundia Carol Cutezătorul, pentru ca apoi, printr-o schimbare pe care şi fără anecdote o poate explica psihologia lui statornică, el să se alipească de regele cel cu nasul ascuţit, cu bărbia de babă, cu scotocitorii ochi de pîndă, care-şi înfăşură viclenia în veşmîntul unui sărac pelerin şi ale cărui medalii de plumb din pălărie ţăcăneau la fiece mişcare făcută de cine voia să fie cît mai puţin rege, pentru a domni de fapt cît mai mult.
121

Rege „modern", acest Ludovic al XI-lea, care ex-a socotit în stare să otrăvească un frate incomod şi căruia desigur nu i se părea, nici lui, că „trupul duşmanului mort miroase rău" ; rege care face oaste, care strînge bani, care pune guvernatori pe terenuri de libertate feudala, care distruge pînă în temelie tot ce pentru trei- patru secole fusese măreţia, nobleţă şi frumuseţa vieţii. La el la curte — ce curte ! — nu sunt petreceri, nu sunt lupte de cavaleri, nu sunt spectacole care să poată fi puse în faţa acelora, vestite, de la rivalul burgund, îngro- pînd o avere într-o seară.

Doi-tx'ei burghezi în haine simple — unul bărbierul maiestăţii sale — se adună pe tăcutele, vorbesc puţin şi încet, şi ei hotărăsc.

Altă lume decît aceea de pînă atunci ! E lumea statelor care se ridică, a regalităţilor care ies de sub tutelă, a armatelor permanente care se deprind cu căzăimile lor, a socotitorilor de bani şi a meşterilor diplomaţi, speţă nouă, cari se strecoară pretutindeni, descopăr servitori devotaţi, plătesc toate informaţiile şi ajutoarele, se ţin în curent foarte de aproape cu tot ce se petrece la duşman ca şi la prieten, care e — cine ştie ! — poate un duşman de mîne, redactează rapoarte secrete al căror cuprins dacă s-ar cunoaşte, ei ar trebui să plece fără zăbavă de lingă prinţul căruia-i sînt recomandaţi.

Comines joacă, fireşte, prin înţelegerea lui cea adîncă a rosturilor acestei „mări a vieţii", cu „furtunile" grele, un rol cu totul superior în aceste timpuri de prefacere care-i îngăduie să-şi desfăşure toate mijloacele neobişnuite cu care l-a înzestrat natura. Şi o asemenea politică, pentru care caută modele în anticitatea clasică, plină de uzurpări, de asasinate, de cuceriri brutale ce se înnobilau doar prin grija pentru bunăstarea supusului, îi place. E pasionat de dînsa, şi nimic din ce o alcătuieşte : minciună, trădare, vărsare de sînge, ruină nu repugnă sufletul de tîrgoveţ flămînd care nu-şi ia ochii — indiferent faţă
122
de drumul ce se va străbate — de la cîştigul ce se urmăreşte. Are şi el faţă de izbîndă obositul rîs crud al stă- pînului său. Şi astfel va fi în stare să treacă prin Italia năvălită de trupele franceze ale lui Carol al VTII-lea, care n-aveau desigur respectul frumuseţii artistice şi pietatea istorică, fără ca în faţa lui dărîmăturile acumulate să mişte de revoltă, de indignare un singur muşchi. O dată ce toate acestea servesc regelui său... Nimic nu e mai presus de cerinţile interesului care prin forţă necruţătoare îşi face drum... Poate ceva pe lumea cealaltă, dar şi înainte de Tartuffe se ştia că sunt mijloace de a te înţelege cu cerul: ...Avec le ciel des

accommodements...

Şi totuşi Philippe de Comines n-ar fi înţeles cu totul vremea noastră care, zgomotos, în urletele miilor de tunuri, vine să zguduie azi, în acest colţ de Flandră, şi pămîntul naşterii lui. N-ar fi înţeles-o nici în scopurile, nici în metodele ei.

Căci, spune marele istoric german Ranke, măcar în afară de „politica" sa, el era „aplecat spre virtute şi bunătate" — să credem ! — ; el ura războaiele de aven- tuiă, strălucitoare, dar primejdioase, şi vedea- catastrofa la capătul lor; el era contra „capetelor nebune" care se dau de Dumnezeu unui popor pentru a-l pedepsi, cum se dau de voinţa de sus „oameni înţelepţi" pentru a-l răsplăti ; el sfătuia pe prinţi „să aibă mai puţin zbucium, să nu se obosească aşa de mult şi să întreprindă mai puţin" ; dar, mai presus de toate, el era de credinţa, nezguduită, că, dacă „în toate lucrurile trebuie toleranţă şi drept, căci Dumnezeu a pedepsit totdeauna cruzimile, făiă zăbavă", ceea ce este mai de nesuferit e cînd un prinţ străin vrea să fie domn în ţara altuia. „De ce a îngăduit Dumnezeu — strigă el cu mînie, înaintea planurilor de cucerire ale lui Maximilian de Austria — ca austriecii să ajungă domni în Ţările de Jos", în buna lui Flandră, „ca să nu facă alta decît a le umplea de război ?“

123

Şi, dacă de la augustinii din Paris, unde se odihneşte, el s-ar putea întoarce sufleteşte la leagănul său, la Comines, ce întrebare alta ar pune astăzi ?

1918

(II)

UN POET BUCOVINEAN : V. BUMBAC I

In fascicula I a anului 1869, Foaia soţietăţii pentru literatura şi cultura română din Cernăuţi, care se tipărea prin îngrijirea profesorului I. G. Sbiera, se publică, împreună cu o prefaţă explicativă — scurtă, dar interesantă şi despre care vom vorbi mai tîrziu — cel dintîi cînt dintr-o epopee românească Descălecarea lui Dragoş în Moldova.

In fascicula următoare, ultima din acest an, se dădea şi cîntul al doilea. Dar publicarea n-a mai urmat.

Autorul acestei lucrări, care în intenţia lui trebuia să cuprindă îndătinatele douăsprezece cînturi, dar din care numai atîta fusese isprăvit, la fiecare dată, cît se tipărea, iscălea V. Bumbac.

Lămuriri asupra vieţii sale nu s-a îngrijit să lase acest om modest, ale cărui zile liniştite s-au prelungit pînă dăunăzi. Colegul şi prietenul său Sbiera dădea în Enciclopedia română doar cîteva ştiri din care se vede că Bumbac s-a născut în februar 1837, că a învăţat întîi în Cernăuţi, că a trecut prin Blaj, ca să ajungă la Viena. Aici termină cîntul I la 10 noiemvrie 1868, iar al doilea peste un an, la 20 noiemvrie 1869.

Deoarece locul său de naştere e Costîna, în părţile de la nordul Sucevei, el este autorul unei bucăţi lirice,

124

purtînd data de: „Suceava, 1859“ şi iscălita „Audin Costînceanu“, care a apărut numai atunci, la 1869, în aceeaşi revistă ca şi poemul epic (p, 233 şi urm.). Imitaţie a odei lui Cîrlova asupra ruinelor Tîrgovişteî, influenţată apoi de Bolintineanu mai mult decît de Alecsandri, această Dimineaţă pe

ruinele Sucevei cuprinde generalităţi abstracte, care nu mişcă, despre „al zilei împărat", despre „cereasca lege", despre „fiinţa creatoare" etc. Dar ici şi colo răzbate grai popular şi vorbă aşezată, tare, cînd se înfăţişează :
...sfîntul soare în falnică mărire Pe calea presărată de aur şi de flori,
Cu şoimii săi ce varsă scîntei de strălucire,
ori :
Carpaţi cu piscuri nalte şi-mpodobiţi cu nori,
ori cînd, numărîndu-se duşmanii lui Ştefan cel Mare, se înşiră :
Tatarul crud, sălbatec, sămînţă blăstamată,
Ce-şi părăsi Caucazul, ungher afurisit,
Spre-a pînguri pămîntul,
pînă ce :
încuminţit tătarul prin ghioage sănătoase Cu multe rane-n coaste grijit s-a cam mai dus.

Apărarea Moldovei i se pare poetului că ridică „fii de uriaşi" contra unor „titireze" cărora „viaţa li-asfinţeşte".

Şi, dorind ca aceste glorioase rosturi să nu mai fie călcate de piciorul profan, el încheie astfel, nu fără energie :
O, cum n-am eu putere, o, ziduri întristate,
Să vă-mprumut o gură şi glas din glasul meu,
Să-mi dezveliţi secretul ce-n viitor departe înnegurat s-ascunde, de nu-l pot vedea eu.
125
Nu-l văd, nu pot prezice ce vremi or să mai vie Şi ce-or să mai aducă poporului român .- Veni-vor ani de jale sau ani de bucurie —
Nu ştiu — şi voi nu-mi spuneţi...

Mult mai slabe, dar nu inferioare ca factură, nici mai palide ca inspiraţie sunt deosebitele cîntece pe care Bumbac le dă aceleiaşi foi şi care par a fi scrise mai demult: uşoare, săltăreţe cîntece de vînătoare, de beţie, de iubire, în metrul şi cu vocabularul acelui Alecsandri care era sărbătorit în Bucovina ca regele poeziei româneşti şi a acelui ucenic bucovinean al literaturii de la noi, byronianul Petrino, a cărui indignare şi durere de atitudine nu vor găsi un sentiment adevărat ca să poată făuri versuri răsunătoare pentru rostirea lui.[1] Ici şi colo doar cîte un amănunt nou de limbă, ca „dricul de vînat“, cîte o figură trecînd scurt înaintea noastră :
Stuhul geme de sitari.
Cînd tînărul din Suceava înfăţişează pe ostaş astfel: Sunt voinic, sprinten,
prind glonţi-n palmă,
simţim cum răsare artificialitatea lui Bolintineanu, şi-i refuzam atenţia noastră. Un imens progres faţă de aceste începuturi şi de toată literatura bucovineană, de literatura românească de atunci, îl constituie însă poemul epic.

II

In Mihaida lui Eliad, enumerarea acelor cari acum sunt conspiratori, iar pe urmă vor fi luptători, eroi, e seacă, fără epitete, ori cu epitete uzate, banale adesea şi cu numele rău potrivite : *
* Şi o baladă a lui Bumbac merită atenţie (n a.J.
126
...Aici sta banul Vdrea,

Bătrînul banui'Manta şi banul al Craiovei,
Mihalcea belicosul, şi vornicul Dumitru,
Şi Mitrea cel hotarnic (!), Mirică logofătul,
Isar şi Teodose, mintoşi logofeţi ambii.
Vistierii Dan şi Pană, spătarul Vintilică,
Spătarul Văcărescu şi aga Vijelescul,
Şi aga Luca Lungul (!) şi Radu Bărcănescul,
Tustrei fraţii Buzeştii, Calonfirescul Radul,
Şi capul lor, păstorul Euthymie zelosul.

„Zelosul", „kyriachul", cît de puţin trezesc aceste neologisme, aceşti termini speciali, evlavie pentru vlădica !

încep discursurile, după ce-i vedem pe toţi în costume descrise cu de-amănuntul pînă la
...coloana cea de aur,
Cea rămăşiţ-antică de cavalerii Romei.

Cînd e vorba de sfat, de gîlceavă, de luptă, spiritul războinic al lui Eliad nemereşte uşor tonul şi dă versuri care ating şi mişcă. Teodosie arată neomenia turcilor :
...îţi ia astăzi copila,
Mîne-ţi ucide tata, îţi spînzură flăcăul...

Mai aproape de cugetul şi de simţirea oricui vorbeşte un Isar, un Udrea-;
Ci staţi, să ştim ce facem. Noi ne sculăm cu arme,
Şi ţara e puţină, de tot dărăpănată.
N-ar fi de cuviinţă întîi să ile-nţelegem Sau cu vecinii noştri sau cu-o putere mare,
Să cerem ajutoare ? — Ce ajutor, nea Udreo, Precurmă logofătul Isar cu carte multă,
Nu este la loc vorba ; pe semne de-alianţă Ai vrut s-aduci cuvîntul, căci fratele moldavul (!)
Şi, diacoaci, transilvanul e într-aceeaşi stare,
Şi toţi avem nevoie să ni întindem mîna

In strînsă legătură, şi unul pentru altul Să sară spre-ntărire. Iar sîrbul şi bulgarul De-şi simte scăpătarea şi jugul, scoate arma Şi cauză comtmă cu noi vie să facă.
Aşa înţeleg lucrul. Iar, dacă mergi cu mintea La neamţ, sau leah, sau ungur să cerem ajutoare,
La astfel de-mprumute e camăta prea mare,
Şi lipsa de-ajutoare ce nu le mai poţi duce.
Nu vă-ncurcaţi cu şoangheri şi cu puteri de astea,
Că unii ca aceştia or să ni puie capul In numele credinţa. De-o fi să scăpăm astăzi Ca să cădem iar mine, schimbînd mereu la juguri, Sau să întindem mina, cerşind cînd ici, cînd colo, Scutire şi protecţii, mai bine, fraţi cu turcul!

Dar am intrat în polemici contemporane. Eliad are socotelile lui, şi i se pare că nici într-un chip nu le-ar putea plăti mai bine decît cu eroicele versuri ale epopeii sale. Democrat care va visa în curînd cine ştie ce cobo-rîre de la Radu Negru — de unde Rădulescu — ei se va lua la luptă cu

boierii, cu cei ce se cred aristocraţi şi, atribuindu-şi drepturi, doresc a se deface, înălţîndu-se, din mijlocul ţării: '
Acum îl vezi c-aleargă după grofii străine,
Să-Şi împletească coada cu bandă baronală (!).

Duşman al jignitorului şi păgubitorului amestec al Rusiei în viaţa noastră naţională, al acelui Tegim consular, preconsular care căuta pricină pentru a zdrobi cu orice prilej cel mai elementar simţ de demnitate al nostru şi credea — mare greşeală ! — că supunerea se naşte din umilire, el nu pierde prilejul să încheie şi aici un condei de debitor faţă de ...acea vulpeană (!), ascunsă despoţie.

Ba, cum stă rău şi cu vodă Bibascu, cel ce şi-a căpătat cu meşteşuguri domnia şi, acum, în veşmîntul eroului

de la Călugăreni, pozează scenic înaintea unei societăţi care e departe de a-l admira fără rezervă, iata-l prins şi pe dînsul, răutăcios, în două versuri:
Domnia e arendă, pe care îţi dai suflet Şi-n care arendaşul e una cu pristavul Ce-a mijlocit vînzarea... E bun, biet, tot românul,
Ce întră dracu-ntr-insul cum s-a văzut calare Cu buzduganu-n mină...

Convorbirea se pierde in dialoguri de roman de senzaţie : Alexandre Dumas, Eugene Sue : „noi sa-ncercăm, nepoate„Ce facem astd-seara“ etc. Şi, cînd Mihai va apărea, el nu a contribuit moi al cu nimic la deciziunea de care ia cunoştinţă, pentru ca să apară teatral, dan nu epic :
Ban Manta face semnul,
Feciorul trage coarda, cortinq (!) se deschide...
Boierii împreună văd toţi pe însuşi vodă.

Rămâne doar ea „muza smerită" să fie chemată-n ajutor. Doar ea să ajungă la un capăt, căci după două cânturi întregi acţiunea nu a înaintat cu un singur pas în singurele lumi pe care le poate cutreiera neadormita — căci altfel e şi adormitoarea — epopee. [III]
III

Bucovineanul din Costîna nu e preocupat de adevărul istoric. Şi pentru subiectul lui care ar putea fi acesta ? Ce se ştia la 1868 despre descălecarea Moldovei, atunci cînd critica nu osebise realitatea documentară de fantazia unei frumoase legende ? Dacă, şi atunci, se ştia, totuşi, că Dragoş, din care se făcea încă un domn, deşi a fost un simplu căpitan al regelui Ungariei pe pămîntul ocupat de la tatari, n-are a face cu adevărul, cum crede
9 — Oameni cari au fost, voi. II

Ureche despre „Dragoş vodă, feciorul lui Bogdan vodă, carele era din domnii Ramului[11] (pentru ca Bogdan cel istoric să apară după propriul său fiu Laţco) — nici unul, nici altul n-aveau o figură distinctă şi fapte nedespărţite de dînşii.

Ce încurcat ar fi fost poetul erudit faţă de asemenea greutăţi! Lui Bumbac însă nu-i pasă. El e convins d6ar că „poetul îşi poate urzi cîntarea sa avînd o bază chiar şi numai în tradiţia poporală", căci „poetul poate crea din nimică, istoricul însă nu poate crea nimică" (p.5). Şi aşa fiind, se va mulţămi a căuta izvoare de informaţie la faţa locului, lîngă vechile bisericuţe bucovinene. îl mai ajută cîte un prieten, ca profesorul Buliga.

Iar, încolo, el va croi din închipuire, făcînd să apară voievodul din Cîmpulung ales de ţărani, cei opt şefi din ţara şeasă care va fi o Moldovă ; el va scoate din acelaşi izvor cele cinci cete de cîte o mie care vor îndeplini luarea în stăpînire a teritoriului şi izbăvirea oamenilor din robie, şi, cîrid va fi vorba de căpetenii, le va găsi pe toate în comoara poreclelor populare. Şi în largul spaţiu gol al unei realităţi aşa de bătrîne şi de pustii el va aşeza scene care, în mult mai mult, corespund acelora din care se alcătuieşte viaţa însăşi a ţăranilor noştri: aceleaşi ospeţe, aceleaşi cîntece, aceleaşi sfaturi, aceleaşi idei. Şi astfel el va fi adevărat şi după istorie, că voievozii şi boierii vremurilor ce au fost ei oai'e, în cea mai bună vreme din trecutul nostru, decît săteni cu mai mult noroc fiindcă aveau mai multă minte şi vitejie mai mare!

Ce bine ales e totul! Şi numele eroilor: Boldur, Băluţă, Pintea, Arbure, Vlad, Novac, Bistra, Cercel, Ureche, Arcan, Potop, Ciurea, Tisa, Crăciun, Taur, Străbun, Balaur, Hurmuz, Stejar, Bradu, Corbu, Şoldan, Racul, Pădure, Vintrea, Carpăn, Măcieş, Vîrcolac, Veveriţă, Graur, Buzdug, Vîrtej. Calificativele populare, scurte, dau viaţă :

„Văr Arbure-nţeleptul", „bătăuşul Borcea", „Hurul cu fală-mpodobit“ etc.

Limba lor şi limba în care ei şi ale lor se înfăţişează e cea mai bună limbă vorbită în adîncul satelor. Intîl- nim termeni rari şi termeni noi, cari pot prinde, pot rămînea, îmbogăţind limba: la „vadeaua de pornire* apar „fîrtaţi războinici", gata să învingă, „de-a voire soarta", liberînd „cîmpia de lifte treierată" şi răspin- gînd „bulucul de vrăjmaşi".

Altădată ei vînează prin locurile cu „frăţini brazi", unde sunt, se spune într-un vers frumos, „doisprezece munţi cogemeţi cu băi nemaisecate", şi anume la „dricul toamnei, cînd bouri-s mai graşi". Apoi cei pe „şoimi buieci călări" petrec de mulţămită, şi iată-i înaintea mesei împodobite cu „harul cuhnei", bucurîndu-se de o „pîrgă din holdă cîmpenească" şi ridicînd o „cupă de mursă[1] cu mărgele". Expresii dialectale: „mări", „fiin- durecă" (pentru că) se amestecă smăltînd viu stilul.

Acest stil e de o plasticitate minunată. Iată, în aceeaşi ordine, îndemnuri către luptă ale bătrînului Bogdan:

Bogdan căruntul mări, cu sceptru-n mina dreaptă, C-o burcă peste umăr lăsată-n voia sa,
Iar coapsele-i cuprinde o chingă de curea,
Cu călărămi de aur şi altfel aurită Şi de la brîu atîrnă o sabie-ascuţită.

Şi aici un preot apare pentru a binecuvînta, dar, în locul „kyriarchului", simţim cum :

O tainică tăcere cuprinde sala toată...
Din luntrul unei cameri de trcm apropiată Pe-ncetul scîrţîieşte zăvorul uşii mari Şi-un preot se iveşte în haine de altar.

[1] Băutură preparată din miere.

Cuvîntările lui Bogdan (pp. 25, 195) au un măreţ şart ba'rînesc şi trezesc şi în sufletele noastre un adine răsunet

Bărbaţi, bătrîni ?i tineri, voinici din ţara mea,
Voi, razimul acestei moşii în vreme grea,

începe el, pentru ca să arate cum se ţine în adevăr o ţară :
Şi, dacă, prin unire, un pumn de oameni poate Să ăeie piept cu duşman în lup tele de moarte,
O, ce-ar putea să faca vecinii noştri fraţi Supt flamura Unirii fiind încununaţi!

E vorba de a li se da ajutor, de a îndeplini fapta cea mare a strîngerii puterilor laolaltă :
Plecaţi şi dovediţi Că-n vetrele străbune barbari nu suferiţi!
Sa ridicăm din ţărnă mărirea strămoşească,
Pe vechile hotare făloşi să fîlfîiască Ai vulturilor steaguri...

Infrîngerea chiar, într-o aşa de dreapta luptă, n-are a face, căci.
Şi, cînd va cere timpul, supt lamura străbună Vom sfarîma cătuşa ce-ar vrea ca să ne-o pună Sălbatecele turme ce năvălesc mereu Şi samănă prin lume chin, patimă fi rău.
Şi, de se va supune cu sila patria :
...Cerbici neîndoicioase din sînu-i s-or scula Şi faima despre dînsa prin lume va zbura :
Se va cruşi[1] pămîntul cu-al duşmanului sînge.
Ultimul îndemn e plin de vlaga acelor vremuri:
Deci să scurtăm cuvîntul şi să venim la fapte:
Supt steag păşind cu toţii, un braţ ne-om face toţi. *
* A cruşl — a se înroşi

Ostaşii sosesc la chemare, „împovăraţi ca stupii", cînd :
O ceată de trei sute De călăraşi războinici soseşte-a larga curte;
cînd iarăşi:
Cinci rînduri de războinici cu suflete bărbate,
Călări şi pedestrime, toţi luptători aleşi,
Feciori de vrîstă tineri, voinici de cei viteji,
Cu săbii şi cu arce, cu suliţi, cu săgete,
Ce ştiu lupta-n falangă, şi-n pilcuri mici, şi-n cete.
In fruntea lor cînnacii pe şoimi sirepi se văd Cum strălucesc în zale şi braţelor ‘se-ncred : Fluturătoare steaguri la razele de soare Sus fîlfîiesc atinse de-a vîntului suflare.

Chelarul curţii deschide înaintea lor poarta cea veche:
A curţii poartă mare, de fier întreg urzită, Deschide-se de braţul unui voinic fecior Şi-n curte solii întră jucînd pe murgii lor...

Nu sunt aici cine ştie ce anonime personalităţi istorice sau neistorice, ci cu grămada răsar voinicii din lumea basmului etern şi a vechii balade :
Este-nţeleptul Hurul, ce multe ţări călcă Şi cunoştinţi aăînce de carte-şi adună :
De cărturarul curţii Bogdan şi l-a luat Să-i fie de-năemlnă pentru-ajutor şi sfat,
Şi mărginaşul Pintea, ce-i numai foc şi viaţă,
sau aiurea:
Boldur, Novac şi Bistra, Ureche şi Cercel,
Şutaşi de vrîstă tineri cu braţele de fier,
Arcan, Potop şi Ciurea şi Tisa şi Crăciun,
Şi Urşii, fraţi de-a gemeni, şi Faur şi Străbun...

133
Calea lor e însemnată de un cunoscător, o cale;
Cu coborîşuri multe, sălbatece de fire,
Cu peşteri încîlcite şi codri-ntunecoşi..,
El vede cu puternica lui imaginaţie cum :
In urma lor pe-ncetul se mişcă-un lung şirag De cară, număr mare, ce tauri mari le trag,
Şi turme de tot soiul, de vite mari, mărunte,
Oi, capre, junei şi junce, şi cai cu stele-n frunte.
Tabăra i se desface înainte :
Văr-Arbure la mijloc cu ceata sa cuprinde Un dîmbuleţ c-o ciuhă ce vesel îşi întinde Spinarea sa tăpcişă lîng-al cetăţii mur:
Ale cetăţii veghe cu lungile lor suliţi Pe-acolo fac preîmblet, cetatea priveghind Şi-n ceasurile nopţii: „te văd, te văd“ strigînd.
Iar, cînd e vorba de a porni, semnele se întreabă. Şi-atuncea fulgerare de către mîna dreaptă.
Noroc bun şi biruinţă voinicilor ! Acum partea mesei, care precede şi închide luptele.
Cămările sunt ca pe timpurile istoriei, care e o legendă, şi ale legendei care poate fi o bună realitate rurală:
De-a dreapta şi de-a stînga se-ntrec în strălucire Icoane daurite şi chipuri de mărire Ce-mbracă-n jur păreţii scobiţi de săpături Şi zugrăviţi în vîrste şi pintre vîrste flori.
Aici pune harnica bătrînă „Bogdănească" ospăţul cel de cinste. Sala ni se înfăţişează în strălucirea ei, care e mai mult de legendă :
Treizeci de policandre cu lanţuri de argint,
Iar crestele de aur de cel mai lămurit,
134
Vioi lucesc la focul făcliilor aprinse,
Ce luminează sala de străluciri cuprinsă :
Trei mese stau de-a lungul odăii atîmate, Tustrele-acoperite cu feţe-nciucurate,
Ţesute-acolo-n casă de-a Bogdănesei mini,
Cu gust, cu iscusinţă lăsată de bătrîni,
Cusute pe la cornuri cu scumpă strămătură,
Iar ciucurii din cornuri, ce greu în jos atîrnă,
Sunt numai fir de aur, lucraţi de-a doamnei mini,
Şi fel de fel de vinuri prin plosce puse-n rînd,
Pe lucedele mese te-ngînă şi-ţi aprind Un gust şi-o sete-adîncâ...
Dar masă bătrînească fără cîntec nu se poate, şi iată şî nnaul cîntăreţilor cu alăute, din meşteşugul naiv al cărora :
Ospăţul lui se-ngînă prin farmecul de strune,
căci:
...meşterii de coarde arcuşuri iau şi trag Şi zic un cîntec dulce şi zic un cîntcc drag:
Toţi tac, şi toţi ascultă a coardelor supţiri Fermecătoare ziceri şi tainice şoptiri.
Şi cupele direse cu vinuri vechi şi bune Fruntaşii le ridică şi-nchină şi ciocnesc,

Şi cina strălucită timp lung se trăgănează,
Şi glasul de-alăută ospăţul desfătează
Şi aşa într-una de la un pahar la altul, de la un cîntec la altul, de la un cuvînt la altul, de cînd :
...soarele se culcă şi ciurdele de stele Ici, colo lie urează cu focuri mititele,
Plutind deasupra nopţii pe depărtatul cer,
pînă ce, de spre ziuă :
...noaptea-şi păturește veşmîntul ei cernit Şi fuge-nspăimîntată prin peşterile-ascunse.

IV

De unde însă acest grai nou, aşa de real, de popular, de arhaic şi de prezent, purtînd atîtea amintiri şi trezind atitea icoane de cel mai actual şi mai obştesc adevăr ? De unde această revelaţie fată de literatura fără miez şi, de la un timp şi fără de formă, a lui Bolinti- neanu, pe lingă uşorul cîntec al lui Alecsandri, aşa de iubit totuşi în Bucovina boierească a meritoşilor fraţi Hurmuzachi — acel cîntec care recheamă în minte nu pajişti înflorite şi văi pline de umbră, şi drumuri tăiate în stinca, şi culmi de munţi fără îmblînzire, ci miresme de saloane moldoveneşti într-o epocă de prefacere, poli- candre cu luminări de spermanţetă, acorduri de harpă şi cîntec® romantice pe clavirul domnişoarelor ieşite de lo pension cu savoir vivre şisentiment ?

Ca să găsim explicaţia, n-avem decît să mărturisim a^ămănarea, care se impune, cu unul mult mai mare. de un avînt epic chiar superior şi de-o lirică absolut nouă în farmecul ei cuceritor de suflete prin ritm şi armonie : cu Eminescu. Şi să ne gîndim şi la acel prieten al amîndurora. al bucovineanului şi al moldoveanului, cari ajnmdoi făcuseră aceeaşi şcoala supt auspiciile ţăranului ardelean Aron Pumnul, apoi, la Blaj, de unde venise acesta : ungureanul, loan Slavici, care, pe o vreme cind d. Iacob Negruzzi dădea nuvele cu teorii după moda Berlinului şi N. Gane, în cea dintîi fază, desfăcea în proză poezia artificială a lui Alecsandri despre „ţăranii ideali", cuteza să prezinte, în toată asprimea lui zguduitoare şi înduioşătoare, traiul ţăranului de pe Murăş.

Tustrei se întîlniseră însă la Universitatea din Viena Nu ne interesează ce se învăţa pe atunci acolo, în ce spirit se predau lecţiile pe o vreme cînd, ştim, energia creatoare în toate domeniile, avîntul de luptă, îndărăt- n'cia în credinţă a poporului german întreg scăzuse şi

aiurea decît în aceasta Austrie condamnată a gîndi şi simţi ca şi oficialitatea.,,[1]

Ne interesează ce au putut schimba între ei românii veniţi din toate provinciile teritoriului naţional românesc. Această atmosferă pan-românească a creat starea do spirit naţională din care a ieşit ideea acelor serbări de la Putna, în 1870, care pentru întîia oară au adus umbrei lui Ştefan cel Mare prinosul de recunoscătoare admiraţie şi de făgăduinţi de a nu-i părăsi moştenirea, al întregului său popor.

Eminescu, Bumbac, Slavici s-au întîlnit aici şi cu alţii, cu d. A. D. Xenopol, venit de la Berlin pentru a ţinea vestita sa cuvîntare.

Dar la Viena nu erau, ca la Paris, bogaţi băieţi de boieri, bine crescuţi

cu preceptori francezi şi iniţiaţi aşa de mult în tainele culturii străine, încît pe a lor o uitaseră cu totul, Aici erau mai mult copiii satelor din Bucovina şi Ardeal, şi marea lor energie, spontaneitatea lor sinceră, iubirea lor absolută şi înţelegerea lor adîncă pentru realităţile fecunde, în fapta vieţii şi în stilul scrisului, domină uşor orice alte tendinţi.

Caracterul popular se impune astfel, prin ei, prin originea şi caracterul vieţii lor, prin întorsătura pe care trebuie s-o ia orice învăţătură mai înaltă, literaturii noua româneşti, care a putut să vie pe urmă la Convorbiri literare, redactate de foştii studenţi din Germania, vlăstare ale aristocraţiei ori ale noii intelectualităţi, dar n-a şi pornit de la dînşii.

Şi între cele dinlîi produse ale acestei literaturi nouă a fost „cîntecul dulce şi cîntecul drag" al lui Bumbac pe care ni-l amintim cu atît mai bucuros, cu cît azi din acele părţi, ca şi de pretutindeni, un cîntec trist ni vine în auz, acel cîntec trist de care l-a scutit soarta pe bătrînul, blîndul pensionar în clipa cînd cu ochii la

[1] Cenzurat (n,n.)

s'eagul românesc pe cetatea lui Ştefan cel Mare el se stingea, bineeuvinlînd.[1]

1918

(II)

GHEORGHE COŞBUC

întregul neam românesc pierde în aceste zile grele pe un om care era printre acele puţine indiscutabile glorii ale lui.

Gheorghe Coşbuc a închis ochii la Bucureşti.

Sufletul adînc şi tăcut s-a sfărmat de necuprinsa durere a românului şi a fiului locurilor unde s-a născut.

Cel ce a cîntat toate vitejiile neamului, de la Gelu al legendei pînă la dorobanţii din 77, moare fără să fi văzut cjî ochii sub steag pe aceia cari au onorat din nou sfintul drapel al ţării.

Să lăsăm ca asupra frunţii lui palide, acum liniştite, să cadă o umbră mîngîietoare a depărtatului tricolor nevăzut.

1918

(II)

[1] Un nepot al său mă asigură că în hîrtiile lui se găseau şase cînturi din această epopee. Sint sigur că familia va şti să păstreze cu pietate tot ce a rămas pe urma lui (n.a,).

DELAVRANCEA

în momentul cînd dădeam la tipar vestea morţii lui Coşbuc, aflăm aceea, fulgerătoare, a morţii lui Dela- vrancea,

Cînd cea mai duioasă coarda a poeziei româneşti se rupe, amuţeşte glasul cel mai zguduitor de suflete.

Nu e nevoie să spunem ce l-a ucis.

El moare ca ostaşul căruia în mîni i s-a frmt arma. Ori, printr-o fatalitate sălbatecă, suntem osîndiţi şi la mutilarea noastră sufletească ?

191S

(II)

ULTIMA CUVÎNTARE A LUI DELAVRANCEA

Care a fost ultimul cîntec al lui Coşbuc, ultima operă asupra căreia s-a oprit în nopţile de trudă care i-au pregătit şi grăbit sfîrşitul — poate nu vom şti niciodată. Acest tăcut ţăran, cu sufletul închis chiar pentru cei mai de aproape ai lui, această discretă şi sfioasă natură de sătean căruia nu-i place a împărtăşi nimănui ce se petrece în „sfînta sfintelor", în intimitatea sacră a sufletului său, va trece ducînd cu dînsul, între atîtea alte taine, şi aceasta.

Dar ştim care au fost ultimele cuvinte pe care le-a rostit în public oratorul tuturor nuanţelor şi fineţelor, acela de pe buzele căruia nu se desfăcea nici un cuvînt care să n-aibă ca o mireasmă nouă, acela înaintea sicriului căruia, în marea lui nenorocire, îngreuiată prin această nouă lovitură, se descopere azi un neam întreg.

139

Nu a fost discursul la reforme, Acum cînd el nu- mai e în viaţă, cînd anume adevăruri se pot spune fără ca sufletul lui să sufere — si de aceea, o viaţă întreaga, in treizeci de ani încheiaţi cît l-am cunoscut, nici nu le-am spus — putem arăta de ce acele frumoase fraze nu şi-au luat avîntul care ar fi înduioşai şi cucerit.

Membru al partidului conservator, pentru că — şi aceasta trebuie s-o spunem — în partidul liberal de pe vremuri inteligenţa lui superioară şi suprema lui virtuozitate oratorică nu puteau găsi altă întrebuinţare decît aceea de gazetar de poruncealâ, fie şi sub un şef ca G. Cantacuzino, la Voinţa naţională, fiul de ţăran din Delea Veche trebuia să aducă laude unui proiect care fusese smuls interesului egoist al marii proprietăţi şi, mai mult decît atîta, să facă cea mai largă parte acelora chiar cari, în coaliţia din 1917, o reprezintau mai legitim, desigur, dar evident, şi mai puţin generos.

A simţit deci nevoie să se îndreptăţească pe sine însuşi înainte de a îndreptăţi pe alţii, A făcut — jenat şi jenant — istoria carierii sale. O grea carieră pe care, desigur, cu experienţa unei vieţi întregi, ar fi vrut-o, acum, altfel. Se va fi închipuit vorbind mulţimilor sale, săracilor şi harnicilor acestui pamînt, ostaşilor şi mucenicilor, fraţilor săi de sînge de cari-l despărţise soarta, pentru ca din cuvîntul lui minunat să se desfacă toată povestea suferinţii lor, toată siguranţa dreptului lor, toată chemarea lor de viilor. în locul aplauzelor pe care le dau rnînile albe, supţiri cînd cineva bale în struna nevoilor celor de sus, i se va fi părut că aude ridieîn-du-se din adîncurile norodului zguduit şi aprins de rostul lui acel glas care nu se poate asămăna în înfricoşatul său vuiet decît cu al mării cînd sare la asaltul stâncilor. Cine ştie ? Poate şi el ca alţii din osul lui ar fi fost, la vremi hotărîtoare, un conducător do oameni, din robia Eghipetului în Ţara Făgăduinţii, şi aceasta cu vorba lui, dar şi cu dreptatea lor.

140

Şi acum să cînte şi să descînte milostenia boierilor şi sa-i dea ca sprijin, nu numai vorba lui aşa de tare, dar via^a lui pe care nu ştiuse a şi-o face tot aşa de tare — şi o simţea. In acel moment mai mult ca oricînd.

Au trecut însă luni de zile. Victoria care se pregătea atunci, pe care toţi o credeam sigură, n-a fost decît o mare jertfă, o mare cinste — şi atît. Ce vremi grele au venit după ce dădusem tot ce un neam poate da, şi nimeni mai mult decît sătenii, fraţii lui ! Dezerţiunea aliaţilor celor mai de

aproape, izolarea, împresurarea, momentul suprem al hotărîrii care nu putea duce nici măcar la păstrarea celor ce le avusem.

Un genei al, un general biruitor a venit la putere, şi în parlament, într-o şedinţă neuitată, la 19 februar, cel însărcinat de dînsul a venit să ni spuie că ţara se va sfîşia.

Atunci Delavrancea a rostit ultimul său discurs.

Desigur cel mai zguduitor. Nu mai erau nici consideraţii de partid, nici interese de clasă. N-avea de apărat o tagmă de români contra altora. Ci în glasul lui tremura numai durerea fără margeni a unei ţări prin care trece fierul despoierilor şi al carii trup întreg se strîngc într-un ultim spasm de apărare. înăbuşin- du-şi strigătul care nu trebuie să se audă.

Vă închipuiţi ce a spus. Ce ar fi spus un ostaş de la Mărăşeşti dacă i-ar fi fost dat să aibă dumnezeiescul lui dar... O formulă mi-a rămas însă în minte: „Se clinteşte azi hotarul pe care de la Neagoe Basarab pînă astazi nimeni nu l-a atins.“

A doua zi s-a găsit cine să rîdă de aceste cuvinte, al căror adevăr scormonise toate fibrele sufletelor noastre

Şi, azi, cînd sufletul lui poartă mărturie aiurea despre suferinţile poporului care l-a născut, am vrut să amintesc, cît lacrimile pentru el curg încă. această apărare

a dreptului nostru în cel mai frumos discurs al lui care a fost şi cel mai sincer.

1913

(W

IDEILE POLITICE ALE LUI COŞBUC

Cu sufletul marelui poet care s-a' stins la Bucureşti de o boală veche şi de dureri nouă, nu s-au prea ocupat ziarele de acolo, care au atîtea alte lucruri de comunicat cetitorilor obişnuiţi şi entuziaştilor clienţi pe cari şi i-au cîştigat în Moldova.

Dar totuşi cineva, un scriitor şi el, din cei mai noi, pare a fi voit să furişeze, în cele cîteva linii de necrolog, t> bănuială cu privire la felul cum feciorul popei din Năsăud ar fi privit şi apreciat evenimentele grozave al căror teatru sîngerat a fost ţara noastră. De aici nu putem şti ce a spus Coşbuc cui îl întîlnea pe stradă şi-i vorbea fără să fie întrebat asupra unor lucruri pe care el avea motive — de temperament şi altele — să nu le comunice nimănui.

Dar altceva putem şti. Un om nu se judecă după chiar o vorbă de nerăbdare, de nemulţămire care i-ar fi scăpat' într-un moment oarecare sub presiunea unor evenimente capabile să turbure şi minţile cele mai sigure de sine, să facă a devia o clipă şi convingerile cele mai bine întemeiate şi mai statornice. Ci judecata cea dreaptă se poate dobîndi numai după dovezile pe care le dă el în momente decisive sau în lucrări îndelung chibzuite despre ce se găseşte în adîncul cugetului său. La Coşbuc, cel tăcut şi închis în sine, cel despreţuitor de conversaţii zadarnice şi aplecat mai mult la discuţii cu privire la

atîtea probleme de limbă, de literatură, ori chiar de o natură specială care se părea cu totul străină de preocu- paţiile unui poet, nu se poate afla acel

crez complect, expus în siguri termeni de abstracţie filozofică, pe care-l poţi găsi şi fixa la oameni necontenit amestecaţi în politica militantă sau deprinşi, siliţi a-i analiza problemele.

Dar altceva ne poate lumina asupra gîndului acestui om de socoteli încete şi adinei: nota fundamentală a scrisului său întreg, aceea care domină toate amintirile de lectură, toate influenţele străine, amestecate şi contopite într-însul. Şi omul care va izbuti, din străbaterea acestei opere cu aparenţa variată, să culeagă ceva care nu s-ar potrivi cu sîngele lui, cu locul lui de naştere, cu anii lui de lucru de la Tribuna cea mare din zilele de luptă, cu tovărăşiile lui de acolo, cu spectacolul din acel ceas al dezvoltării ideii româneşti, cu pribegia lui printre noi — acela, dar numai acela, ar cuteza să rupă, fie şi prin simple insinuări, din solidaritatea morală a neamului său în supremă suferinţă pe cel mai mare din poeţii de energie luptătoare al românimi! întregi.

1918

(II)

VASILE PODEANU

A încetat din viaţă la moşia lui din Prahova, pe valea Teleajenului, după „o scurtă suferinţă[11], Vasile Podeanu.

Podeanu a făcut versuri frumoase, de o dulce melancolie, şi unele din ele au apărut în revistele de înaintea războiului.

Ele arătau un poet — şi dreptate se face celui dispărut, cînd banalul anunţ funebru spune, mîndru, „poetul Vasile Podeanu".

Dar el a fost poet şi prin viaţa pe care a ales-o. A avut curajul să se despartă de tot ce seînteie la oiaşe şi, retrăgîndu-se la ţară, să trăiască acolo ca un om al ţării şi al frumuseţelor ei.

Acolo s-a stins, acolo 1 s-a făcut loc în pămmt — yi acolo îşi vor aduce aminte mai mult de dînsul.[1]

21 ianuar 1919 (IV)

ERMETE NOVELLI

Se anunţă moartea, la Neapole, a marelui tragedian Ermete Novelli, care era şi imul dintre cei mai maii artişti dramatici ai lumii.

Oricît ar avea Italia puteri bogate în toate domeniile artei, totuşi acest om nu va putea fi înlocuit.

Oricît de multe ar fi talentele, acolo şi aiurea, nimeni nu va putea să fie ce a fost el.

Pentru că Ermete Novelli nu era un talent, ci altceva.

Era un om, în toată energia, în toată varietatea, în toată contrazicerea şi în toate conflictele, dar mai ales în toată sinceritatea aceluia care e om adevărat şi, mul- ţămindu-se cu aşa de mult, nu vrea să fie în modestia lui decît atîta.

Deosebirea între dînsul şi între ceştialalţi era numai aceea că, pe cînd noi trăim o singură viaţă, el trăia mai

[1] Colaborator al revistelor Convorbiri literare şl Flacăra, Vasile Podeanu a publicat volumele 907 în versuri (1910), Poezii (1911).

multe, foarte multe, pe rînd — cîte o viată pe seară, în hărnicia lui, avidă de senzaţii noi pentru el însuşi, care nu îngăduia să se piardă măcar o

picătură de timp ce putea să fie — pentru el şi, deci, pentru ceilalţi — un strop de viaţă.

Juca rolurile lui aşa încît părea ca el a creat însăşi poezia pasionata al carii interpret se făcea.

In jurul său avea tovarăşi pe cari desigur şi-i alesese, cu simţul marelui artist pentru necesitatea ansamblului armonic, dar trebuia să se spuie, totdeauna, că ei nu existau aproape, de mult ce trăia el, capabil să-i suplinească şi pe dînşii, căci în el trăia piesa întreagă, trăia drama toată, trăia sensul ei, gîndul ei iniţial şi tendinţa pe care o urmărea.

Ieşeai de la reprezintaţie întrebîndu-te dacă împrejurările nu te-au pus cumva în contact cu o dramă omenească reală — aşa de mult îţi vibra «ufletul de vijelia pe care el o aruncase asupra lui.

Un astfel de artist nu face şcoală în obişnuitul înţeles al cuvîntului, căci şcoala înseamnă şi manieră, procedeu, artificialitate raţionată, atitudine pregătită.

El trezeşte vocaţii.

Şi astfel de vocaţii a trebuit să trezească el oriunde a trecut, şi între spectatori se găseau de aceia cari în ei înşişi simţeau demonul creaţiunii.

La noi, Petru Liciu, care începuse de la Manolescu, acela un mare meşter, pasionat pînă la jertfirea devine pentru meşteşugul său, a isprăvit prin egalarea, în naivitate superbă, în mîndră abdicare de sine, a lui Novelli care, în drumurile sale triumfătoare, s-a abătut — nu o singură dată — şi aici.

Şi trebuie să spunem că el, care nu pleca de nicăiri fără a duce în sufletul acela larg şi bogat o urma indelebilă a oamenilor între cari trăise şi de viaţa încunjură- toare a cărora vibrase, că el, marele latin, măreţ, prin

145

calităţile rasei ca şi prin ale sale proprii, ne-a înţeles şi ne-a iubit

De aceea astăzi, cînd arta italiană n-are destule cununi pentru acest mormînt de revelator revoluţionar al ei, trimetem şi noi la doliul fraţilor unul din acele gîn- duri sincere care desigur fac să se înfioare ţarina morţilor. * *

2 februar 1919 (IV)

SEPTIMIU ALBINI

In satul său ardelean, între ai săi, s-a stins, după o lungă zăcere, de urmările unei răceli prinse în cel dintîi drum al său spre casa de mult părăsită pentru o lungă pribegie, Septimiu Albini. .

Unul din tinerii cari în procesul Memorandului au arătat voinţa de a trăi a neamului nostru, Albini avea un frumos viitor înaintea sa, dacă ar fi putut rezista ispitei de a trece „dincoace".

Aici, luptătorului politic, ziaristului i s-au închis în- tr-un birou de funcţionar la Academia Română perspectivele.

A lucrat cinstit şi şi-a isprăvit viaţa fără a fi trăi't-0.

De aceea îndoit îi plîngem sfîrşitul.[1]

16 novembre 1919 (IV)

[1] Ermete Novelli (1851—1919) a Jucat la Bucureşti (şl Iaşi) în mai multe rînduri, între altele, în stagiunea 1902—1903, avînd o Influenţă

considerabilă asupra actorilor români.

* Septimiu Albini (1861—1919) a colaborat, între altele, la o lucrare despre anul 1848 în ţările române.

146

THEODORE ROOSEVELT

America sufere o mare pierdere, pe care o împarte cu umanitatea întreagă. Una din cele mai mari energii pe care le avea lumea s-a stins, şi încă o dată conştiinţa umană se poate întreba de ce se lasă pământului pe aşa de scurtă vreme puteri aşa de mari.

Om care s-a pus la şcoala aspră a vieţii, el a străbătut-o întreagă fără falsă ruşine şi fără falsă mîndrie, ajungînd a fi astfel un om în stare să se măsoare ori- cînd, în orice, cu alt om. Şi, îndată ce s-a creat forţa aceasta nebiruită care căta lupta ca să îngenunche pe orice adversar, din fericire ea a fost închinată numai celor mai nobile scopuri. Aceasta s-a văzut în clipa care a hotărît despre cum vor trăi veacurile viitoare. Dacă America a mers, e şi pentru că Roosevelt a vrut aşa,

Şi astăzi, în momentul de biruinţă, care trebuie să încunjure rămăşiţile triumfătorului, se amestecă, pare că, toate colorile steagurilor stropite cu sîngele răscumpărător. [1]

1919

(W

IOAN BOGDAN

Duminecă, 1 iunie, s-a stins, după o lungă şi grozavă boală, încă imul din oamenii cari aveau înaintea lor o întreagă muncă pe care alţii n-o vor putea face ca dînşii: loan Bogdan, profesor la Facultatea de istorie din Bucu

[1]Theodora Roosevelt (1858—1919) a fost preşedinte al Statelor Unite între 1901 şi 1909.

10*

147

reşti, fost decan al ei, un moment rector, săpat şi răsturnat de intriga politicianismului, coalizat, al Universităţii.

Amintirile care mi se trezesc în suflet în această clipă, cuprinzînd viaţa mea întreagă, sunt prea multe şi prea duioase, ele închid prea mult din ce a fost mai intim în fiinţa mea însăşi pentru ca să nu-mi impun, cu atîta greutate totuşi, să le păstrez pentru durerea mea. Mă voi siii sa vorbesc lumii numai despre ce o priveşte pe dîn=a, pentru ca să poată preţui după cuviinţă pe acela care, printr-o modestie exagerată, în mijlocul pretenţiilor curen'.e care l-au năvălit şi înăbuşit şi pe dînsul, s-a ţinut dc o parte în atîtea împrejurări în care el se impunea prin calităţi incomparabil superioare acelora ale concurenţilor şi rivalilor săi. Voi fi savîrşit astfel, o dată cu o datorie de pietate, care mă priveşte printre cei dintîi, şi o mare datorie ce trebuie îndeplinită măcar faţă de memoria omului neglijat şi calomniat în ţara unde, de atitea ori, compromiţînd-o şi păgubind-o, a triumfat şarla- tanismul oamenilor fără cunoştinţi şi fără talent.

Sfiosul copil care, acum patruzeci de ani aproape, venea din Braşov, unde în casa mamei sale însăşi văzuse ce poate fi o muncă de toate zilele, o luptă necontenită cu greutăţile vieţii şi o jertfă neîntreruptă pentru datorie, aducea cu dînsul însuşiri din cele mai preţioase oriunde — căci în

orice ţară el ar fi ajuns la situaţia pe care şi-a cîştigat-o aici, dar poate fără suferinţile pe care, dacă a tăcut despre ele, nu înseamnă că nu l-au pătruns adînc, zguduindu-i pe încetul puternica sănătate — dar preţioase, aceste însuşiri, mai ales la noi şi în acel moment cînd se 'trecea de la un romantism definitiv răsuflat, de la un criticism sterp — ca al „Junimii", admiratoare a singurelor ei negaţii — la un realism constructiv.

A făcut bune studii de filozofie la Iaşi, şi un raport din tinereţă despre învaţămîntul din Germania arată ce competinţă îşi putuse cîştiga, aşa de răpede, în domeniul pedagogiei. Dar, cerîndu-se un specialist de limbi slave,

148

în care pînă atunci se pricepea numai genialitatea necritică a lui Hasdeu şi tot aşa de puţin criticul diletantism naiv al episcopului Melhisedec, el a avut curajul, extraordinarul curaj de a se iniţia în cîieva luni înlr-o materie din cele mai grele şi, adăugim, din cele mai puţin simpatice.

A făcut solide studii la Universitatea din Austria şi a petrecut un timp în mediul rusesc, a cărui limbă o vorbea cu uşurinţă şi eleganţă, cunoscînd în acelaşi timp, cu o stăpînire deplină de filolog, celelalte limbi ale vastei familii slave. S-a întors la Bucureşti pentru a crea catedra de limbi slave pe care era s-o ocupe trei decenii întregi şi care, prin pierderea lui, la cincizeci şi cinci de ani abia, rămîne goală fără să vedem cine ar putea primi, dintre cei din ţară, o succesiune ca aceasta, care cere cunoştinţi, metodă şi un spirit critic ales.

Publicaţii hotărîtoare pentru ştiinţa noastră şi care pînă azi sunt punctul de plecare al oricării cercetai i despre istoria noastră mai veche, fără să fi pierdut nimic din valoarea lor, în text şi chiar în comentarii, cu toată îmbogăţirea, datorită şi lui, a cunoştinţilor de amănunte, au apărut îndată. Prin el am ajuns a cunoaşte, peste tîrzia prelucrare de compilator stîngaci a vornicului Grigore Ureche, originalele slave, izvoarele primitive ale istoriei Moldovei, de la însemnările din Bistriţa şi Putna pînă la adausurile, supt Petru Şchiopul, tîrziu în veacul al XVI-lea, ale călugărului Azarie. Tot prin el s-a avut culegerea, de o capitală importanţă, a scrisorilor domneşti în limba slavonă păstrate în arhivele din Braşov. Şi, in' sfîrşit, prin munca lui s-au adunat şi publicat, într-o colecţie model, în aceeaşi veche limbă diplomatică, actele lui Ştefan cel Mare^ Aceste trei lucrări fundamentale pentru istoria noastră vor fi, necontenit, titlul lui de glorie în istoria ştiinţii filologice şi istoi’ice la noi.

Înzestrat cu un spirit de organizare, armonizare ţi conducere puţin obişnuit, acela căruia i se datoreşle şi

149

întemeierea Comisiei istorice, cu ediţiunile ei admirabile supt toate raporturile, ar fi putut îndeplini, într-o societate mai dreaptă în aprecierile ei, şi rosturi superioare acelora în care a lăsat urme care nu se vor putea şterge. Rareori a fost între intelectualii noştri un om de un mai sănătos simţ real şi totdeodată de o conştiinţă idealistă mai sigură decît dînsul. Cei ce l-au cunoscut bine au avut astfel pentru dînsul un respect care, în aceste momente duioase, biruie cele mai fireşti lacrimi.

In ultimul timp, chinurile bolii nu-l împiedicau de a se gîndi necurmat, cu o dureroasă urmărire a tuturor ştirilor, la soliditatea marii clădiri

naţionale pe care ni-a dat-o soarta. Trei-patru zile înainte de moarte, cînd i s-a vorbit de documentele noastre de la'Moscova şi de alte averi ameninţate, a obiectat: „Totul se poate pune la loc, documente şi averi; ţara să rămîie“.

Ţara nu-l va putea uita, şi memoria lui va fi cu atît mai vrednic onorată, cu cît discemămîntul însuşi al societăţii noastre va creşte.[*1]

1919

(II şi III)

TEODOR AMAN: LA POMENIREA LUI

In zilele acestea de supreme încordări şi de suferinţe cum de mult nu le-am avut, pregătind supreme bucurii,

[1] Pentru N. Iorga, moartea filologului şl Istoricului loan Bogdan (1864—1910) a fost şi un doliu de familie, deoarece era cumnatul său. Dintre lucrările întemeietorului cercetărilor de slavistică : Vechile cronici moldoveneşti pînă la Ureche (1891),
I Mnviseţul lui Azarie (1909), Documentele lui ştefan cel Mare (1913).

cum de veacuri nu le-a mai avut acest neam, se serba într-un colţ de ţară, în Craiova, amintire^ pictorului Aman.

Fără această ho'tărîre mult aşteptată, fără această sacră ridicare de steaguri, această serbare nu şi-ar fi avut mediul. In adevăr, arta de azi, complicată, dorită do senzaţii nouă, iscoditoare de procedee tehnice încă inedite — mergînd pînă la grandomania şarlatană şi pînă la barbaria brutală — n-are multă evlavie pentru acest înaintaş. Aman n-a fost nici un virtuos al desemnului, nici un original al colorii — tablourile lui fiind sure şi şterse — nici un om de îndrăzneaţă concepţie. Fiul negustorului grec din Craiova şi al femeii care pare a-i fi dat ea isteţimea şi idealismul a fost un sîrguincios şcolar al maeştrilor săi din Apus, un onorabil absolvent al bunei educaţii artistice primite şi... Şi un bun şi mare patriot cu mijloacele artei sale.

A revenit în ţară, cu un idealism legat de nevoile înseşi ale ei. Dorea să facă a se cunoaşte, a se păstra în formele nemuritoare ale artei tot ce cuprindea România în prezent, tot ce-şi putea aminti în trecut. Ii era drag de faţa oamenilor, de veşmîntul lor, el însuşi operă de artă, de datinile de la ţară şi de felul de viaţă, încă patriarhal, de la oraşe, de luptele voievozilor şi de triumfurile lor. Şi în tablouri, în acvaforte, în schiţe el le-a prins pe toate aşa de răbdător şi de statornic, o viaţă întreagă, fie şi fără vreo recunoaştere şi răsplată, îneît a trebuit casa lui întreagă — azi, un muzeu — ca să-i cuprindă opera.

Şi de aceea e bine să-l sărbătorim astăzi cînd micile pîraie ale vieţii de specialitate se varsă toate cu avînt, cu sete, în rîul cel mare al vieţii naţionale.

Un gînd bun, români, pentru acela care a pus pe pînză, inspirat de melancolia poeziei, a BolintineanUlui „ultima

noapte a lui Mihai Viteazul'[1] — dincolo de care astăzi pentru noi se luminează zorile.

1919

(U)

LA INMORMÎNTAREA POETULUI AL. VLAHUŢA

Cînd ai ţinut, prietene, irate, cum îţi plăcea să ni spui, acum treizeci de ani, şi celor mai tineri dintre noi, cînd ai ţinut ca orice curiozitate să fie departe de patul «uierinţii tale, orice iubire chiar să fie cruţată de a suferi împreună cu tine, cînd ai interzis zădărnicia pompelor şi trufia goală a oficialităţii la ultimele îngrijiri ce putem da fiinţei tale pămînteşti, n-ai putut gîndi să ne împiedeci pe cei cari nu te-am văzut de mult şi cari nu te vom mai vedea niciodată de a-ţi spune un ultim cuvînt. Un ultim cuvînt ţie, celui ce ai fost om ca noi, supus mizeriilor noastre, pe care, viteaz ca un ostaş de rasă, din vremurile eroilor cari-ţi erau dragi şi pe cari-i cîntai în cei din urmă ani ai vieţii tale, le-ai biruit, senin, rîzînd de cine te putea răpune, dar învinge nu, şi în ceasul cînd vîntul morţii rupe pînza steagului, dar vulturul suliţei nu-l poate apleca.

Dar ţie celui care ai fost mai mult ca gloata omenească, care te-ai ridicat cît de sus poate un suflet nobil şi mare, m avîntul suprem al inspiraţiei, ţie celui a cărui divină putere creatoare s-a coborît pe vecie în pagini care nu . pot muri, ţie îţi vom vorbi adesea, mult, duios, cu drag. în adîncul unde încap toţi morţii iubiţi, al sufletelor noastre înseşi — temple ale iubirilor răpite şi ale prieteniilor ce s-au dus.

152

Iţi vom vorbi, ne vom mărturisi ţie, ne vom sfătui cu tine, vom aştepta mîngîierea şi vom primi judecata ta. In acest suprem adăpost pe care şi-l vor transmite generaţiile pe rînd pentru viaţa vie a sufletului tău, tu nu vei mai trece prin durerile pămîntului din care noi nu venim, dar spre care soarta ne apleacă pînă ne confundăm cu dînsul.

Şi de aceea să-ţi vorbim ţie, cel din ţarină, care ai pătimit de osîndele ei, să-ţi vorbim de cele din urmă prin care ai trecut pentru ca, la capătul lor, inima din tine să se rupă.

Te văd despărţit de vremea ta. pe rînd despoiat de prietenia celor dragi ţie, te văd izolat în mijlocul unei lumi pretenţioase, pline de zgomote bizare, care, în delicateţa ta superioară, te sperie, făcînd ca tot mai mult să cauţi un colţ de ţara blinda şi bună, unde sa te întovărăşeşti cu natura care n-are pretenţii şi ramîne tot aceeaşi. ■

Te văd prins de furtuna cumplitului război, fugar, cu toate cele scumpe rămase în urma ta, bătînd drumurile nenorocirii în car cu boi, între săteni înspăimîntaţi şi ostaşi fără putere să se mai lupte ; te văd cărunt, obosit, sfărîmat luînd parte, cu o ascunsă mulţămire în suflet că n-ai fost fericit în mijlocul nenorocirii altora, la mucenicia neamului tău.

Te văd în odăiţa pusa la îndemînă de un preţuitor, în laşul îmbulzit de o mulţime care nu te înţelege şi pe care nu vrei s-o înţelegi, te văd bolnav, aproape murind. avînd o singură durere : că nu poţi vedea biruinţa în care crezi. Te văd aducînd solia apropiatei liberări, îndată, peste o lună, întrezărind cu atîta timp înainte izbăvirea care era să încunjure de lumină apusul tău însuţi.

Te văd lăcrămînd pe ruinele micii tale averi, a scumpelor tale odoare, te văd din nou iarăşi pribeag, cînd paşii altora se opreau la un prag mult dorit

153

Te vedem acuma aşa cum eşti — peste toi ce-ţi poate da vremea mai

rău, peste tot ce ţi-am putea da noi mai bun. Şi, cînd ne vom întoarce după împlinirea supremei datorii faţă de acest lăcaş al nemuririi tale, ceea ce ne va usca lacrămile va fi partea din tine pe care am furat-o în sufletul nostru şi de care nimic nu ne va mai despărţi.
1919
IU)
UN OM DE ISPRAVA : SCARLAT VÎRNAV

Fulgerător a venit vestea morţii vigurosului bătrîn Scarlat Vîmav. Mai dăunăzi el asista la o şedinţă a Academiei în care se pomeneau oamenii de mare merit în lupta pentru noua Românie cari au fost: tatăl său, d-rul • Costachi Vîmav, şl unchiul său, călugărul Sofronie. Ieri încă el se ocupa de campania electorală în care se prezintă, în faţa dobrogenilor, ca reprezentant al intereselor şi aspiraţiilor ţărăneşti. Şi astăzi din ziare aflăm, brutal, sfîrşitul lui. Acest frumos bătrîn, cu atîta simţ de demnitate personală în fiecare acţiune a sa şi în fiecare cuvînt al său, acest tip al boierului de o aleasă educaţie a fost acum zece-cincisprezece ani imul din binefăcătorii prin faptă ai Dobrogii unde îl adusese ca prefect de Constanţa hazardul politicei.

Aici e unul din cei mulţi cari, împovăraţi de zile, se duc. Dar acolo, în fiecare sat trăieşte şi va trăi amintirea lui, prin şcolile pe care le-a făcut, prin bisericile pe care le-a înălţat, cinstit, harnic, gospodăreşte, cu priceperea lui tehnică de arhitect şi cu caldul lui avînt de patriot, cu nesfîrşita lui iubire de om de bine.
154

A fost, In acel timp, acest organizator şi civilizator, şi unul din acei oameni de autoritate cari oriunde, şi mai ales acolo, simt de cel mai mare folos. A fost un mîndru reprezentant al statului român, care numai arareori a fost servit de oameni cu fibra lui.

Şi astăzi încă, în Dobrogea prădată, el îşi avea locul Politica de partid nu i l-a dat în viată; politica naţională îl va găsi de mult odihnit în mormînt.
1919
(II)
UN MODEST ÎNVĂŢAT : GRIGORE CREŢU

O notită prin ziare, între cele neînsemnate, cu litere mărunţele, anunţă moartea lui Grigore Creţu şi înmor- mîntarea lui la Bucureşti.

Creţu, pe care cea mai mare parte din cetitori nu l-au putut cunoaşte,_era în adevăr un om de pricepere şi muncă în specialitatea lui. Profesor de liceu, copleşit de ocupaţiile sale la şcoală, neîndemnat şi nesprijinit de nicăiri, el a prins pentru graiul românesc în dezvoltarea lui seculară o pasiune atoatestăpînitoare. I-a închinat toată vremea sa, renunţînd la orice mulţămiri obişnuite poate să dea viaţa.

Un hazard extraordinar îl făcuse să descopere acel vechi manuscript, cuprinzînd Faptele apostolilor, care, din al XV-lea veac încă, se aşază în fruntea monumentelor limbii româneşti medievale. Editarea aşa de preţiosului text a luat-o asupră-şi un filolog bucovinean, I. Sbiera, care şi-a legat numele de Codicele voroneţean (manuscriptul fusese aflat în mănăstirea Voroncţului, din
155
Bucovina). Niciodată Creţu n-a putut uita aceasta jignire adusă dreptului

său.

A lucrat şi mai departe în acest domeniu şi în cele învecinate. Orice chestie de limbă românească îl interesa.

Se consacra pentru săptămîni şi luni întregi elucidării problemelor ce i se înfăţişau.

Vedeai bine că viaţa lui întreagă e legată de această lămurire. Mulţi ani el a fost unul dintre cei mai stăruitori oaspeţi ai Bibliotecii Academiei Române. Migălea la manuscripte cum n-a mai făcut altul. Le cetea şi le răs- cetea, le aducea la lumină, le observa îndelung, le străbatea, le mînca, poţi zice, cu ochii.

Era în stare să străbată mii de pagini pentru a-şi face cîteva rînduri de însemnări cu privire la un cuvînt. Şi cu ce ironie se uita el la noi, pripiţii, cari ne mulţămim, în superficialitatea noastră, cu mult mai puţin şi ale căror aserţiuni trebuie privite totdeauna numai cu îndoiala criticei!

Se pare că pregătea o lucrare mai întinsă, dar subiectul nu vroia să-l spuie nimănui. Trăind aşa singuratec, în familia sa, între cărţile sale, în mijlocul notelor sale, ajunsese un mizantrop. Abia răspundea la ce-l întrebai, şi în fiecare vorbă parcă bănuia intenţia de a descoperi secretele lui, de a împiedeca astfel marea răzbunare pe care înţelegea să şi-o ia cîndva, contra celor cari nu-l băgaseră în samă şi nu-l făcuseră măcar membru corespondent al acelei Academii pentru care editase, co- mentîndu-l îndelung, dicţionarul slavon al lui Mardarie Cozi anul.

Ceea ce a scris e cinstit şi solid. Un autodidact nu putea da mai mult; un om cu şcoală n-ar fi putut aduce atîta dragoste. Din cînd în cînd ştiinţa noastră filologică tot va întîlni pe Grigore Creţu.

La el acasă trebuie să fi rămas o bogată colecţie de manuscripte.

156

Ele nu trebuie să se risipească. Acei cari se vor folosi de ele nu vor trebui să uite însă. pe omul care cu o nesfîrşită iubire le-a adunat ca să li închine toate zilele unei harnice vieţi modeste.[1]

1919

(W

UN SUFLET ADlNC (AL. VLAHUŢA)

Acei cari cunoşteau în Alexandru Vlahuţă pe poetul de o artă sigură şi mîndră, dînd, greu, lucruri de o formă neatacabilă, a căror răspundeie părea că se declară gata a o înfrunta, peste orice schimbări de gust, deasupra veacurilor, aceia cărora li mîngîia sufletul proza de o cadenţată armonie, ducînd în valul ei frumuseţi îndelung socotite şi primite numai la capătul celor mai îngrijite cercetări, toţi cetitorii, din toate ţinuturile româneşti, pe cari nu i-a dezlipit de dînsul triviala reclamă pentru bizarele lucruri, atît de inferioare, venite pe urma lui, nu l-au cunoscut totuşi pe acela care cu atîta discreţie iese din lume, închizînd cu grijă, cu frică, pare că, uşa după dînsul. Omul, aşa cum am avut norocul de a-l cunoaşte, de cînd aveam nouăsprezece ani abia împliniţi, fiind începător în ale scrisului, pînă acum, cînd generaţia mea trece în rîndul celor ce, fără a slăbi arma, privesc totuşi moartea în faţă, omul era superior şi acestei opere literare, de care, sunt sigur, vremurile se vor atinge pe rînd numai pentru a constata cît a fost de românească [*]

* Profesor la liceul „Matei Basarab" din Bucureşti, Crigore Creţu (1848—

1919) a mai publicat studii de etimologie, precum şi lucrarea Tipografiile din România de la 1801 pină azi (1910—1911).
15T
si cît a fost de umana în rezerva-i fără orgoliu, dar fără concesii. Era în acest om care nu voia să se comunice decît într-un cerc restrîns şi pe care părea că-l sperie, că-l îngrozeşte, mai mult chiar decît îl dezgustă, orice trivială apariţie, orice îmbulzeală cutezătoare, o adevărată şi nepreţuită comoară do care, zgîrcit al visteriei sale celei mai din lăuntru, seînteind la lumina razelor inspiraţiei pentru a se pecetlui îndată, nu lăsa pe nimeni decît pe cei mai do aproape, şi încă numai la ceasurile lui, să se apropie.

Dintr-o familie care-şi trecea din generaţie în generaţie ca o misiune mistică, în legătură cu ceea ce natura cuprinde mai tăinuit şi sufletul omenesc ascunde mai pu pază, el avea în figura lui brăzdată adînc, din tinereţă încă, plină de umbra propriilor sale gînduri, în ochii de o aşa de înţelegătoare lumină tainică, urmărind toate, dar răsfrîngînd numai izvorul ei neştiut, enigmatic, în glasul potolit, care părea că recitează litanii dintr-o carte pe care nimeni altul n-avea voie s-o deschidă, în sonoritatea religioasă a intonaţiilor sale, ca şi cînd, fără poza care-l scîrbea la alţii, de la sine flinţa-i toată se concentra într-o formulă fulgerător de justă, avea, zic, ceva ocult şi sacru. Era în trupul mic, dar vînjos, uşor îndoit de povară, dar capabil totuşi s-o sprijine, unul din templele marilor mistere.

N-a vorbit decît rareori, în relaţie cu o chemare oficială de care-l legau nevoile vieţii, înaintea unui auditoriu de şcolari sau de săteni. Prieten al lui Dclavrancea, care a făcut să vibreze, atingînd toate coardele, cu o măiestrie infinită, sufletele mai multor generaţii, tot aşa de mult legat şi de Caragialc, care-şi expunea verva cuceritoare şi gata să muşte în prieten ca şi în duşman oricărui rînd de ascultători vulgari, el despreţuia eontactul acelora de cari nu se simţea legat prin ce poate avea mai bun natura omenească.
158
Insă în conversaţiile pe care nu le căuta, dar de care delicata lui sensibilitate, cald prietenoasă, avea o neapărată nevoie pînă şi în clipa din urmă, cînd, ironic, dar rezignat, şi-a plecat singur pleoapele, despărţindu-se de lume, se desfăcea o întreagă bogăţie de cunoştinţe onest adunate şi controlate necontenit, de observaţii originale asupra vieţii, de scînteieri uimitoare, care meritau a fi păstrate printre cele mai frumoase formule ale realităţilor celor mai importante. întreaga orhestraţie a unei armonii intime, necontenit înnoite, împuternicite, înălţate se simţea în vigoarea ca şi în fineţa fiecărei note.

De ani de zile să-l fi cunoscut, şi totuşi revelaţiile se îngrămădeau ca să nu se mai repete altădată, făcînd loc altor unde, tot aşa de puternice şi de curate.

Un capac de sicriu s-a lăsat acum peste acest tezaur răpit nouă pentru totdeauna, şi bulgării de ţărînă au căzut peste atîta viaţă oprită brusc, în plină radiere, de legea căreia toţi îi suntem supuşi.

Ţara a pierdut nu numai pe un mare scriitor, dar şi unul din cele mai adînci suflete ale neamului, iar, pentru vremea de azi, cel mai adînc.
1919
(U)

BADEA GHEORGHE

Gheorghe Pop de Băseşti şi-a isprăvit lungul veleat. Şi-a închis ochii trudiţi. A murit pe urma duşmanilor ori că au trimes un glonte 'în trupul patriarhului cauzei româneşti, ori că l-a doborît durerea patimilor ce se adaugă astăzi la acelea care se cer pentru răscumpărarea din robia de o mie de ani a neamului celui încercat peste

159

măsura puterilor omeneşti. L-au omorît astfel, de-a dreptul sau prin zvonul năvălirii lor păgîne asupra nenorocitului Salagiu, aceia în cari, cînd el avea vîrsta visurilor, cînd braţele se întindeau generos spre îmbrăţişarea tuturor popoarelor în zi de libertate pentru toţi, a crezut şi el.

Era în 1848. Poeţii cîntau începerea unei noi ere pe ruinele tuturor bastiliilor politice şi un vînt de primăvară făcea să mişte şi steagurile roşii care păreau să aibă, nu coloarea sîngelui, ci coloarea florilor. Gheorghe Pop, feciorul de nemeş, moştenitorul de „iugăre cadastrale", a fost printre aceia cari au crezut că la izvorul fermecat pot bea laolaltă lupul şi mielul. Viaţa l-a învăţat altfel.

Ea l-a putut lămuri răpede că osînda lui Adam apasă încă asupra urmaşilor lui şi că „umanitatea" e poate unul din cuvintele frumoase culese din gura şarpelui cînd se învîrlea în jurul pomului cunoştinţii binelui şi a răului. De atunci şi-a iubit neamul, neamul lui singur. Alţii îi aduceau prinosul talentului, al ştiinţii, al energiei luptătoare. El i-a adus, după ce şi-a găsit drumul care nu se mai poate părăsi, ceea ce la puţini oameni se dă din mila unui Dumnezeu care în veşnicia lui pare gelos de bătrîneţele prea lungi ale oamenilor, şubrede făpturi ale jocului său sublim cu viaţa.

A fost bătrînul naţiei.

Era astfel mai presus şi decît arhiereii pe cari-i văzuse copilandri, şi, faţă de aceia dintre vlădici cari — aşa de puţini — erau de sama lui ca vrîstă, avea încă avantagiul descendenţei dintre oamenii cari au avut pămîntul fără a trebui să-şi înnoiască dreptul asupra lui prin picătura de sudoare a fiecării brazde deschise din nou.

Tocmai fiindcă este acolo o aşa de mare şi mîndră oaste de ţărani, îi trebuia voievodul ca pentru obştile —• şi oştile — ţărănimii celei vechi, întemeietoare şi sprijinitoare de domnii. Sunt domni cari nu domnesc, şi sunt de aceia cari fără a sta în scaun de stăpînire au rost

160

domnesc între ai lor. Icoană de trecut, garanţie morală pentru prezent, îndemn către tineretul viitorului, aşa a fost cînd l-au lăsat să trăiască duşmanii seminţiei sale, în castelul său carie era o căsuţă, între ţăranii săi care-i erau fraţi, bătrînul Gheorghe Pop.

Naţia i-a zis „badea Gheorghe".

In acest dulce nume, pe care nu a simţit nevoie să-l prefacă potrivit cu căruntеţele lui, este o notă de iubire şi încredere cum n-a mai avut-o altul.

Şi, cînd vremurile se vor aşeza .şi dreptul nu va mai trebui să se teamă de nimic, legenda patriarhilor se va ţese pe locul unde bătrînul a murit de durerea neamului de care nu se îndura să sc despartă prin moarte.[1]

1919

(II)

UN PRIETEN STRĂIN PE UARE L-AM PIERDUT

In totala noastră încercuire de la Iaşi şi chiar după aceea, în aşa de grelele legături, mai mult accidentale, dintre România liberată şi liberatorul Apus, n-am aflat despre încetarea din viaţă a unui om pe care, cu toate legăturile lui de familie, ce-i impuneau simpatii faţă de poporul maghiar, România întregită l-ar fi bucurat, fiindcă nu se poate ca, o viaţă întreagă, să fi cercetat cineva istoria unui popor, să-i fi cunoscut luptele, să-i fi descoperit vechile suferinţi, să-i fi atins sfintele speranţe fără ca între acesta şi dînsul să se creeze legături •

• Gheorghe Pop de Băseşti (1835—1919J, unul dintre Iniţiatorii Memorandului din 1892, a fost preşedinte al Partidului naţional român din Transilvania între 1903 şi 1918, reprezen- tind cele mai categorice tendinţe antiliabsburgice.

de acelea pe care nimic nu le poate rupe. Acest om, care, astfel, a fost amintit doar într-un colţ din ziarul de la Paris al partidului d-lui Take Ionescu, La Roumanie, fără ca presa de la noi, presa, duşmană a sufletului românesc, de aici, din Bucureşti, ori biata presă lipsită de informaţii din Iaşi să ia notă despre dispariţia lui, trebuie înfăţişat însă poporului nostru la cea dinţii ştire, fie ea şi atît de tîrzie, veche de aproape jumătate de an, a dispariţiei sale.

E Emile Picot.

întîmplarea l-a pus în legătură cu ţara noastră. Secretariatul princiar, apoi regal, care a introdus în intimităţile noastre politice atîţia oameni fără credinţă, fără iubire faţă de noi, fără înţelegere faţă de inexorabila necesitate a scopurilor noastre naţionale, a fost o dată încredinţat şi unui tînăr francez inteligent şi harnic, pe care-l puteau interesa, dacă nu şi pasiona — căci Picot nu era nici un romantic, nici un sentimental, şi anume engouements[1], totuşi atît de nobile, erau străine de firea lui socotită — elementele vieţii noastre în trecut, atît cele politice, cit şi cele culturale chiar.

Emile Picot, fratele altui învăţat, care s-a distins într-un domeniu vecin, Georges Picot, era o fire de erudit, dintre aceia cărora de la sine li se alipeşte — proştii o adaugă şi altora, crezînd că astfel şi-i fac inferiori prin- tr-o condescendentă recunoaştere — calificaţia de „bene- dictini". Avea vocaţia bibliografului care caută cu neobosită sîrguinţă ceea ce descopere cu o bucurie fără margini, care etichetează cu o admirabilă ordine şi care, în sfîrşit, prezintă, la vremea sa, cînd crede că întreg cîmpul, pînă la ultimul spic rătăcit sau ascuns, a fost explorat, cu suprema satisfacţie rezultatele unei munci de care puţini pot fi capabili. Astfel învăţînd româneşte, răpede şi bine, atîta cît să nu uite niciodată, şi fără necontenitul contact viu, această limbă, sora limbii sale, cetind în original

[1] Engouement — pasiune, admiraţie exagerată (fr.).

acele cronici care sunt o comoară de cuvinte şi de întorsături stilistice, vrednice să fie cunoscute şi înviate* el ajunse, pînă să aibă ideea unei activităţi ştiinţifice închinate românilor, la hotărîrea de a începe la Paris lecţii privitoare la graiul nostru.

Picot, secretarul domnesc din Bucureşti, a fost apoi consul la Timişoara,

a cumpărat, acolo-n Banat ori şi peste Dunăre, cai pentru remonta armatei franceze.

0bucată de vreme, viaţa lui avu astfel atingere mai mult cu interese practice, de negoţ. Şi i s-a părut că pentru francezi, la cari marea tradiţie nobilă a epocii lui Michelet, lui Edgar Quinet, lui Bataillard ‘ — ca să nu mai vorbim de epoca lui Vaillant şi a directorilor de şcoală din Iaşi, cari învăţară pe un Mihail Kogălniceanu — se încheiase, ar avea un interes, în legătură cu activitatea practică ce ar putea să desfăşoare în Orient, cunoştinţa limbii noastre.

Aceasta e originea învăţământului de româneşte la Şcoala limbilor orientale. Bostul nostru, aşa de apropiat de al neamurilor latine din Vestul cu origini romanice, pus alături de graiurile şi de jargoanele Orientului semit şi turanian, era în adevăr o ciudăţenie pe care, deoarece altă catedră de româneşte nu mai era în Franţa întreagă şi mai ales în acest Paris plin de atîta învăţătură în domeniile cele mai neaşteptate o puteam simţi şi ca o jignire, o mare jignire nemerita'tă pentru un popor care a căutat totdeauna să cunoască tot ce priveşte Franţa ca pe nişte lucruri ce ar face parte din propriul său patrimoniu, din propria sa avere, şi a adaus totdeauna la această cunoştinţă, pe lîngă îndemnurile tradiţiei şi Gerin-ţile modei, şi o sinceră iubire. Dar, oricum, se învăţa româneşte la Paris, şi cutare elev ©1 Iul Picot, care, în loc de a se face consul ori de a căuta speculaţii în [1]

[1] Paul Bataillard (181G—1894) — istoric şi publicist francez, membru corespondent al Academiei Române. In 1333 a publicat lucrări despre ţările româneşti.

Orient, era bibliotecar la Naţionalaarată că lecţiile învăţatului profesor pot deştepta şi anumite curiozităţi distinse în sufletul ascultătorilor, oricît de real ar fi fost făcute.

Dar bibliograful de vocaţie nu se lăsă înăbuşit de nici o altă preocupaţie sau îndatorire, Se pare că, explicând şcolarilor săi, ca un adevărat şi simplu text de limba, leatopiseţul bătrânului vornic Ureche, profesorul ajunse la ideea de a-l retipări la Paris, nu după manuscripte care nu-i stăteau la îndemînă, dar, pentru a fi totuşi o nota de raritate, în litere chirilice, oricît ar fi creat aceasta un zid de veche piatră slavonă între limba noastră şi publicul francez. A pus în faţă traducerea franceză, dar, mai ales, a grămădit in note, nu simpla indicaţie a izvoarelor care luminau şi complectau pe cronicar, ci însuşi textul lor. îşi poate închipui cineva ce mană cerească pentru cercetătorii istorici de la noi, cari n-aveau totdeauna o bună bibliotecă la îndemînă, ori cari găseau mai comod să afle „totul" în cuprinsul unei singure cărţi!

Ar fi putut face pentru noi, cu cit ştia şi cu cit era în stare să mai afle, mult mai mult, dacă am fi făcut parte din şi alt cerc decît al curiozităţii sale bibliografice. Dar autorul studiilor asupra relaţiilor dintre Franţa şi Italia în secolul al XVI-lea. alcătuitorul catalogului ştiinţific al bibliotecii Rothschild, n-avea destulă vreme pentru aceasta, şi astfel a trebuit să ne mulţumim cu note asupra istoriei literaturii româneşti (Nicolae Milcscu) ori asupra tiparului nostru, de la vechile cărţi slavone de după 1500 la

lucrările rusului Strilbiţki. In vremi şi mai nouă îmi oferise — din nenorocire prea tîrziu — la 1902 o contribuţie la Prinosul Sturdza.

Nu ştiu cît vom fi arătat la moartea lui Emile Picot o recunoştinţă care e în cele mai frumoase tradiţii ale poporului nostru. Sunt sigur că nu s-a luat încă nici o măsură pentru ca să putem avea partea românească din

' Biblioteca naţională din Paris

frumoasa lui bibliotecă şi notele lui, care trebuie să fie numeroase şi importante \ asupra vieţii noastre naţionale. N-am voit însă ca o comemorare pe deplin cuvenită să lipsească în presa României. Şi la dînsa să-mi fie iertat să adaug o dorinţă : aceea ca după faza erudiţiei bibliografice ori a erudiţiei filologice, care i-a urmat, să revie, în atenţia faţă de noi a marelui popor francez, care a fost aliatul nostru şi un aşa de puternic sprijin în războiul unităţii naţionale, acea fază de înţelegătoare şi sensibilă preţuire a sufletului nostru întreg, demn de a fi cunoscut, credem, în totalitatea lui originală

1919

am

I. C. FRIMU

Se anunţă moartea şefului socialist I. C. Frimu, Om statornic în vederile sale, camarad credincios al celor cari au luptat alături de dînsul, om de treabă, iar, nu mai puţin, evoluţionist convins, care aducea o notă de calm în vălmăşagul revendicaţiilor sociale, el merita stima adversarilor[3].

1919

av) **

[1] Se află acum la Biblioteca naţională din Paris şi au servit d-lui Georgescu-Tistu pentru un studiu în Melanges ale Şcolii române în Franţa (1926) (n.a.).

* Auguste Emile Picot (1844—1918), membru onorar al Academiei Bomâne, a avut şl activitate de folclorist, publicînd poezii populare culese de la românii din Serbia.

* Restul, cenzurat la acea dată (n.a.).

O COMEMORARE A LUI EMINESCU

De Alecsandri, al cărui centenariu de la naştere se serbează acum, aşa cum ştim noi serba aici, cu două-trei articole şchioape de gazete proaste, nu s-a putut despărţi nici cu acest prilej glpria rivală a acelui Eminescu, în care nu ştiu ce pot recunoaşte reprezentanţii generaţiilor mai bătrîne, dar pe care cei cari n-au cincizeci de ani îl consideră şi ca pe spiritul care a exercitat cea mai adîncă influenţă asupra sufletelor lor. Nu se va putea spune îndeajuns cît de mult au fost pătrunse două, trei generaţii în şir, şi nu numai de sentimentalitatea specială a poetului — ceea ce înseamnă foarte mult lucru, căci, dacă unii oameni simt cu ideile lor, cei mai mulţi judecă obişnuit cu sentimentele pe care le au — dar şi de credinţile pe care, şi atunci cînd era pus a vorbi în numele unui singur partid, le exprima cu aceeaşi convingere şi cu aceeaşi lărgime omul care a fost şi un mare cugetător.

Faţă de dînsul avem însă grele datorii, care n-au fost îndeplinite. S-ar putea crede, de cineva venit de aiurea, că nici pînă astăzi, oricît de mult

ar cuprinde ediţia de la Iaşi, manuscriptele de la Academie ale lui Eminescu n-au fost prelucrate aşa cum se face în toată lumea pentru ediţiile definitive ale clasicilor ? S-ar putea crede, de acelaşi, că nici o ediţie portativă, elegantă, frumos ilustrată a lui Eminescu n-a fost încercată de editorii cari au atîta cerneală şi hîrtie pentru copleşitoarea mediocritate curentă, în cărţi şi în reviste ?

Astfel comemorarea lui Eminescu e şi un prilej pentru cele mai grele mustrări de cuget.

Şi ele sunt şi mai grele prin amintirea, pe care cei treizeci de ani trecuţi de la moartea lui o recheamă în minţile noastre, a condiţiilor de viaţă mizerabile în care

această genială personalitate a fost lăsată să decadă pînă la izbăvirea prin loviturile nebunului asasin.

1919

am

GENERALUL GRIGORESCU

Nu, asupra morţii, alît de premature, a generalului Grigorescu [1] nu se poate trece aşa de uşor, cu o notiţă de cîteva rînduri pierdută în nimicniciile care, strînse la un loc, şi cu praful de stradă al aşa-ziselor „informaţii“, dau împreună un ziar popular sau de partid în România. Simpatic sau antipatic după punctul de vedere al unuia şi altuia, generalul care se coboară în mormînt după ce aşa de frumos l-a luminat o aşa de curată glorie, a însemnat pentru poporul nostru mult încercat, în suprema lui criză, razimul pe care nimic nu l-a putut zgudui.

In rezistenţa fără care, cu neutralitatea cutăror inventatori s.g.d.g. sau în lipsa ei, am fi rămas un neam dezonorat, fiecare şi-a adus partea : unul siguranţa metodică a comandantului pregătirilor minuţioase, altul lărgimea planurilor fericite, cutare altul avîntul dispreţuitor de moarte. Dar el, generalul Grigorescu, a contribuit esenţial la izbînda de la Mărăşeşti prin acea însuşire, fericită între cele fericite, care e siguranţa de sine, încrederea absolută în neapăratul succes, farmecul ce aceste calităţi de voin- ţă-l exercită asupra tuturor celor ce stau sub ordinele unui asemenea om, sugestionaţi de cuvîntul, de gestul, dar mai ales de neclintita lui atitudine.

[1] Eremia Grigorescu (18G4—1019) a fost general de divizie, apoi de armaţii.

După Ieremia Grigorescu n-au mers numai, supunîn- du-se efluviilor cuceritoare ale voinţii lui fără margini de încrezute, ofiţerii şi soldaţii armatei căreia-i aparţinea, ci şi comandanţi ruşi cari credeau că e o cinste pentru ei să-l secondeze, Şi aceluiaşi prestigiu al hotărîrii neclintite trebuie sa i se atribuie consideraţia respectuoasă de care l-au încunjurat aliaţii, de la Franţa, cu ai cării ostaşi a colaborat frăţeşte, pîna la depărtata Japonie, care i-a trimes o sabie de onoare.

Prea curînd face drumul cel mare generalul dc la Oituz şi de la Mărăşeşti. Ţara avea nevoie de dînsul pentru lucruri în care nimeni nu-l va putea înlocui.

Iar a-l ignora în dispariţia lui neaşteptată pentru că, amestecat o clipă

în politica, nu s-a afiliat nici uneia din asociaţiile care tind a monopoliza totul, este o ignominie.

La marginea mormîntului proaspăt am ţinut ca aceasta să fie spus

1919

(IU)

BĂTPJNUL MEU ELEV

La Agapia, în Munţii Neamţului, s-a stins profesorul ieşean Vasile Botez. Numai celor din oraşul lui, colegilor, cîtorva elevi li e cunoscut numele acestui dascăl de istorie, cum, în ce priveşte studiile, cunoştinţile, talentul, sunt aşa de mulţi, ca dînsul şi mai mult decît dînsul. Căci Botez nu s-a deosebit nici prin studii, nici prin elocvenţă, nici prin publicaţii. Dar iată cc-l păstrează şi-l va păstra totdeauna în amintirea mea pe bietul bătrîn.

La Iaşi, deşi n-am fost niciodată profesor acolo, am ţinut, ca deputat apoi după ce nu mai eram deputat şi,

acum în urmă, doi ani de zile întregi, ca pribeag al luptei naţionale, multe lecţii din deosebite domenii ale istorici Cînd în aula neîncalzită, de îngheţam cu toţii, a Universităţii, cînd în amfiteatrul de la Anatomic, în miros de cadavre şi cu muşlile infecţioase bîzîind uneori lîngă noi, cînd într-o cămăruţă de la Liceul naţional, la lumina luminării aduse dc-acasa de una din ascultătoaie.

Afara de anume momente, rari şi trecătoare, eram puţini, foarte puţini la aceste lecţii. Uneori zece, douăzeci de persoane. Dar printre ele mare lucru să fi fost dacă, dintre atîţia profesori de istorie, lipsea Vasile Botez. Asculta. In capul rotund, pleşuv, cu ochii mici, grămădit în umeri, se pe< recea o neobişnuită operaţie de continuu control al cunoşlinţilor sale. Uneori şoptea, alteori auzeam răspunsul dat cu anticipaţie întrebărilor melc dialectice. Aceste lucruri Botez le ştia. Şi ce bucuros, ce mîndru era că le ştie ! Unde era. în«a. explicaţia nouă, ideea originală ori măcar faptul necuno'scul, repede lua creionul şi, în carneţelul lui, însemna. Nu era sa ţie curs despre aceasta materie, pensionarul. Dar ce arc a face ? însemna. Pentru el. pentru a nu fi în urmă, pentru ca să poată, la cea dintîi ocazie, sa dea din cap că şi aceasta o ştie.

De ar avea învaţamîntul cel nou mulţi profesori ca acel bătrîn elev 1

1919

(III)

RUSKIN

Anglia a comemorat pe unul dintre cei mai mari scriitori ai săi în veacul trecut, pe unul care era în acelaşi timp un adînc şi personal cunoscător de artă — cum dovedesc şi schiţele lui expuse cu această ocazie, şi în forma sa originală care nu îngăduie metodă şi dogmatism — şi un cugetător dintre aceia cari au revoluţionat datina despre frumuseţă. John Rusldn a fost în afară de aceasta un înţelegător al misterului, un spirit eminamente religios, al cărui entuziasm descoperea adesea pe căile lui proprii ceea ce-i este interzis cugetării reci procedînd după metodele pe care ni le-au transmis vechii greci, moştenitori ai abstracţiei asiatice, şi pe care ne-am deprins, de reci ce sunt, a le crede veşnice.

Venerat în Anglia sa, Ruskin a găsit mai puţină pricepere în acea Italie care i-a fost aşa de dragă, care l-a reţinut la sine atîta timp din viaţa lui,

care prin splendorile sale i-a dat mijlocul de a înţelege în felul lui marile probleme. Nu ştiu să se fi făcut ceva în Veneţia pentru acela care în Pietrele Veneţiei a dat una din cărţile cele mai bizar frumoase care s-au scris cu privire la comorile oraşului fără păreche. Francezii, cari l-au privit, cu „estetismul" lui, ca o curiozitate a vremii, s-au asociat şi mai puţin la omagiul adus memoriei marelui suflet.

Şi e ciudat cum potriveşte hazardul pomenirea oamenilor cari şi-au tras dunga de lumină pe cenuşiul banalităţii curente !

Omul adoraţiilor către divinitatea frumuseţii răsare astăzi, cînd Veneţia se desface abia din sacii de nisip ai apărării contra culturii austro-germane. Şi evanghelia lui de pace senină, în numele revelaţiilor mistice prin linii şi colori, se înăbuşă în vălmăşagul urgiei materialiste care, sub toate numele, a năvălit lumea şi ameninţă se

facă, în generaţia viitoare, neînţelese de nimeni solii ca a lui.

Noi, cei de ieri, însă, avem datoria să nu-l uităm.[1]

1919

(UI)

A. D. XENOPOL

Cuvîntarea rostită la înmormîntarea lui, în numele Academiei Române

Academia Români pierde în A. D. Xenopol nu un colaborator de fiecare moment, fiindcă de multă vreme — ani întregi de zile, nespus de dureroşi — el era oprit de a participa la lucrările ei, dar, desigur, pe acela dintre membrii ei, a cărui largă popularitate ştiinţifică în lumea întreagă n-a putut fi întrecută de a nimănuia. Suntem datori a spune înaintea acelui care a reprezintat atîţia ani ceea ce avea ştiinţa românească mai activ, mai plin de iniţiativă şi mai amabil în stil, întîi, fără îndoială, ce-i datoreşte istoria românilor.

Odată, cu oricît entuziasm la unii, cu oricîtă naivă poezie la alţii, cu oricît de fericită divinaţie la cîte unul, superior înzestrat, istoria trecutului nostru se desfăcea ca o expunere interesantă sau ca o luminoasă proiecţiune de figuri şi scene.

[1] Critic de artă şl sociolog, John Ruskin (1819—1900) a lost teoretician al curentului prerafaelit în arta engleză. Scrierile Iul, opere ale unul vibrant artist al cuvintului, sînt străbătute de un suflu de generozitate umanitaristă, dar de pe poziţii Idealiste şl mistice. Alte cărţi : Pictori moderni. Cele şapte lămpi ale arhitecturii.

Crescut în cele mai bune tradiţii ale şcolii economice de la jumătatea veacului al XIX-lea şi, mai presus de toate, minte filozofică, deprins cu abstracţiile şi cu o oiesfînşită iubire faţă de subtilele legături dintre dînsele, A. D. Xcnopol a făcut, prin cunoş'tinţile şi aplecările sale de spirit, din istoria românilor pentru întîia oară un sistem. Am urmărit apoi aceeaşi minte pe care anii n-au putut-o obosi, căutînd, îndrăzneaţă; ultimele şi supremele adevăruri privitoare la doctrina ştiinţifică a disciplinei sale. Cartea care a rezultat din acest studiu a reprezintat fără îndoială una din cele mai mari sforţări ale spiritului românesc aplicat la ştiinţă.

Nu vom uita niciodată — şi vom înfăţişa aceasta ca un sublim exemplu pentru tinere Lui care trebuie deprins cu munca spornică şi idealismul

activ — acel moment eroic, epic, aş zice, din viaţa colegului nostru cînd el, smulgîn- du-se de la speculaţiile sale înalte, s-a întors spre istoria neamului său, nu numai cu acea iubire adîncă ce se ascundea sub glumele lui uşoare şi sub critica lui surî- zătoare, dar cu hotărîrea de a-şi asimila imediat rezultatul muncii de cîteva decenii a unei generaţii întregi. Am avut volumele revăzute ale marii sale lucrări: ele reprezintă o iniţiare fulgerătoare, care inspiră respectul. Trăsnit, el însuşi a căzut. Niciodată căderea unui învăţat n-a fost mai nobilă decît aceasta.

Dar la acest mormînt părerile noastre de rău se unesc nu numai cu ale unei naţiuni întregi, ci şi cu ale unor cercuri foarte largi din lumea culturală străină.

Acolo el, membru asociat al Institutului Franciei, a fost nu numai învăţatul român care făcea cinste patriei sale, dar şi un sol, statornic şi totdeauna bine primit, al drepturilor noastre naţionale. Ani de zile, el le-a apărat cu tot talentul său şi cu acea vitalitate vioaie care era una din cele mai plăcute însuşiri ale marii sale intelectualităţi.

Cînd a început lupta noastră pentru drept, luptă pe care o iniţiase prin propaganda care-i măcinase ultimele

172

puteri, succesele ei erau ultima rmngîiere a bolnavului zdrobit trupeşte, şi soarta nu i-a refuzat bucuria, reparatoare a tuturor suferinţilor, de a vedea miracolul acelei Dacii traiane a călii istorie o scrisese.

Am fost martur adeseori al sfîrşitului acestei vieţi. Duioase amintiri despre profesorul care avea în cel mai înalt grad interes pentru orice licărire înaintea ucenicilor săi se amestecau în sentimentul de durere pentru nespusa lui suferinţă. El părea indiferent faţă de dînsa.

Un zîmbet se rătacea din cînd în cînd- pe buzele care nu mai- puteau vorbi. In acel zîmbet era ironia ultimă a vieţii, dar îndoiala faţă de ideea eternă nu era.

Pe această idee o vede poate acuma întreaga. Servind-o în penumbra existenţei mărgenite pe care el a părăsit-o, noi îl vom simţi lîngă noi, ca o veşnică întărire pe drumurile ştiinţii, care nu duc la adevărul absolut numai fiindcă la fiecare pas găsim dintr-însul atîta cît ni trebuie aici'

1920

(III)

■CENTENARUL NAŞTERII LUI CUZA VODĂ

Astăzi, vineri, se împlinesc o sută do ani dc la naşterea lui Cuza vodă. Un domn care nu s-a născut din neam [1]

[1] Alexandru Xen opol (1047—1920) a reprezentat cu strălucire şcoala Istorica românească peste hotare, participincl la congrese Internaţionale, predînd lecţii la Sorbona, tipărind lucrări în reviste de specialitate şi edituri străine. Lucrarea sa capitală, la care se referă N. lorga, este Istoria românilor tn Dacia tra^ana, apărută Jntr-o formă prescurtata şi în ediţie franceza (Paris 1896).- în economia politică a reprezentat con- cenţia protecţionistă, pozitivă şi utilă într-o epoca în care se puneă problema încurajării industriei naţionale.

173

mare, care n-a avui o cultura superioară, care n-a protejat artele, care n-a înălţat clădiri menite să rămîie, care n-a strîns în jurul său pe fruntaşii prin

talente ai neamului, care s-a ai'ătat indiferent faţă de opinia scrisă. Un român care n-a iubit solemnităţile şi care nu s-a gîndit că ar putea să poarte, dacă nu coroana vechilor domni independenţi, măcar cuca[1] lui Alexandru Ghica şi a lui Bibescu, a lui Mihai Sturdza. Un stăpînitor care nu s-a deosebit prin fapte de milostenie, prin mari aşezăminte pentru ajutorarea semenului său. Un monarh care nu şi-a însemnat numele între ale voievozilor celor cucernici — căci a bruscat pe mitropolit şi a „stricat legea" canoanelor — ori ale celor virtuoşi, căci a fost aplecat patimilor pămîntului şi a crescut în palatul său copii cari nu erau ai doamnei. Şi, în slîrşit, un domn care n-a purtat nici un război, n-a cîştigât nici o biruinţă, n-a adaos o palmă de pămînt ţării aşa cum o apucase.

Dar Alexandru loan I a întrupat lupta de veacuri a săracului ţăran român, veşnic obijduit şi jignit, peste margenile suferinţii omeneşti, contra acelor exploatatori, din toate neamurile şi cu nici un suflet, pecare el i-a fixat cu numele de „ciocoi" — ceea ce înseamnă (s-o ştiţi bine), nu o clasă socială, ci o categorie politică şi economică, o varietate morală degenerată a omenirii. I-a sfidat, în ciuda tuturor legăturilor pe care le avea cu dînşii, s-a bătut vitejeşte cu ei şi, a doua zi după împroprietărirea care a fost, de fapt, sămînţa cea mai bună pentru viitor, a căzut prin răzbunarea lor. Erou şi mucenic al aceleiaşi cauze, de aceea a rămas pentru poporul nostru nu idolul de o clipă, ci neuitatul părinte şi binefăcător.

Veşnică fie amintirea lui I

1920

(III) [1]

[1] Cucă — căciulă domnească, purtată la ceremonii.

A. D. XENOPOt rolul său din viaţa politică

Intelectualitatea românească pierde prin dispariţia lui A, D, Xenopol, mucenic liniştit, resemnat, de o blîndă filozofie, al unei cumplite boli de cinci ani încheiaţi, pe unul dintre cei mai glorioşi reprezintanţi ai ei. Ştiinţa istorică va şti să arăte cit de mare a tost rolul aceluia care, venit într-un moment cînd studiile de trecut se opreau la cercetarea migăloasă a unor amănunte înfăţişate fără interpretare şi cînd cugetarea asupra lor pornea fără metodă pe verzile plaiuri înflorite ale genialităţii romantice, a ştiut să introducă în orînduirea şi tălmăcirea acelor lucruri de trecut, care condiţionează aşa de mult prezentul, metoda ştiinţifică- obişnuită în alte domenii, mai puţin deschise ipotezei. Literatura ea însăşi va trebui să însemne, recunoscătoare, meritele omului care, iarăşi, străin şi de grobienia stilului specialist şi de capriciile poetice de la începutul veacului trecut, a ştiut totdeauna să dea o formă interesantă, dar uşoară de înţeles pentru oricine, consideraţiilor asupra istoriei românilor. Şi acela care va urmări dezvoltarea educaţiei noastre ca popor va trebui să desfacă o largă parte pentru omul care a înţeles — în deosebire de atîţia alţii — că energia noastră etnică ea însăşi creşte în măsura cunoştinţilor serioase şi întinse despre toată această experienţă, verificată îndelung, a vieţii neamurilor care se cheamă istoria.

Dar şi în viaţa politică A. D. Xenopol, deşi atît de scurtă vreme numai deputat, sub un regim liberal, ni se pare a fi lăsat urme care, cu tot covîrşitorul rost pe care istoricul şi filozoful istoriei l-a avut în domeniile ce

i-au fost mai iubite, merită să fie relevate cu tot respectul şi recunoştinţa ce se cuvin, mai ales în ceasul cînd şanţul negru, plin de infinit, se sapă între el care a fost şi noi cari mai rămînem o vreme.
175

Xenopol a fost un economist remarcabil, pe o vreme cînd noua economie politică se socotea un indispensabil element de educaţie pentru oricine se amesteca în viaţa publică şi pentru oricine atingea probleme de viaţă socială, căci atunci tocmai ceea ce s-a numit apoi, de partidul socialist, „concepţia materialistă a istoriei" punea stăpî- nire pe spirite. Cunoştinţile lui în acest domeniu erau foarte adîncite şi ar fi putut face mîndria unui om de specialitate. încă de prin 1870 el a dorit o politică reală, practică, sprijinindu-se pe aceste adevăruri ale economiei de stat, care erau pentru dînsul de un caracter strict naţional. A scris o carte populară -care, din nenorocire, de mult timp nu mai este în circulaţie, şi care — lucru vrednic de a fi remarcat — exprima, cu energie, păreri opuse acelora ale mediului junimist în care-l aduseseră împrejurările. în acest sens se poate zice că el este, împreună cu P. S. Aurelian, dar cu o înălţime de concepţie la care acesta nici n-a rîvnit vreodată, creatorul şcolii naţionale în ce priveşte cercetarea bogăţiilor ţării.

Dacă ar fi întîlnit tovarăşi de păreri, el ar fi putut pomi o acţiune binefăcătoare, de înnoire a vieţii politice. Am fi avut încă de atunci o şcoală naţională în lupta partidelor. Venise prea devreme însă şi, în lipsa de înţelegere şi de sprijin, el a ajuns — desigur şi de pe urma ideilor sale economice — în partidul liberal.

O dată acest pas făcut, cugetătorul independent a fost, ca acţiune, desfiinţat.

Acei cari, azi, reprezintă, într-un mediu mai favorabil, aceeaşi concepţie, nu pot uita însă pe marele înaintaş.
1920
(III)
T. V, STEFANELLI

O boală aprigă a luat în cîteva săptămîni pe septuagenarul membru al Academiei Române, T. V. Stefanelli.

Vechi coleg al lui Eminescu, căruia-i păstra o duioasă memorie, Stefanelli fusese un eminent magistrat, care, în ceasurile-i libere, se ocupa cu interes şi de istoria colţului de pămînt românesc unde se născuse. Astfel a strîns, ani de zile, asupra republicei de ţărani a Cîmpulun- gului atîtea documente, care, tipărite dăunăzi, luminează puternic această viaţă sătească de un caracter aşa de original. S-a ocupat şi de stîlpul de la Vama, pomenin- du-ni de ultimele biruinţi româneşti în epoca fanarioţilor, şi a lămurit mai bine începuturile neamului Calmăşul, care a dat patru Callimachi ca domni Moldovei.

In zilele de încercare ale războiului, bătrînul refugiat la Folticeni, de unde e soţia sa, a fost unul dintre aceia cari au pătimit mai greu în viaţa lor materială. Bucuros că lucrurile s-au isprăvit cum le vedem, el reîncepuse studiile sale iubite. La cîteva săptămîni înainte de moarte, chinuit de dureri cari-i răpeau somnul, el vorbea la Academie despre cadastru şi cărţi funduare în Bucovina.

De o corectitudine exemplară în toate manifestările sale, el poate fi dat

ca un exemplu tineretului.[1]
1920
(III)

[1] Teodor V. Stefanelli (1847—1920) a fost coleg al Iul Eminescu in primii ani de şcoală al acestuia la Cernăuţi, apoi la Viena. L-a evocat pe marele poet în volumul Amintiri despre Sminescu (1914). Lucrarea la care se referă Iorga ; Sttlpul lui Mihail Racoviţă (1914).

UN BOIER DIN ALTĂ VREME : DIMITRIE STURDZA ŞCHEIANU

Bătrînul Dimitrie Sturdza Şcheianu s-a stins în casa ultimului său adăpost la Bucureşti. Acest nume, identic, afară de adausul care arată moşia lui de odinioară, cu al unui cunoscut om de stat, vărul său, nu spune nimic celor cari n-au pătruns în lunga existenţă, de o nobilă rîvnă pentru cultură, a celui care, de mult dispărut din viaţa socială, îşi află astăzi încetarea suferinţilor.

Aceia pe cari împrejurările i-au pus în atingere cu acest mare om de treabă, care a fost şi unul din cei mai de samă — deşi din cei mai modeşti — cărturari ai ţării, ştiu însă că el a reprezintat într-o formă deosebit de simpatică pe boierul român, mai precis, pe boierul moldovean de veche viţă, aşa cum el era în altă vreme decît a noastră. Fiul unuia din stîlpii ţării în vremea sa, purtător al unui nume ilustru, posesorul unei mari averi şi, pe lingă toate aceste daruri ale norocului, şi împodobit cu o bogată cultură; foarte variată, el şi-a pus ca scop de căpetenie a vieţii — într-o ţară unde şi atunci putinţa unei strălucite cariere, chiar şi fără un deosebit talent şi mai ales fără prea multă muncă, scormonea pe atîţia de la ocupaţiile folositoare naţiei — să adune într-o imensă bibliotecă tot ce putea servi ca să lumineze trecutul nostru. Cu nesfîrşită răbdare, cu o cunoştinţă adîncă a istoriei, cu un simţ fin în alegere, el n-a pregetat să-şi sacrifice pentru această unică ţintă întîi veniturile sale, apoi şi capitalul, pînă ce, şi în urma altor împrejurări, nenorocite, din ceea ce avuse odinioară i-a rămas atîta cu cît să-şi asigure la bătrîneţă, adăugindu-se măcar, un timp, şi cuvenitul ajutor de aiurea, traiul cel mai modest. Am văzut cîndva frumoasa şi larga lui casă, din satul, odinioară un oraş, legat şi de lupte în epoca glorioasă a vechii noastre domnii.

Alţii locuiau acolo unde el se găsise aţa de fericit întie scumpii sai tovarăşi, cu nerăbdătoare dragoste cîşti- gaţi din largul lumii civilizate, O gospodărie modernă, care nu amintea prin nimic suprema distincţie culturală ce fusese acolo. Unde se înşiraseră pe poliţile bibliotecilor scumpe volumele venerabile în care se ascundea cîte ceva din isprava veacurilor româneşti, zburătăcea un stol de canari, căci odaia plină de soare se prefăcuse în'tr-o imensă cuşcă pentru zglobiii favoriţi ai casei celei nouă. Cărţile — plecaseră la Academia Română.

Condiţiile în care ele au putut întregi colecţiile instituţiei fac cea mai mare onoare acestui boier de viţă curată. Se poate spune că fără cuprinsul preţios al „Bibliotecii şcheiene“ lucrul tuturor istoricilor cari s-au străduit de cîteva decenii ca să dea istoriei naţionale o mai mare siguranţă şi amploare ar fi fost esenţial împiedecat. O recunoştinţă

nesfîrşită se datoreşte lui care, fără nici o pretenţie, a făcut acest lucru în adevăr mare. Din cînd în cînd, ca omul care şi-a legat sufletul de ce n-a putut păstra lîngă sine, el revenea între ceea ce fusese pentru el, odinioară, podoaba locuinţii sale şi obiectul celei mai devotate iubiri. Ochii obosiţi se opreau îndelung asupra spinărilor de piele aurită pe care le cuprinsese de atîtea ori în mînile lui. Ii venise gînduî, pentru a-şi face un rost statornic pe lîngă ele, să li alcătuiască un catalog, să lucreze la o bibliografie istorică. In mişcări încete el mînuia la ceasurile de dimineaţă fişele cu titluri aşa de cunoscute lui, care înfăţişau marea aventură a vieţii sale,

Ştia adînc tot ce privea trecutul nostru, şi, cînd cineva mai îndrăzneţ decît dînsul a avut să scrie despre chestia agrară la români, el a deschis cu cea mai largă bunăvoinţă saltarele sale, dînd fără nici un sentiment de

egoism ştiinţific tot ce adunase asupra evoluţiei proprietăţii de pămînt în Moldova.

Apoi într-o zi n-a mai venit la Academie. Boala îl oprea de a-şi face obişnuita vizită. Se despărţise de sine însuşi, despărţindu-se definitiv de tezaurul său.

Dar, multă vreme după ce-l va acoperi ţărîna, în umbra care se lasă asupra cămărilor ştiinţei, ni se va parea că vedem încă pe bătrînul alb strecurîndu-se printre dulapurile încărcate de ce i-a fost mai drag decît dorul plăcerilor care nu-i mai erau îngăduite.

1920

(III)

GHEORGHE PITIŞ

C'u totul neobservată a trecut, în mijlocul gravelor e- vemimente şi într-im mediu din ce în ce mai înstrăinat de bucuriile sufletului, moartea, la o vîrsta cînd putea să mai aducă servicii în şcoala românească, a braşoveanului Gheorghe Pitiş — Ghiţă, cum îi ziceau cei din oraşul lux natal

L-am cunoscut la Revista nouă a lui Hasdeu, în odăiţa lui din strada Regală, unde în junii magului îmbătrînit care, zdrobit de moartea fiicei sale, ni anunţa solemn, în fiecare şedinţă de vineri seara, data precisă a morţii sale, prevestită prin spirite, se aduna, nu o şcoală literară, fiindcă Plasdeu nu cunoştea decît prieteni personali şi admiratori, ci un număr de persoane care alături de literatură aveau o pregătire culturală ce-i apropia de învăţatul conducător al cercului. Era cu putinţă deci să stea alături Delavrancea care venea destul de adesea — Vlahuţă figura

numai pe copertă între redactori — Ionescu-Gion[1] cu poza lui vană, Şăineanu[2], exprimând cu dinţii strânşi idei cuminţi asupra chestiilor întîmplător aduse în discuţie, şi Speranţă anecdotistul, care-şi făcea un loc tot mai mare în încrederea marelui său prieten şi, apoi, cu poetul Stavri[3], cu Vasile Cosmovici, şi el poet în vremurile prielnice, cu alţii, tineretul începător.

Pitiş era singurul care aducea, în această intimitate literară a omului care a făcut aşa de mult pentru ştiinţa şi aprecierea sufletului popular,

cunoaşterea adevarată, personală a acestui suflet şi putinţa de a-l reda în scrisul său. Oacheş şi slab, cu dinţii albi şi ochii jucăuşi, părea că stă gata să înceapă povestea. Şi o spunea bine ; păcat numai că a spus-o prea puţin, căci fără îndoială avea toate însuşirile pentru a fi adunătorul basmelor aidelenc, mult mai puţin cunoscute decît ale noastre, cari am avut, pînă dăunăzi, cînd ne-am cufundat iarăşi într-o stearpă literatură artificială, de imitaţie pretenţioasă şi zadarnică, un şir întreg de harnici povestaşi.

Se pare că interesul lui Pitiş mergea însă mai departe decît basmul. Studiul lui, vrednic de toată lauda, despre obiceiurile „junilor* *[1] de la Braşov poate servi drept model pentru alţii, dar el arată şi ce înţelegea sa scoată el însuşi din cercetarea serioasă a datinelor poporului român. Pentru orice ocupaţie literară continuă mediul nostru este desigur cu totul neprielnic. Puţini rezistă. La Pitiş izvorul interior nu era destul de bogat pentru aceasta.

Profesorul de greceşte la Sfîntul Sava a trecut astfel între cei cari au renunţat. Viaţa lui a aparţinut treizeci de ani numai şcolarilor şi familiei. Consta'tînd, o dată cu părerile de rău pentru omul blînd şi prietenos, această

[1] G. Ionescu-Cion (1857—1904) — publicist, autor al Istorici Bucureştilor (1899).

‘ Bazar şăineanu (1859—1934) — filolog (Dicţionarul universal al limbii române) şi folclorist.

* Arlur Stavri (1869—1929) — poet de Inspiraţie preponderent rurală.

pierdere mai veche decît încetarea lui din viaţă, ne întrebăm dacă nu cumva poveşti nepublica'te se găsesc între scrisele rămase pe urma lui Pitiş. Ele ar trebui păstrate pentru publicarea în vremuri mai bune decît ale sălbătă- ciei şi speculei actuale *.

1920

(IU)

CEI CARI SE DUC : CONSTANTIN LUCACIU

S-a stins în Ardeal preotul C. Lucaciu, fratele părintelui Vasile Lucaciu, a cărui zgomotoasă faimă îi umbrise toată viaţa. Şi totuşi acest mărunţel şi slăbuţ preot avea calităţi refuzate de soartă marelui retor de pe vremuri al cauzei naţionale şi osînditului, cu un aşa de răsunător proces, al Memorandului.

Nu-i lipseau cunoştinţele, şi, în felul cum le prezenta — astfel în cutare carte pe care a tipărit-o prin anii neutralităţii[2] — avea curajul de a judeca independent, lovind curagios neajunsurile, fără a se întreba dacă prin- tr-aceasta supără pe aceia de care putea să atîme situaţia sa. Ara vorbit pe vremuri despre această lucrare de critică [1]

[1] G. 1. Piti? (cca. 1864—1920) a fost un cercetător competent al folclorului transilvănean, dar nu s-a îngrijit de adunarea studiilor sale în volume. Le-a părăsit în paginile periodicelor, mal ales în Revista nouă, în care le-a tipărit între 1888 şl 1893. S-a ocupat cu ceremonialele de muncă agrară, jocurUe de copil, obiceiurile la naştere, nuntă şi înmormîntare.

„Junii" din Braşov şi din alte centre, cărora le-a dedicat un substanţial studiu, erau asociaţii de tineri ocazionate de petrecerile populare în timpul

sărbătorilor de primăvară fin alte părţi, de iarnă).

* Biserica, şcoala şi armata (1915).

.182

socială, în care se atingeau uneori foarte dur, şi cu o putinţă de informaţie răpede, care era în adevăr remarcabilă, viciile organizaţiei noastre de astăzi. Vedea pentru îndreptarea relelor numai marele mijloc al culturii, bisericeşti şi laice, al unei solide culturi naţionale, în care singură, cu adevărat, ni este mîntuirea, iar nu în exa- geraţiile de o clipa ale retoricei ieftine şi în camavalesca exhibiţie de idoli găunoşi şi de fetişi surzi şi muţi.

Pentru acest crez “al lui îmi place să-l amintesc astăzi, cînd la orice se oîndeşte lumea interesată în cîştiguri providenţiale şi in sorţii marelui mezat de conştiinţe, decît la condiţia sufletească neapărată pentru menţinerea şi dezvoltarea noastră.

învăţaţi profesori cari vă schimbaţi la faţă după un dar mărinimos, talente care vă prostituiţi unde vă prinde ispita, pe piatra murdară a drumului public, autorităţi recunoscute care cu atîta indiferenţă pentru faima ce-o veţi lăsa vă angajaţi în întreprinderi rentabile, tineri cu şapte piei la obraz, cari călcaţi in picioare cele mai sfinte îndatoriri ca să vă căpătuiţi cu o carieră necîştigată prin muncă, să ştiţi că dreptatea în ce priveşte putinţa unui viitor pentru acest neam nu stă decît în ce spunea acest biet popă pribeag, în exilul neutralităţii noastre, la 1915.

1920

(IU)

MIRCEA CHRISTIAN

Din Roma vine trista ştire a morţii prietenului nostru Mircea Christian, ataşat comercial pe lingă legaţia română de acolo

183

Om tînar, frumos şi bun, avînd cele mai nobile calităţi, el făcuse studii frumoase şi publicase în foaia noastră [1] la Iaşi articole prin care se semnalase atenţiei.

Inteligent şi plin de învăţătură, el era în Italia sufletul mişcării de răspîndire a cunoştinţilor despre România, împreuna cu atît de meritosul profesor Silvestri şi cu talentata soţie a acestuia.

Revista sa, Romania, care apare de doi ani. ni aducea cele mai mari servicii.

Abia se întorsese dintr-o călătorie la Bticureşti, unde o criză de rinichi îl zguduise j ostenelile drumului, făcut imediat, fără cruţare pentru sine, l-au răpus.

In orice prilej, era unul la care te puteai adresa pentru o faptă bună, pentru o acţiune folositoare. Va fi cu neputinţă a-l înlocui.

Nu găsim cuvinte pentru a mîngîia pe nenorocita lui soţie

19 iunie 1921

(IV)

UN POET REPREZENTATIV : IVAN VAZOV

Bulgarii au înmormîntat cu cele mai mari onoruri pe poetul reprezentativ al naţiei lor, pe Ivan Vazov, a căruţ lungă, foarte lungă viaţă i-a îngăduit sa fie martor al întregii lupte pentru libertate, din zilele grele pe care le-a pomenit în romanul său Sub jug pînă la căpătarea independenţei şi la acea mare situaţie în lume pe care au zguduit-o actele

de nebunie imperialistă din ultimele timpuri, cu aprobarea lui însuşi.
[1] Neamul românesc (n.a.).
184

Regele a mers după sicriul gloriosului bătrîn : fără deosebire de păreri politice toţi au plîns pe acela în care trăia conştiinţa naţiunii lui, înălţată în formele imperioase ale literaturii. Clopotele au sunat pentru dînsul în fiecare biserică de sat. Pe alocurea, spune darea de seamă, mulţimea de la sine a format cortegii care au străbătut localitatea cîntînd marşuri funebre.

Această atitudine e desigur o dovadă de Simţire din partea poporului bulgăresc. Dar ea se datoreşte şi felului în care Vazov şi-a înţeles misiunea. De la început pînă la sfîrşit el s-a identificat cu ai săi. Orice suferinţă, orice bucurie, orice speranţă a lor a găsit într-însul glasul care a mărturisit-o.

Generaţii întregi s-au strecurat aducînd în materie de literatură estetică altă formulă, care a venit şi s-a dus în forma simplă a interpretului sentimentului societăţii care l-a produs, el a continuat a spune, în proză şi în versuri, povestea, dinafară şi dinlăuntru, a neamului său.

Teoreticienii artei pot spune ce voiesc : nu poate fi pe lume o activitate mai frumoasă şi mai binecuvîntata decît aceasta şi, faţă de orice tălmăciri filozofice ale operei sale. un scriitor de inimă va primi mai curînd soarta lui Ivan Vazov.

J 921 (UI)

UN BINEFĂCĂTOR CULTURAL : IOAN BIBICESCU

D, I. Bibicescu a dăruit o bibliotecă de optzeci de mii de volume liceului din Severin, E opera de răbdare, de inteligenţă şi de sacrificiu a unei vieţi întregi. Neobosit, iubitorul de scrieri bune şi de publicaţii rare şi-a sporit,
185
zeci de ani, comoara, şi astazi, cmd l-au răzbit bătrîne- ţelc, închină acest nepreţuit prinos oraşului care l-a văzut făcînd cei dintîi paşi în lume.

Cetitorul pasionat, ziaristul cu avînt, culegătorul cântecelor poporului a voit ca în acest oraş, multă vreme strajă faţa de Banatul rob, să se aprindă o lumină care să se vadă departe şi să arate drumul cel bun poporului său încă aîît de adînc cufundat în noapte.

Severinenii, cari au primit acest tezaur, n-au însă numai datoria de a-l instala, de a-l cataloga şi de a-l închide în rafturile frumos lustruite. Ei au datoria de a-l întrebuinţa întîi. Este acolo un liceu şi este atîta lume care a făcut studii mai înalte. Profesorii trebuie să îndemne pe şcolari la munca personală, iar acei oameni culţi să formeze o societate literară şi ştiinţifică în jurul bibliotccei.

A doua datorie e de a ţinea biblioteca la dispoziţia vizitatorilor de aiurea, cărora bogăţia ei să le fie împărtăşită printr-o analiză sumară a cuprinsului şi prin amănunţita însemnare a pieselor rare.

Vor fi oameni cari să înţeleagă că un dar e o datorie, cu atît mai mare, cu cît mai mare e darul ?

1921

(III)

CENTENARUL LUI NAPOLEON

O sută de ani de cînd, a doua zi după o furtună cumplită, s-a stins, într-

o biată odaie pe care o cutremurau furiile naturii năpustite pe nesfîrşita întindere a oceanului, acela din care, de un an. de zile, nu mai rămase&e decît o biată umanitate dureroasă : Napoleon.
186

Atunci, în 1821, era numai un fapt divers tragic. Din depărtările „stîncii bătute de unda plîngătoare", nu era să se mai întoarcă niciodată cel care îngenunchease lumea : aceasta o ştia oricine. N-a fost măcar o uşurare pentru un regim ameninţat: duşmanul cel mare era tre- . cut dincolo de margenile posibilităţilor istorice. In sufletele credincioşilor incomparabilei glorii a fost numai dispariţia fără zgomot a unor speranţe nebune. O nouă regalitate, „cetăţenească", a crezut că se asigură arătînd că nu se teme de eroul mort, şi, sub Ludovic-Filip, pe străzile Parisului care părăsise de două ori pe atletul învins s-a desfăşurat convoiul imens care ducea la Invalizi, în sicriul de porfir, rămăşiţile desfăcute din groapa meschină a insulei pierdute. Era restituit pămîntului Fran- ciei pe care, fie şi numai pentru a o servi unei ambiţii supraumane, o voise doamnă lumii. Restituirea în istoria însăşi a poporului francez a fost mai grea. Victoriile lui, fundaţiile lui, legislaţia şi organizaţia lui începeau acolo ; personalitatea lui, însă, nu.

Teamă de un partid bonapartist, care dovedise la 1848 că poate da, ajutat de dorinţa unei societăţi întregi anarhiste, un al doilea imperiu ? Antagonismul de principii al republicanilor faţă de tiran ? Oroarea sacrificiilor de sînge pentru satisfacerea unei lăcomii războinice fără margeni ?

Ceva din toate, desigur. Dar mai ales lipsa pentru cîtva timp a acelui element care consolidează mai mult şi asigură mai puternic naţiunile: simţul continuităţii istorice. Şi nu, o naţie, oricare ar fi patimile care o dezbină la fiecare moment, nu poate renunţa la nimic din ceea ce s-a făcut în numele ei şi spre folosul ei, material şi moral. Şi în numele Franciei, pentru creşterea hotarelor ei, pentru mărirea prestigiului ei a făcut acel mare între cei mari opera sa de pace şi opera sa de război.
187

Azi se recunoaşte aceasta. La o sută de ani după moartea sa, omul pătrunde întreg în cetatea cea mai grea de cucerit: inima naţiunii sale fără deosebire, căci şi cel mai îndîrjit socialist simte vibrînd în fiinţa sa ceva la auzul numelui care rezumă o legendă.

E cea mai mare din biruinţile lui, şi era firesc să vie aşa de tîrziu după însăşi desfacerea fiinţii pămînteşti.

Şi cu aceasta Franţa se simte mai mare, fiindcă s-a reîntregit într-unul din cele mai glorioase domenii ale trecutului ei.
1921
(UI)
IOAN SCURTU

Şi ieri ani dus la mormînt puteri din acelea pe care o soartă rea nu le îngăduie să fie cheltuite pînă la capăt pentru ce ni este mai scump astăzi: cultura poporului nostru.

O soartă tragică pare a fi urmărit întreaga generaţie care, acum aproape douăzeci de ani, a înnoit în numele ideii naţionale- şi a iubirii pentru clasele populare literatura românească. După Gârleanu, Chendi,

Iosif, Anghel, pămîntul ni cere astăzi pe loan Scurtu.

Ardelean din aceia pentru cari România era ţara fă- găduinţii, unde veneau să samene griul curat al idealismului, el a aflat în Eminescu un profetic călăuz al propriilor lui silinţi, şi opera incomparabilului poet nu va putea fi niciodată scormonită fără a recurge la ostenelile lui devotate.

Potrivit cu principiile trase din ea şi care erau sacre pentru dînsul, loan Scurtu a fost, la Sămănătorul, criticul

neînduplecat, informatorul curagios care stătea cu credinţă pe pragul ideii apărate de dînsul.

O lungă mucenicie i-a fost viaţa în anii maturităţii, cînd ar fi putut da mai mult. Retras de lume, şi-a purtat crucea cu discreţia suflatelor nobile care nu cer lumii compătimirea ei.

Cu atît mai multă durere simţim astăzi cei cari n-am avut prilejul să-i aducem mîngîieri, cu care eram datori, dar de care sufletul lui hotărît n-a simţit nevoie.

Acuma, cînd nesanătatea unei vremi de criză a năvălit şi cuprinsul literaturii, al culturii întregi, oricine se duce dintre cei buni laşa un loc pe care nimeni nu se va grăbi să-l umple.

Locul pe care l-a avut însă loan Scuriu în inima prietenilor va rămînea totdeauna al lui ’.

26 iulie 1922

(IV)

LORD NORTHCLIFFE

A murit, după un lung zbucium, cel mai mare din ziarişti pe cari-i are lumea, acela care prin talentul şi energia sa, prin uriaşa sa muncă de o viaţa, a putut să între, printr-un fel de recompensă naţionala, în rîndul lorzilor, luînd loc alături cu urmaşii celor mai glorioase familii, lordul Northcliffe.

Ici şi colo în ziarele noastre s-a relevat această dispariţie, care n-a emoţionat numai Anglia. Ea va influenţa [1]

[1] Din activitatea criticului literar sămănătorist loan Scurţii (1877—1022) rămîn utile contribuţiile eminesciene : Viaţa şt
scrierile in proză ale lui Mihail Emin eseu (1903), ediţii din proza şi versurile poetului.

asupra politicei curente, căc^ lordul Northcliffe era un sprijinitor puternic şi un duşman de temut, un creator şi un stapînitor al curentelor de opinie publică prin care astazi se mişcă lumea.

Dar, gîndindu-se cineva la această lungă şi glorioasă carieră, glorioasă ca a unui comandant de oştire, el poare prinde şi o lecţie de morală.

Au mai fost între ziarişti contemporani oameni cu însuşirile lui şi atîţia cari aveau şi mai multe cunoştinţi. Viaţa zbuciumată a sfătuitorilor zilnici ai publicului de milioane nu cunoaşte odihnă. Pricepere administrativă posedă şi atîţia alţi directori de gazetă, cari realizează averi din cele mai impunătoare.

Pe dînsul ce l-a ridicat, l-a făcut influent şi puternic era însă altceva: convingerea absolută că serveşte o cauză dreaptă şi buna şi neclintita hotărîre de a o urma pînă la capăt.

Cetitorul poate fi nesigur şi capricios. Dar stima lui nu va căuta niciodată pe aceia cari se încovoaie, se mlădie, se schimbă după nesiguranţele şi capriciile lui.

„învăţătorul[11] care i se înfăţişează trebuie să aibă un sincer crez.

Şi, în timpul războiului, ca şi înainte, ca şi după, lord Northcliffe l-a avut.

S septembre 1922

(IV)

DUILIU ZAMFIRESCU

Vestea despre moartea lui Duiliu Zamfirescu m-a uimit Era în acest om, sangvin, voluntar, dîrz, mîndru, nu numai de scrisul său şi de talentul său, dar de puterea

sa fizică şi de eleganţa căutată a îmbrăcăminţii sale material cu care s-o ducă înainte măcar douăzeci de ani. In ultimele zile cînd l-am văzut la Academie, cu tot părul lui alb, era gata să poarte război oricînd, cu oricine, pentru convingerile sau numai pentru fantaziile sale, care-i erau mai presus de orice. Dacă l-a răpus ceva, a fost desigur osteneala zădărniciilor politice la care l-au supus în ultimii ani anume prietenii. Căci în politica românească nu l-a adus pe dînsul o aplecare deosebită, o chemare netăgăduită, nici o credinţă căreia să fi fost în stare a-i sacrifica totul.

Nu, s-a dus unde nu-l reclama nimic şi unde n-avea nimic de îndeplinit. Cu exagerata lui simţire de poet, cu uşoara poză a romanticului din generaţia lui s-a fră- mîntat cu toată lumea, şi-a înstrăinat prietenii, nu şi-a cîştigat duşmanii şi a otrăvit un organism extraordinar de puternic, care n-a putut rezista.

Acei cari la mormîritul lui au aflat laude pentru dînsul, puteau găsi motive de mustrare pentru dînşii.

„Partidul" [1] se putea completa şi fără să ruineze pe acest om distins.

1922

(UI)

VASILE LUCACIU

0amintire mare, scăzută de mizeriile zilei prezente, dispare dinaintea ochilor noştri, o dată cu bătrînul cleric care şi-a isprăvit, singuratec, suferinţile la Sătmar.

[1] Aşa-numitul „partid al poporului" condus de generalul Averescu.

Odată, pe cînd oamenii cari. îmbătrînesc astăzi îşi începeau viaţa, contra urgiei Ungariei desnaţionalizatoare, a lui Tisza tatăl şi Tisza fiul, s-a ridicat un popă de sat român, ca în zilele acelea eroice cînd ajungea o reverendă veche şi o cruce de lemn pentru ca mii şi mii de ţărani să samene cu trupurile" lor calea dreptăţii. A fost un simbol pentru mulţimile care văd şi simt, lucrează şi biruiesc prin simbol. Şi el a ştiut, prinzînd de la început sufletul neamului obişnuit a voi „preoţii cu cra- cea-n frunte*[1] mai presus de avocaţi şi alte speţe de oameni, să fie vrednic de această credinţă a mulţimilor care prin el mergeau spre luminosul necunoscut.

Frumos, cu capul roman rotund, cu liniştiţii ochi mari negri, cu gura fin tăiată ca de un artist antic, zdravăn şi proporţionat în toată făptura sa deplină, el aducea înaintea inchiziţiei curţilor maghiare ceva din acea

maiestate a Romei pe care-i plăcea s-o amintească. Şi, pe lingă aceasta, din studiile sale prin seminariile catolice ale Romei nouă, acea elocvenţa de amvon, solemnă şi răsunătoare, care, pe atunci mai ales, trezea o reală admiraţie şi la duşmani cînd atingea lucrurile cele mari ale lumii şi ale omului.

I-a trebuit, pentrd romantismul popular, şi fondul de în'tunerec al unei temniţe. Curtea s-a grăbit sa-l dea îndărătnicului.

Şi atunci către acei păreţi de piatră s-au dus gînduri recunoscătoare, îndemnuri de stăruinţă pînă la capăt şi triste doine răsărite spontan în răzleţirea satelor care de mult n-aveau pe cine să cînte.

Ce a fost pe urmă ? împrejurări omeneşti...

Cine ştie ce se va prinde cîndva de fiecare din noi cînd nu vom putea stăpîni vremea noastră ! Nimic nu va putea distruge însă în mărturii acelor timpuri această icoană desfăcută pe linia de mucenicie a unui calvar.

Azi, cînd bătrînul ia cu sine elementele din care s-a dat românismului acest neuitat episod, e drept că aureola

pe care greşelile vrîstei o întunecaseră să încunjure din nou capul celui adormit[1].

1922

(III)

ANDREI BÎRSEANU

Andrei Bîrseanu, preşedintele Asociaţiei, părăseşte Ardealul său, acela care l-a născut, l-a crescut şi de care nu s-a depărtat niciodată, fără a se gîndi însă a face din el o armă contra siguranţei marii patrii răsărite ca prin minune. Il părăseşte tocmai atunci cînd e mai mare nevoie de oameni ca dînsul.

Suflet de poezie, el a dat versuri de o liniştită, dar duioasă şi nobilă inspiraţie. Inimă iubitoare de tineret, el, căruia nu i-a fost dat să crească în casa sa copii care să-i ducă numele şi fapta mai departe, a fost, o viaţă întreagă, idealul profesorului care nu ştie ce e supărarea, cum nu ştie ce e oboseala : din graiul lui măsurat şi blind s-au desfăcut nu lecţii de un ceas, ci învăţătura de o viaţă.

Minte perfect echilibrată, stăpînind armonios însuşiri pe care le făcea să reiasă numai cu cea mai perfectă discreţie, el a 'trăit între cărţile sale, luînd din ele doar ce era mai potrivit ca să completeze frumoasele cunoştinţi

[1] Preotul Vaslle Lucaciu (1852—1922) a fost unul dintre cel mal energici conducători ai luptei pentru eliberare naţională a românilor din Transilvania. Semnatar al Memorandului, a fost condamnat la închisoare de justiţia habsburgică. In anii următori, a desfăşurat o intensă activitate, în ţară şi peste hotare, pentru alipirea Transilvaniei la România. In 1918, a fost vicepreşedinte al Consiliului unităţii naţionale creat la Paris.

pe care şi le căpătase în studioasa-i tinereţe. într-o lume silită la izolarea provincială, adesea rău sfătuitoare, în- teţitoare la ambiţii şi trezitoare de uri, el a fost totdeauna prietenul celor buni, îndreptătorul celor şovăielnici, acela de la care şi cei mai răi erau siguri că, pornind pe altă cale,*vor găsi

cea mai deplină iertare şi primirea cea mai frăţească.

Era în fiinţa acestui om palid, cu privirea tristă, cu glasul învăluit de o veche suferinţă, alinată prin cele mai iubitoare îngrijiri casnice, ceva care-l punea la o parte de trivialele încăierări ale puterilor ce se luptă pentru a stăpîni o societate — şi aceasta-i crea un loc cu totul deosebit, în care era ceva misterios şi sacru, ca oriunde o mare onestitate stă alături cu o modestie încîntătoare.

Asociaţia nu putea să aibă mai bun preşedinte. Pentru întîia oară ea îşi recunoştea într-însul misiunea ei înseşi. Cuvîntările acestui om de adevărată cultură, cu' o superioară valoare etică, sunt lecţii de morală publică şi capitolele unui catehism al ideii cultural-naţionale. Nimic din nefăbdările, din violenţele şi nedreptăţile acestor timpuri tulburi n-a putut atinge conştiinţa înţeleptului. Jignit crud el însuşi, el n-a găsit un cuvînt de protestare contra moravurilor războiului civil în care trăim. Dacă în Ardealul care şi-a pierdut cumpătul în clasele de sus ar fi rămas numai un singur om mai presus de partidul său, de confesiunea sa, de provincia sa, acela ar fi fost desigur Andrei Bîrseanu.

Simt oameni cari pot transmite, cînd închid ochii, sufletul lor întreg instituţiei pe care au condus-o, cauzei căreia i s-au devotat. El era dintre aceia. Nimic nu trebuie adaus la ceea ce a fost el, nimic nu e iertat să se retragă din această comoară morală.

Astfel, la dispariţia lui, avem sentimentul atît de rar

că nimic nu s-a schimbat în jurul nostru, nimic alta decît bunii ochi blînzi pe cari nu-i vom mai vedea niciodată şi zîmbetul trist care mîngîie însă toate tristetele umane.

1922

(III)

VASILE LIŢU

Tînăr încă se stinge la Vatra Dornei profesorul bucovinean Vasile Liţu.

Cînd a pornit în Bucovina mişcarea naţională, care a dat românilor de acolo, împărţiţi, învrăjbiţi, descurajaţi şi gata a primi toate impunerile unei stăpîniri tiranice, dar foarte dibace, o încredere în sine fără care nici o naţie nu-şi poate urma menirea, s-au găsit în generaţia care se ridica atunci mărturisitori şi luptători de tot felul, fiecare lucrînd după puterile sale şi după temperamentul său. Dar între ei toţi nici unul n-avea dîrzenia neînduplecată, focul în privire, hotărîrea în glas, însuşirile care fac pe cineva în stare să tîrască mulţimile după dînsul ca frumosul cîmpulungean sprinten, cu faţa fină, mărturie de rasă bună şi veche, care a fost Vasile Liţu.

L-am văzut venind spre mine, nu cu sfiala unui student care-şi caută calea şi simte nevoia de ocrotire morală şi atunci cînd e pe drumul cel bun, ci cu siguranţa unui ostaş care ştie bine unde-i e steagul şi nu pregetă să sară oricînd în apărarea lui. Nu l-am auzit vorbind mulţimilor, dar avea tot ce trebuie pentru a li impune şi a le face să vie după dînsul unde ar crede el că e bine să se ducă.

N-a arătat nici un fel de şovăire în ce priveşte viitorul neamului său şi

acela al statului din multe petece care stăpînea şi prin acele văi româneşti.

Simţea, din puterea credinţii sale, că Austria se duce şi se apropie ceasul nostru. Ii va fi părut bine, în timpul războiului, că această oblăduire, reprezintată acolo prin turbata prigonire a unui colonel Fischer, îl trimete la loc de popreală, bănuind că prin el duhul cel rău ar întră între „supuşii" ţărăneşti ai Bucovinei austriace. Nu era om care să se dea în lături la apropierea suferinţilor necesare, care răscumpără şi înalţă.

De ce, pe urmă, cînd izbăvirea a venit, răsplătitoare şi pentru cei cari nu speraseră şi nu aduseseră jertfa, el, care pe vremuri avuse un puternic, fie şi uneori greşit, amestec în meschinele lupte de clopotniţă dintre partidele micii sale patrii, n-a arătat nici o dorinţă de a se manifesta într-o viaţă politică în care era nevoie şi de fran- cheţa, de energia lui ?

S-a mulţumit cu un loc în învăţămînt, şi moartea l-a prins la şcoala lui.

Oricine l-a cunoscut trebuie să regrete că ni s-a luat înainte de vreme una din acele puteri adevărate, care, oricît s-ar ascunde, totuşi pot fi descoperite şi întrebuinţate.

1922

(III)

ION SIRBU

Amintesc în acest loc, după datoria ce o are faţă de dînsul istoriografia română, pe Ion Sîrbu, paroh din Ru- dăria, pentru cine nu i-a cunoscut munca ştiinţifică de

mult întreruptă, iar pentru scriitorii şi cetitorii paginilor de istorie unul din cei mai răbdători şi conştiincioşi printre aceia cari în ultimele decenii s-au trudit să desluşească, pînă în amănunte, trecutul, plin de exemple şi făgăduieli pentru viitor, al acestui neam.

Format la şcoala de migăleală critică fără orizont a Vienei, întors de acolo cu o perfectă cunoştinţă a tehnicei capabile de a fixa detaliul material, el aducea o isteţime firească şi un dar de a răzbate pînă la ultima expresie a preciziunii, care fac parte desigur din calităţile ce trebuie să aibă un istoric.

Astfel a putut să dea, şi după izvoarele ungureşti, pe care putea să le utilizeze, o istorie a politicei lui Matei vodă Basarab, dincolo de care e imposibil a se merge, ca atentă fixare a faptelor, de toată ordinea.

Această lucrare germană a fost foarte bine primită de critică, în ţară şi aiurea. Aceasta l-a îndemnat pe Sîibu să caute un mai important subiect. Pe el, ca bănăţean, îl interesa cariei a fulgerătoare a lui Mihai Viteazul.

A consacrat acestuia ani de zeloase cercetări în arhivele vieneze, şi, cînd i s-a părut că a terminat recolta materialului, s-a pus să redacteze. Intîiul volum din cartea plănuită foarte vast a primit marele premiu al Academiei. E şi aceasta o lucrare foarte preţioasă. Dar'eruditul nu era un scriitor. Mai mult, îi lipsea cunoştinţa deplină a limbii literare, şi pretenţia lui de a scrie „bănăţeneşte" n-a putut fi luată în serios. Aceasta a împiedecat răs- pîndirea scrierii, care trebuie socotită oricînd ca un indispensabil mijloc de control.

Neajunsuri de caracter, porniri polemice care-i făceau mai mult rău lui decît presupuşilor adversari, un fel de firească antipatie faţă de orice

prietenie şi solidaritate ştiinţifică au condamnat întîi la izolare pe om, şi pe urmă i-au întrerupt şi opera. Azi, cînd el dispare de o moarte timpurie, e o datorie să se caute în hîrtiile lui ceea ce ar putea duce cu un pas mai departe expunerea critică
197
a marelui subiect şi să se dea publicităţii întregirea la cele două volume apărute *.
1922
(III)
ERNEST LAVISSE

Franţa a pierdut in foarte bătrînul istoric Ernest La- visse, nu numai pe un om de ştiinţă a cărui operă, ca scriitor, despre formarea şi dezvoltarea Prusiei, mai ales, şi de organizator pentru marea operă de istorie universală şi de istorie a patriei sale, nu poate fi preţuită îndeajuns, ci mai mult decît atîta : pe inspiratorul, atîţia ani, al învăţămîntului ei şi mai ales al celui superior.

Acest învăţămînt trebuia înnoit, apropiat de cerinţile şi de nevoile vremii. Prin Şcoala de înalte studii închinată erudiţiei active, plină de avînt, dar stăpînă pe metodele criticei de azi, se începuse reforma. Sorbona se apăra încă, în vechile ei ziduri medievale. A trebuit timp, a trebuit stăruinţă, mult prestigiu personal şi multă influenţă pentru ca şi aici să pătrundă aerul liber al cugetării actuale, al preocupaţiilor din timpul nostru.

Lărgindu-i-se cadrul de litere, acordîndu-se un mult mai mare loc ştiinţilor, Universitatea Parisului a devenit şcoala de care Franţa şi lumea au nevoie azi. Şi, pentru a se adapta şi mai bine, pentru a se complecta şi mai bogat, nu-i trebuie decît să meargă mai departe pe calea deschisă de generaţia pe care a condus-o în a’tîtea pri- vinţi Lavisse. Aşa cum e, noua clădire pare că simboli- [1]

[1] Lucrările lui Ion Sîrbu (1865—1922) : Relaţiile externe ale lui Matei vodă Basarab (Leipzig, 1899), Istoria lui Mihai vodă Viteazul (voi. I, partea I, 1904, partea II, 1907).
198
zează infinerirea instituţiei care a cîştlgat în curs de multe veacuri dreptul la stima întregii umanităţi culturale.

Şi amintirea lui Lavisse, ieşind din frumoasele lui' cărţi, care vor fi şi ele cîndva învechite, se va păstra ocrotitoare asupra Sorbonei, cu acea putere pe care n-o are decît ctitoria marilor opere colective[l].
1922
(III)
PIERRE LOTI

Moartea lui Pierre Loti, pe care închipuirea noastră, a celor cari am fost încîntaţi de tinereţa lui visătoare, pornită spre aventuri exotice, nu şi-l putea închipui bă- trîn, zdrobit de vîrstă, izolat, aduce aminte nu numai o încîntătoare literatură, plină de ceaţa orizonturilor infinite deasupra mării, ci şi o fază din dezvoltarea literaturii contemporane, pretutindeni, dar mai ales în Franţa.

In legătură cu filozofia pozitivistă, sigură în conturele-i trase drept, şi cu ordinea perfect ierarhizată a unui imperiu conservator, o literatură se

desemnase în care nimic nu era lăsat nelămuririi, gîcirii şi prevestirilor misterioase ale sufletului omenesc. Epopeea masivă a lui Zola domina scrisul timpului şi poezia însăşi, cînd nu suspina arii familiare cu Frangois Coppee, urmărea linia dreaptă, precisă a templelor antice.
Atunci, un ofiţer de marină, fără pregătirea profesională, fără legături în cercurile care stabilesc reputa- [1]

[1]Ernest Lavisse (1842—1922), istoric francez de orientare burghezo-liberală, membru al Academiei Franceze, a publicat cîteva opere monumentale : Istoria Franţei de la origine pină la revoluţie, Istoria contemporană a Franţei etc.

ţiile, a încercat, într-un stil nou prin libertatea lui, de o uşurinţă care ascunde totuşi efecte măestrite, să vorbească unei lumi deprinse cu altă lectură despre cele veşnic incapabile de definiţie din infinitul sufletului omenesc.

Plutind cu creaţiunile lui „îritre vis şi viaţă", el a vrăjit înaintea unor ochi deprinşi cu viziuni clare, netede, icoane în care ţări depărtate, rase necunoscute şi neînţelese, pînă la arhaicul mister psihologic al Bretaniei sale înseşi, adăugeau farmecul cadrului şi cuprinsului lor pentru ca să se întrevadă figuri femeieşti de o ispititoare irealitate, chemînd, mîngîind şi dispărînd ca o iluzie.

Pe urmă a venit altă generaţie. Ea a căutat, afară din subiecte şi afară din virtuozitatea însăşi a stilului, prin aruncarea îndrăzneaţă în anormal şi absurd, acea noutate pe care el o găsise la un colţ de zare străină, de unde veneau razele palide ale unor stranii iubiri. N-a mai fost înţeles acela care de fapt nu fusese întrecut.

El se duce astăzi străin de literatura cea nouă, după ce străin de cea veche se ivise, împrăştietor de vedenii, ca o protestare contra marilor clădiri ale brutalităţii constructive.

17 februar 1923

(IV)

MOARTEA UNUI TINĂR : NICOLAE BELDICEANU

Tînăr şi-a isprăvit Nicolae Beldiceanu zilele întunecate la sfîrşit de una din cele mai schimonosite forme ale nebuniei.

Era de la Semănătorul, s-a spus — şi de aceia cari-şi înfăţişează acea epocă de solidaritate, de armonie, de utilitate morală şi de avînt naţional al literaturii noastre

ca pe o închisoare în care sub o ferulă de dascăl — şi Dumnezeu ştie cit de mult ea lipsea ! — talentele n-aveau voie să se consulte pe sine, ci erau datoare să se supuie unei direcţii, unui control, poate chiar unei umilitoare pedagogii.

Şi cazul, aşa de trist, al lui Beldiceanu, vine tocmai să lămurească o neînţelegere pe care anumite interese, tot atît de urîte în fond, pe cît sunt de grosolane în felul de exprimare, caută a o face să dăinuiască. Incepînd a scrie alături de d-l Sadoveanu şi făcînd din acesta modelul său statornic pînă şi în potolita armonie a frazei' moldoveneşti fluide, Beldiceanu n-a avut niciodată — ca şi oricare din ceilalţi — să treacă pe la ortopedii estetice pretenţioase, de care totdeauna mi-a fost prea silă la alţii ca să le

practic eu însumi. Criteriul era numai acesta : E bun ? E sănătos ? Da, şi sănătos... Fiindcă fără aceasta literatura e un păcat, şi nu înţelegeam a-i fi complice.

Aceasta era deci o direcţie. De la o vreme ea a fost părăsită de cei mai mari, iar cei mai mici au apucat unde au vrut şi au scris ce au vrut. Cu acelaşi talent, desigur, dar nu cu acelaşi echilibru, fiindcă literatura fără inspiraţie etică se loveşte cu capul de 'toţi păreţii,

Beldiceanu n-a căzut în falsificaţiile de modă, fiind pentru aceasta un moldovean prea cuminte. Dar rodul ostenelilor sale s-a fărîmiţat şi s-a pierdut în bună parte, şi nici mulţămirile marilor camaraderii oneste, pe care nu le pot înlocui măgulelile ipocrite ale cenacu- lelor de fabricaţie literară, nu le-a gustat în anii din urmă ai unei vieţi prea repede isprăvite[1].

Ceea ce era de constatat.

1923

(IU)

[1] Nicolae N. Beldiceanu (1881—1923) a părăsit Semănătorul, pentru a deveni colaborator al Viefii româneşti, împreună cu

TEODOR BURADA

Un bătrîn a cărui viaţă întreagă a fost numai dorinţă de a şti, plăcere de a comunica, sentiment pentru binele obştesc şi modestă hărnicie în serviciul patriei, s-a stins la Iaşi, în vîrsta fericită a patriarhilor.

Pelerin pe toate plaiurile rătăcirilor româneşti, din Moravia pînă în Asia Mică, cercetător al Dobrogii mocanilor şi cojanilor încă înainte de alipirea ei la ţară, purtător entuziast al dorinţilor noastre prin oraşele tuturor ţărilor, el a consacrat ani de zile cercetării teatrului ieşean, pe vremea cînd artiştii lui îndeplineau ca o misiune naţională.

Colecţia adunată cu atîta trudă, ştiinţă şi gust, trebuie păstrată întreagă, aşa cum este.

Singurul ministru care reprezintă Moldova în cabinetul actual trebuie să se îngrijească de aceasta.

Va rămînea după el însă şi altceva decît cărţile, ziarul, placardele şi afişele lui : va rămînea exemplul unui om care a adus tinereţa creatoare pînă la ultimele hotare ale dăinuirii pe care soarta a lăsat-o omului pe pămînt *.

1923

(UI)

„cei mai mari“ — M. Sadoveanu, Anghel, Iosif. Literatura Iul de inspiraţie mai ales rurală recomandă un spirit generos, dar nu şi forţa unui talent realist (Chipuri de mahala, Cea dinţii iubire, La un han odată, Chilia dragostei etc).

’ Teodor Burada (1839—1923) a editat un Almanah muzical <1875—1877). a publicat studii de istorie, arheologie, etnografie şi folclor. Teatrului ieşean i-a dedicat lucrarea Istoria teatrului in Moldova (1915—1922).

UN PRIETEN DISPĂRUT : VRATOSLAV JAGIC

In zăbava veştilor din străinătate şi în mijlocul grijilor felurite, în ruperea legăturilor celor mai strînse cu străinătatea duşmană, nu s-a găsit

prilejul de a pomeni şi aici, cu sentimentele cuvenite, moartea lui Vratoslav Jagic,

In Boemia s-a vorbit mult şi duios despre dînsul. Acest filolog jugoslav, care atîţia ani a condus cu trăinicie şi cu tact marea publicaţie care e Archiv fiir slavische Philologie, nu era numai un căutător norocos de etimologii, un meşter desluşitor de schimbări fonetice.

Poate — pare ciudat s-o spunem — el nici nu era aceasta, deşi putea să fie. Idealist din vremurile de largi concepţii, de simţire caldă, de atingere cu viaţa practică — ştiinţa reprezentînd şi o ţintă, dar şi un punct de plecare — el şi-a început activitatea din curentul romantic care ducea la cercetarea tuturor limbilor înrudite ale marii familii slave, şLa avut totdeauna în vedere putinţa unei tot mai strînse legături între ele. Limba germană, ca şi catedra universitară din Viena erau pentru dînsul numai mijloace — şi instrumente de prestigiu.

Prin tot ce ne apropie de slavi, el a fost îndreptat şi spre noi.

Mult timp şi-a căutat la noi ucenicul. L-a găsit în munca, răbdarea, claritatea de cugetare şi măsura de formă ale lui loan Bogdan, care i-a fost şi colaborator preţios, şi prieten mai tînăr.

Dacă Bogdan ar fi trăit, de la dînsul am fi avut paginile mişcate pe care i le-ar fi dictat lungi şi sincere relaţii. In lipsa aceluia care avea toată competinţa specialistului, fie-mi îngăduită această recunoaştere, ca unuia care, ştiindu-i numai viaţa şi reputaţia, caută a trage

din lungile zile ale acestui conducător însufleţit exemple şi pentru noi[1].

1923

(III)

DIMITRIE ONCIUL

Cu Dimitrie Onciul pleacă din mijlocul nostru, desigur la o vîrstă cînd putea să mai aducă multe şi însemnate servicii învăţămîntului, iniţiatorul însuşi al studiilor critice de istoria românilor.

Incepîndu-şi lucrul într-o vreme cînd o şcoală învechită nu-şi dădea osteneala de a strînge de aproape izvorul şi nu-şi impunea disciplina necesară pentru ca să nu întreacă rezultatele cercetării obiective, el a fost prin scrisul său învăţătorul la noi al doctrinei germane, cu toate însuşirile ei, pe lîngă care sunt şi neapărate defecte. Ca profesor, a fost acelaşi strict păzitor al unei doctrine severe, pe care a transmis-o cu autoritate elevilor săi.

In multe prilejuri cuvîntul său grav a servit pentru exprimarea demnă a sentimentului general.

Pretutindeni unde, ca la Arhivele statului şi la Comisia monumentelor istorice, o sarcină administrativă i-a fost încredinţată, el a îndeplinit-o cu o scrupulozitate care poate servi de model.

Cu aceste însuşiri pozitive va rămînea el în amintirea elevilor săi şi a opiniei publice, îndurerată azi şi totdeauna recunoscătoare.

1923

(III)

[1] Mai înainte de a deveni profesor la Universitatea din Viena, Vratoslav Jagi6 (1838—1923) a funcţionat succesiv la

IOAN PAPINIU

loan Papiniu, pe care-l puneau în pămînt ieri, a fost un simpatic reprezentant-tip al diplomaţiei care dispare.

Fiul preotului de la Ploieşti, om harnic şi solid, pornit pe studiu şi capabil de muncă grea, n-a plecat la o legaţie nici din personalul unui club, nici din încunjurimea unui om politic. El nu s-a menţinut prin legături personale şi intriga n-a intrat în combinaţiile lui. Din cei mai tineri ani pînă cînd moartea a cules pe septuagenar la lucru, el a fost un perfect funcţionar şi un muncitor neobosit.

Astfel de oameni sunt în tradiţie — o veche tradiţie a noastră, care-şi are originea în aspra şi greaua veghe a agenţilor pe lîngă Poartă — oameni modeşti şi economi, cu ochii deschişi la toate primejdiile.

La Constantinopol, la Haga el era necontenit la masa lui de lucru, puţin strălucitor desigur, dar cu atîta mai util.

Legaţiile erau pe atunci laboratorii : rapoartele, care nu se trimeteau la şeful de partid acasă, o dovedesc.

Azi sunt alte vremi. Politica a cotropit şi diplomaţia, cu aceleaşi defecte. E un progres ? Cine va pune faţă în faţă o diplomaţie şi alta, va răspunde cîndva, cum fac astăzi eu: nu.

11 decembre 1924

(IV)

universităţile din Odesa, Berlin, Petersburg. A fost membru al Academiei Române. Este, între altele, autorul unei Istorii a literaturii sîrbe şi croate.

205

UN ACT DE PIETATE

S-a ridicat la Bîrlad un bust lui Alexandru Vlahuţă. Ştim ce puţin înseamnă pentru o literatură rătăcită şi nărăvită acest frumos nume de conştiinţă şi onestitate literară.

Liber e oricine să creadă că o nouă formă a geniului uman s-a sălăşluit în tărtăcuţa sa cranianã ! Noi, toţi cari ne-am încălzit şi ne-am mîngîiat din scrisul lui, cîţiva avînd şi aleasa onoare de a-l fi cunoscut în mîndra lui discreţie, vom continua să păstrăm în ce are mai adînc sufletul nostru nu numai amintirea, ci prezenţa vie a acestui suflet superior.

Dar monumentul de la Bîrlad nu e numai omagiul adus unui literat, ci mai mult decît atîta.

Poate l-au aşezat acolo pentru faptul, întîmplător, că poetul s-a născut în Tutova. Dar acei cari i-au urmărit viaţa, în mijlocul celei mai complicate vijelii prin care a trecut neamul nostru, se gîndesc la altceva.

Vlahuţă a fost un om de critică şi de credinţă. De nemiloasă critică tocmai pentru că puternică şi nezguduită era credinţa lui. De natură înalt-etică, ea a întrebuinţat literatura ca un mijloc. Dar ţinta nu era frumosul, întrucîtva schimbător, ci naţia eternă. Cînd a pornit războiul, el a fost unul din acei cari nu s-au clintit. A vrut să sufere pribegind, dacă nu putea s-o facă luptînd. Şi, neputînd organiza lupta, el a căutat să organizeze, unde a fost, conştiinţile.

Astfel în Bîrlad, ca şi în Iaşi, el a fost îndemnă'tor, îndrumător şi sprijinitor. Şi de aceea se cuvine acolo să se înfăţişeze chipul lui, pentru zilele de ieri ca o amintire, pentru cele de azi — ca o mustrare.

1924

(111)
206
IANCU FLONDOR

Să-i zicem aşa, cum îi ziceau ai lui înainte de 1875, cînd in ţara furată nu ploua asupra boierilor mari şi mici titlurile de cavaleri şi baroni, particulele nobiliare ale Austriei stăpînitoare : Iancu Flondor.

Purtătorul acestui nume se cobora din cele mai vechi neamuri, încercarea de a lega pe Flondoreşti de un Albotă al Moldovei de Sus, boieria lui, oricît de lustruită prin şcoala şi societatea austriacă, nu-l smulgea dintre mulţimile româneşti al Bucovinei sale.

Totuşi o anumită demagogie, care a trecut la străin în timpul războiului, a lui Aurel Onciul, l-a fixat în tabăra boierilor. De fapt, ea era înainte de toate o tabără naţională, plină de amintiri ale trecutului, plină de aspiraţii către viitor.

In timpul războiului cei ce făceau parte dintr-însa n-au avut un moment de nesiguranţă. Iar şefului lor, de un timp depărtat de politică prin dezgust, i-a fost rezervată suprema bucurie de a prezida adunarea care a readus Bucovina la trupul cel liber al poporului românesc.

A ştiut să-şi guverneze noul ţinut eliberat, cu prestigiu şi autoritate. Cei cari l-au răsturnat o vor recunoaşte azi, alături cu aceia cari s-au folosit apoi de dinsul în tristele noastre discordii de după război.

Nu însă în mijlocul lor va rămîne amintirea lui, ci în mijlocul luptei pe care a dus-o sincer şi cavaleresc şi în mijlocul biruinţei pe care a meritat s-o reprezinte.

1924
(UI)
207
SIENKIEWICZ

Poporul polon plăteşte azi datoria lui de recunoştinţă faţă de unul din scriitorii cari, în veacul al XIX-lea, de sfîşiere şi suferinţă, i-au făcut gloria.

Henryk Sienkiewicz aparţine de mult umanităţii. Cărţi cum e Quo vadis sînt scrise pentru lumea de oriunde şi din orice vreme, asupra căreia autorul lor a aruncat o suflare de nobil sentiment creştin, înălţînd şi purificînd sufletele. In Fără dogmă, cetitorul de orice naţie s-a putut lăsa prins de acelaşi farmec al celor mai delicate schiţări de sentimente omeneşti. Marele povestitor polon a fost un sol de bine, un mîngîietor, un îndemnător pentru oricine are simţul sfinţeniei vieţii morale.

Dar, vorbind umanităţii, el a rămas omul naţiei sale. Ar fi putut să se spuie că a iubit-o ; el a trăit în ea şi pentru ea, înlocuind vremelnicia cu conştiinţa existenţei marelui suflet polon de-a lungul secolelor. Şi de aceea ţara lui îl primeşte azi pe dînsul, pribeagul, nu numai cu admiraţia pe care, ieri, Franţa o dădea, la mormînt, altui scriitor de mare faimă, ci cu acea duioşie care se cuvine numai celor cari mult au suferit şi au sperat mult, ere- zînd în om şi în viaţă, în cele bune şi în cele drepte.

Sînt ani de cînt Polonia slavă ducea la locul de odihnă, cu o grandioasă manifestare de solidaritate, pe pictorul Siemiradzki. Pe Sienkiewicz îl readuce la sine cu acelaşi sentiment de frăţie naţională Polonia liberă, dovedind că la popoarele alese fericirea nu conrupe.

1924

(III)
208
QUIDDE

Germania revanşistă mai are un trădător de urmărit şi de pedepsit.

E profesorul, istoricul Quidde.

Acest rău patriot, al cărui nume se ceteşte acuma în lumina verde a uirii conaţionalilor săi — cari cred că o ţară nenorocită are ca întîia datorie nu să se refacă, material şi moral, pe sine, ci să provoace din nou nenorocirea, cit mai deplină şi mai neîntârziată, a altora — nu e la cea dinţii greşeală a sa faţă de naţia care l-a născut. .

In adevăr, sunt vreo treizeci de ani — dacă-mi aduc bine aminte — de cînd acelaşi scriitor era ameninţat cu alte fulgere pentru că-şi permisese, în plină strălucire a domniei lui Wilhelm al II-lea, împărat şi rege, considerat de majoritatea germanilor ca un nou Lohengrin, înfăţişare cavalerească a rasei, să găsească" oarecare similitudine între tînărul cezar germanic îmbrăcat m platoşă de argint şi Caligula însuşi.

Caligula, maiestatea-sa împărătească ! Dar se poate o blasfemie mai teribilă decît aceasta ? Toţi zeii din Walhalla urlau de mînie, şi Wotan era gata şă trăsnească pe acest profesor obraznic... Dar, vezi, vremea a trecut, şi an de an, zi de zi, dreptatea nerespectuosului cunoscător al trecutului roman şi al prezentului naţiei sale ieşea mai limpede la iveală.

După întîiul farmec de noutate, monarhul care scria în cartea de onoare a primăriei din Berlin dictonul homeric că „nu e bună s'tăpînirea a mai mulţi, ci unul să fie stăpînitorul" destăinuia prin gesturi dezordonate ce se ascundea sub exploziva-i genialitate falsă : imensa vanitate a lucrurilor cum nu le-a mai făcut nimeni, patima furioasă de a uimi.

Actul însuşi al războiului a încheiat demonstraţia : istoricul avea dreptate.
14
209

Dar el se îndărătniceşte s-o aibă încă mai departe. In locul unui om vărsînd pe nas ca un zmeu focul patimei sale şi întinzînd dinţii să mănînce jeratec ca un cal năzdrăvan e un popor întreg. Germanul învins nu se resignează.

El nu caută în el pe vinovatul catastrofei, ci aruncă răspunderea asupra acelora pe cari i-a atacat. Propria lui însănătoşire-i e indiferentă, numai să cadă asupra duşmanului urgiile iadului.

Din coltul lui, Quidde, acum gîrbovit de bătrîneţe, judecă. Răspingînd pentru el ispita nebuniei încunjură- toare, el cere poporului său un curagios examen de conştiinţă, o hotărîre eroică împotriva propriei lui dureri şi sfătuieşte să se crească noua generaţie, sălbătecită sistematic, după principii de bunătate şi de înfrăţire.

Nu va fi ascultat. Dar vreme multă nu va trece în Germania lui Ludendorff[*1] şi Hitler şi, poate, din nou el va auzi cu urechile de om viu vechea constatare : Quidde a avut dreptate[2].
1924
(IU)
STINNES

A murit acela care ţinea în mîni firele tuturor intrigilor împotriva păcii

dreptului naţional, acela care a

[1] Generalul Erich Ludendorff (1865—1937) — reprezentant al militarismului german, sprijinitor al lui Hitler.

[1] Istoricul Ludwig Quidde (1858—1941) a practicat convingeri democratice şi pacifiste. A fost membru al Comitetului internaţional pentru pace (1901), preşedinte al Societăţii germane pentru pace (1914—1929) etc. In 1927, i s-a acordat Premiul Nobel pentru pace.

întrebuinţat imense mijloace băneşti şi o energie fără pereche, o cutezanţă fără margini, un absolut dispreţ de orice risc în servirea Germaniei capitaliste. Căpetenia baronilor industriei întrupa ceea ce noua Germanie avea mai caracteristic : materialismul avid de dominaţie, pofticios de stoarcere şi construcţia uriaşă care trebuia să-i servească m atingerea celei mai mari satisfacţii.

Ridicat, dacă nu din nimic, măcar din cercurile nebăgate în seamă ale cîştigului obişnuit prin mijloace obişnuite, el şi-a făcut aripi, nu atît prin ambiţia sa proprie, cît prin împingerea spre înălţimi a unei societăţi dispuse cu patimă a escalada cerurile.

Dar pornirile lui furioase către culmile puterii prin ban, numai prin ban, n-ar fi ajuns atît de repede dacă, după viziunile nebune ale na'ţiei sale, sfărîmate de rezistenţa morală a lumii civilizate, n-ar fi urmat faţă de înfrîngere atitudinea pe care măcar trei şferturi din societatea germană o urmează pînă astăzi.

Pentru doritorii de revanşe, pentru iluzionştii de putere, Hugo Stinnes făcea o concurenţă puternică lui Ludendorff şi venerabilului Kraftmensch[1] Hindenburg. Omul care cumpăra tot, care exploata tot şi, în fundul sufletului sătul de izbîndă, îşi bătea joc de tot era o mîngîiere pentru sufletele jignite de dispariţia unei hegemonii de apăsare şi stoarcere.

Azi, această mîngîiere dispare. Omul fără uniformă şi fără gloriolă s-a dus în mormînt, trăgînd cu dînsul acolo o iluzie germană mai mult. Iar opera lui se va destrăma. Vor trece luni numai, şi nimic din ea n-o să mai învie. Materialismul în sine nu poate avea decît victorii trecătoare, dar, cînd se adauge şi individualismul aventuros, şi mai trecătoare e opera lui.

Iar cei cari cred în altceva decît în munca pentru aur şi în aurul pentru plăcere, pot privi încă o dată

* Om de mină forte (germ.).

cu o satisfacţie intimă la zădărnicia clădirilor, oricît de măreţe, în care sufletul omenesc n-a fost întru nimic şi care pentru aceasta în nimic sunt menite a se preface *.

1924

(III)

HELFFERICH

Germania tulburată de neîmpăcate uri, contra altora şi contra ei înseşi, nu mai are nevoie să-şi ucidă conducătorii. O fatalitate-i culege acum unii după alţii. După cei ucişi de glonte vin cei pe care-i loveşte o soartă îndărătnică.

Strivit şi ars într-o oribilă catastrofă de cale ferată, în momentul chiar

cînd, pe deplin întărit, revenea pentru noi încăierări pătimaşe, Helfferich lasă, ca şi Stinnes ieri, un loc care nu va putea fi împlinit de altul.

Acest omuleţ slăbănog, numai nervi, şi în nervi numai zbucium, fusese cîndva unul din înteţitorii la război. Văzuse ca şi ceilalţi corifei ai atacului dezlănţuit contra libertăţii lumii cum opera nefastă piere prin blăstămul păcatului care-i dăduse naştere.

Dar, cît despre aceea, sigur de puterile poporului său, de capacitatea lui, incontestabilă, de a se reface după înfrîngere, el nu se dădea bătut.

Versailles era pentru dînsul o rană care nu se putea închide. A, să fi fost învinşi duşmanii, ar fi plătit pînă [1]

[1]Hugo Stinnes (1870—1924), mare Industriaş german, a Înfiinţat îndată după război un concern care reunea întreprinderi extractive, societăţi de transporturi navale, fabrici de hirtie, de automobile etc. A sprijinit cercurile politice revanşarde.

la istovirea puterilor lor ! Doar restul lumii nu merită decît soarta sclavilor... Dar Germania s-ar înjosi ispăşind, ea, care a fost cruţată de grozăviile războiului, măcar cu banul ei, pe care-l ascunde, dar îl are.

Atunci, cu toate puterile unei cugetări fanatice, ale unui temperament pornit pe bătaie, el s-a apucat să s'tîr- nească tot ce nenorocirea şi mizeria, de o parte, tot ce trufia şi setea de a domina, de alta, pot să aibă mai neîmpăcat pentru a sfărîma „lanţurile" Germaniei sale.

A văzut rezultatul criminal ieşit din excitările lui neobosite şi, oricît s-ar fi jurat că n-are nimic cu oamenii, ci numai cu politica lor, s-a bucurat în adîncul conştiinţii sale.

Oricît de înverşunată în ura ei, societatea germană a trebuit să capituleze. America, pînă ieri şovăitoare în filantropia ei, a recunoscut că putinţa de a executa tratatul este. S-a pregătit o bază pentru convieţuirile viitoare.

Aceasta nu putea s-o ierte însă omul în sufletul căruia ardea iadul furiilor nesatisfăcute.

Astăzi el e o mînă de cenuşă. Dar flacăra din el va trece în alţii şi în alţii, pentru nenorocirea lor şi a omenirii. Căci niciodată instinctul cel mai barbar nu poate face atîta rău ca o cugetare metodică rătăcită prin pasiune *.

1924

(III) [1]

[1] Karl Helfferlch (1872—1924), de mai multe ori ministry în timpul primului război mondial, a fost conducătorul finanţelor în Germania şi un exponent al politicii revanşarde.

AMINTIREA LUI BYRON

E uşor a comemora cînd ai uitat. Şi cei comemoraţi cu mai mult zgomot sunt aceia asupra cărora de multă vreme a trecut valul greu de mituri al uitării.

E şi cazul lui Byron, care iese din nou la suprafaţă, în legătură şi cu unele nevoi ale Greciei de azi, împovărat de amintiri biografice, de liste bibliografice şi de anecdote discutabile, dar fără acea atmosferă de mişcată înţelegere care singură face valoarea unor asemenea serbări.

El a fost furtunosul reprezentant al unei stări de suflet, violente, dar

trecătoare. Ieşise lumea din vîrtejul epopeii napoleoniene, şi el însuşi plecase din imensul amestec omenesc, stropit larg cu singe, al revoluţiei. Oştile tricolorului străbătuseră Europa, apropiind ţările şi ames- tecînd neamurile. Omenirea se deprinsese a trăi mai larg, în vaste îmbrăţişări, de ură şi de prietenie, pe care nu le mai cunoscuse.

Un cadru unic se deschisese şi poeziei. Personalitatea exagerată pînă la nebunie a oricui se putea cufunda în undele răscolite ale veacurilor şi putea să zboare pînă în fundul zărilor geografiei şi legendei.

Supraom, cuprinzînd vultureşte totul cu priviri de îndrăzneală şi de sfidare, călător călcînd împărăteşte ţărna tuturor regiunilor şi spintecînd rezistenţa oricăror obiceiuri tradiţionale, astfel porni tînărul englez avînd o singură călăuză : steaua necontenit întunecată de negura pasiunilor, a egoismului său imens.

Astfel a răscolit 'tot ce poate încăpea în domeniul poeziei, dar nu s-a oprit cu credinţă şi cu iubire nicăieri. Şi n-a respectat măcar instrumentul poetic cu care lovea, în toate stîncile, şi din ele ieşea foc mistuitor pentru dînsul, dar apă răcoritoare pentru nimeni.

214

Iar, admirîndu-l azi, îi găsim o singură lipsă, dar hotărîtoare: fiind poet aşa -de mare pentru el, l-am fi dorit cit de puţin şi pentru noi.

1924

(III)

WILSON

A murit omul prin ale cărui idei — intrate în cercul de viziune al diplomaţilor la capătul războiului, impuse prin valoarea intervenţiei americane şi menţinute cu o energie nezguduită — trăim noi astăzi între hotarele statului naţional aproape deplin, întemeiat prin voinţa însăşi a marii majorităţi de locuitori ai lui.

Şi, dacă ideile lui ar fi fost sincer adoptate pînă la sfîrşit, astăzi Societatea Naţiunilor n-ar fi prea adeseori redusă a exprima deziderate, ci în legătura ei, primită cu convingere adevărată, s-ar rezolva toate problemele încă deschise şi care vor rămînea probabil tot astfel pînă la noi vărsări de singe.

Acel care a izbutit a stabili o aşa de binecuvîntată realitate şi a începe îndeplinirea unui şi mai îndrăzneţ program a jucat un astfel de rol, unic în istoria omenirii, prin două împrejurări care nu pot fi îndestul de preţuite.

A vorbit în numele unei ţări, mare cit o lume, care era în deplin acord, măcar în ce priveşte sfîntul principiu al liberării popoarelor prin dreptul lor de autodeterminare, cu şeful său oficial. Şi, mai ales, pentru că propunerile lui nu veneau din chibzuirea cît de deşteaptă a unei situaţii de fapt, ci din tezaurele nepreţuite ale unei ideologii la care ajunsese prin gîndirea unei vieţi întregi.

215

N-a fost o lecţie mai usturătoare decît aceea care s-a dat Europei, mîndră de cugetarea ei milenară, de către acea societate americană pe care cei mai mulţi o considerau ca închinată cuceririlor materiale.

Un binefăcător al omenirii s-a trecut din viaţă. Nu, însă, fără a lăsa formula, simplă şi mare, prin care opera lui poate fi continuată.

Dacă Wilson ar mai fi rămas să conducă soarta marii republici de peste

Ocean[1], dacă ar fi reuşit să mişte mai departe opera de împăciuire politică la care i se ducea gîndul, el ar fi trecut poate şi la alt capitol din orînduirea lumii : la acela, aşa de important şi de greu, al noilor aşezări economice.

Am ajuns acolo, în adevăr, încît războaiele nu mai sunt pornite din capricii sau pasiuni de suverani, atît de reduşi în acţiunea lor, nici din neastîmpărul unei clase militare, nici din furia nesocotită a unor mulţimi fanatizate, ci din necesitatea — tristă necesitate I — de a învinge, altfel decît prin calitatea şi cantitatea producţiei, pe un adversar economic.

Trăim în faza asasinatelor în masă, cu milioanele, pentru a servi interesele producătorilor industriali, cari string o naţie întreagă în jurul avînlului de cucerire, de înlăturare, de cotropire.

A stîmpăra această furie de producţie anarhică şi prea adeseori inutilă, a cruţa şi mijloacele naturii şi energiile umanităţii, a distribui roluri prin care popoarele să se completeze în loc să se împiedece, a supune munca rasei noastre unui program din care să poată folosi oricine, această reglementare ar fi, fără îndoială, după aceea a statelor naţionale de drept naţional, cea mai mare pe care, astăzi, o poate dori conştiinţa lumii.

A stabili apoi, după mulţămirea cui se află în statul pe care l-a vrut şi a ştiut de ce-l vrea, şi aceea a'

[1]Thomas Woodrow Wilson (1856—1924) a fost preşedinte al Statelor Unite Intre 1912 şi 1920.

muncitorului care lucrează la ce şi-a ales şi, ştiind că ajută la altceva decît cîştigul capitalismului, adesea anonim, a pune problema socială, ca şi cea politică, pe bazele conştiinţii umane, aceasta ar încorona opera lui Wilson.

Cine o va face cîndva, atîta timp după moartea iniţiatorului, nu va uita însă tot ce se cuvine acestuia.

1924

(III)

UN CUGETĂTOR ALES AL SAŞILOR DIN ARDEAL : ŞTEFAN LUDWIG ROTH

Un tînăr profesor ardelean, d, Otto Folberth, a descoperit, se poate zice, un adevărat şi ales cugetător în cineva care era cunoscut pînă acum mai curînd prin rolul său politic şi prin tragedia morţii sale, de glonţul revoluţionarilor unguri, în mai 1849, moarte care a fost a unui nobil martir.

Cîteva cuvinte despre acest om de credinţă şi voinţă, care a fost, în mijlocul unei lumi de provincie, muncitoare, econoamă şi morală, dar îngustă în orizont şi fricoasă faţă de orice iniţiativă, un adevărat fenomen dfe intelectualitate capabilă de a adinei întreaga viaţă contemporană şi de a o înălţa pînă la cele mai superioare ideologii.

Fiu de cărturar, de preot, crescut fără mamă, elev al modestelor şcoli ardelene de vechi regim, dorul de a şti, dar mai ales de a se înnoi şi de a crea îl mînă în Apus, pînă la acel sat elveţian Yverdun, unde aproape octogenarul Pestalozzi, între sarcasme şi insulte, continua curata iluzie a regenerării omenirii întregi printr-o pe

dagogie sentimentală. Scurtă iubire cu o femeie, o tovarăşă de predicaţie, care va mărturisi mai tîrziu că ea lucrează pentru a fi bine plătită. La întors, vrea să introducă pe ai săi în noua viaţă a secolului prin sistemul a cărui aplicare, cu succes măcar relativ, o văzuse.

In Ardeal, îl iau în "batjocură pe vizionar, care se alege cu porecla de „Pestalozzi", cu care se putea mîndri. La Viena, nimic din sprijinul ce aştepta. Instituţia plănuită, pregătită, n-a funcţionat niciodată. Revista menită a revoluţiona spiritele cade într-o perfectă indiferenţă. Se face profesor la Mediaş, mai tîrziu paroh de sat. Două căsătorii terminate prin morţi premature. Cei doi copii mai mari se stîng de oftică.

O viaţă amărîtă, pe care o suportă credinţa adîncă în voinţa divină, care prin suferinţă ne conduce aiurea. Tot ce e în jur îl interesează şi devine prilej de analiză, de sistematizare, de orientaţie morală. Astfel, desfacerea vechilor bresle, dincolo de care vedea, profetic, aglomeraţia, nesiguranţa materială şi mizeria morală a fabricii. Apoi măsurile de maghiarizare ale ungurilor în plin marş de cucerire a „moştenirii" lor.

Anul 1848 aduce alte probleme.

Iar pe acestea caută a le rezolvi, din parte-i, şi altfel decît cu condeiul.

E credincios împăratului. Puechner, reprezintantul acestuia, îi dă sarcina de pacificare în cele trei districte unde erau saşi în şerbia nemeşilor. Cu truda şi riscul său reuşeşte : fraţii pierduţi se aduc la atîrnarea de Scaunele naţionale.

In ceasul răsplătirii biruie revoluţia maghiară. Cavalerescul Bem, victoriosul, nu se atinge de acest om al loialităţii. Dar comisarul civil, Csânyi, îl arestează. E dus în lovituri la Cluj. Doarme în temniţă pe lemnul gol, de-şi răneşte coastele.

Actul de acuzare-l prezintă ca pe un „conducător de horde săseşti şi valahe cu sabia scoasă". E condamnat

la moarte. In scrisoarea către fiica sa, Sofia, osînditul asigură că „bine a voit naţiei sale fără a purta gînd rău altor naţii; nici în viaţă, nici în moarte, spune el, n-am fost duşman al naţiei ungureşti[11].

E tîrît prin noroi între insulte pînă în ce'tăţuie şi, refuzîndu-i-se graţia cerută in extremis, e pătruns de trei gloanţe: în braţ, în şale, în cap. Căpitanul care comandă execuţia, adine mişcat, strigă : „Soldaţi, deprindeţi de la acest om cum se moare pentru poporul său".

19 februar 1925

(IV)

UNUL PE CARE NU L-AM UITAT : GENERALUL LAFONT

O văduvă şi două fiice vin din Franţa prietenă ca să îngenunche la un mormînt. După atîţia ani de la sfîrşitul războiului care ni-a mărit şi înălţat ţara, pentru întîia oară se trezeşte astfel, public, amintirea aceluia care pe pragul triumfului a fost smuls sărbătoririi: generalul Lafont.

Fuseserăm siliţi a înceta lupta. Armele noastre se cărau cu grămada în depozitele trufaşilor învingători. Delegatul lor, „ministru" de ocupaţie, un român, venea la Iaşi şi constata că „mîncam prea bine" şi se mai putea lua ceva pentru biata Germanie flămîndă. Uniformele stăpînilor răsăreau pe străzile Iaşilor, unde-şi făcea zilnic plimbarea colonelul care-şi da aere de guvernator.

Reprezintanţii aliaţilor noştri plecaseră, noaptea, de la o gară de suburbie, regele, regina furişîndu-se pentru a-şi lua rămas bun. Chipiurile roşii dispăruseră. Dar între aceia a căror vedere singură inspira încă speranţa era,

219
în haina lui civilă, purtată cu distincţie, un ofiţer francez încă 'tînăr şi voinic, sprinten şi mîndru, generalul Lafont. De cîte ori din convorbirile cu dînsul s-a desprins încrederea în rezultatul final!

Profeţiile lui se apropiau. Ceasul liberării stătea să bată. Atunci o undă nouă de suferinţe se abătu asupra noastră. Şi una din victimele bolii, ostenelilor şi lipsurilor a fost el. în căsuţa de la Copou, el s-a stins strîngînd mîna colegilor săi, cu mintea trează, arătînd cum cade la datoria lui un ostaş. Şi o lume imensă-l întovărăşea apoi la locul lui de odihnă pe acela care murise între noi şi pentru noi.

Doamnă Lafont, soţul d-tale iubit e în pămintul nostru, dar mai mult încă în inima noastră.

1025

(III)

DOCTORUL BOTESCU

S-au adus la Bucureşti rămăşiţile doctorului Botescu, mort în îndeplinirea datoriei sale de medic şi de român în cele mai triste zile ale războiului de unitate naţională. Politica noastră nu s-a întîlnit cu politica lui, dar e o datorie pentru oricine vorbeşte publicului românesc să îndrepte către dînsul o amintire recunoscătoare.

Partidul său îi dăduse grija sănătăţii publice, în oraşul tuturor miasmelor. Nici nu s-a gîndit să-i impuie a îndeplini de fapt sarcina sa. Deasupra unei lumi sistematic neglijate, din vechi orientalism leneş, se urmează nume indiferente de funcţionari cari iscălesc în registre şl primesc leafa.

220

Botescu a înţeles lucrul altfel, şi ani întregi de zile el şi-a distrus popularitatea electorală umblînd din tainiţă în tainiţă, din speluncă în speluncă, în dorinţa de a însănătoşa imensa capitală împuţită.

Cu aceeaşi hotărîre, cu acelaşi entuziasm s-a pus el în serviciul unei armate pe care o copleşeau cele mai teribile boli. Din lagăr în lagăr, din spital în spital alerga el, aducînd ajutor şi mîngîiere. In mijlocul nespuselor suferinţe, în faţa agoniilor sfîşiitoare el îşi păstra vioiciunea şi avîntul; pe faţa lui bărbătească era chiar ca o ultimă licărire de voioşie. Pînă ce boala cumplită s-a prins de dînsul şi l-a zdrobit.

Din nou amintirea ceasurilor mari trece asupra noastră şi în faţa profitorilor se profilează umbra mustrătoare a martirilor.

1925

(III)

UN OM DE BINE : GHEORGHE DIMA

Ardelenii au dus la mormînt pe una din cele mai respectabile personalităţi pe care le-a produs în a doua jumătate a secolului al XIX-lea românimea de peste munţi.

Braşoveanul Gheorghe Dima era icoana însăşi a meritului modest, aproape timid, a omului de muncă pe care-l mulţămeşte numai rodul silinţelor sale oneste, a omului de talent care caută a se despersonaliza pentru a întră numai, ostaş devotat, în rîndul acelora cari, solidar, continuă şi înalţă o tradiţie.

Acest compozitor muzical n-a înţeles arta sa ca o magie străină de

viaţă şi superioară ei. Crescut în cele
221
mai bune tradiţii germane, vrednic de recunoaşterea acelora cari în străinătate pot fixa, neinfluenţaţi, rangurile, el a pus priceperea sa, dorul său în serviciul ideii naţional' fără a crede că prin aceasta el e mai puţin un fervent adorator al muzicei internaţionale.

Elevii din Cluj au de păstrat de la dînsul cunoştinţi care nu se întîlnesc pe toate drumurile. Dar mai presus de toate un lucru : convingerea prin exemplu că pentru a fi un „maestru" nu se cere nici unul din caracterele exterioare pe care le poate da, pe nimic, orice frizer şi orice croitor, că divina creaţiune poate trăi şi într-un simplu corp de burghez, credincios naţiei sale şi părtaş disciplinat al vieţii sociale.

1925

(111)

UN CREATOR : ANGHEL SALIGNY

Bătrînul pe care l-au dus la mormînt ieri reprezintă altceva decît o pricepere tehnică şi o mare putere de a munci, altceva şi decît triumful, pe deplin răsplătit, al ostenelilor sale şi acele nesfîrşite legături care au umplut un moment de o lume amestecată casa în care el a lucrat necontenit pînă la ultimele zile din viaţa sa.

Anghel Saligny a fost unul din corifeii unei generaţii spornice, al mănunchiului de creatori căruia-i datofim atîta din ce are şi din ce poate astăzi ţara.

In oamenii aceştia cari erau în plină vigoare pe la 1880—90 trăia conştiinţa că România nu e un teren de exploatare pentru norocoşi şi nici o arenă nepăzită, prin culoarele subterane ale căreia aleargă intriganţi ca să ajungă mai răpede decît aceia cari în vederea tuturora
222
aleargă la suprafaţă. Ei aveau credinţa adîncă a necesităţii creaţiunii.

Nu erau atunci hotarele vaste ale României Mari şi nesfîrşitele mijloace pe care le oferă astăzi o admirabilă situaţie în lume.

In cuprinsul mic însă s-au făcut planurile mari, şi ele au legat numele lui Saligny de podul de peste Dunăre şi de alte memorabile înfăptuiri.

De ele nu-i plăcea să vorbească. Dar, cînd, la Iaşi, a văzut cu ochii dureroşi cum s-a făcut fără spirit creator războiul, el, căruia i se dăduse de formă grija muniţiilor, care au lipsit, mi-a mărturisit mişcat ce grea răspundere şi-au luat, în preocupaţiile meschine de joc de şah, răii gospodari ai unităţii naţionale.

Nu credeţi că apusul acestei vieţi deprinse cu alte metode şi alte scopuri a fost întunecat de melancolia pretenţioaselor vremi sterpe ale epigonilor ?

1925

(III)

GH. M. MURGOCI

Lunga şi nespus de dureroasa agonie pe care Murgoci o purta în mijlocul prietenilor îndureraţi a luat sfîrşit. Marele muncitor, sufletul preocupat de necontenita emitere a ideilor, de creaţiunea veşnic nouă a plecat spre singura odihnă pe care demonul din el nu o va tulbura.

E greu de spus în cîteva rînduri de ziar ce pierde în el ştiinţa

românească. Ani întregi de muncă i-ar fi putut el cheltui încă pentru cunoştinţa mai adîncă a pămîntului care spunea acestui fiu dorit al lui toate tainele sale. Opera definitivă pe care în dezlînarea capri
223
cioasă a vieţii lui a tot zăbovit-o s-ar fi putut înjgheba. In străinătate, unde numele lui era rostit cu un deosebit respect, am mai fi avut ani întregi un reprezintant de prima ordine al intereselor noastre. Geolog, şi prin aceasta geograf, el n-a rămas cu totul străin nici unui domeniu de cunoştinţe privitoare la România. Şi, cînd era vorba de a comunica prin grai sau prin scris rezultatul ceicetărilor sale, totdeauna poetul se amesteca : un poet cald şi îndrăzneţ. Cartea lui pentru şcolari e o capodoperă a genului şi ar trebui tradusă pentru folosul atîtora cari s-ar lumina printr-însa asupra fiinţii noastre teritoriale.

N-am văzut om în care spiritul să cerce mai mult a domina materia, de mult deficientă. Aproape distrus, acum cîteva luni încă, el făcea confidenţe şi lecţii de o sfîşietoare frumuseţă.

Şi astfel ceva din glasul ultimelor lui rostiri pare că a rămgs definitiv în jurul nostru.[1]

1935

(UI)

PETRU PONI

In tumultoasa viaţă politică de azi se uită uşor şi aceia cari, fără a fi bătrîni, nu se amestecă, din dezgust,

[1] Gheorghe Munteanu Murgoci (1872—1925), profesor Ia Şcoala politehnică din Bucureşti, membru corespondent al Academiei Bomâne, a publicat numeroase studii de geologie, a descoperit „lotritul", a alcătuit prima hartă a solului din Bomânia. Ca popularizator al ştiinţei, a lucrat o vreme în redacţia Sămănătorului. Preţuirea sa peste hotare s-a vădit şi prin aceea că, în 1923, a fost ales preşedinte al Comisiei internaţionale de cartografiere a solului.

224
în triviala ciocnire a nesăţioaselor patimi. Cu atît mal mult aceia cari, făcînd parte din generaţii aproape total dispărute, nu mai puteau da vieţii de astăzi decît acest aşa de puţin lucru: un model de cinste, de rezervă, de modestie şi de muncă.

Astfel vestea că Petru Poni şi-a isprăvit lunga viaţă de optzeci şi patru de ani şi că are parte, în sfîrşit, de odihna la care de mult rîvnea, nu va trezi o deosebită emoţie într-o vreme care simte nevoie de alte temperamente şi de alte direcţii.

Dar ce frumoasă înfăţişare a omului din rîndul celor cari au întemeiat cultura acestei ţări! Neclintit la datoria sa, neiertător numai faţă de sine, plin de bunătate faţă de neajunsurile şi greşelile celorlalţi, purtător în orice împrejurări ale socotelii chibzuite şi al vorbei de împăcare, astfel a fost Poni. Că bătrînul senin care stătea în faţa acestei lumi crispate era unul din marii chimişti ai ţării, că el contribuise la organizarea învăţămîntului ei, că fusese sfetnic al coroanei pe vremea cînd această demnitate impunea respect, cine ar fi crezut-o !

Cînd se va scrie însă un Plutarh al naţiei sale, Petru Poni îşi va avea desigur locul în el, în rîndul cucernicilor înţelepţi şi al făcătorilor de pace.

1925
(111)
AMUNDSEN

Vorbea un politician de duzină, ministru în guvernul „utilităţilor" momentane, şi, punînd în relief importanţa activităţii sale şi a castei de care se ţine, arunca de sus — o, cît de sus ! — despreţul său universităţilor, unde o

mare parte din profesori, spunea el, sunt inferiori semenilor săi, ca şi. intelectualităţii care nu ar fi singura în. drept a se mîndri cu ce face şi cu ce poate.

Era miezul nopţii, şi mirosuri cadaverice pluteau în parlamentul călcărilor de drept. Fără voie am avut atunci viziunea pe care lumea întreagă o are astăzi cînd i se duce gîndul către regiunile pustii ale Nordului încă nedescoperit.

Un om e acolo cu o ceată de credincioşi N-au avut parte la nimic din bunurile pe care le împrăştie politica arivismului şi saturării. Mînat de singura patimă a cuceririi pentru ştiinţă, acela căruia nu-i trebuie în ştiinţă lauri noi a pornit cu un curaj de viking spre gheţele polului pentru a găsi sau a muri.

Şi iată că nu e un om cult pe coaja globului care să nu uite toate grijile şi interesele zilei pentru a rosti, cînd s-a pierdut urma eroului, o rugăciune pentru Amundsen *.

1925
(III)
IOAN SLAVICI

Greşelile omului politic nu se mai discută la moartea lui; ele trec în domeniul istoriei, care nu iartă, cînd judecă în afară de patimile momentului, dar în acelaşi timp şi explică, puind pe fiecare în mediul epocei lui, [1]

[1] In 1925, exploratorul norvegianRoald Amundsen (1872— 1928) cerceta Arctica. Atunci s-a Întors. A pierit peste trei ani, cînd conducea o expediţie organizată pentru salvarea echipei lui U. Nobile.

In acele împrejurări în care a trăit şi în mişcarea curentelor de care a fost împins şi condus.

Fericit însă e acela care, în afară de direcţia politică pe care, în conştiinţa sa, ori, din nenorocire, după interesele sale, a trebuit s-o urmeze, a dat rostire sufletului său, în clipele cele mai însemnate ale lui, în formele durabile ale literaturii. Cu ce sentiment de răspingere s-ar apropia cineva de amintirea lui loan Slavici, dacă ar ţinea samă numai de acţiunea lui duşmănoasă faţă de programul, neapărat, de unire a tuturor românilor, de serviciile -de sclav pe care le-a adus armatei de ocupaţie prin scrisul său, de injuriile pe care acel care a dispărut astăzi le-a adresat celor cari, după putinţa lor, au luptat pentru izbînda dreptului românesc ![1]

Dar cît de mult se dă în urmă — şi "tot mai în urmă va rămînea cu vTemea — vinovatul politic din vremea marelui război cînd apare opera de tinereţă şi maturitate a scriitorului!

In vremea cînd se căuta fără succes, de ideologi şi sentimentali cu scrisul uşor şi fără durată, formula vieţii noastre populare în deosebitele ţinuturi, cînd tot mai palid în zorzoanele lui se făcea „ţăranul român", „descoperit" de Alecsandri în aşa-zisele lui „poezii populare", acest fiu de ţăran din părţile Ardealului, Sîrbu după numele lui adevărat, Slavici într-un limbagiu mai
. [1] In timpul războiului, loan Slavici şi-a menţinut cu obsti
naţie convingerile filo-habsburgice şi, rămînînâ In capitala ocupată de armata germană, a colaborat la Gazeta Bucureştilor, favorabilă ocupanţilor. Cum se ştie, faptul acesta avea să fie sancţionat printr-o condamnare. Vîrsta înaintată a scriitorului (trecuse de 70 de ani) şi marile lui merite literare au solicitat bunăvoinţa confraţilor. însuşi N. Iorga, care-l combătuse cu violentă mal înainte, şi-a dat adeziunea la campania pentru amnistiere. (Vd. P. Mareea, loan Slavici, Editura pentru literatură, 1965, pp. 120—135.)
15*
227
„savant" ‘, a ştiut — poate influenţat de un Auerbach,[3] povestitorul german al vieţii de la ţară germane, căci Rosegger tirolezul nu apăruse încă la orizont, şi nu era vorba de idilele lui Bjoernstjerne Bjoernson, — să deie cetitorilor revistei junimiştilor sucul tare şi gustos al adevăratei vieţi populare, aşa cum o văzuse, o trăise în ţinutul său de naştere.

Ţăranii lui Slavici, adevăraţi şi energici, au întrat biruitori în literatura românească.

Vorba lor puţină şi apăsată, exprimînd sentimente, cînd dîrze, cînd duioase, dar totdeauna de o mare demnitate umană, chiar şi cînd erau aduşi pe cărările păcatului, dădea nuvelei româneşti o înfăţişare de realitate dramatică necunoscută pînă atunci. Se vedea întîia oară că nu e nevoie să creezi un ţăran neexistent pentru a te mîndri cu dînsul, că se poate trezi interesul şi produce consideraţia fără a trece cu un pas dincolo de margenile realităţii.

Şi totodată fostul seminarist[3] făcea „preoţie" şi în acest scris de imaginaţie al său. Din toate aceste curente şi mişcări se desfăcea o impresie de sănătate morală, robustă şi discretă, care n-avea nevoie să întrebuinţeze mijloacele predicilor sarbede şi bodogănelilor ipocrite.

Opera de atunci a lui Slavici este o contribuţie esenţială la educaţia poporului românesc.

N-am aşteptat moartea autorului pentru a o spune.

1925
(IW **

[1] In monografia citată (p. 9—10), P, Mareea neagă această afirmaţie, arătînd că tatăl scriitorului se numea Sava Slavici.

* Bcrlhold Auerbach (1812—1882) — scriitor german, autor al unor Povestiri săteşti din Pădurea Neagră.

[a] In realitate, I, Slavici n-a dat urmare dorinţei familiei sale de a urma teologia.

228

I. URSU

Profesorul I. Ursu de la Universitatea din Bucureşti a început un studiu

îngrijit, despre relaţiile Moldovei cu Polonia. Trimes în străinătate, a publicat o teză germană despre Petru Rareş şi una franceză, plină de informaţie, despre politica orientală a lui Francisc I-iu. A editat şi O cronică veneţiană despre luptele lui Ştefan cel Mare. In timpul războiului ni-a apărat drepturile printr-o carte care a fost remarcată. De curînd dăduse un Petru Rareş şi un Ştefan cel Mare, scrise cu multă rîvnă.[1]
1925
(IV)
BRUSILOV

Generalul Brusilov, conducătorul de pe vremuri al armatelor ruseşti din Galiţia, a murit.

Ce departe părem de vremurile cînd, luni de zile, în neutralitate şi în agonia luptei noastre de apărare, ochii tuturora erau îndreptaţi spre mersul acţiunii sale, cînd acest nume rusesc trezea speranţe nebune sau umplea de deznădejdea iluziilor înşelate !

Şi, amintindu-mi de vremurile acelea cînd sufeream aşa de grozave chinuri sufleteşti în ţara cea mică, ameninţată, învinsă, ruptă în bucăţi, comparîndu-le cu această întinsă şi frumoasă ţară de astăzi, lăsată în pradă numai ambiţiilor personale şi dorinţilor de îmbogăţire, toată

[1] Lucrările lul loan Ursu (1875—1925) : Politica externă a lut Petru Rareş (1988), Ştefan cel Mare şt turcii (1914), Personalitatea lui Ştefan cel Mare (1921) etc.

lumea ames'tecîndu-se, fără deosebire de rang, în haosul poftelor dezlănţuite — ce curată şi sfîntă pare nenorocirea de ieri fâţă de această fericire stropită de toate noroaiele intrigilor }
1926
(III)
Dr. VICTOR BABEŞ

Vinerea trecută încă dr. Babeş asista la şedinţa Academiei Române, al cării preşedinte voise, ceruse să fie în ultima sesiune. Uri atac de anghină de piept l-a luat vineri dimineaţă.

Rolul pe care l-a avut în ştiinţa medicală acest septuagenar, rămas cu spiritul tînăr şi vioi pînă în ultima clipă a vieţii lui, îl vor spune alţii, cu competinţă. în lumea întreagă el era cunoscut, nu numai ca un mare învăţat, ci, prin urmările practice ale descoperirilor sale, ca tin binefăcător al omenirii.

Chemat în România, el părăsise, acum patru decenii, o strălucită situaţie în Ungaria, şi de atunci a rămas legat prin toată munca sa de ţara al cării prestigiu l-a înălţat.

Cugetător a cărui minte se ridica mai presus de mar- genile specialităţii lui, a dovedit nu o dată că problemele mari ale naturii şi omului îi apar în 'toată maiestatea şi în tot misterul lui.

Oricine preţuieşte intelectualitatea activă lucrînd pentru folosul şi mîndria unei societăţi întregi se va descoperi înaintea acestui mormînt.
1926
(III)

VASILE BOGREA

S-a stins un om cum poate niciodată nu vom mai avea unul.

A doua zi după o operaţie desperată, Vasile Bogrea a dispărut dintre noi.

Naţia noastră a pierdut o comoară. Era cel mai învăţat dintre români. Era un neîntrecut vorbitori şi un profesor fără pereche.

Era un caracter vrednic de vremile antice. Era, în suferinţa lui de atîţia ani de zile, un sfînt.

Şi cei cari l-au urît şi prigonit se vor descoperi mişcaţi în faţa unei asemenea pierderi.[1]

1926

(III)

ION GRĂMADĂ

Oasele lui Ion Grămadă au fost aşezate cu cinstea cuvenită în pămîntul ţărişoarei lui. Tineretul de azi nu va fi ştiind cine a fost omul căruia i se aduc asemenea onoruri.

El a fost un om întreg şi hotărît, pe lingă o inteligenţă şi o cultură pe care le au puţini, dar viaţa lui, cu sfîrşitul ei glorios şi tragic, este şi o mare şi frumoasă învăţătură.

Scriitor distins, istoric căruia-i era păstrată cea mai mîndră carieră, vorbitor ales, acest fiu de ţăran buco

[1] Vasile Bogrea (1881—1926) a fost profesor de filologie clasică la ’Universitatea din Cluj. A publicat documentate studii de etimologie, semantică şi onomastică.

vinean era legat de ceea ce idealismul dinainte de război avea mai curat.

Războiul cel de acasă de la dînsul a venit însă.

Austriecii au căutat să pîngărească sufletele româneşti de acolo şi silinţile lor s-au îndreptat, stăruitoare, asupra acelor cari întrupau aspiraţiile spre alt viitor.

Sub presiuni teribile, tînărul naţionalist a scris contra ideii naţionale.

Apoi, într-o decisivă fulgerare de conştiinţă, el şi-a revenit. Un singur mijloc putea fi prin care să se şteargă greşeala : să lupte cu pieptul lui pentru acest scop suprem al neamului.

A înfruntat moartea, a căutat-o : trupul său a fost sfîrtecat de gloanţele acelora cari atentaseră la comoara conştiinţei lui.

Azi, cînd acei cari primeau pe aus'triaci cu discursuri sunt miniştri, orice român cu simţ pentru înălţimile morale trebuie să se plece înaintea mormîntului acestui martir al credinţii şi al pocăinţii sale.

1926

(III)

PALACKY

Boemia a sărbătorit amintirea lui Palacky.

El e creatorul sufletesc al statului cehoslovac de astăzi, chiar dacă, la un moment, metodele lui n-au fost acelea care puteau duce direct — dar venise oare vremea ? — la imediata şi întreaga libertate politică.

N-a fost un avocat cu fraza înaripată : agitaţia lui n-a strigat la răspîntii; n-a ridicat un steag pe baricade. N-a fost măcar un poet care să fi cîntat psalmii suferinţii şi îndemnul către răsplătire.

Istoric erudit, prezentînd liniştit concluziile sale, teoretician legat de formulele unei gîndiri filozofice, • el a fost însă prin onestitatea superioară a scrisului şi a vieţii sale unul din acei oameni pe cari în ţările civilizate îi respectă şi adversarii lor.

Omul de la 1848 e astfel viu şi astăzi, în opera şi în cugetarea sa.

Şi cei ce-l sărbătoresc nu duc viaţa lor la un mormîrit, ci vin la mormînt pentru a lua viaţă *.

1926

(IW

UN OM DE BINE : GR. CERKEZ

Acum cîteva zile conduceam la mormînt pe Grigore Cerkez.

Presa noastx’ă n-a băgat de samă decît prin necrologul plătit dispariţia unuia din oamenii cei mai distinşi pe cari i-a avut ţara. Cine trece înaintea clădirii impunătoare a şcolii de arhitectură trebuie să-şi aducă aminte că un român e acela care a avut curajul de a întreprinde o aşa de vastă lucrare şi, cînd, peste mulţi ani, se va vedea că nimic nu se clinteşte din piatra ei — atunci cînd Palatul de Justiţie se dejghioacă lamentabil şi ca să ajungi Ja Cameră treci printx’e batjocura cari sunt stîlpii triumfali cu cioare berce şi bouri fără bot — se va înţelege cîtă ştiinţă a avut acela care a predat atîta vreme normele construcţiilor. [1]

[1] FranliSek Palacky (1798—1876) este autorul unei ample Istorii a poporului ceh, care a contribuit la dezvoltarea conştiinţei naţionale a poporului său şi l-a stimulat în lupta de eliberare.

233

Dar Cerkez a fost şi unul din rarii oameni cari s-au gîndit că Bucureştii nu trebuie să rămîie o învălmăşală de clădiri scuturate ca dintr-un corn de abundenţă una peste alta. A rostit cuvîntul de „sistematizare[11], rămas cuvînt şi pînă azi.

Să mai pomenesc pe organizatorul Poştelor ? Un om occidental a trăit printre noi. Şi nu e de mirare că dispariţia lui nu atrage atenţia cînd suntem pînă în gît în cel mai haotic Orient *.

1027

(HI)

V. PÂRVAN

Prin dispariţia lui Vasile Pârvan, cultura românească sufere una din cele mai grele pierderi, mai mult decît aceasta : una ireparabilă. Nu se va găsi nimeni care să unească darurile cele mari adunate în cel care aşa de răpede părăseşte o glorioasă carieră : cunoştinţi arheologice şi istorice de o imensă bogăţie, o rîvnă nesfîrşită alături de cea mai sistematică muncă, grija de cel mai neînsemnat detaliu alături de îndrăzneala celor mai înalte ipoteze.

Toate făceau din el un arheolog, privit ca egalul oricui, în străinătatea cea mai cultă, înfăţişează mai cu autoritate acest domeniu. Dar, inaugurînd şi conducînd

* Inginerul ţi arhitectul Grigore Cerkez (1850—1927) a reprezentat tendinţa specificului naţional în arhitectura noastră. In afară de localul Institutului de arhitectură, lui i se mai datoresc şi alte construcţii frumoase din Bucureşti : aripa In stil românesc a actualului Palat al pionierilor, clădirea de pe calea Victoriei, unde se află sediul Uniunii artiştilor plastici

etc.
234
cu un prestigiu atît de incontestabil o nouă eră în istoria veche şi preistoria ţărilor noastre, el era încă mai mult. Talentele lui de organizator erau excepţionale. Dovadă, cele două frumoase publicaţii periodice pe care le-a dăruit ştiinţiî mondiale. Dovadă, mai ales, crearea unui învăţămînt al arheologiei din care a ieşit o întreagă pleiadă de tineri eruditi cu cari orice naţie s-ar putea mîndri. Era şi un scriitor de mari însuşiri, căruia nu-i era teamă de nici una din cutezanţele modernismului care-l încînta.

Fără a fi un filozof în sensul specialiştilor, mintea lui superioară obişnuia să răscolească problemele mari, care pe atîţia din noi ne încremenesc în atitudinea unei reverenţe tăcute. Era unul din şefii tineretului, asupra căruia avea o aproape mistică influenţă. Cuvîntul lui cu profetice penumbre era primit în aceste cercuri ca al unui oracol.

Şi idealistul convins, cu gîcirea supranaturalului, va fi el, oare, azi, în stăpînirea tainei grozave care ni-l răpeşte aşa de curînd ?
1927
{111)
AMINTIREA LUI PAPIU ILARI AN

Departe, într-un sat ardelean, se sărbătoreşte foarte modest amintirea lui AL Papiu Ilarian.

O epocă interesantă a istoriei Ardealului învie la rostirea acestui nume. O ţară neliberă. Mase ţărăneşti care abia şi-au cîştigat drepturile politice. Intelectuali crescuţi cu sacul de mălai şi bucata de slănină adusă de părinţi de acasă, în şcoli care sunt o sărăcie plină de suflet. Casele fruntaşilor acestui popor sunt ca ale
235
unui preot de sat, goale şi curate. Oameni de frunte călătoresc, în căruţă, pe cergi. Mîndria cea mare e să ştii carte, să te aşezi astfel alături de căpeteniile neamurilor mai favorizate de soartă. înaintea nimănui nu se ridică mai respectuos pălăria decît înaintea profesorului, a scriitorului, care impune, în hăinuţa lui ieftenă, pentru ce este în comoara minţii lui. Cînd trec munţii, aceşti oameni vin la noi ca nişte cenzori aspri de moravuri, ca nişte judecători incoruptibili, ca nişte preoţi neînfricoşaţi ai idealelor înalte şi întregi. Prietenul lor este omul de bine, cît de modest; duşmanul lor e orice trîntor care se lăfăieşte în binele nemeritat.

Am avut şi eu dascăli de aceştia.

Aşa era în Ardealul lui Papiu Ilarian, acum trei şferturi de veac *.
1927
(III)
VALERIU BRANIŞTE

Pentru liberarea Ardealului nu s-a cheltuit numai muncă electorală şi, ici şi colo, puţină agitaţie, ci gînd şi scris.'

Ştiu bine că aşa ceva nu mai are preţ astăzi; mai mult chiar, experienţa mea îmi spune că a le avea este un păcat, un mare păcat, care poate condamna pe cineva şi la neizbîndă politică. Dar nu mai puţin respectabili
[1]

[1] Alexandru Papiu-Ilarian (1828—1878), părtaş la revoluţia de la 1848 din Transilvania, a fost profesor la Facultatea de drept din Iaşi şi membru

al Academiei Române. Convingerile democratice stau şi la baza studiilor sale istorice (Istoria românilor din Dacia superioară, 1851—1852).
236
în viaţă, regretaţi la moarte trebuie să fie aceia cari prin suflet au lucrat asupra sufletului omenesc, izvor al tuturor celor bune, cum poate fi şi început al celor mai rele.

Valeriu Branişte, care se duce astăzi dintre noi, a fost aceasta, şi atîta : cărturar, profesor, scriitor, gazetar — mai ales gazetar, pe un timp cînd în ţara lui roabă nu era un loc mai expus decît acesta.

A gustat temniţa pentru libera expresie a gazetăriei sale. A gustat-o de la duşmani, cari nu ştiau că prin sila făcută ideii se prăbuşesc toate regimurile. Iar după ce visul lui a devenit faptă...

...După aceea de două ori a căzut la alegeri.

Să ni fie ruşine obrazului![1]

1928

(IU)

GHEORGHE KIRIAC

Nu vom putea spune îndeajuns cît datoreşte, nu numai muzica românească, pusă pe alte baze în ce priveşte înţelegerea sufletului naţional, dar însuşi acest suflet, izvor al tuturor puterilor, lui Gheorghe Kiriac.

Sfios şi pasionat de singurătate, grăbit să se ascundă, să dispară, ferindu-se de orice recunoaştere ca de o pedeapsă care-l durea, bucuros de a se vedea tăgăduit şi ignorat, şi recunoscător acelora cari, cu mult mai puţine mijloace, erau siguri că-l pot înlocui şi face uitat, acest om care cu atîta discretă eleganţă s-a dat din calea *

* Valeria Branişte (1869—1928), fruntaş politic al românilor din Transilvania, a fost redactor al publicaţiilor Tribuna (Sibiu), Dreptatea (Timişoara), Drapelul (Lugoj).
237
orişicui, a îndeplinit, cu un entuziasm pe care numai boala i l-a putut stinge, una din cele mai mari opere din epoca de pregătire spirituală înainte de război.

Adînc înţelegător al originalităţii artistice a neamului său, el nu s-a mulţumit s-o îmbrace în formele unei arte pe atît de ştiutoare pe cît de limpezi, ci a grupat în jurul său, în jurul idealului său o întreagă falangă de luptători întru izbînda acestei lupte pentru sănătatea şi înălţarea societăţii noastre. Luînd tineri din toate clasele, învăţîndu-i şi îndemnîndu-i, dîndu-li ceva din comoara propriei sale fiinţe, el a exercitat asupra lor una din acele hotărîtoare influenţe care transformă fiinţa omenească.

Astfel cîntecul societăţii Carmen nu era numai un imn spre frumuseţă, ci o mărturisire de puritate morală.

Era unul dintre acei cari nu se duc cu totul, fiindcă atîţia îl vor recunoaşte totdeauna pe dînsul în ei.

1928

(III)

DOI OAMENI MODEŞTI: CORNELIU BOTEZ, VLADIMIR ATANASOVICI

In vremea cînd valoarea oamenilor se socoate după cît întrighează în ascuns şi după cît ţipă în public, doi oameni se duc, putînd fi lăudaţi de

oricine şi lăsînd oricui amintirea recunoscătoare a faptei lor.

Din studentul aprins, pasionat de Eminescu, s-a dezvoltat, la Corneliu Botez, un magistrat care era numai ştiinţă şi conştiinţă, hrănind zilnic încrederea în măcar una din instituţiile unei societăţi care-şi distruge zeii.
238

Intrat în partidul liberal pe vremea cînd el a ajuns ghişeul îmbogăţirilor şi parvenirilor, Vladimir Atanaso- vici a fost avocat cu acel sentiment de drept pe care-l au magistraţii cari nu apără o cauză controversată, ci rostesc o hotărîre unică. Şi în politică el a ştiut să nu aducă acele două mari defecte ale oamenilor de drept, deosebite sau şi concomitente : a judeca viaţa după formulele abstracte şi a le aplica totuşi după interese concrete.

Cînd e aşa de greu să mai respecţi pe cineva, capetele se descopăr la trecerea ultimă printre noi a doi oameni cari au onorat ţara fără să pretindă că aceasta a fost şi intenţia lor.
192S
(III)
AMICUL NOSTRU BASTERA

Moartea a luat din mijlocul celor mai mari chinuri ale omului care simte cum îi alunecă mintea spre locuri unde nu mai e stăpînirea de sine, pe amicul, pe bunul şi caldul nostru amic spaniol Ramon de Bastera. Se ceruse la noi, din Italia, unde era cer senin şi viaţă asigurată, şi venise în iadul războiului nenorocit, în dezvoltarea unei societăţi înfrînte şi încătuşate. însărcinat de afaceri al depărtatei ţări latine, a fost un sprijin şi o mîngîiere.

Dar a fost şi altceva. Poet de chemare, unul dintre cei mai înzestraţi scriitori ai generaţiei tinere, el a privit cu adine interes zbuciumul nostru. Şi ne-am trezit cu o carte din acelea pe care nu le dau diplomaţii: Opera
239
lui Traian, în care critica îndreptăţită se uneşte cu cea mai înţelegătoare simţire a tragediei noastre şi care se mîntuie cu aceste superbe cuvinte despre latinitate : „e o afinitate de natură spirituală, fără de trup, şi astfel sunt de fine, aici jos, lucrurile sufletului, nu mai puţin solide însă decît umbra ce cade de pe coloana nemuritoare ce stă în For“.

Acest simţ îl mîna veşnic spre noi, pe cari nu ne putea uita.

Omul care ştia româneşte, pe care-l purtasem, cu pasul lui uşor de căprioară bască, pe dîlmele Teleaje- nului, mă îjitîmpina la Madrid cu aceeaşi stăruitoare amintire înduioşată a lucrurilor de la noi.

De acuma, el e numai în rîndurile de poezie închinate rasei noastre. Nu poate fi un omagiu mai frumos memoriei lui decît să le dăm româneşte poporului nostru.
1928
(III)
JERTFELE ZADARNICE

Abia a fost adus de pe blocul de gheaţă rătăcitor generalul Nobile. Şi se pare că nimeni nu va mai da de urma locului unde s-a petrecut neştiuta agonie mută a lui Amundsen.

Totuşi alţii merg pe urma aceluia care nu mai poate chema pe nimeni în ajutorul lui. Cei mai viteji dintre exploratori îşi cearcă şi ei norocul în

ţinuturile pustiului îngheţat.

Nu se poate lăuda îndeajuns această solidaritate între oameni cari s-au închinat atît de dezinteresat unor scopuri atîfde înalte.

240

Şi înţelegem bine şi cită nobleţă este în dorinţa fiecăruia de a dovedi că naţia lui e aceea care cu mai multă izbîndă poate face sforţările cele mai mari.

Dar omenirea nu e prea bogată în asemenea naturi excepţionale.

Atîtea ţinte reale stau înaintea lor. In atîtea locuri natura cere numai să fie cercetată pentru ca să-şi învedereze tainele, punîndu-se în serviciul nostru.

De ce am forţat-o acolo unde ea nu face decît să interzică omului acele locuri unde pentru dînsul sub nici un raport nu poate să fie, oricît ar suferi el în martiriul pe care şi-l impune, de nici un folos ?

1928

(III)

IOAN RAŢIU

In Ardeal s-a comemorat dr. (doctor în drept) loan Raţiu şi cu acest prilej figura zdravănului şef al românilor de acolo în lupta pentru căpătarea drepturilor na-' ţionale a ieşit din nou la iveală.

Ea merită să nu fie uitată, nu pentru faptul că Raţiu a stat atîţia ani în fruntea partidului naţional român de peste munţi, nici pentru talente extraordinare, ci pentru alte două motive.

Cel dintîi a fost momentul istoric pe care l-a re- prezintat el.

Românii de acolo fuseseră pînă atunci conduşi de biserică : „Preoţi cu crucea-n frunte"...

Şaguna dăduse o deosebită, princiară strălucire acestei hegemonii a cîrjei. Dar, urmaşii lui fiind numai

16

241

ce-au fost şi vremea fiind tot mai laică, s-a căutat aiurea cîrmaciul. Lăsînd la o parte pe profesori, alegerea a căzut asupra unui avocat. Şi de atunci cu avocaţi şi avocăţeşte s-a condus politica fraţilor noştri de acolo.

Dar Raţiu era mai mult decît un avocat. Era un om dintr-o bucată, dîrz, franc, de o sinceritate şi de un curaj care fac plăcute şi relaţiile cu un om politic şi dau o linie sigură vieţii politice înseşi.

Aici stă însemnătatea lui.[1]

1928

(III)

TEODOR WESTRIN

In persoana lui Teodor Westrin care, după lungi suferinţe, şi-a isprăvit o viaţă plină de muncă ştiinţifică şi de fapte bune, poporul românesc, aşa de lipsit, astăzi, de prieteni, pierde pe unul din acei cari, cunoscîndu-l mai bine, l-a iubit mai mult.

Ocupîndu-se de istoria eroicului rege al neamului său, Carol al XII-lea, adăpostit multă vreme pe pămîn- tul românesc lingă Tighinea, el a fost adus să se intereseze de noi, şi de atunci nu ne-a lipsit niciodată prietenescul lui interes. Străbătuse istoria noastră, încercase limba românească şi, oriunde putea să ne dea o dovadă de simpatie, o făcea cu

cea mai veselă gra-

<loan Rafiu (1828—1902) a fost unul dintre memorandiştil azvîrliţi în închisoarea de la Szegedin.

242

bă. I-am putut răspunde făcînd din el un membru corespondent al Academiei noastre.

Ultima oară cînd l-am văzut pe patul lui de boală, el se îngrijise să aibă în mînă un fascicol din Buletinul francez şi ochii lui luminoşi se opreau cu bucurie asupra tovarăşului meu de vizită, d-l Karadja, care, fiu al unei suedeze, îi vorbea fără greş în limba nobilei lui patrii.

Să ne grăbim a ni căuta prieteni noi, căci cei vechi se duc unii după alţii, şi ar fi bine dacă alţii ni-ar da aceea ce, la bine şi la rău, ni-au dat aceştia !

1328

(III)

CADORNA

Iute se mai uită, dacă nu în ţara lor, măcar în marea comunitate, strîns legată, a luptătorilor războiului din care a ieşit cîtă dreptate şi siguranţă avem acuma, oamenii cărora li se datoreşte o victorie aşa de scump plătită ! Intre dînşii, şi în primele rînduri, e şi bătrî- nul general italian pe care l-a fulgerat moartea în retragerea celei mai aristocratice distincţii, celei mai perfecte ascunderi a marilor sale merite.

General de socoteală şi răbdare, de siguranţă în metoda sa, ştiind că nimic nu poate zdrobi energia conştientă de chemarea ei, a lăsat să treacă asupra lui, fără a se îndoi, cele mai teribile momente ale iuruşului Centralilor.

Fortificat pe linia Fiavei lui, devenită tranşee a latinităţii în apărare, ea şi-a aşteptat ceasul, şi l-a avut.

16*

243

Pe urmă, adevărat urmaş al celor mai nobili din generalii Romei celei vechi, a aşteptat să treacă în rîndul umbrelor tutelare ale patriei salvate.

Să ne înclinăm înaintea celui .care trece !'

192S

(UI)

EMINESCU ŞI TINERETUL O scrisoare către studenţi

16 iunie 1929

Iubiţi studenţi,

Cultul vostru pentru Eminescu, acela care n-a avut înaintaşi şi nu va putea să aibă uşor urmaşi ai geniului său, pentru marele creator de veşnică poezie în care se dovedeşte strălucit că se pot îmbina armonic cele mai înalte preocupări morale, cel mai nobil avînt naţional cu cele mai frumoase realizări estetice, e o adevărată garanţie pentru viitorul nostru şi prin aceasta pentru însuşi viitorul acestei ţări.

Arătaţi astfel prin asemenea comemorări pioase şi pline de discreţie că mintea voastră, bine îndreptată, nu se lasă momită de formulele strălucitoare ale unui esteticism bolnav şi ale unei dibace şarlatanii literare, meşteră în a jongla cu cuvintele :

Cuvinte goale, ce din coadă pot să sune...,

că nu cădeţi în defectul naivilor sau pretenţioşilor, cari, pozînd în „nouă generaţie" pentru meritul singur că [1]

[1] Mareşalul Luigi Cadorna (1850—1928) a fost, între 1915 şi 1917, generalisim al armatei italiene.

244

au numai douăzeci de ani, cred că lumea începe cu dînşii, că nu priviţi legătura, aşa de naturală, cu ceea ce s-a făcut pînă acum ca o îngenunchere la zeii cari au murit, că înţelegeţi pe deplin unitatea organismului naţional urmînd de la sine, peste rătăciri de moment, drumul care corespunde mai bine cu scopurile lui imu- tabîle.

Vă felicit pentru toată siguranţa pe care o daţi celor de o vîrstă cu mine, cari nu voiesc să lase în praful aventurilor comoara pe care au primit-o şi au adaus-o.

Cu părinteşti sentimente, al vostru

N. Iorga

(III)

EMANOIL UNGUREANU

Dintre fruntaşii de odinioară ai mişcărilor politice, dar mai ales ai vieţii sociale a românilor de peste munţi, s-a mai desprins unul.

Emanoil Ungureanu, patriarhul bănăţenilor, reprezintă unul din cele mai interesante tipuri din acele ţinuturi sub stăpînirea maghiară. Făcea parte dintre aceia cari aduceau şi cele mai mari servicii poporului lor fără să arăte aceasta cu o vorbă, cu un gest, cu o atitudine. Deci: figuri de aspră datorie, îndeplinită necontenit, ca o sarcină naturală şi de nimica toată, chiar atunci cînd omul dădea tot ce are : avere, muncă, jertfă pentru ai săi, a căror recunoştinţă, oricît de discret exprimată, i-ar fi jignit.

Ţărani morocănoşi şi colţuraţi, făcuţi nu din marmura zîmbitoarei Elade, ci din dura piatră de stîncă, la loviturile ciocanului mînios al prigonirilor milenare.

245

De cîte ori pleacă unul din ei se năruie ceva dintr-un munte, munte aprig şi prăpăstuit. Dar, din nenorocire, nu curg prin despicătura soartei izvoarele de ape limpezi ale viitorului.

Şcoala de noroc a României mari nu creşte astfel de suflete.

1029

(III)

ALEXANDRU HODOŞ

Unul dintre cei mai aleşi scriitori ai generaţiei normale a trecut dincolo de hotarele vieţii, aşa cum viaţa însăşi şi-a trăit-o, la o parte-, discret, retras, aproape apărşt prin lipsa de ştiri a sărbătoririi de îmbulzeala amatorilor de spectacole funebre şi de discursuri comemorative.

Ion Gorun a fost însuşi tipul scriitorului prob. La acest ardelean de mare rasă, în sîngele căruia erau instincte de dîrz viteaz, din neamuri de cnezi şi de voievozi, păstrători îndărătnici ai unui neam osîndit, nimic nu-i era necercetat, necontrolat, nerelevat, cu cea mai dureroasă grijă : ideea generatoare, arhitectura, limba. Gospodar perfect pînă la cea din urmă nuanţă a scrisului său, nuvela lui era cum e căsuţa femeii, din mahalaua moldovenească : fără nici un fir de praf pînă în fundul patului.

De aceea nu poate fi o traducere mai exactă: prin înţelegerea

originalului, ca şi prin găsirea corespondentului românesc decît ale lui, între care şi Faust.
246
Oriunde la alţii i se părea că se întrece măsura şi se jigneşte adevărul era cel mai corosiv şi mai neîmpăcat dintre critici.
Avea astfel în el ceva rud şi neapropiabil, străjuit de ţepii dispreţului faţă de favoriţii succesului. Dar cine a prins adînca milă de oameni din fundul povestirilor lui a înţeles că ea nu putea să vie decît dintr-un mare izvor de iubire, totdeauna şi cu îngrijire ascuns.[1]
1929
(III)
G. G. MATEESCU
S-a dus dintre noi, după cită suferinţă îngereşte îndurată, profesorul G. G. Mateescu de la Universitatea din Cluj, directorul Şcolii româneşti din Roma.
Cel care a fost smuls de la iubitele lui ocupaţii ştiinţifice, la vîrsta cînd de obicei abia se începe o carieră universitară, a fost unul dintre cei mai aleşi elevi ai lui Pârvan şi desigur acela care era mai potrivit ca să-i continuie opera, ceea ce ne-a făcut să ducem o adevărată luptă pentru a-l aşeza în locul lăsat de învăţătorul şi maestrul lui.
Cercetător neobosit, cunoscător adine al tracilor — pentru care stătea alături cu un Seure, dar, mai pe urmă, şi al enigmaticilor etrusci — spirit precis, legînd într-o sinteză simplă şi tare rezultatul studiilor sale, stăpin sigur al scrisului şi graiului său, el era şi de o
[1] ion Gorun (1883—1929) a evocat viaţa ţărănimii şi a micilor funcţionari (Robinson în ţara românească, Lume necăjită etc.). A -mai tradus din Kant, Alexandre Dumas.
247
încîntătoare modestie, care făcea să se aprecieze şi mai mult aceste înalte însuşiri.
Străin de orice patimă urîtă, frate bun pentru oricine lucra pe acelaşi ogor, el dădea zilnic exemplul celor mai înalte virtuţi, între care n-a fost cea din urmă eroismul cu care şi-a biruit, ca şi nobilul Bogrea, atîţia ani de zile osînda bolnavului său trup.
Şcoala poate da învăţaţi: numai o strictă observare de fiecare clipă poate da astfel de oameni.
1929
(III)
PETRU MISSIR
Cu Petru Missir se duce dintre noi unul dintre rarii reprezin'tanţi ai sufletului românesc în epoca de ascuţită şi nemiloasă critică prin care s-a pregătit terenul pentru^ noul avînt de idealism, necesar înfăptuirilor de ieri.
După studii adîncite în Apus, el s-a întors în ţara pe care a iubit-o fără fraze şi fără pretenţii — adaug şi : fără răsplată — pentru a pune cu greu, în ştiinţa sa a dreptului, temelii solide pe terenurile vagi ale improvizaţiilor îndrăzneţe care l-au precedat. Orice rînd a scris era gîndit, orice cuvînt a rostit cuprindea îndatoriri morale, orice cauză a apărat, credea într-însa.
Specialist, da — şi cît de serios, deşi infinnitatea de încredere a

generaţiei sale l-a împiedecat de a scrie.

Dar nu simplul meşteşugar solid, ci mintea deschisă către orice întrebări, spiritul lacom de orice ştiinţă.

A fost din vremea oamenilor întregi, cari, ştiind puţin din orice, ştiau mai bine ce-şi alegeau îndeosebi. Şi,

248

cu acestea, atîta ironie cită trebuie ca să-ţi dai sama că în nimic nu putem şti tot şi nu putem crea definitiv, că e o lipsă de respect faţă de misterul care învăluie trecătoarea noastră fiinţă a crede că l-ai străbătut cu cită fugară înţelegere ni s-a dat.

1929

(UI)

CHARLES VICTOR LANGLOIS

Să ni se îngăduie a vorbi în acest loc, unde se înseamnă mai mult împrejurări politice, despre învăţatul francez a cărui dispariţie o anunţa ieri o telegramă, care schimba numele fiului cu acela, nu mai puţin scump pentru ştiinţă, al tatălui său, cunoscutul armenizant. O fac pentru că o datorie de recunoştinţă mă leagă de dînsul.

Fostul director al Arhivelor statului din Paris era unul din reprezintanţii cei mai impunători ai noii şcoli franceze de după 1880, îngrijită mai presus de toate de a da „adevărul obiectiv", aşa cum spune „mărturia istorică".

N-a fost un medievist, un „chartist" mai sigur de ce spune decît dînsul. Şi n-a fost scriitor mai păzit în ce priveşte simpla notaţiune, aproape matematică, a „faptului".

Ca profesor la înaltele studii, nu atrăgea. Şi-a dat sama. şi — caz rar — s-a retras. Dar cine l-a cunoscut atunci pe blîndul, înaltul normand, rece, evitînd contactul personal, răspunzînd în cîteva cuvinte, a descoperit în folosul lui o calitate de învăţat şi de învăţător pe care el nu şi-a preţuit-o : aceea de a cunoaşte din-

249

tr-o privire ce poate un om şi de a-l ajuta, de a-l pune pe cale, de a-i da încredere, fie şi celui mai stîngaci străin.

Şi de aceea simt azi atîta recunoştinţă mişcată pentru profesorul ce mi-a fost Charles V. Langlois.

1929

(III)

LIMAN VON SANDERS

A murit omul pe care Turcia de la 1926 îl ţinea în fruntea armatei sale pentru ca s-o pregătească de o victorie care i-a fost refuzată : Liman von Sanders.

Cu dînsul se duce unul din reprezintanţii generaţiei de ofiţeri germani cari au socotit că soarta lumii poate fi hotărîtă prin atîta lucru: o bună armată servită de o tehnică admirabilă şi de finanţe solide, sub ordinele unui şef ambiţios şi mîndru.

Niciodată acest organizator cu contract, pentru care turc sau german însemnau tot una : elementul uman pentru „sistemul[1-] cu care se poate ajunge oriunde, n-a bănuit acele puteri morale, acea taină a unui singur cuvînt, de a cărui neînţelegere se plîngea ieri fostul Kronprinz german.

Brutalul materialism creează oameni ca dînsul, dar, dacă ei pot da

succese, în mînile lor nu este marea, deplina biruinţă.
1929
(III)
250
COMEMORAREA LUI ANDREI BIRSEANU

O ceremonie privată a adunat, în jurul unui modest mormînt de la Sibiu, un număr restrîns de prieteni pe cari nevoile grele ale vieţii de azi i-au îngăduit să aducă acest ultim omagiu.

Cu acest prilej s-a vorbit în presa de acolo, a cărei decadenţă e aşa de grozavă, de Andrei Bîrseanu.

Nu ştiu dacă s-a prins destul de bine figura şi rostul aceluia a cărui lipsă am fi avut de atîtea ori motiv s-o regretăm cu toţii.

Era un cărturar din vremea bună. Nu un bătrîn, căci de prea mult gînd n-a îmbătrînit nimeni niciodată. Dar un om de înaltă cuviinţă şi de creştineşti purtări, aşa cum îi dădea Ardealul de odinioară. Un om fără nevoie de bani şi fără sete de onoruri. Un om care-şi avea mîndria, mulţămirea şi pacea în el însuşi.

Cu oameni de aceştia se înseninează viaţa publică. In faţa lor, la anume momente capitulează urile, şi mînile vrăjmaşe se întind de la sine una către alta.

Azi, nu numai că nu-i găsim, dar — aceasta e durerea cea mare — nici nu ni-i pregătim.
1929
(III)
LA INMORMINTAREA LUI GR. CERKEZ Cuvîntare la mormînt

In momentul cînd se despărţesc de un bun coleg şi de un delicat prieten, membrii Comisiunii istorice ţin să adaoge la înduioşatul lor cuvînt de adine regret
251
recunoaşterea publică a meritelor pe care Grigore Cerkez şi le-a cîştigat în opera grea a păstrării celui mai scump al nostru tezaur de artă. Pe cînd monumentele noastre erau lăsate capriciului unor străini nepregătiţi şi neînţelegători, reparînd prin dărîmare şi adăogînd elemente ieşite din închipuirea lor, el a afirmat cu hotărîre principiul că datoria noastră este numai de a conserva con- solidînd.

Inteligenţei şi iniţiativei lui i se da'toreşte astfel păstrarea frescelor admirabile din biserica domnească de la Argeş, pe care a ştiut-o apăra contra crimei plănuite de a o distruge.

Oricine va călca pragul acestui mai vechi sanctuar românesc va trebui să-şi amintească de dînsul, cum, de cite ori vom apăra şi noi aceste nepreţuite ziduri contra vandalismului năvălitor, un gînd de recunoştinţă ni se va duce către memoria lui.
1929
(III)
MEMORIA DOCTORULUI CAROL DAVILA

Se mai continuă răsunetul comemorării lui Carol Davila. E o recunoaştere şi o ispăşire.

O recunoaştere, nu pentru un mare învăţat, un descoperitor de adevăruri noi, ci pentru mai mult decît atîta, pentru ce ni lipseşte nouă

mai ales, de atîta vreme : pentru creaţiunea lui, pentru nevoia lui organică de a crea, pentru ctitoria lui.

Pe alăturea, şi pentru dorinţa lui de a se confunda cu noi, de a întemeia un neam de români, cu nobil singe românesc, de viteji, cum viteaz, înainte de toate, a fost

252

el. Uitaţi-vă la urmaşii lui: din amîndouă părţile li vine curajul de a vorbi şi de a lucra.

Mai e însă la mijloc şi o ispăşire.

Contra omului de mare merit s-au coalizat toate ne- putinţile. Aceste negptinţi pline de invidie şi.de ură de care, generaţie de generaţie, se frîng toate elanurile frumoase ale vitejilor.

Cînd oare ura va fi trimeasă la sanatoriu şi invidia la casa de corecţiune ?

1930

(III)

AMINTIREA LUI SIMION BĂRNUŢ

Intre marii ardeleni, Bărnuţ e fără îndoială cel mai departe de noi, cel mai puţin în legătură cu ideile şi sentimentele noastre de azi. Cine mai crede astăzi, chiar între bătrînii cari l-au ascultat în tinereţa lor vorbind despre indestructibila, eterna idee romană înaintea bunilor, molatecilor moldoveni, cari n-aveau mutră de legionari pe front, cine mai crede în ereditatea romană lăsată nouă, numai nouă, romani puri şi neschimbaţi, în posibilitatea refacerii Romei aici chiar şi numai aici, în ineluctabila datorie de a da din noi singuri, perfectă şi completă, toată lumea de questori şi de pretori ?

Dar omul unei singure viziuni şi unei singure misiuni cuprinde, în ciuda unor teorii perimate, în aspra lui viaţă, de cremene şi de criţă, un învăţămînt.

E tipul vechiului ardelean, care, închis în teoria lui măreaţă, nu vede nimic împrejur. A stat acolo la Iaşi ca între ruinele unei necontestate Rome pe care vraja

253

asprului său cuvint, pe care abia de l-or fi înţeles ţăranii de la 1848, ar fi putut s-o ridice în picioare. Intr-o viaţă politică născîndă el nu şi-a reclamat nici un rol. N-a văzut decît orizontul iluziei sale şi n-a ascultat decît glasurile care-i vorbeau de dînsa.

Cu buzunarul gol — aveau togele buzunar? — cu capul scutit de vanităţi politice s-a întors, prin ungurimea, pe care o vedea neplăcută, dar trecătoare, ca să meargă, obosit, dar nu înfrînt, la dit manes [1] în anul cutare ab urbe condita.

El n-a lăsat nici un urmaş.

1930

(III)

IOAN RAŢIU

La o parte de atenţia publică, a Ardealului chiar, s-a dezvelit la Turda statuia lui loan Raţiu. Generaţia de astăzi, grăbită să-şi valorifice drepturile pe care cu atîta generozitate şi le atribuie, va fi făcut un semn mental de întrebare în faţa acestui nume, care pe vremuri a avut un aşa

de mare răsunet. Se vor fi găsit de aceia caii să servească ignoranţei lor faţă de trecut o biografie cu datele cronologice necesare. Eu vreau să-i dau şi o interpretare.

Acum jumătate de secol, conducerea românilor de peste munţi scăpa din mînile clerului. Marele Şaguna murea neînţeles şi părăsit

[1] DU manes — strămoşi (lat.}.

254

S-a simţit nevoia unui mirean care să facă el ce fusese pînă atunci în sama „preoţilor cu crucea-n frunte". Şi s-a prezintat de la sine un om zdravăn trupeşte şi sufleteşte, nu popular prin cuvîrit, nu măgulitor prin patimi, nu dibaci în a găsi mijloacele de a ajunge, de a se menţinea şi de a reveni, şi nici un artist în materie de prestigiu, înveşmîntat în tăceri solemne şi în izolări impunătoare. Ci un caracter.

Un caracter neînfrînt. Om de da şi nu. Om de orice riscuri. Om care moare pe cuvîntul lui, la datoria lui. Orice material s-ar fi întrebuinţat pentru monumentul lui, marmură sau bronz, mai tare a fost sufletul acestui om, a cărui tradiţie, din nenorocire pentru Ardeal, a murit cu dînsul.

1930

(UI)

GUSTAV WEIGAND

A încetat din viaţă la Leipzig unul dintre cei mai harnici cercetători ai vieţii românilor din Balcani, pe cari oarecum, şi mai ales pentru lumea din Apus, i-a descoperit din nou, prin ostenelile sale cinstite şi îndelungate : Gustav Weigand.

Cercetările lui pornite de la ai noştri cei mai depărtaţi, mai puţini şi mai nenorociţi, răzleţi, turciţi, destinaţi să se piardă acum prin văile Asiei Mici, megleniţii, vardarioţii, s-au întins apoi şi asupra munţilor şi şesu- rilor noastre, cari au văzut pe neamţul bărbos călătorind într-un fel de căruţă-adăpost, în care mînca, dormea şi scria.

255

In jurul lui s-a făcut o şcoală, de la care au plecat şi mulţi români. O şcoală care a fost şi o propagandă, o serioasă şi bună propagandă.

A fost însă un timp cînd teorii generale de balcanologie l-au pus pe alte drumuri. A cunoscut albanezi, a cunoscut bulgari. Nu ştiu dacă ne-a iubit vreodată, dar acestora din urmă vădit li-a dat inima.

Aceasta a avut consecinţe ştiinţifice. Războiul, care a pus pe ai lui în contra noastră, l-a întărit şi mai mult. De aici înainte indiferenţa lui a devenit şi duşmănie, chiar o duşmănie ofensivă.

Totuşi pe sicriul lui ar fi trebuit să nu lipsească un mănunchi de flori româneşti..[1]

1930

(HI)

ANDREE

L-au găsit în Nordul neexplorat, l-au găsit întreg, păstrat cu îngrijire în sicriul său de gheaţă.

Plecase cu gîndul să dea ştiinţii lumi nouă, şi furtunile polului l-au prins, culcîndu-l alături de cei din urmă tovarăşi ai lui. Acolo, în învelişul lui rece, el a aşteptat ziua descoperirii care trebuia să vie.

Nu e, oare, în tragedia exploratorului suedez cu planurile mari, cutezătoare, pe care nedreptatea sorţii l-a înţepenit pe blocurile de gheaţă, ca un simbol ?

[1] Filologul german Gustau Weigand (I860—1930) a fost profesor de limbile romanice la Universitatea din Leipzig. In 1893 a înfiinţat acolo un Institut pentru limba română, în cadrul căruia a tipărit un anuar. A tradus în germană Harap Alb de I. Creangă şi a publicat o gramatică a limbii române.

Astfel, din mijlocul unei societăţi neînţelegătoare şi crude faţă de cei mai buni ai săi, cercetători îndrăzneţi ai viitorului pornesc pe drumul luminat de un ideal care nu e al vremii lor. Ei cad în drum, la capătul ultimelor sforţări, ca să nu se mai ridice. In gheaţa nepăsării acelor timpuri triste, ei se păstrează, însă, întregi şi frumoşi.

Pînă la timpul cînd frunţile respectuoase se pleacă asupra rămăşiţii intacte a gîndului şi a faptei lor.[1]

1930

(III)

AUGUST HEISENBERG

Cîteva săptămîni abia după întoarcerea sa de la Atena, unde, într-o excelentă stare de sănătate, luase o parte aşa de activă la congresul de studii bizantine, şeful bizantinologilor germani s-a stins, abia în vîrstă de şaizeci de ani, aproape fără a fi fost bolnav, la Miinchen.

Nu se va spune niciodată îndestul cît de mare a fost devotamentul lui August Heisenberg pentru ştiinţa în care ajunsese unul din maeştrii cei mai stimaţi. Filolog de formaţie, trecuse în domeniul istoric, căruia i-a adus cele mai mari servicii, fără a fi părăsit întorsătura de spirit pe care i-o daseră primele sale studii.

Nu era numai un erudit sever; cărticica sa asupra
Greciei noi, de o aşa de zîmbitoare prezintaţie, arătase t

[1] Exploratorul Salomon-August Anărâe (n. 1854) a plecat spre polul nord în 1887 cu un balon şl s-a prăbuşit deasupra gheţurilor veşnice.

cît de familiar putea să devie pentru toată lumea doritoare de a învăţa.

Dar cel mai mare merit al său a fost acela de a întruni, chiar şi după război, pe cercetătorii tuturor ţărilor în a sa Byzantinische Zeitschrift, care a fost îndată un organ central al acestor studii.

Cei cari l-au cunoscut personal regretă adînc pe omul bun şi afabil a cărui amintire li va rămînea totdeauna vie.

1930

(III)

C. Z. BUZDUGAN

Se anunţă din Galaţi că „avocatul[11] C. Z. Buzdugan şi-a dat singur moartea. Puţini, în afară de oraşul pe care l-a iubit şi de care n-a vrut niciodată să se despartă, vor fi ştiind ce -om rar se desface în acest aşa de trist chip din mijlocul acelora cari-l preţuiau cît nu-şi dădea sama el însuşi.

„Avocatul" a fost un blind visător, urmărind nobile gînduri politice, în mijlocul unui partid ca oricare altul, şi a fost un ales suflet ^de scriitor, cu

o reală vocaţie poetică.

Acela care aştepta de la sufragiul universal ceea ce votul anonim al orbilor politici n-a dat nici unei societăţi omeneşti, a fost, acuma cîteva decenii, cînd versul reprezenta o cugetare, o simţire, o formă, iar nu gînguritul oricărui anormal ori înşelător, unul din cîntăreţii înzestraţi ai vremii sale.

Dar mai ales el s-a încumetat, cu atîtea cunoştinţe cîte le-a putut strînge singur, fără şcoală, sa dea din nou în româneşte grandiosul epos al lui Dante, şi cu lungă trudă şi-a atins ţinta.

258

Cmd opera era gata, lumina ochilor i s-a acoperit. Şi, în întunerecul infernului unde pare că-l coborîse poetul lumii de dincolo, n-a putut trăi acela caie cerea vieţii lumină şi bucurie.

mo

(III)

IOAN VIDU

Omul celor mai dulci cîntări româneşti, acela ale cărui duioase melodii ni sună în uieche la singura pomenire a numelui său, bănăţeanul care, în mijlocul strigătelor îăguşite ale ambiţiilor ce vor ministere şi milioane, a rămas în lumea sa de o înaltă idealitate, loan Vidu, ne lasă.

Prin cîntecul pe care l-a cules, l-a armonizat, l-a raspîndit în tot cuprinsul pămîntului românesc, Vidu a fost şi un factor de unitate naţională şi un educator.

Pe de o parte a făcut pe toţi îomânii sa se recunoască, sub farmecul muzicii unitare, membri unui singur popor.

Pe de altă parte a strecurat în sufletele ispitite de toate corupţiile şi de toate anarhiile ceea ce poate da numai o artă ca a lui : simţul de ordine şi instinctul frumuseţei,

Fără teorie savantă şi lipsit de orice fel de pretenţie, el s-a aşezat în fruntea tuturor acelor cari, fără a jertfi nimic din regulele artei, au făcut din ea un element de viaţă şi un mijloc de înălţare pentru naţia noastră.

12 februar 1931

(IV)

17*

259

VIRGIL BĂRBAT

A încetat din viată la Cluj profesorul de universitate Virgil Bărbat.

Şcoala pierde pe unul dintre cei mai devotaţi servitori ai ei, dintre cei mai zeloşi formatori de conştiinţă în mijlocul tineretului. înzestrat cu frumoase cunoştinţi în domeniul civilizaţiei americane, acest sociolog cu înalte preocupări morale a avut totdeauna înaintea ochilor acea ridicare a nivelului educativ al noilor generaţii fără caie în zădar vor fi fost toate sforţările şi toate sacrificiile.

Ţinut prea mult în umbră, adesea neînţeles de mediul în care lucra, acest autor zelos, din al cărui scris era totdeauna ceva de învăţat pentru oricine, nu şi-a dat partea în viaţa socială şi politică, pentru care avea altă pregătire decît a politicianilor de duzină.

Ace[1] or cari l-au cunoscut el li lasă amintirea unui caracter ferm şi unui suflet adînc pătruns de menirea sa ca profesor şi ca om.[1]

1931
(IU)
EDISON

Acel care, la o vîrstă de patriarh, a închis ochii în America a fost fără îndoială unul din cei mai mari creatori în domeniul tehnicei, unul din cei cari au răzbunat

[1]Virgil Barbat a publicat un studiu despre Nietzsche, volumul imperialismul american (1920), traduceri din Ch. Eliot, Hagcdorn etc.

mai mult asupra naturii duşmane geniul omenesc, şi prin posibilităţile de legătură între oameni, şi prin punerda la indemîna tuturora a plăcerilor artei, a fost cel mai glorios binefăcător al umanităţii în vremea noastră.

Inventatorul neobosit a fost, în acelaşi timp, un om bun şi făcător de bine, care, în fiecare descoperire, s-a gîndit înainte de toate la cît pot folosi semenii săi din noua taină pe care a smuls-o materiei mute şi oarbe.

O viaţă de o puritate de cristal a fost necontenit legată de activitatea vrăjitorului ştiinţific care n-a cunoscut odihna.

Cei cari fac deosebire între însuşirile sufleteşti şi datoriile morale, arogîndu-şi privilegiul de a fi mai răi decît alţii fiindcă decît alţii se simt sau se cred mai deştepţi, ar putea lua exemplu de la americanul simplu şi modest, căruia, totuşi, în orice oraş de cultură un monument ar trebui să dovedească recunoştinţa faţă de măreaţa lui faptă

1931
(III)
MATILDA CUGLER-PONI

Venerabila doamnă care la o aşa de înaintată vîrstă pleacă dintre noi a fost, în viaţa ei împodobită cu atîtea daruri sufleteşti, un exemplu în toate privinţile.

Pe vremea cînd poezia era sinceritate, sentiment şi simplicitate, versurile Matildei Cugler au fost cetite şi, mai mult, cîntate, de atîta lume care a găsit în armonia

uşoara a silabelor ritmice, cu un parfum de sentimentalitate duioasă, mîngiiere în multe suferinti şi deziluzii.

Soţie a unui om eminent, în care era întrupată discreta înţelepciune a rasei lui moldoveneşti, d-na Poni a fost buna sfătuitoare care se ascunde şi sprijinul moral care e totdeauna la căpătîiul îndoielilor şi necazurilor pe care oricui, şi mai ales omului drept şi bun, lumea le dă din bielşug.

O astfel de viaţă să îndemne pe femeile de azi, care au nevoie de asemenea îndomnuri, şi în sensul ei sa se crească, harnice, modeste şi bune, acelea de care, mîne, are nevoie neamul nostru, pentru a nu cădea, pradă păcatelor fatale ale unei modernităţi în afară de morala eternă, sau contra ei.[1]

1931
(UI)
N. LEON

La Iaşi s-a stins d-rul Leon — doctor de ştiinţe naturale, nu de medicină — una din figurile cele mai simpatice ale Universităţii moldovene.

Sprinten pînă la bătrîneţâ, cu un aer de cavalereasca sfidare a vîrstei,

privind viaţa vesel cu clarii lui ochi albaştri şi plimbînd pe străzile capitalei aţipite pălaria lui de vechi pictor flamand, cravata lui învoaltă de poet

‘ Soţia savantul ii Petre Ponl, poeta Matilda Cugler-Poni (1852—1331) a publicat versuri de un lirism minor mai ales în paginile Convorbirilor literare ; volume : Poezii. Fata stolerului (IBM).

262

romantic de la 1830, Lcon era un bun şi blind prieten pentru tineretul pe care cu vorbă bună îl îndemna, ca şi pentru cei de vîrsta sa.

Unui astfel de om, chiar în atmosfera de ură obişnuită în anumite cercuri intelectuale ieşene, nimeni nu i-ar fi putut ieşi în cale cu o vorbă rea.

Naturalistul din şcoala lui Haeckel, în a cărui doctrină a crezut pînă la sfîrşit, era un cercetător atent al făpturilor lui Dumnezeu, pînă la gîngăniile cele mai mărunte şi scîrboase, care căpătau un interes deosebit pentru dînsul.

Din această trudă neîntreruptă, din acest zimbet de veşnică tinereţă se forma valoarea şi farmecul acestui om, asemenea cu care nu dă tineretul crescut şi în primejdii, şi în răsfăţ.[1]

1931

(III)

GENERALUL DRAGALINA

A fost cîndva un război pentru întregirea neamului, s-au topit în aceeaşi voinţă de sacrificiu toate osebirile meschine care ne scot ca duşmanii unii în faţa altora — o, ce ridiculă duşmănie, fără nici o adevărată osebire în idei, fără nici un antagonism de tradiţie ; numai vanitate şi interes 1 — ne-am simţit oare cîndva o naţie ? Acestea sunt întrebările care se pun de cîte ori un om de atunci răsare plin de mustrări.

[1] Biologul Nlcolae Leon (18G2—1931), elev şi colaborator al lui Haeckel, a fost unul dintre cei- mai consecvenţi reprezentanţi al darwinismului în ştiinţa românească. Profesor la. Facultatea de medicină din Iaşi, a creat cel dintîl laborator de parazitologte din România.

263

Generalul Dragalina, care se comemorează astăzi, a fost un român de la locul lui bănăţean, dar un român pentru toţi românii, pentru marile scopuri generale româneşti. Ofiţer în România — deci : ,.regăţean" — el a dat ţării libere ceea ce e marea însuşire a oamenilor din ţinutul său : vitejia sinceră, căreia-i place pericolul, care-l caută, îl înfruntă, pentru scop, desigur, dar şi pentru frumuseţa gestului.

Gestul, el l-a făcut mergînd în voia soartei după datoria lui, şi de gestul acesta a murit.

General, căzînd ca un soldat.

1931

(III)

NESTOR URECHIĂ

Ne părăseşte un om foarte cult şi înzestrat cu un frumos talent literar, un iubitor pasionat al ţării sale, în natura de azi, în amintirile de ieri, dar mai ales unul de o nesfîrşită modestie şi bunătate, Nestor Urcchiă.

Prin viaţă s-a strecurat ca o umbră, evitînd tot ce era zgomot, tot ce putea să pară dorinţă de a fi văzut, putinţă de a fi apreciat.

Greaua lui copilărie şi tincreţă, apăsarea unui nume care sub multe raporturi era greu de purtat i-au dat această înfăţişare simbolică, sub care va rămînea în amintirea acelora cari, fie numai prin scris, ca mine, l-au cunoscut.

Se va găsi greu un om care să facă din diletantismul zelos mai mult dccît a izbutit să facă, în cărţile sale de

pitoresc, în articolele sale de istorie romanească, acela care a lost Nestor Ureehiu.[1]

1931

(III)

UNUL DIN CEI VECHI : DIMITRIE COMŞA

Bătrînul Dimitrie Comşa a ajuns la ceasul odihnei.

Ce ardelean de treabă, dintr-o generaţie a cării viaţă a fost numai ideal şi sacrificiu, petrecută fiind toată, şi cu atîta plăcere, între masa de lucru de acasă şi vizita la temniţile politice ale regimului maghiar ! Şi ce resemnare la dînsul, cînd alta vreme a adus la suprafaţă alţi oameni, cari nici la masa de lucru n-au prea stat şi nici n-au făcut cunoştinţa cu găzduirea în ghearele stapînilor.

Cînd alţii se vor duce, va rămînea o clipă în aer praful pe care-l vor îi răscolit într-o vană zbatere de ambiţii. După cei din felul bunului Moş Comşa va rămînea o întreagă operă de folklore artistic care e pentru noi o veşnică mîndrie. Căci ce n-a făcut el din cămăşile şi opregele, din covoarele şi scoarţele, din furcile şi uneltele gospodăriei ţărăneşti din Ardeal în albume a căror executare e o minune şi biruie ce au fost în stare să lucreze alte popoare care, ele, aveau statul lor !

Şi valoarea unui om se preţuieşte în ce laşa după dînsul ca un adaus la viaţa neamului său.

1931

(III)

[1]Nestor Urecliia (18CG—1931) a lost unul dintre cei dlntîi turişti romani şi un pasionat explorator al Carpaţilor. A publicat numeroase articole şl cărţi de turism, precum şi volume de literatură scrise pentru tineret : Zînele clin Valea Cerbului (1994), Robinsoîiii Bucegilor (101G) etc.

GENERALUL BERTHELOT

Bunul bdtrîn ai cărui ochi surîzalori străluceau de bucurie de cite ori era în căsuţa-i românească de sub muntele ardelean, acela care, în Franţa lui, era amicul de fiecare ceas al fiecăruia dintre martorii luptei pe care am purtat-o împreună, ne-a lasat. A doua zi după ce şeful sau[1] a intrat în lumea umbrelor, el a părut că se supune, vechi soldat, unei misterioase chemări de întovărăşire.

Generalul Berthelot a fost numai un general. Fără idei politice şi fără ambiţie, fără dorinţa de a ieşi în vitrina. Ostaş din alte timpuri, făcîndu-şr serviciul unde era ordinul, fără tristeţă în dizgraţie, fără trufie în biruinţă. Un suflet care părea că vine din vremile cînd războiul era o viaţă pentru oamenii voinici, cu hotarîrile neclintite.

Era pentru el o plăcere cînd îşi facea datoria în singurul fel pentru care era născut. îşi iubea soldaţii şi era prietenul sigur al celor ce iubeau

steagul lui. Un francez, un bun francez din timpurile fără teorii.

A fi inutil era pentru dînsul a muri.

Şi a murit nemaifiind în serviciu. [2]

1931

(III) [**]

[1] Mareşalul Joseph Joffre (1852—1931) — comandant suprem al armatelor franceze între 1914 şl 1916i

* Generalul Henri Malhlas Berthelot (1861—1931) a fost şeful misiunii militare franceze în România, în timpul primului război mondial.

266

IACOB NEGRUZZI

La cîteva saptamîni după ce i se făcuse lauda la Academia Română, Iacob Negruzzi a trecut la prietenii de cari atîta vreme fusese despărţit.

Cine a putut cunoaşte de aproape, dacă nu în casa lui, de mult închisă printr-un doliu de care nu s-a-putut mîngîia niciodată, dar în relaţiile academice, singurele pe care adînca lui bătrîneţă i le putea îngădui, pe supravieţuitorul „Junimii", pe conducătorul vechilor Convorbiri literare a putut să-şi dea seama de cîlă vigoare păstra pînă la nouăzeci de ani, în cugetarea lui clară, fiul lui Costachi Negiuzzi.

Literatura lui, destul de bogată, dar de mult încheiată, era a unui om deştept, de vaste cunoştinţi, de o cultură generală cîştigată în apusul german, de un simţ autocritic care era la el o frumoasă tradiţie de familie. Romantismul din unele scrieri e azi cu totul veşted, alt romantism, şi mai prost, stapînind generaţia actuală, dar, cînd era vorba să dovedească spiritul lui de moldovean şugubăţ, de bună rasă răzeşească, el a lasat documente durabile ale vremii sale.

Ce placea la dînsul, ce dădea un farmec minţii agere care se zbatea în trupul de mult istovit era curiozitatea lui de a şti, de a înţelege, pe care vrîsta n-o atinsese cîtuşi de puţin. Nu o dată acel care prezintă o comunicaţie auzea’ de la Negruzzi, anume aşezat lingă dînsul, o exclamaţie de uimire pentru lucrul nou, care nu putea sa-l lase indiferent.

Cu cei nouăzeci de ani ai lui Iacob Negruzzi, de la Academia Română, ultim şi iubit refugiu al lui, pleacă un suflet.

13 ianvar 1932

(IV)

267

SFÎRŞITUL ZBURĂTORULUI : IONEL GHICA

A fost o uimire dureroasă moartea subita, cu voie, fara voie — taina a dus-o cu dînsul — a admirabilului tînar care a fost Ionel Ghica.

Ieri, se întorcea biruitor de la un drum pe care nimeni nu-l făcuse ca dînsul. Ţările-i treceau dedesubt la fiecare ceas. Navigaţia aeriana olandeză i se dovedise inferioara.

Mersese în excursie la Saigon ca într-o scurtă călătorie de plăcere. Unde nu-i putea ţinti gîndul, cutezătorul gînd care-i dăduse o primă glorie ?

Frumos şi voinic, posedînd virtuţile cavalereşti, moştenirea de vitejie a raselor vechi din care venea, urmaşul Ghiculeştilor n-avea în el nimic din ceea ce face antipatici pe „eroii" cari paradează. Vorbea de ce a făcut, de ce a văzut, de ce pregăteşte cu o minunată simplicitate. Bătrînii se

simţeau sfioşi înaintea graţiei şi eleganţei cu care povestea despre marile lui isprăvi.

...Dacă măcar i s-ar fi dat norocul, tristul noroc de a isprăvi în lumea lui, acolo sus, trăsnit de fulgerul fatalităţii !

1 iunie 1932

(IV)

ANA BRÎNCOVEANU, CONTESĂ DE NOAILLES

A murit cel mai mare poet francez, care era despre pai'tea tatălui o românсă.

Nu e locul în cîteva rînduri, a doua zi după moartea ei, să se arate cb loc unic a cîştigat în literatura franceză,

în a lumii întregi, femeia care crease din bieişugul sufletului ei, din tot ce poate da o ascendenţă intelectuală, din îndrăzneala de a face cu desăvîrşire nou, din nespusa ei iubire de lumină şi de viaţă, din eroica protestare contra întunerecului şi a morţii o sensibilitate poetica pe care nimeni n-a putut-o imita, de care nimeni nu s-a putut apropia măcar şi care e formula cea mai delicată a ce are mai intim şi mai misterios sufletul modem.

De la înaintaşii români ea a avut acea moştenire de poezie care, prin bunica ei, soţia lui Dumitrachi Bibescu, bun gospodar oltean, îi venea din neamul, atît de înzestrat literar, al Văcăreştilor. Tot romantismul ei este de acolo. Dar simţul ales pentru formă are şi alta origine : tatăl mamei ei, ambasador al Turciei la Londra, Musuius, a fost traducătorul în greceşte al lui Dante.

Pentru nu ştiu ce cuvinte spuse într-o clipă de capriciu, smuls idealismului ei de acea amintire a Eladei, care e în sufletul oricărui închinător al frumuseţei, s-a aruncat împotriva ei, poctă franceză prin toată creşterea pe care o primise, printr-o înstrăinare de copilă de care nu era vinovată, învinuirea că şi-a renegat naţia. Eu, care am propus şi reuşit ca Academia Română s-o numere printre membrii ei de onoare, cred cu toată convingerea ca între cine cîntă mediocru în româneşte după inspiraţii total străine şi între cine aduce, genial, acordurile misterioase ale sufletului nostru într-una din cele mai mari literaturi ale lumii e de preferat cu admiraţie acesta.[1]

1933

(III)

[1]Anne Elisabeth, contesă de Noailles (187G—1933) a scris poezii, romane, eseuri, încadrîndu-se printre romanticii întîr- ziaţi captaţi de simbolism (Le COCUT innombrable, L'Ombre des fours etc). Cel care a învinuit-o cu şi-a „renegat naţia" a fost O. Goga, în poezia Scrisoare.

MIHAIL SUŢU

Nonagenarul care şi-a găsit locul de odihnă lingă biserica din Calineşti a familiei sale, Mihail Suţu, a fost, piuă la accidentul care i-a pregătit moartea, unul din cele mai extraordinare exemple ale vitalităţii care se capătă de cele mai multe ori numai la sfîrşitul unei lungi dezvoltări de rasă.

Aproape orb, el urmărea nu numai orice se cîştiga în ştiinţa căieia-i

consacrase de mulţi ani de zile toate grijile lui, dar orice se petrecea în domeniul intelectual avînd şi cea mai slabă legătură cu aceste preocupaţii.

L-am văzut într-o zi la* Comisiunea monumentelor istorice protestînd contra faptului că n-a fost convocat de mai bine de jumătate de secol, atunci cînd făcea parte din vechea comisiune a lui Odobescu, a cărui continuare ar fi cea de acum. Ne-am făcut o plăcere să-i oferim un loc de unde niciodată n-a lipsit. *

Pe străzile Parisului pînă acum cîţiva ani umbla pe jos, şi cîteva răsturnări nu l-au putut face să renunţe a arăta ca vinatorul pasionat de pe vremuri are încă picioare bune. A biruit o dublă pneumonie şi, îndată ce a putut răsufla, a venit la şedinţile Academiei. Lupta de zeci de ani cu umbra lui Mommsen şi nu s-a lăsat pînă nu i-am adus la Paris ca să-i asculte teoria pe scepticul Theodore Reinach[=].

Cînd a venit să-mi mulţămească pentru aceasta, a căzut vorba de Fanar şi cu cea mai mare energie acest [1]

[1]Mihail C. Suţu (1841—1933) a publicat în ţară şl peste hotare un mare număr de informate studii arheologice şi numismatice. A fost membru al Academiei Române.

[1]Theodore Reinach (1860—1928) numismat şi istoric francez.

prea perfect gentleman ma asigura că nu se simte în el nimic fanariot.

Vom mai avea oameni de această fibră ?

2933

(IU)

AMOS FRÎNCU

A murit în Ardeal un om cum nu se va mai găsi altul prin ciudatele contraste care se găseau într-însul.

Era mic şi slab, cu o figură extrem de fină şi de nobilă, pe care o străbăteau fulgerele unor visuri ce nu se pot întrupa în cuvinte, şi atunci în ochii poate timizi, poate copilăreşte şireţi trecea o flacără. Crescut de o mamă pentru care avea un cult şi care ţinea pe lîngă dînsa foarte strîns pe omul matur, cărunt, el avea totdeauna aerul cui simte o supraveghere şi aşteaptă o permisiune. Dar în mintea celui care purta un nume de profet al Vechiului testament era credinţa că va face un lucru mare, că e dator să-l facă, aceasta fiind misiunea lui.

Şef de regiuni ale moţilor, crai al munţilor, Avram Iancu, Horia...

Şi în jurul lui era cîte un băiat, cîte o fată cu tricolor la mînecă — ei, toată oastea...

Dar el o simţea mare, puternică şi aştepta proclamarea. Şi, cîncl a plecat din lume tot cum fusese, un avocat de provincie în România mare de care visase şi pentru care suferise, i se va fi părut că soarta a fost cu dînsul grozav de nedreaptă.

1933

(III)

VICTIMA DIN VIENA : CANCELARUL DOLLFUSS

Bestia umană, stăpînă pe soarta lumii în alîtea pri- vinţi, a mai făcut o victima. Un grup de conspiratori in uniforme de poliţişti au pătruns în

palatul guvernului şi au împuşcat pe cancelarul Dollluss.

Piere un om de o energie extraordinară, sărac, de moravuri simple, fără nimic din falsul prestigiu al dictatorilor obişnuiţi, un servitor devotat al micii lui ţări, pe care credea că trebuie s-o ţie la o parte de tulburatele valuri ale imperialismului german. Dollfuss nu era un magician, şi el nu plastrona. Funcţionar într-o ţară deprinsă a asculta de oamenii în funcţie, el nu dispunea de mijloace care creează şi menţin pe idoli.

Pentru el era o scădere, pentru succesiunea lui, un avantagiu. Fiindcă el e dintre oamenii cari se pot înlocui.

Oricine va crede ca dînsul în două lucruri : că un popor nu poate fi mînat cu bomba la o stăpînire care nu-i place şi că oamenii bombei merită ştreangul, va putea face la Viena ceea ce a făcut acela pe care l-au suprimat briganzii comandaţi de acolo unde un mort mai mult nu interesează.

Şi, în această apărare, conştiinţa tuturor oamenilor de bine, supravieţuitori ai unei civilizaţii morale moarte, va fi cu dînsul.[1]

1934

(UI)

[1]Engelbert Dollfuss (1892—1934), cancelar al Austriei din 1932, a fost asasinat de naziştii austrieci, agenţi ai Germaniei hitleriste.

272

HINDENBURG

Greoiul soldat aproape nonagenar, care figura ca preşedinte al statului cîrmuit, reformat şi însingerat de Hitler, s-a stins după ani întregi în cari a dovedit cîta deosebire este între un mare general care distruge pe duşman şi între un om politic care zi de zi se lasă distrus de un rival, fie el chiar ieşit din fundul unei aventuri cutezătoare.

Alegerea lui Hindenburg, care a emoţionat atunci aşa de puternic lumea întreagă, era în legătură nu cu talentele de alt ordin ale mareşalului, ci cu o speranţă, cu o iluzie a poporului german : aceea că s-ar putea dărîma tratatele dezonorante şi mutilatoare, că Germania, cu acest învingător în frunte, ar putea fi din nou ce a fost.

Şi aşteptarea era zadarnică : fostul supus al maiestăţii- sale celui de al doilea Wilhelm a fost mai paşnic decît orice burghez aşezat, pe baza insignifioainţei sale, în scaunul confecţionat din ideologia, astăzi complet nimicită, de la Weimar[1].

Atunci, în chip firesc, acelaşi popor german, stăpînit dc aceeaşi chinuitoare obsesie, s-a adresat aiurea. Cineva a cutezat să afirme că această operă o va face el, care e în stare să aşeze Germania, răzbunată, în fruntea lumii întregi.

Şi atunci acei cari voiseră pe Hindenburg preşedinte l-au ridicat pe Hitler ca „prinţ" al naţiei.

Bătrînul a tăcut. Poate şi el credea că acest nou-venit va săvîrşi minunea de care el însuşi, care ştia ce este războiul, s-a simţit, de la început, incapabil. Va îi avut el în clipa cînd închidea ochii viziunea Rinului trecut, a Poloniei invadate, a Vienei anexate sub conducerea lui

[4] Adunarea Constituantă din Weimar a proclamat în 1919 republica, act rămas fără consecinţe, datorită politicii oportuniste a social-democraţilor de dreapta.

273
18
Adolf I, devenit împăratul „Reichului al treilea", pe care el l-a creat ? Ori poate a binecuvîntat pe Dumnezeu ca-l ia înaintea catastrofei pe care o pregăteşte acesta ?
1934
{UD
GHEORGHE BOGDAN-DUICĂ

Cu toată vîrsta lui înaintată, ştiinţa românească pierde în Gheorghe Bogdan-Duică, încetat din vL ţa subit la Braşov, locul naşterii sale, pe unul din cei mai activi şi mai spornici scriitoi i ai ei.

Făcea parte dintr-o generaţie războinică, şi vijelios, aprig, peste orice consideraţii, călcînd în picioare şi înrudire, şi prietenii şi sfidind orice critică, a fost acest erudit care avea şi ceasuri de poezie — ca bun traducător în versuri — dar care, înainte de toate, simţea nevoia să-şi descopere un duşman, fie şi între cei mai de aproape de dîn.ul şi să caute a-l distruge, gata, de altfel, să reia de a doua zi relaţiile neţinute în samă în clipa încleştării, care era pentru dinsul o necesitate şi o voluptate.

Tovarăşul de tinereţă al lui Coşbuc a înfruntat în Ardeal autoritatea mitropolitului Miron Romanul şi, trecut în Bucovina, a purtat război cu guvernatorul austriac Bourguignon. Iar cînd s-a aşezat la Bucureşti a alergat îndată după o ţinta pentru noi campanii, pe care le-a dus, nedrept, dar desigur sincer, cu oricine i-a răsărit în cale avînd alte idei şi alte metode. Ca învăţat — şi a fost unul dintre românii cari au ştiut şi cercetat mai mult, uimind prin formidabila sa informaţie — el vădea aceeaşi tendinţa dominantă a puternicii sale personalităţi.
274

In strîngerea ştirilor mari şi mici, mai ales mici, căci migala îl îmbăta de bucurie cu nesfîrşitele surprinderi ce prepară, el avea aerul unui răsturnător de stînci, care le rupe şi le sfarmă pentru nisipul de care caută a se folosi, fie şi ca să-l arunce în vint. Nici o piedecă nu-t oprea în avîntul cercetărilor sale. Şi ce ieşea din această trudă era neaşteptat de nou, stabilindu-se legături a căror delicateţa ar fi scăpat privirii, oricît de atente, a altuia.

Dintr-un subiect de nimic el crea o întreagă lume, de care acest amorezat de microcosme se îmbăta. A studiat şi cunoscut adînc filozofie, pedagogie, istorie, istorie literară, adunînd din banul smuls familiei sale sărace biblioteci scumpe pe care, apoi, grăbit să scape de dînsele, le dăruia, le împărţea, le-ar fi distrus. Se pare că era în fundul sufletului său un om adînc simţitor, care ascundea această lături, vădit umilitoare, prin brutalităţi voite. Cu atît mai adîncă a fost părerea de rău a acelor cari, preţuindu-l şi iubindu-1, au fost împiedecaţi, prin surprinderile unui temperament voit bizar, de la colaborarea care ar fi folosit tuturora.

Munca lui, însă, o va întîlni oricînd oricine va cerceta domeniile în care, oprindu-se, fie şi numai o clipă, el s-a dovedit stăpîn.
1934
(III)
GEORGE BALŞ

Nu se poate spune îndeajuns ce suflet pleacă dintre noi cu George Balş,

răpit de o infecţie a doua zi după ultimul drum pe care l-a făcut pentru cinstea ştiinţii româneşti, căreia i-a adus servicii nepreţuite.

Cu dînsul se duce un boier, dintre aceia cari de doua veacuri, sub influenţa culturii franceze, se aşază în acelaşi rînd cu cei mai aleşi din aristocraţia Apusului. Creşterea lui la Geneva, mediul lui familiar aşa de ales au \ enit ca de la sine pentru dezvoltarea unor însuşiri pe care el le avea din instinct. N-am cunoscut, nu se poate cunoaşte un om de o mai mare probitate unită cu o discreţie şi o delicateţa de suflet excepţionale. în mijlocul brutalităţilor unei vieţi amestecate, el se retrăgea în cetăţuia inexpugnabilă a rezervei sale, a cării sfială aparenta era singurul mijloc de apărare al unei naturi ca a lui.

Crescut ca pentru altă lume, el s-a iniţiat uimitor de răpede în toate realităţile noastre, în toate domeniile căreia, afară de politică, şi-a simţit datoria să se amestece, cu aceeaşi muncă onestă de a cării mulţamită nu ştia cum să se ascunda mai bine, găsind singura răsplată în lucrul bine făcut.

Inginer, el a învaţat arhitectura. Ce a putut da în acest domeniu a aratat atît de practic conceputul depozit al Academiei Române, al cărui membru devotat a fost, reprezintînd şi în administraţia ei un spirit de gospodărie luminată, care nu îngăduia nici o concesie nici unui interes. Cunoscînd de mult vechile noastre monumente, el a fost aproape silit să comunice comoara unor cunoştinţe de o uimitoare bogăţie şi siguranţă. Cu el împreună am publicat în limba franceză cartea de revelaţie despre Vechea artă românească. Pentru Moldova a reluat subiectul într-o strălucită prezintare în trei volume a dezvoltării artei de clădire a moldovenilor. Pentru toate timpurile aceasta operă va fi baza, neatacabilă din orice punct de vedere, a orientărilor. Ea e o glorie pentru ştiinţa noastră.

In Comisiunea monumentelor istorice el era de fapt conducătorul, prin cunoştinţile sale tehnice, prin necontenita prezenţă la datorie, prin devotamentul său nesfîrşit

pentru urmele clădite ale trecutului în care familia sa jucase o aşa de largă parte, fără ca şi din aceasta el să fi tras cit de puţină mîndrie.

In jurul nostru, cei cari am rămas, o astfel de pierdere creeaza un gol pe care întrucîtva poate să-l umple numai iubitoarea noastră amintire a bunei şi blîndei lui figuri.[1]

1934

(III)

ALEXANDRU MAVRODI

Alexandru Mavrodi a fost un om de mare inteligenţă, un om de autoritate şi un bun conducător de oameni, care ştia să se facă ascultat. Cariera strălucită pe care a făcut-o arată cum, fără a trece prin filiera unui învăţămînt care dă atîtea suflete sterpe, poate cineva să-şi cîştige tot ce trebuie pentru a -sta în primele rînduri ale unei societăţi. In zilele grele de la Iaşi a fost unul din puţinii cari nu s-au temut, şi a răspîndit încredere în jurul său.

Director de teatru naţional, el a păstrat ca o sfidare către duşman tot ce în timpuri normale e legat de instituţia sa. Pe cînd toţi croitorii de copii după piesele franceze pretindeau monopolul scenei, el a avut curajul de a reprezenta piesa mea, de afirmaţie naţională, învierea lui Ştefan cel Mare. Dacă m-am legat apoi de teatru, aceasta se datoreşte încrederii pe care mi-a dat-o şi pentru care mă simt dator, în clipa cînd îl coboară în pămînt,

[1] Inginerul George Balş (1066—1934) a lucrat la construcţia podului de la Cernavoda şl a realizat, între altele (în colaborare), clădirea Institutului de seruri şi vaccinuri „Louis Pasteur" din Bucureşti. A publicat studii despre arhitectura bizantină, despre bisericile şi mănăstirile din Serbia, Moldova etc.

277

cu acest act de adîncă gratitudine, care se uneşte cu părerea de rău că - omul de energie s-a dus dintre noi tocmai cînd de aceştia ni trebuie mai mult decît de ori- cari alţii.[1]

1934

(III)

DR. I. CANTACUZINO

Doctorul Ion Cantacuzino era însăşi întruparea integrală a puterii, voinţii şi inteligenţii omeneşti, un exemplar de rasă cura trebuie veacuri pentru a-l dărui unui popor.

0vitalitate imensă respira din trupul său voinic, din superbu-i cap de rege barbar ducîndu-şi oştile la asaltul Romei rîvnite, din podoaba bogată, acuma albă, a părului care-i aureola fruntea, din strîngerea de mînă puternic prietenească, din ochii strălucitori de lumină, bunătate şi veselie, din inflexiunile glasului în care era simfonia însăşi a acestui tare ritm de viaţă pe caie vrîsta nu-l scăzuse.

Cugetarea lui atingea toate domeniile ştiinţii şi toate înfăţişările frumuseţei, uninâ o cunoaştere profundă cu o aleasă eleganţă în prezintare, dar mai presus de toate cu o coloratură pitorească absolut personală, şi, la acest uriaş sanguin jucîndu-se cu teoriile şi jonglînd cu ipotezele, nu fără oarecare scînteie de îndoială ironică în

[1] Alexandra Mavrodi -a fost director al Teatrului naţional din Bucureşti între : 1915—1916, 1921—1922 (cu Victor Eftiiniu), 1922—1923, 1930—1931 (cu I. Gr. Perieţeanu), 1931—1933, 1933—1934 (cu Victor Eflimiu).

278

privirile care nu s-au aprins niciodată de acea prostească încredere în ce ţi se pare că este şi pe care lumea o numeşte convingere şi o stimează ca atare, din cînd în cînd porneau duioase unde de simţire, care arătau larga generozitate a inimii. Cine a lucrat cu dînspl a^simţit-o din cînd în cînd.

Unii au abuzat de această însuşire mărinimoasă. Nu era chip să-l fereşti de o asemenea exploatare : era prea bun pentru ca să consimtă măcar a o recunoaşte.

Un astfel de om, dintr-un neam care a stăpînit din secol in secol, nu se poate să nu se intereseze de politică. El o vedea în linii mari, care se urcau sus, spre un ideal de libertate umana în care nu era nimic din preocupaţiile de partid şi de club. Orice mişcare în acest sens putea conta pe dînsul, şi el i se dădea întreg, Se putea ca a doua zi s-o uite, cînd, oricît ar

fi lăsat sa se întrebuinţeze numele său pe vreo faţadă, el scăpa definiţiei, se revolta, în adîncul său, contra ideii că aparţine la cineva, sau la ceva care a devenit o doctrină.

Era în acest domeniu cavalerul steagului liber, şi ce putea fi un program pentru inteligenţa care vînturase toate ideile, dînd fiecăreia ceva de la dînsul numai aşa ca o eleimosină[1] pentru săraci!

Fără gestul lui, viaţa intelectuală a ţării va fi ceva mai îngustă şi simţitor mai rece.

1934

(III)

‘ Milostenie.

VINCENŢIU BABEŞ Ce a fost, şi numai atîta

Conştient de ce a făcut, mărunţelul moşneag, slab şi acru, ferit de a lua o aHtudine şi de a rosti o convingere

— mie mi-a refuzat la premiul Academiei Documentele Bistriţei întîi pentru că dădusem numai volumul I şi pe urmă fiindcă apucase a refuza acest volum — ar fi fost foarte mirat dacă i s-ar fi spus că pentru onestele sale îndeletniciri, cuviincios şi precis răsplătite, i se va ridica o statuie, şi mai ales că el va fi privit ca simbolul Banatului în care s-a născut, ca fiu de ţăran — ceea ce se pare că e astazi la unii oameni un argument decisiv (dar ei se ţineau nobili).

Biografia lui, largă ca a unui rege întemeietor de ţară, în Enciclopedia de la Sibiu, îl prezintă înainte şi după 1848 ca avocat — şi a fost bun avocat şi „translator[11]

— şi ca un meşter redactor de memorii juridice. în era absolutismului austriac a fost întrebuinţat ca magistrat, dar continua a fi autorul „petiţiilor" din partea cercurilor româneşti. în acestă epocă a fost şi deputat.

Rolul său cel mai mare a fost să creeze, subt aceeaşi administraţie a austriecilor, condiţiile juridice ale bisericii româneşti ortodoxe, desfăcută în sfîrşit, ca un dar împărătesc, de a sîrbilor.

Cînd s-a smuls lui Franz-Joseph constituţia monarhiei dualiste, dînd ungurilor tot ce e la est de Leitha, Babeş, care, într-o broşură germană, fusese pentru monarhia unitară vieneză, a fost fireşte despoiat de ce i se dăduse pentru credinţa faţă de vechiul stăpîn. A condus însă şi mai departe ziarul Albina şi a reuşit să fie ales în noul parlament budapestan, pe care deci l-a acceptat. Şi, cînd a fost vorba de a se fixa ori pactul cu noua Ungarie, ori programul de luptă contra ei, marea experienţă a lui Babeş a fost indispensabilă.

280

Om de teorii şi protocoale, fără energie de luptător şi cu totul fără poezie, acest om mic, sec si rece a adus servicii care merită recunoaştere. Dar simbol al Banatului nu, căci strigă din mormintele lor cei prigoniţi şi izgoniţi, sufletele de foc : Murgu şi mai ales Moise Nicoară, pribegii la noi, oameni slăbi în protocoale, dar, în suflete, tari !

1934

(UI)

MIREA

A murit la peste optzeci de ani un mare pictor care a fost.

Numele lui Mirea se rostea foarte rar, şi de foarte multă vreme. în colecţiile statului se admira poezia, grija de cel din urmă amănunt, unită cu o delicată şi originală ştiinţă a compoziţiei, din cea mai mare şi cea mai frumoasă pînză a sa. Se mai gîndea cîte unul şi la altă vrăjire artistică a unei scene, aceasta din trecutul nostru : Mihai Viteazul înaintea capului învineţit al lui Andrei Bâthory. Că Mirea lucrase îndelung la catedrala din Constanţa, într-un stil care nu e al tradiţiei, aceasta se dăduse uitării, iar că lui i se datoreşte înfrumuseţarea faţadei de la Ateneul Român o spune numai acuma necrologul. Doar portrete de ale lui supravieţuiesc.

Desigur că, într-o vreme cînd meşteşugul aşa de subtil, vederea aşa de personală, necontenita tendinţa de a observa şi a înnoi a unui Grigorescu se socoate lucru de trecut, Mirea nu zice nimic celor cari atît de uşor se ridică prin încrederea în sine şi prin superficialitatea unui public care cere numai senzaţie.

281

Dar dispariţia meşterului moşneag ne face să gîndim la unele laturi ale artei sale pe care le trecusem cu vederea cu toţii — şi pictorii leneşi, şi preţuitorii lor generoşi. Pictura este şi cugetare, şi simţire, şi putere epică de a lega şi de a închega ; este şi pătrundere adîncă a sufletului omenesc, şi înţelegere a vieţii societăţilor care se schimbă.

El ştia acestea, le ştia aşa de bine, îneît a zvîrlit cu dezgust penelul cu care trezise legenda şi glorificase trecutul. în alt mediu acest solid muscelean ar fi fost un Matejko'. In al nostru, el a ajuns un profesor şi un funcţionar.

Nu e de ajuns ca o ţară să dea talente ; ea trebuie să ştie a le ţinea vii.

1934

(UI)

IOAN BIANU

S-a dus întemeietorul cel adevărat, păzitorul statornic şi harnicul străjer al cărţilor, aşa de multe şi de scumpe, aflate, aşezate, catalogate şi cu străşnicie apărate de dînsul, însuşi sufletul viu al Academiei Române, zeul ei tutelar, viu acolo pentru eternitate — loan Bianu.

Ce nu jertfise el acestei instituţii, a cării bibliotecă, a cării rînduială sunt un ajutor nepreţuit pentru cercetători şi o mîndrie pentru ţară ! Bine pregătit, dus prin străinătate la studii serioase, format de conducători ai cercetărilor romanice, scriitor de talent, cu sufle-. [1]

[1] Jan Matejko (1838—1893) — pictor polonez, autor de portrete şi scene istorice.

282

tui simţitor şi cugetarea sigură pe care le-a arătat în frumoasele sale discursuri la Academie, el şi-a interzis o activitate ştiinţifică pentru a se consacra unei strivitoare gospodarii culturale, în care aducea o nebiruită energie. Ani întregi, ca profesor, s-a mulţumit doar cu o obositoare şi umilă catedră de liceu.

Marile lui însuşiri veneau din vînjosul trunchi ţărănesc ardelean, a cărui ramură, dintre cele care nu mai răsar, era el. Cineva, aruncîndu-i injuriile curente la noi, a vorbit de paiele pe care a dormit copilul de pe Tîrnave. Somn meritat prin muncă pe floarea uscată a cîmpului părintesc ! De acolo a venit acest blăjean de veche modă şi de sacră tradiţie, aşa cum l-

am cunoscut, iubit — şi uneori şi răbdat: cu disciplină de roman întîrziat care nu ştie înduplecarea şi cu ascunsă inimă dulce de cioban doinind din fluier.

El a murit spre optzeci de ani, întreg şi tînăr, fiind dintre aceia cari par a lăsa prietenilor tot ceea ce au fost.[1]

1935

(III)

UN VECHI ELIN ÎN PARIS : MAURICE CROISET

Am fost la măreaţa slujbă catolică pentru acela care pînă la vîrsta proorocilor a stat frumos şi drept, conti- nuînd tipul bătrînilor dăruiţi cu euprepie elenică, profesorul Maurice Croiset.

' loan Bianu (1856—1935) a avut totuşi o activitate ştiinţifică relativ fecundă. A publicat texte de literatură română veche, materiale folclorice, lucrări de ortografie şi bibliografie. Sub conducerea lui s-a alcătuit şi tipărit Bibliografia romaneasca veche (1904—1936).

283

Şi la noi oricine a atins studiile greceşti a trebuit neaparat să-l cunoască şi să se inspire do la dînsul, do la gîndul lui senin, de la fraza lui de armonie şi claritate. Dar ce fericiţi au fost aceia cari au cunoscut pe om !

Tot era la el proporţie şi armonie. Truda grea a apuseanului care trăieşte numai pentru ştiinţă şi-i smulge dureros tainele care nu se dau u^or, nu-l crispase şi sluţise, nu-l încovoiase şi nu-l zbîrcise. La catedra sa de la College de France, pe fotoliul său de la Academia de inscripţii, septuagenarul, octogenarul, nonagenarul stătea ca un înţelept al vechimii pe marmura băncilor ateniene. Afară, ceaţa se întindea şi se strîngea înapoi, picaturi cădeau din neguri, urlete de sirene şi vîjîiri de motoare tăiau un aer gros şi obscur, strigăte nervoase trimeteau unde spre fereştile sălii, iar el stătea liniştit, străin de aceste toate deşănţări ale unei vremi triste şi chinuite, şi în colţul gurii zîmbea o uşoară lumină răs- fi'întă din Atena lui Pericle.

Ce păcat că ultimii supravieţuitori ai epocei lui So- crate şi lui Fidias se pierd astfel fără urmaşi ![1]

193S

(UI)

DAMIAN IZVERNICEANU

Din Jimbolia se anunţă moartea, în plină bărbăţie şi împlinire de datorie, a profesorului Damian Izverni- ceanu.

[1] Împreună cu fratele Său, Alfred Croiset, elenist şl el, Maurice Croiset (1846—1935) a publicat o valoroasă Istorie a literaturii greceşti.

284

11 cunoşteam de mult prin scrisul său de harnic povestitor al celor de acasă de la dînsul. Pagini simple şi adevărate, care nu se închinau nici unei mode şi nu ascultau de nici o direcţie. Amintiri puse pe hîrtie, credincios, din iubire sau din milă faţă de dînsele.

Era un Agîrbiceanu al Banatului, ca şi acela care de mult ar trebui să fie la Academia Română, între cei mai buni scriitori ai vremii sale. Izverniceanu era cu mult mai puţin, dar un martur cinstit al vremii sale.

Mi-a trimes înlr-un rînd un întreg pachet din asemenea naraţiuni ale lui,

răspîndite, pierdute plin foiletoane, cu speranţa, care s-a dovedit zădarnică, de a găsi un editor, aşa îneît şi el să-şi poată aduce mănunchiul înflorit ca prinos României celei noi şi mari, de care, subt jugul străin, visase.

N-a insistat cînd a simţit că nu se poate, şi sulul de veche hîrtie tipărită trebuie să se afle undeva prin saltarele mele.

A ajuns profesor la un liceu din margine. El n-a alergat după politică, şi nici politica nu l-a cautat în colţul lui. Acolo a murit.

... In clipa cînd, pentru binele naţiei, ai săi se calcă în picioarele cailor şi se bat la cap cu măciucile.

1935

(III)

AVEM SUFLETE EROICE: BĂNCIULESCU

La Cairo, într-un spital, otrăvit cu doctoriile luate pentru a putea cît mai iute să plece, s-a stins ‘marele, neobositul aviator Bănciulescu.

285

în activitatea publica, plină de zvonul deşert al intrigilor în serviciul poftelor dezlănţuite, care poate da impresia că, într-o fază de şovăire morala, de atîla lucru am ajuns a fi buni, viaţa, care ni se relevează acum o dată cu vestea acestui trist sfîrşit între aşa de depărtaţi străini, e o mîngîiere, un îndemn, mai mult chiar : o asigurare.

Strălucitul ofiţer fusese aruncat la pămînt în cursul unui zbor către Apus. Picioarele i-au fost zdrobite şi au trebuit tăiate. Pe cine oare, după o aşa de grozavă nenorocire, nu l-ar fi cuprins deznădejdea, cautînd doar un colţ de lume unde să se ascundă mîndria aşa (£e crud rătezată ?

El, însă, n-a capitulat. Nu numai că tinereţa lui s-a hotărît să lupte, oricum, pînă la capăt. Dar n-a părăsit nici qariera, chemarea pe care cu atîta iubire o îmbrăţişase.

Zburător a voit să rămîie. Şi cu protezele care-i înlocuiau picioarele pierdute a străbătut văzduhul de la un capăt al lumii la altul, o dată, de mai multe ori, pînă ce boala a izbutit să răpuie această extraordinară energie care-l aşază între cele dintîi rînduri ale epopeii aeriene din timpurile noastre, capabile şi de cele mai nobile îndrăzneli.

Oamenii mici şi mulţi pot să urmeze cu forfoteala lor. Pentru zilele mari ştim astfel că avem sufletele eroice...

1935

(III)

OMUL CARE S-A ÎNTORS ACASĂ-; PANAIT ISTRATI

în ce taine de nepătruns e înfăşurată această biată viata omenească ! Din ce adîncuri fără fund ni vin chemările şi călăuzirile ! Şi ce neputincioasă e şi cea mai ascuţită inteligenţă, cea mai aprigă dîrzenie faţă de poruncitoarea lor magie !

Iată aşa şi cu acela aprig în luptă, sfidător de opinie publică, părăsitor de ţări şi răsturnător de lume cu puterile unui real talent care vrăjea tocmai prin lipsa a ce dă — şi a ce strică — acea cultură generală de care l-a lipsit soarta şi caie, trecut prin toată stratosfera laudelor şi frămîntat prin toate vijeliile luptelor sociale, laudat peste măsură şi cu cruzime batjocorit, e astăzi „adormitul robul lui Dumnezeu Gherasim", căruia i se va cînta în biserică plîngerea „oii celei pierdute".

Panait Istrati a vrut să fie aiurea decît în lumea sa, în ţara sa, în al cării sin stă să se odihnească acum. Iluzia ispititoare a balaurului revoltei l-a prins, l-a în- vîrtit în aer, l-a aruncat în slăvi la care nimeni dintre ai noştri nu s-a ridicat. Furtunosul ionian care i-a fost tatăl l-a azvîrlit în aceste furtuni ca acelea pe care neamul lui le-a înfruntat pe ape. Dar ţăranca noastră, mama lui, l-a chemat cîndva la sine şi, bolnav, zdrobit de glorie, el s-a întors la dînsa.

A zăcut aici, şi-a închis ochii aici — şi ea îl aşteaptă acum, aşa cum a vrut ca din mormînt, lingă dînsa, în cimitirul Sfîntului Constantin din Brăila.

Eroi ai marilor aventuri din orice domeniu, ceea ce vă aşteapta — aceasta e...

1935

(IU)

287

UN ÎNTEMEIETOR : DOCTORUL BRÎNDZĂ

Inaugurîndu-se Grădina botanică, de acum înainte nu numai templu al ştiinţei, pe care sunt bucuros că l-am ajutat sa se isprăvească, în scurta mea trecere — dezastroasă, cum o ştiu toţi idioţii — la Instrucţie, dar şi loc de înseninare al Bucureştilor, s-a dezvelit un bust al doctorului Brîndză.

încă un om al începuturilor.

O, măreţia acestor începuturi, fără public, fără îndemn, fără o mînă de sprijin, făiă un cuvmt de recunoaştere, fără măcar siguranţa că opera ce s-a pornit va fi dusă mai departe ! Dar ce sfînt lucru, ştiind toate acestea, să stărui mai departe pe calea unde te întovărăşesc rînjirile ieftenelor ironii, amestecate din cînd în cînd şi cu piatra de praştie a unui copil, cu bolovanul aruncat de un nebun.

Doctorul a lucrat aşa. Voia ca şi ţara lui să-şi aibă gradina botanică, laboratorul. Ii era milă de darul lui Dumnezeu din flori şi smerite buruieni pe care-l cuprinde ţara, menită pare că, prin blăstămul protivnic al Satanei, să rămîie veşnic neştiută.

La locul lui, între plantele lui, doctorul Brîndză zîm- beşte acuma. A fost pentru cine să lucreze.

1935

(III)

GHEORGHE VÎLSAN

Ce tristă soartă au avut, ca oameni, cei mai mulţi din colaboratorii, animaţi de acelaşi spirit şi aşa de strîns înfrăţiţi între dînşii, ai vechiului nostru Sămănă-

288

tor! Moartea i-a cosit pe rînd, înainte ca ei să- şi fi putut cuprinde sufletul întreg într-o mare operă reprezentativă.

între aceia cari au rezistat mai eroic unor suferinţi fără nume trebuie aşezat omul, model pentru şcolarii sai, care a fost Gheorghe Vîlsan.

Poet puternic, căruia am încercat de curînd a-i face dreptate — şi -tot trecutul s-a trezit în sufletul lui delicat — autor al unui admirabil roman psihologic, de o rară puritate etică, el făcuse la Paris, pe lîngă d-l de Martonne, studii de geografie, care l-au pus în stare să dea acestei ştiinţi o nouă strălucire.

Profesorul de universitate de la Cluj a creat o şcoală ardeleană, căreia

şi pînă acum i se datoreşte destul. Mutat, cu multă greutate, la Bucureşti, unde a căzut într-o atmosferă de intrigi, nepotrivită cu înălţimea morală a lui, el a dovedit că ştiinţa cea mai solidă se poate uni cu o impecabilă formă, în vorbire şi în scris, şi că şi problemele cele mai grele se pot înfrunta fără a zbura în stratosfere metafizice.

Pentru ştiinţa românească este o mare pierdere, şi e o adînca părere de rău pentru aceia cari ştiu din ce iad de dureri care l-au răpus în sfîrşit a răsărit senina operă ce rămîne după dînsul.[1]

1935

(III)

[1] Gncorghe Vîlsan (1885—1935) a adus o remarcabilă contribuţie la progresul geografiei regionale (Cîmpia română etc). Volume de literatură : Povestea unei tinereţi (1924), Grădina păru-ita (versuri. 1925).

MARIA CUNŢAN

Intr-un spital, de oftica bătrîneţelor foarte înaintate, s-a stins singur un suflet blind şi bun care n-a avut parte în viaţă de nici un noroc şi pare chiar că nici n-a avut vreodată îndrăzneala să creadă că pe această lume ar putea fi un colţ de fericire sau măcar de linişte asigurată pentru dînsa.

Maria Cunţan, fiica unui preot şi profesor respectat din vechiul Sibiu, nu părea însă a fi născută pentru deceniile de trai muced într-un azil de bătrîni şi nici pentru agonia dintr-un colţ de sanatoriu. Crescută cu îngrijire, cunoştea foarte bine literatura germană şi avea un frumos talent poetic, minor, făcut tot din sinceritate şi simplicitate, despreţuind poza şi chiar pregătirea. Avea prietene, şi nu o dată o privire de afecţiune s-a îndreptat de cine o putea întovărăşi în viaţa, care trebuia să-i ajungă aşa de pustie, către fata mărunţică privind din colţul ei de sfială cu o uimită frică oamenii şi lucrurile.

A tipărit în Ardealul ei ca şi în Sămănătorul destul ca să fie cunoscută, nu însă destul ca să fie apoi urmărită cu simpatie. Şi, pe urmă, în negura care a cuprins pe orfană şi pe femeia doborîtă de vîrstă, rareori condeiul s-a coborît pe hîrtie pentru o plîngere obosită.

Cu voluptate se va fi despărţit săraca de lînceda osîndă a bietei sale fiinţi nenorocite, dar cîntecul îi ramîne, curat şi clar.[1]

1935

(UI)

[1] Volume ale poetei sămănătoriste Maria. Cunţan (1862— 1935) : poezii (1901, 1905), Din caierul vremii (1916).

HORAŢIU AL ROMEI ŞI HORAŢIU AL LUMII

Comemorarea lui Horaţiu are, desigur, şi azi o valoare mondială, fiindcă în latina lui meşteşugită, din epoca lui August, el înfăţişează pentru oricine, din orice vreme, idei generale şi sentimente care, dacă nu stăpînesc toate pe toţi, au trecut şi trec prin inima oricui.

De aceea a şi fost cetit, înţeles, iubit şi urmat ca o mica biblie a omului foarte om, cu însuşirile şi scăderile scumpei şi bielei noastre umanităţi, în toate timpurile şi de oameni din toate clasele.

Copiii din şcoli, chinuiţi de gramatică şi urmăriţi de ideea „notei la limba latină", au trebuit să simtă şi ei ca în paginele manualului cu note

explicative neroade este o viaţă, aceea spre care tinde şi fiinţa lor.

In ceasurile libere, smulgîndu-se de la truda şi monotonia vieţii, atîţia oameni maturi au găsit o mingîiere în aceasta aşa de plăcută, de insinuantă tovărăşie. Şi pe banca din grădina casei de retragere, pensionarul civil sau militar a suspinat la gîndul că „anii se duc“, eheu, labunlur anni! Unele din formulele lui poetice au intrat, oarecum, în graiul obişnuit al oamenilor culţi şi au stabilit, în timpuri mai bune decît cele de azi, ca o legătură între popoare. Horaţiu este al tuturora, fiindcă orice a găsit o expresie la dînsul, harpă răsunătoare melodios a tuturor curentelor. A fost şi pentru cel cc-şi caută harnic de ogor, încînlîndu-se de frumuseţile naturii, dar şi pentru cel care, cu coroana stropită de vin pe frunte, îşi îmbrăţişează iubita, la capătul ospăţului. L-a preţuit şi cine a învăţat de la el versul sprinten ce se pare fără constrângere şi pentru d-l profesor care a explicat Aria poetică a dătătorului de legi, pe care tălmaciul l-a înţeles îngust şi dur.

Dar şi cui dă vieţii un scop şi o îndreaptă spre înălţimile lui nu-i poate fi străin acela care, cu tot sîngele lui amestecat şi vulgaritatea unei condiţii de libert, cu

toată înstrăinarea de orice direcţie politică, a izbutit sa cînte Romei un carmen saeculare şi a proclamat, cu profetic glas de inspirat, ce este şi ce poale fi „omul tare şi îndărătnic în voia sa, fortis et tenax propositi".

193.i

(in;

PAUL BOURGET

S-a răspîndit multa laudă în jurul sicriului care cuprindea pe octogenarul scriitor Paul Bourget, dar desigur că ea a aflat puţin răsunet înlr-o literatură de azi a carii direcţie e cu totul alta.

De altfel niciodată acest normalian învăţat şi dogmatic, înţelegător al sufletelor omeneşti celor mai deosebite, n-a fost primit deplin în literatura în care cu orice preţ a vrut să între, să razbată, să se impuie. Şi cei cari-l considerau ca în afară de breasla, aveau dreptate.

In adevăr, el n-a putut crea niciodată oameni din „psihologiile" pe care le analiza cu de-amănuntul — oameni de aceia cari să rămîie ca şi cum în adevar ar fi fost vii şi pe cari în rîndul celor vii să-i recunoşti şi să le spui pe nume. Toate aceste figuri sunt fantome, larve, din lumea gîndurilor. Un primitiv cu un puternic talent de gîcire ar fi putut să puie în picioare altfel de făpturi.

Forma însăşi se resimţea de învăţătură, cu lot dresajul ei. Ea nu zguduia şi nu fermeca printr-o noutate pe care harnicul literator n-o avea în suflet.

-292

Din toate ce a scris ceva însă va rămînea : Încercări de psihologie contemporană prin scriitori, caVe au deschis atîta orizont generaţiei mele.

14 iannar 1936

(IV)

RUDYARD KIPLING

Rareori moartea unui scriitor a fost încunj urată de o aşa de duioasă

părere de rău ca a lui Rudyard Kipling.

Părea că lumea care ceteşte a pierdut un bun şi vechi prieten, un vrăjitor de ceasuri bune. Deşi el nu mai făgăduia nimic din comoara unei închipuiri minunate, amintirea atîtor lucruri spuse de dînsul era aşa de vie, încît o pornire spontanee de recunoştinţă se îndrepta către acela care-şi ducea, la rîndul său, lupta cu fatalitatea de la capătul vieţilor noastre.

Kipling n-a căutat niciodată lucrul nou şi, scriitor englez din secolul al XIX-lea, contemporan al irlandezului care-şi bate joc de tot ce e la noi raţiune şi pietate, el a fost reprezentantul clasic al măsurii şi bunului simţ. Din experienţa sa, din puterea de a gîci a unei minţi extraordinare el a făcut poveşti, dar nu pentru ele, ci pentru oamenii din lăuntrul lor.

Şi pentru aceşti oameni, din toate locurile şi de toate rangurile, creatorul, totdeauna el însuşi emoţionat, a avut o nesfîrşită iubire şi o adîncă milă.

Astfel de scriitori sunt binefăcători ai bietei noastre umanităţi.

29 ianuar 1936

(IV)

293

PIERRE DE NOLHAC

Cu Pierre de Nolhac se duce unul din spiritele cele mai fine ale Franciei de ieri.

A fost un poet pe care l-a furat învăţătura fără ca însuşirile sufleteşti ale celui născut ca să înţeleagă misterul şi să înduioşeze prin inima sa duioasă pe alţii, orice ar spune şi orice ar face, să fi dispărut.

Tot ce a fost frumos şi nobil l-a atins, l-a încălzit şi s-a prefăcut în cuvîntul vibrant şi comunicativ. A vorbit astfel ca unul care a văzut: despre Ronsafd şi vremea lui, despre chinuita regină frumoasă Maria-Antoanetta, despre ce a fost odinioară acel Versailles căruia, ca istoric şi om de gust, i-a consacrat o iubire aşa de statornică şi de înţelegătoare.

A murit la o vrîstă foarte înaintată, onorînd şi astfel nobleţă curagioasă a inteligenţei şi înţelepciunii umane. Şi-a încheiat ultimul manuscript de istorie şi a dictat versuri asupra fatalităţii sfîrşitului nostru.[1]

3 mart 1936

(IV)

LA MOARTEA LUI VENIZELOS

Acela oare a fost cîndva eroul, organizator şi cuceritor, al Greciei, liberatorul Asiei Mici în numele naţiei sale, şeful de stai şi comandantul de oaste în vremea marelui război, răsturnător şi înlocuitor dc regi, obiect de admiraţie al unei lumi care vedea, în mijlocul mediocrităţii

‘ Pierre de Nolhac (1859—1936), membru al Academiei Franceze, a publicat poezii şi remarcabile studii istorice despre secolul al XVIII-lea şi despre umanism.

294

unei epoce de cenuşie subintelectualitate, un geniu creator, pentru ca apoi el să rupă unitatea naţionala, să prefacă o armată în două tabere duşmane, să seducă o flotă şi să încerce, se pare, pînă şi desfacerea micii sale patrii de patria cea mare, pe care el însuşi o crescuse peste marginele puterilor ei, se odihneşte acuma de lungul zbucium care i-a fost viaţa.

Din ce iasă venea acest om sprinten cu dulcii ochi albaştri, cu zîmbetul ispititor supt ochelari, acest vorbitor fără putere şi fără poezie, care însă trăgea după dînsul printr-un fluid misterios mulţimile ? Erau picături de singe veneţian în cel venit din insula care patru secole a fost umbrită de steagul cu leul Sîîntului Marcu ? O mare fineţa de spirit, o nesfirşita putinţă de a pregăti şi de-a ascunde şi-ar avea acolo izvorul, cum în individualismul neinfrînat cu care unea calda lui iubire de neam era moştenirea Eladei totdeauna asemenea cu dînsa de-a lungul secolilor.

L-a cunoscut cineva în adevăr, dincolo de francheţa apaienta, pecetluită cu un neliniştitor zîmbet rece? S-a cunoscut el însuşi pe sine ? Şi-a dat samă de contrazicerile care l-au făcut cu cîteva zile înainte de moarte să trimeată urări pentru regele împăcării, din dinastia pe care aşa de crud a duşmănit-o ?

Misterul fiinţii sale va interesa pe mulţi cari vor recunoaşte că nu-i pot da de capăt, dar ce a dat din bogăţia sufletului sau unui popor care fără el se laşa pradă oportunismului politicianilor o vor recunoaşte azi şi cci mai aprigi dintre adversarii pe cari nu obişnuia să-i cruţe.[1]

20 mart 1936

(IV)

[1] Eleutherios Vcnizelos (18G4—1936) era Originar din Cieta Intre 1910 şl 1928 a lost in cîteva rînduri prim-mtnistru al Greciei.

UN MODEST : ALEXANDRU CIURA

Şi-a încheiat viaţa de modestă muncă unul dintre aceia cari, acum treizeci-patruzeci de ani, în Ardealul vieţii de provincie, preocupată de cîştiguri de avocat, de afaceri de bancă şi de îndeplinirea onestă, dar fără orizont, a datoriilor şcolare, a crezut.

Alexandru Ciura era un scriitor de vocaţie, dar niciodată n-a visat că ar putea cuteza să atace subiectele mari şi să facă gesturile eroice. La o naţie care de obicei se avîntă prea sus şi nu-şi dă samă de nepotrivirea între ţinta urmărită şi puterile mult mai slabe, el s-a ştiut opri, mărgeni şi controla. Simţea în el că trebuie să scrie şi n-avea nevoie de îndemn pentru aceasta, dar scrisul său l-a păstrat în hotarele pe care i le impunea o serioasă autocritică şi o delicată sfială de lume.

Pentru el va fi un loc în istoria amănunţită a literaturii ardelene, şi o antologie făcută Cu gust va găsi ce să aleagă din însemnările lui trecătoare. El nu s-a gîndit, desigur, la nici o recunoaştere şi la nici o răsplată.

Profesorul clujean, legat strîns de catedra lui, le-a vrut cu atît mai puţin în domeniul unei politice în care au fost ridicaţi sus oameni cari nu se manifestaseră ca dînsul sau cari chiar fuseseră în tabara opusă aceleia în care a luptat el.

Intre cei lăsaţi la o parte şi cu multă nedreptate despreţuiţi numele lui nu trebuie să lipsească. *

31 mart 1936

(IV) [1]

[1] Alexandru Ciura <1670—1936) a publicat povestiri istorice şi din viaţa satului transilvănean, precum şi manuale didactice.

G. M. Murgoci, a cărui amintire, zece ani după moarte, a lost mcunj urată de simpatia statornică a geologilor, n-a aparţinut numai acestei corporaţii ştiinţifice, căreia, Iară să fi căutat să se impuie la locuri de conducere, i-a făcut atîta cinste prin munca-i statornică, prin adîncile cunoştinţi cîştigate, prin putinţa sa de a descoperi, îmbogăţind ştiinţa.

A lost pînă ce l-a doborît, încă tînăr, boala, ba chiar peste lungile şi nespusele suferinţi ale unui corp cu desavîrşire zguduit, care părea că se desface în bucăţi, a fost însuşi tipul românului întreg, doritor de a şti orice, de a se deprinde cu orice împrejurări, de a primi pe umerii săi zdraveni orice fel de sarcină şi în stare a birui greutăţile de la început şi a crea. Ani de zile, la Sămnnătorul, la Institutul sud-est european, în pribegia de la Iaşi. la întoarcere, aşa l-am văzut şi l-am cunoscut.

Era o întrupare a vieţii, a vieţii care simte nevoia să se arăte, să cucerească, să se bucure dc biruinţa cîştigată. Şi aceasta din prisosul energiilor, adunate, în rătăcirile prin munţi şi de-a lungul şesurilor ţării, al rasei lui de păstori mocani, cu ochii la toate zările şi ştiind sa-şi despice un drum spre dînsele. Petrecea, muncea, călătorea, cu acelaşi avînt.

In toate ducea sinceritate şi simplitate. Era încredinţat do tot ce spunea şi încălzit de tot ce slatea să facă. Din atîta adevăr ce era în el ajungea la înfăţişări naive şi copilăreşti şi se lăsa adeseori, la îndoială sau la boală, tratat aşa ca un copil, mulţămind cu acel zimbet care i-a rămas totdeauna tînăr.

Avea un real talent literar şi a lăsat pagine de antologie. Ca dar al vorbirii fireşti, spontanee nu voi uita minunata povestire a drumurilor lui de cercetător prin Asia Mică : ei'ai acolo de fapt împreună cu dînsul. Dar

ce-l stăpinea mai mult din tot ce ştia şi înţelegea era pămîntul.

Pămlntul, cu straturile lui, a căror explicare la el ajungea înţeleasă şi pentru un profan. Pămîntul cu vlaga lui, din care creşte pînea. Pămîntul cu oamenii lui, cu acei oameni pentru a căror împroprietărire a luptat. Pămîntul, cu drepturile ce dă unei rase, şi de aceea s-a străduit pentru unitatea statului român.

Pămîntul bun, care l-a iubit şi el — jşi l-a cerut devreme la sine.

30 mai 1936

(IV)

UN INTERPRET DE FRUMUSEŢĂ ŞI ARMONIE : CEZAR PAPACOSTEA

Nu se va putea spune niciodată îndeajuns ce minunat prinos aduc in viaţa noastră naţională fraţii noştri „macedoneni", aşa de puţini la număr şi aşa de bogaţi în fapte, poate şi pentru că în ei e mai multă adevărată romanitate, şi mai veche, decît la noi.

Grecii moderni au dorit să şi-î cîştige. Ei însă, urmaşii unor pricepuţi negustori, au ştiut să păstreze pentru dînşii cîştigul care era cunoaşterea limbii elenice, cu putinţa de a pătrunde in grelele ei taine, atît de răsplătitoare, iar sufletul şi l-au păstrat pentru ei — şi pentru noi.

AstfeFam căpatat tălmăcitori în trei generaţii ai modelelor greceşti, fără care nu se poate o cultură complectă, fiindcă însăşi cugetarea ce o avem de la ei vine. între

cei mai batrîni, loan Caragiani,[1] la mijloc d-l Gheorghe Murau, între cei mai

tineri, în frunte, Cezar Papacostea.

Prin el, Platon, pe care-l ceteau mai toţi franţuzeşte, a ajuns altfel inteligibil pentru cei ce vreau să se apropie de o cugetare care vine cea dintîi după a zeilor din Olimp. Dar mai ales prin el, într-o forma cu totul superioară, am avut povestea de rătăcire pe ape şi de fericită, deşi atît de tîrzie, întoarcere acasă, a lui Odiseu — operă care ea singură l-ar putea pune pe acela, a cărui pierdere aşa de timpurie o deplîngem astăzi, în primele rînduri ale scriitorilor români.

Astăzi pe alte ape, mai fără capat decît ale lui Odiseu, rătăceşte ce a putut să rămîie din el, şi o înţe-i lepciune care întrece pe a noastră-l va fi mîngîiat de tot ce a lăsat, aşa de iubit, aici pe lumea noastră, rapede trecătoare.[2]

14 iulie 1936

(IV)

UN RĂZEŞ MOLDOVEAN : GHEORGHE GHIBĂNESCU

Deşi bolnav şi tuşind din greu, Gheorghe Ghibănescu nu părea gata să ne părăsească.

Pentru că în acest om era o voinţă de fier de a trăi şi de a lucra. Pentru a o înţelege trebuie să ni amintim, noi cei cari am cunoscut astfel de oameni, din nenorocire gala

[1]Ivan Caragiani (1841—1921) — profesor de elină la Iaşi, a tradus în proză Odiseea, Balrachomiomahla, ILiada de Homer.

' Profesor la Universitatea din Iaşi, Cezar Papacostea a publicat o ediţie a operei Iul Cezar. Din Platon a tradus : Phaedon, Apurarea lui Sociate, Cri ton.

să dispară, interesantul tip al răzeşului moldovean, aşa cum el s-a format de-a lungul vremurilor, aducînd o notă proprie în viaţa vechii Moldove.

Ghibănescu, din „neamul Ghiban", cum îi plăcea s-o spuie, reprezintă varietatea de pe malul Prutului, din margenea chiar a Codrului Chigheciului. Pe acolo sccoli întregi s-a trăit şi vorbit în legătură cu pămîntul, mult iubit şi cu libertate îngrijit, păstrat tot de spiţele din vechii arbori genealogici. Şi astfel era natural ca acel născut şi crescut acolo, ca să fie învăţător şi nimic pe alăturea, să fi avut religia documentului.

Nu pentru a se folosi de dînsul ca istoric, ci pentru a-l avea necontenit înaintea sa, a-l copia cu îngrijire, a-l publica, a reveni asupra lui, a căuta în el întorsături de fraze, vechi obiceiuri, datini de drept ieşite din uz — o întreagă comoară astăzi risipită. Astfel Ghibănescu, orice s-ar mai fi prins de activitatea lui, o trăit împreună cu documentul.

Tipărea la sfîrşit, în greii lui ani de suferinţe fizice, o revistă anume pentru ca să afirme această legătură nedespărţită. Ii zisese Teodor Codrescu', cu gîndul la bătrînul, încă mai simplu şi mai arhaic, de la care căpătase îndemnul şi îndrumarea. Şi, de cîte ori te vedea, el scotea din buzunar această dovadă a unei nesfîrşite iubiri.

Aşa de puţini sunt azi cei legaţi în adevăr de un lucru, îneît merită o lacrimă aceia dintre dînşii cari se duc. -

19 iulie 1930

(IV) [1]

[1] Teodor Codrescu (1819—1894) a publicat o mare colecţie de

documente Istorice : Uricariul (1852—1892).

[1] Lista lucrărilor lui Cheofghe Ghibănescu (1864—1936) este foarte întinsă. Contribuţia principală a istoricului constă în publicarea documentelor, unele traduse din slavonă.

300

MOARTEA UNUI 1NVAŢAT : PROFESORUL ION BORCEA

Profesorul" Ion Borcea a căzut în lupta pe care de ani de zile o ducea pentru lămurirea tainelor naturii.

în această luptă el închisese înţelesul vieţii sale întregi, îndepărtîndu-se de o viaţă politică la care fusese atras fără succes acest mare suflet simplu, mai mult prin instinctele lui de urmaş al zdravcnei ţaranimi de la muntele Moldovei.

Pe cînd vacanţele sunt pentru alţii prilej de lenevie şi de petrecere, din care se întorc mai obosiţi decît la plecare, pentru acest entuziast al descoperirii ele erau prilejul cercetărilor sale răbdătoare în domeniul caruia-i consacrase viaţa.

Ajunsese a crea un capitol românesc din cunoştinţa faunei maritime, şi prin rodul ostenelilor sale el se îmbogăţea an de an.

Teoriile de împrumut care se strigă la întruniri în discursuri asudate şi asudante nu vor face fericirea noastră şi nici lumea de aiurea nu-şi va căuta pe a sa în teoriile pe care, pe lingă atîtea altele, mai mult sau mai puţin răsuflate, le-ar propune mentalitatea noastră politică.

Dar vom fi mîndri ori de cîte ori se va însemna în vreo carte de ştiinţă ce i-a dat entuziasmul gata de jertfă al bunului profesor Borcea.[1]

12 august 1936

(IV) [1]

[1] Profesorul universitar Ion Borcea (1879—1936) a fost director al Muzeului de istoric naturală din Iaşi şi a organizat Staţiunea zoologică maritimă de la Agigea. Reprezentant al concepţiei materialiste, este considerat întemeietorul şcolii româneşti de oceanografie.

301

I. POP FLORENTIN

A murit un om care nu voia să moară, care şi-a impus să nu moară şi căruia-i lipseau numai trei ani ca să atingă suta.

S-ar fi crezut că a murit printr-un accident, fiindcă o astfel de voinţă trebuie să biruie pînă şi acea osîndă stupidă şi ridicolă a morţii care ne aşteaptă pe toţi.

A fost profesorul meu de filozofie — şi ce filozofie !... A „agentului conştient", pe care el l-a păstrat, tare, neînduplecat, sigur şi rece, pînă în pragul veacului pe care a vrut sa-l trăiască, dacă nu să-l treacă. Profesor blind, timid şi sec, care-ţi permitea să şi ceteşti „la lecţie", din cartea sprijinită pe spinarea colegului din faţă şi care nu se supăra, cînd uşa desfăcută din ţîţini cădea la atingerea mînii sale delicate.

Nu-l ştiam cine e. Nu cetisem nuvelele din Convorbiri literare, care vădeau o inspiraţie personală şi o deplină stăpînire a graiului din acel Ardeal unde se născuse şi din care venise foarte tînăr. Nu-mi dădeam samă ce poarta subt acea' largă frunte bombată unde nu era numai „agentul conştient" şi „formula matematica a frumuseţii", ci şi uimitoare profeţii în domeniul descoperirilor, ca aceea a telegrafiei figurilor şi

scenelor, cu care mă urmărea cîndva pe peronul gării din Cluj.

Un om neobişnuit, dintr-o rasă tare ca stînca, fie şi într-un delicat trup, disciplinat pentru adinei batrîneţi. Un amestec de raţionalist pedant şi de visător mistic, cu oarecare aplecări către bizarerii copilăreşti.

In fond, toată generaţia lui, cînd a avut originalitate, era aşa.[1]

4 septembre 1936

(IV)

‘ loan Pop Florentin (1843—1938) membru al „Junimii’, a publicat nuvele istorice de atmosferă romantică şi sumbră.

302

IULIU VALAORI

încă unul din macedonenii, cari au venit la noi ca să ne ajute şi cari prin munca şi cinstea lor s-au aşezat m primele rînduri ale societăţii noastre, se duce.

Valaori, al cărui nume aminteşte pe al poetului grec Valaoritis, de aceeaşi origine, şi pe atîţia alţi „balauri[1]* de rasa noastră, avea înfăţişarea fizică a sufletului său laborios, bun la orice i se încredinţează şi sigur în orice îndeplinire de datorie.

Filologul cu pregătire, care-şi căpătase, şi nu prea devreme, şi o catedră la Universitate, autorul unei masive lucrări care va rămînea, era înainte de toate un administrator, unul de un devotament fără păreche faţa de aceia pe cari se îndatorise a-i servi şi faţă de misiunea care-i revenise.

Legat de partidul său cu aceeaşi statornicie şi cu acelaşi fanatism, el a căpătat de la acesta, în ultimul timp, o ridicare în rang pe care avea dreptul s-o aştepte de mult. '

în ministerele noastre, unde încurcă toţi improvizaţii, pierderea unUi om de stîncoasă tradiţie trebuie să fie simţită adînc.[1]

16 octombre 1936

(IV)

[1] Iuliu Valaori (1867—1936), profesor de limbile clas ee la Ui.iversit .tea din Bucureşti, a publicat manuale şi studii de specialitate, traduceri din scriitorii latini şi greci.

303

MEILLET

Franţa a pierdut pe cel mai mare dintre lingviştii ei, pe omul cu scăpărări geniale care se poate zice că ştia şi pătrundea cu mintea toate limbile de samă ale lumii.

Din această imensă cunoştinţă, Meillet scotea principii pe care pîna atunci nu le putuse fixa nimeni. Tot ce era ca operaţie sufletească în formele cuvintelor îl atrăgea ‘ şi îl pasiona. Gîndirca lui puternică descoperea operaţiile de o extremă fineţă prin care gîndul, aşa de greu de prins, devenea grai şi, peste alte fenomene ale minţii, graiul mergea mai departe.

Avea o înfăţişare de preot oriental omul cu barba lungă răsfirată, cu ochii obosiţi subt ochelari, cu discreta înfăţişare atît de cucernic modestă. Dar, cînd începea să desluşească teoriile sale, verva se ridica simpatică şi convingătoare din acel mărunt trup obosit de muncă.

Paralizia-l lovise, şi cei cîţiva ani din urmă n-au fost decît un lung chin.

Moartea a fost miloasă puind capăt acestei umilitoare suferinţi.'
25 octombre 1936
(IV)
SIMBOLUL DE LA SATU MARE (VASILE LUCACIU)

S-a dezvelit la Satu Mare, lîngă locul unde a fost preot, monumentul lui Vasile Lucaciu. [1]

[1]Antoine Meillet (1SCG—1930), unul dintre cel mal de seama lingvişti ai lumii, a valorificat în mod strălucit metoda compa- fativ-istorică. Cercetările sale fundamentale privesc cu dcosel ire limbile indo-europene.
304

E un simbol în legătură cu acela care a fost însuşi un simbol, un mare şi glorificat simbol.

Se dudea lupta eroică pentru drepturile poporului român de subt coroana sfîntului Ştefan, dar mai ales de subt apăsarea unei trufaşe clase de magnaţi şi a unei caste de funcţionari dresaţi savant pentru prigonire. Erau în rîndurile ostaşilor naţiei noastre avocaţi elocvenţi înaintea tribunalelor, subtili cazuişti juridici, oratori parlamentari cari făceau onoare tribunei, erau profesori cari ştiau să predice de pe catedră şi scriitori pentru cari limba românească n-avea nici un secret. Dar pentru mulţimile pe caie se sprijină o astfel de apărare n-ajungea acest mănunchi de intelectuali. Trebuia omul care să întrupeze în fiinţa sa văzută, în ţinuta şi glasul său, în atitudine şi gest această luptă. Şi chemarea socială să fie din acelea care îngăduie, care impun revelaţia agresivă a profetului.

Cu faţa lui de romană frumuseţă severă, cu trupul de atlet, cu glasul tunător, cu mişcarea poruncitoare a braţului, cu haina de preot, ca o togă de tribun, Vasile Lucaciu întrunea aceste însuşi:'. Războiul naţional îşi avea, peste căpeteniile adevărate, icoana consacrată, zeul după vedenia căruia aleargă cetele credincioşilor.

Şi pe urmă — pe urmă, nimic.

Era un om ca oricare şi, mare dovadă de înţelepciune, nu şi-a dat osteneala să pară a fi mai mult decît era.

Astfel nu şi-a stricat acel moment reprezentativ în care a încremenit “n mintea unui popor întreg înainte de a se turna în bronz monumentul de astăzi, în care, din nou, întrupează, la un ceas de tăgăduiri, rezistenţa nebiruită a neamului nostru.
16 decembre 1036
(IV)
20
PIRANDELLO

Italia a pierdut pe unul din cei mai de seamă scriitori ai ei, dar nu dintre aceia cari reprezintă mai bine spiritul italian, în care trăiesc însuşirile sufleteşti pe care niciodată nu le-au pierdut, nici în cele mai rele vremuri, urmaşii vechii Rome.

Căci Pirandello era înainte de toate un sicilian, iar neamul de acolo are în vinele sale elemente care vin din vechea îndoială elenică, din obişnuinţa sofistică a jocului cu ideile, din aplecarea de a considera realităţile drept iluzii mai mult decît iluziile drept realităţi şi, pe lîngă aceasta, tendinţa arabă de a despica firul în patru şi de a se pierde' în lumea lucrurilor infinit de subtile.

De aici tot extraordinarul dintr-un teatru care nu samăna cu celelalte, ca unul care prezintă urmărirea melodică a consecinţilor unei bizare închipuiri sau calcă şi dincolo de hotarele comediei decente, pentru a urmări un caz interesant de psihologie.

S-ar zice : un tovarăş al lui Bernard Shaw. Dar irlandezul, ccltul acesta, cu ascuţitul zîmbet de răutate şi de despreţ, acest profanator şi al morţilor pentru a face să scapere flacăra albastră a satanismului său, aparţine altei rase şi mai ales nu are în el, în ce priveşte forma, frîul de disciplină romană care n-a lipsit italianului.

Pe acesta îl regăsim frate cu buna noastră măsură romană în alta lături, cea mai puţin cunoscută, dar mai durabilă din opera lui : povestirile.

Acolo e un adevărat farmec de simplicitate bună şi uneori duioasă, ori dacă e vorba de vînzarea dureroasă a livezii de măslini, ori dacă o maimuţă îşi zugrumă in somn stăpînul, ori dacă profesorul închis în gîndurile sale, de nu mai ştie mînca şi dormi, ia pălăriile plouate de pe bănci drept ascultătorii înaintea cărora perorează.

306

Cu acesta ne cunoaştem şi ne recunoaştem numai m acesta.

1936/7

(IV)

UNUL DINTRE CEI VECHI AI NOŞTRI : TIBERIU POPESCU

Cînd am vorbit, în Senat, despre jertfirea tineretului de pe vremuri, prin care ni s-a întemeiat această mare şi frumoasă ţară, a cării privelişte însăşi, cu primejdiile ce o încunjură, ar ajunge pentru a împăca toate urile şi a potoli toate ambiţiile precoce, şi am arătat cu cîtă uitare de sine s-au coboiît aceia cu miile subt „brazda însîngerata ‘ pe care au sfinţit-o cu trupurile lor, mi-a trecut înainte icoana unuia dintre cei mai modeşti şi mai buni, dar şi dintre cei mai senini viteji: neuitatul prieten ce mi-a fost profesorul oltean Tiberiu Popescu.

Aproape în acelaşi moment, pe neştiutele, şcoala pe care a condus-o la Tîrgul-Jiului i-a onorat memoria, ridicîndu-i acolo unde a muncit cu atîta discretă străduinţă bustul, şi cei de aproape ai lui au crezut poate că ar fi din partea lor să nu-l fi înţeles pe dînsul strîngind în jurul acestei înfăţişări şi pe cei cari i-au stat mai aproape, iar mai ales pe cîţi dintre ei au fost legaţi şi politic de dînsul.

Tînăr, frumos, inteligent, iubit de toţi, profesorul gor- jan a mers la luptă cu o antică simplicitate în îndeplinirea întreagă a datoriei sale, şi cum, atunci, ‘ cădeau zilnic atîţia, nici n-am ştiut cînd, unde şi eum i s-a pus capăt zilelor.

307

20*

Dar, amintindu-l şi aici pe acest nobil reprezintant al unei generaţii care cu greu va putea fi vreodată ajunsă, necum întrecută, nu trebuie să uit şi o altă dovada de spirit roman din aceeaşi familie.

I s-a propus tatălui, un bătrîn preot, ca partidul liberal din Gorj să-l treacă pe Tibcriu într-un loc fără pericol. Iar el, părintele, a răspuns aşa : „El va merge la datoria lui, orice ar fi să se î'ntîmple cu dînsul“.

Tineri de azi, a căror grijă apasă aşa de greu asupra inimilor noastre,

România mare s-a făcut aşa !
25 februar 1937 (IV)
AMINTIREA LUI PETRE LICIU

Foarte răpede dispare amintirea, afară de cărţile de istorie a profesiunii lor, pentru aceia cari, ca mai'i artişti, au complectat şi înălţat prin interpretarea lor pe toţi poeţii scenei.

Nu e aşa pentru Liciu.

El n-a fost numai omul capabil să deic viaţă sufletelor celor mai deosebite, prin scînteia animatoare care era în sufletul său însuşi. Nici o profesiune şi nici o chemare n-ar fi putut cuprinde întreg un om aşa de adînc uman.

La el, cultura înaltă, puterea dramatică, statornicia de caracter, credinţa faţă de ideal, prietenia devotată, dorinţa de a ajuta, nevoia de a iubi erau unite şi cu cea mai încîntătoare modestie pentru a crea unul din acele foarte rari tipuri morale care nu se pot uita.

Plecat aşa de tînăr dintre noi, stingher, afară de un tată aşa de bătrîn, care l-a plîns pîna la moarte, el se păstrează înduioşatei noastre memorii şi cu tot farmecul exis
303
tenţelor prea nobile şi prea curate ca să le poala păstra prea multă vreme pămîntul.
27 april 1937 (IV)
AMINTIREA LUI AL. VLAHUŢĂ

Cît de actuală, de îndreptătoare, dar şi plina de mustrare e comemorarea de la Rîmnicul Sărat a aceluia care şi-a înscris, peste toate curentele şi modele, pentru totdeauna numele în analele literaturii româneşti oneste şi însufleţite, Alexandru Vlahuţă !

Ani întregi după isprăvirea acestei vieţi sfinte, vrednică de a fi pusă alături de aceea a celor mai nobili reprezentanţi ai spiritului românesc legat de ţară şi de neam, era o deprindere la un tineret crescut prea în fugă şi mai adesea lăsat în sama propriilor sale inspiraţii să ia în deşert numele aceluia din care cel mult se consimţea a face un ucenic şi un imitator al lui Eminescu. Nu s-a bagat de samă că bagatelizarea acestui scriitor de o aşa de aspră autocritică nu era decît începutul înjosirii întregului trecut de claritate logică şi bună-cu- viinţă.

Astăzi, cînd se caută din nou sfatul cel bun în tradiţie, acest reprezintant al celei mai cumpănite înţelepciuni moldoveneşti se ridică din nou, fie şi fără o nouă ediţie a unei aşa de frumoase opere, cu adausul acelor inedite care, contra voinţii lui, par a nu fi fost distruse.

Dar ceea ce peste orice schimbări literare îl pune în iconostasul naţiei e altceva : cultul fanatic, fără exa- geiări şi greşeli de gust, fără vorbe goale şi fraze moarte, pe care l-a închinat el poporului său.
309

Azi, cînd naţionalismele se afirmă în toate formele, forma naţionalismului său e o piatră de încercare şi un model.
1 mai 1937 (IV)
GENERALUL TEODOR TĂUTU

Marele ostaş ale cărui rămăşiţe s-au înmormîntat la Ploieşti a înfăţişat în zilele sale de grea şi glorioasă luptă un tip de conducător cum din

nenorocire n-am prea avut în mersul unui război de supremă încercare naţională.

Au fost destui între şefii armatei noastre — şi o spun cu durere — cari n-au ştiut să execute şi au fost şi de aceia cari, neavînd ordine de executat, n-au găsit o direcţie în ei înşii. Cu astfel de oameni se pierde o campanie şi uneori şi o armată.

Moldoveanul de veche rasă care era colonelul Tăutu s-a găsit, la un moment, fără direcţii, care nu mai puteau veni nici prin siguranţa gîndirii, nici prin posibilităţile de legătură. A rămas stăpîn pe citeva mii de osta i cari atîrnau de la viziunea şi de la hotărîrea lui. Şi atunci el a vădit marile însuşiri ale neamului nostru, care, cînd e curat, ştie să lucreze „de capul lui“.

Aşa a reuşit el să rămîie între duşmani cari nu-l putură prinde saptămtni întregi, pe dînsul, uitatul şi părăsitul. Loviturile lui se simţeau, fiinţa lui era cu neputinţă de descoperit şi de capturat. încrederea pe care o simţea într-însul a trecut asupra Celor cari pînă
3i0
la capăt şi-au dus epica împotrivire, sîidînd soarta de la care ştiau bine că nu pot aştepta nimic.

Şi totuşi nu era un vorbitor, un om de gesturi, unul dintre aceia cari pentru mulţi personifică o conducere militară. Cei cari l-au cunoscut nu l-au putut face niciodată să vorbească despre poezia lui ostăşească. N-a scris un rînd despre dînsa.

Astfel de oameni sunt rari oriunde. La noi mai mult decît aiurea.

19 iunie 1937 (IV)

LA SICRIUL UNUI GENIU ITALIAN : MARCONI

Marconi n-a murit; el a încetat de a trai. Sau mai curînd el s-a mutat în toţi aceia cari servesc genialele lui descoperiri şi mai ales în aceia cari sunt meniţi să le ducă mai departe.

A încetat de a trăi Marconi — aceasta înseamnă numai atîta că Natura şi-a răzbunat, prin exerciţiul legilor ei de fier-, pe acela care a cutezat a-i desoperi atîtea din marile ei secrete. Şi de acuma, pînă se va mai ivi unul ca dînsul, şirul acestor descoperiri s-a oprit. Drumul care ducea la izvorul tainelor, pînă la el nepătrunse, s-a închis.

Era, cu toată mama irlandeză, venită dintr-un popor de sentiment şi de mare imaginaţie, care n-a dat nici un mare inventator, un italian în toată plenitudinea cu- vîntului. Adecă, atunci cînd cineva este in adevăr italian, un roman.

Cu mulţi s-au luptat romanii şi au biruit, cu multe neamuri pe care le-au distins ori le-au prefăcut. Dar, înainte de toate, şi ei, cei vechi, ca şi acest dictator al
311
legilor firii, ca şi acest impcrator al misterelor, n-au putut suferi tirania brutală a Naturii. Ci de la început au în7 fruntat-o şi au silit-o să îngenunche.

Marconi era astfel din neamul acelora cari spărgeau munţii, cari deschideau drumurile în pustie, cari supuneau rîurile şi le strîngeau în hotarele de piatra peste care n-aveau voie sa treaca.

Dominator prin acel ingenium al cărui nume l-a dat limba lor română şi

oamenilor de geniu, şi inginerilor.

Fiindcă şi unii şi alţii, fii ai puterilor lumii, ştiu sa li arate că şi-au găsit in sfîrşit stapînul.

28 iulie 1937 (IV)

CEI TREI MUCENICI : HORIA, CLOŞCA, CRIŞAN

Se ridică un monument care se va inaugura cu strălucire, adunîndu-se oameni cari nu se pot vedea în ochi şi cari ar fi bucuroşi să arăte că aceia cari se glorifica au fost înscrişi la 1784—85 în clubul lor, acelor trei mucenici ţărani ai secularelor suferinţi româneşti în Ardealul oblăduit şi strivit de străini, pe cari-i cunoaştem subt numclc-porecle de Horia, Cloşca şi Crişan.

Monumente au în România şi oameni cari n-au răbdat, n-au îndrăznit şi n-au pătimit cît aceştia. Cît de frumos să fie conceput şi executat acesta, mai bucuroase ar fi sufletele lor dacă pe locul unde li s-au rupt oasele şi li s-a străpuns inima s-ar ridica din recunoştinţa naţională un mare aşezămînt pentru urmaşii lor, cari şi azi, subt tricolorul României, chemaţi din cînd în cînd să-şi facă electorala datorie, trudesc .tot în căsuţele cu eopcrişul mai mare decît zidul şi cu zece stăpîni străini pe grumazi.

312

Ei au făcut o mişcare simpla şi tăcuta către o libertate pe care n-o puteau defini revoluţionar. S-au cerut oameni de capul lor, trăind după datina lor. Ca mulţi alţii s-au luat după năluca „milostivului împărat". Şi ca toţi aceia, „milostivul împărat", cînd a văzut că se îngroaşă gluma, care singură ii trebuia lui, i-a dat pe mîna călăului.

Intelectualii de atunci au înţeles cît au înţeles la 1821 intelectualii din România liberă din ridicarea de steag a lui Tudor. Intelectualii aceştia înţeleg pe urmă, cam la un veac de distanţă, cînd se deschid gurile pentru discursuri şi se întind mesele pentru banchete.

31 oc tombre 1937 (IV)

JAROSLAV BIDLO

S-a stins la Praga, după o lungă boală, unul dintre cei mai aleşi reprezentanţi ai studiilor istorice la cehi, profesorul Javoslav Bidlo, şi cu el dispare un competent preţuitor şi iubitor al poporului românesc în ţara aliata.

Eminent slavist, care plecase de la studii filologice, el ajunsese în domeniul istoric la vederi largi şi la ipoteze personale, care îmbrăţişau multe din marile probleme ale vieţii popoaielor şi ale legăturilor dintre ele. Bizanţul îl interesa tot aşa de mult ca *şi subiectele din lumea slavă, înţelească în sensul cel mai deplin.

Către aceasta se întorcea fireşte o cugetare vioaie care pînă în aceşti ani de bătrîneţă nu se obosea să răscolească materialele cele mai variate pentru a scoate din ele noi elemente de înţelegere. Şi în consideraţiile de istorie generală, către această familie a rasei sale se duceau, uneori nu fără anume exagerări, încheierile sale.

313

Se cuvine ca şi aici la noi plecarea dintre cei vii a acestui creator de înalte sinteze să fie întovărăşită cu un sentiment de adînc regret şi de sinceră gratitudine.[1]

9 decembre 1937 (IV)

MOARTEA UNUI PĂGÎN : LUDENDORFF

Ludendorff n-a „adormit întru Domnul", de care s-a despărţit violent, ca de un intrus semitic în templul zeilor lui strămoşeşti, ci, oasele avînd sa-i fie aslrucate * la Tannenberg, cu eroii, el s-a dus cu sufletul său setos de luptă, de biruinţă şi de stăpînire în Walhalla lui Odin şi a zeilor acelora nemilostivi.

Războiul cel mare pentru stăpînirea lumii de către rasa singură avînd drept la aceasta a fost provocat şi întreţinut de spiritul lui.

El l-a gîndit ca teoretician, l-a pregătit ca organizator, l-a condus ca strateg şi tehnician. El, cu siguranţa oamenilor unei singure idei şi unei convingeri absolute, l-a însufleţit.

Povestirea lui stîngace n-ajunge ca să arăte ce a fost el în imensul avînt german pentru posesiunea pămîntu- lui întreg.

Cind s-a văzut învins, el nu şi-a văzut greşelile pe care, aşa cum gîndea el, nu putea să le aibă, ci a cautat

[1] Jaroslav Bidlo (1868—1937) a lost succesorul lui C. Jirecek la catedra de istoria Europei orientale la Universitatea dm Fraga. A publicat : Istoria Rusiei tn secolul al XIX-!ea, Istoria slavilor.

> A astruca — a îngropa.

vinovăţia aiurea şi a descoperit ca făptaş al nenorocirii pe răstignitul de la Golgota.

Asupra lui, sprijinit pe mitologia arică a strămoşilor, a pornit el un război pe care încetul pe încetul şi l-a însuşit mai fericitul rival, ajuns, el, şef al poporului german.

Şi azi păgînul, care şi-a răzbunat, merge să ducă solia ultimei şi marii sale biruinţi contra divinităţii semitice zeilor Nordului cu mînile roşii de sînge şi cu ochii de înfiorătoare gheaţă.

22 decembre 1937

(IV)

FERDINAND BRUNOT

Ştiinţa franceză pierde pe unul dintre cei mai mari reprezentanţi ai ei.

Ferdinand Brunot nu era numai un filolog în obişnuitul înţeles al cuvîntului. Pentru dînsul „filologie" însemna descoperirea şi scoaterea la iveală a înţelesului organic al graiului. Ca de o fiinţă vie se apropia el de felul de rostire al poporului său şi izbutea, descoperindu-i tainele, nu numai să ajute pe cercetători, dar să stabilească o legătură între ceea ce ştia aşa de puternic să înfăţişeze şi interesul cel mai viu al cetitorului. Se poate spune că în masivele volume ale Istoriei limbii franceze, -care ar fi putut să fie numai un repertoriu, el a pus însăşi dezvoltarea istorică a unei mari naţiuni?

O muncă uriaşă, la care a fost ajutat foarte puţin de alţii, afară de cea mai devotată dintre soţii şi, pentru amănunte,, cîndva, şi de o românca aşezată în Franţa, fiica doctorului Zamfirescu din Iaşi, a stiîns un mate

rial a cărui bogăţie uimeşte şi pe care numai o inteligenţă superioara putea să-l îmbrăţişeze şi să-l domine. Şi astfel s-a ridicat măreaţa construcţie care nu se vede de cine şi de ce ar putea fi înlocuită.

Era şi un vorbitor de o rară căldură şi coloare, de o spiritualitate admc

impresionantă, fără nimic din acea pregătire, mergînd pmă la debitarea discursurilor învăţate pe de rost, pe care o au alţii. Cînd, cu multă greutate, l-am hotarît să vie la Bucureşti, cuvîntările lui despre literatura franceză au fost, prin noutatea lor absolută, o impresionantă surprindere.

Era în el ceva din soliditatea claselor adinei ale Fran- ciei. Cine a cunoscut pe meşterul sculptor ce era el, făcînd, cu aceeaşi energie şi migală, admirabilele uşi ale casei sale, putea să înţeleagă şi mai bine pe marele om de ştiinţă.[1]

6 februar 1938 (IV)

MATEI NICOLAU

Printr-o grozavă nedreptate, care se săvîrşeşte atît de adeseori împotriva oamenilor celor mai vrednici de a trai pentiu a fi folositori societăţii, atunci cînd atîta netrebnicie şi răutate face mai departe umbră pămîntului, pleacă dintre noi în plină tinereţă şi fără a fi avut prilejul să-şi arăte deplin marea cultură şi deosebita pătrundere, unul dintre oamenii ragă cari se nasc aici mai mult pentru a li se păstra părerea de rău decît a ni aduce tot folosul ce stătea ascuns în ei.

[1]Ferdinand Brunat (1860—1933) a studiat evoluţia limbii după criteriul ştiinţific al legăturii acesteia cu istoria societăţii.

Prin marii lui profesori din Paris, ca şi prin preţiosul scris pe care l-a tipărit, ştiam ce comoară de cunoştinţi se ascundea căci se ascundea în adevăr — la omul de o nemaiîntîlnită modestie şi discreţie care era Matei Nico- lau. Era căutat de dînşii şi ca latinist, pentru marile lucrări de lexicografie şi i s-a oferit sa ţie prelegeri la Şcoala de înalte studii de acolo.

Ceea ce-l oprea de a-şi primi o situaţie în învaţămînt, care desigur că l-ar fi încîntat, era jalnica lui stare trupească, produsă de o lipsă dureroasă. Prin mijlocul iernii, mtr-o haină subţire, el se istovea muncind, în patima de a şti şi de a învăţa mai mult, fiind necontenit în pragul morţii. Lipsit aproape cu toiul de auz, palidă figură stinsă în ochii căreia licărea flacăra vie a marii inteligenţe, el se strecura printre oameni cu un zimbet dureros, care părea a cere iertare că se găseşte între aceia cărora li s-a dat minunatul dar al sănătăţii.

L-am văzut la Paris agonizînd pe un pat de spital. Nu mai putea fi lăsat acolo. L-am dus acasă, căpătîndu-i un foarte modest loc de bibliotecar al Primăriei, alături de neuitatul meu prieten Gamber, menit şi el să isprăvească, după multă suferinţă morală, între ai săi de origine. Acolo s-a făcut uitat, uitat cu totul. Rareori apărea la prieteni siguri fantoma zimbitoare.

Şi acuma, cu tot ce ştia el, cu întreaga-i comoară nedesfăcută, el s-a dus, poate cu un suspin de uşurare.[1]

11 mart 1938 (IV)

[1] Maici Nlcolau (1004—1938) a publicat studii despre limba latina şi cUeptul loman.

UN SUFLET DE LUPTA : OCTAVIAN GOGA

Cu mult înainte de vreme, Octavian Goga părăseşte o viaţă pe care a trăit-o cn o putere extraordinară, mer- gînd cu un fanatic avînt pînă la distrugerea unui trup care -ca prin minune a putut să reziste şi pînă acum

acestui necruţător zbucium. S-a ars pe sine prin flacăra nestinsă ce ardea în ei.

Nu s-ar fi bănuit astfel de porniri la studentul micuţ, blond şi cu flăcări albastre în ochii cari au fost învăţaţi pe urmă, intr-o figură strînsă pentru a impune, să rostească provocarea şi porunca. Intîile versuri, în care sunt şi fulgere, dar ele veneau de la modelul străin care i-a stat, un timp, înainte, erau într-o notă de duios lirism : cel care cerea Oltului să se mute şi el în altă ţară aducea desigur o altă notă decît a urmaşilor lui Eminescu, dar nu scînteiau acolo săbii ascuţite, gata să taie.

Cum s-a făcut prefacerea lăuntrică n-a ştiut-o poate el însuşi : de la sine ? din afară ? Deodată, şi în zilele încă nehotărîte, deşi nu în ce priveşte idealul însuşi, din neutralitate, a apărut omul în zale, lovind necontenit, cu o neobosită nevoie de război, pe plăselele fierului. Simţea în el puterea ce trebuie pentru a revoluţiona imediat Şi complet o societate eare-i părea şovăitoare şi lîncedă. Literatura o raspingea acuma, poezia trecutului, a unui în adevăr mare poet, îi era o povară şi-i părea o scădere : polîtica-l domina şi prin politică voia să domine, inexorabil.

S-a distrus urmărind năluca. Semnul ei îmbietor, apoi imperios, îl făcuse altul. în sfîrşit a ajuns unde voia. Şi atunci — s-a văzut că subt platoşa de zale era, cum putea să se prevadă, tot poetul.

Dar descoperirea l-a doborît. Iar noi, cari n-am dorit pe cel dintîi, nu ne putem mîngîia că şi pe cel de-al doilea l-am pierdut.

10 mai 19S8 (IV)

313

DOI ÎNAINTAŞI : DELAVRANCEA ŞI GOGA

Aceia cari dau literaturii româneşti sensul ei adevărat, şi care singur şi sigur va birui, îşi îndreaptă astăzi privirile umezite de lacrimi spre două morminte : unul de mult părăsit în laşul tragicei pribegii, iar celalt care acuma se deschide, cu mult înainte de vieme.

Se adună atîtea amintiri cu privire la Delavrancea. A fost de la cele dintîi manifestări literare, afara de ale adolescentului, aproape copil, un înnoitor. Unul fără teorie, fără program şi fără voinţă. Firea sa, care nu era ca a altora, i-a cerut imperios să se manifeste cum era. Aşa-i porunceau înaintaşii cari erau în el : grînarii ţarani străbătători de văi şi munţi, răscolitori de zări, adunători de privelişti şi tezaurizatori de impresii. Ei toţi, sfătoşi cum li era rostul şi buni de toate poveştile culese în cale, şi-au dat drumul deodată printr-însul. Alta viziune, alta gîndire, peste obişnuita logică, alt grai, un alt fel de româneşte, de munteneşte, decît cum ştiam noi pînă atunci, după forma maestru artificială a boierului savant Odobescu şi a zeţarului orăşean Ispirescu. Neschimbat, în nuvelă, în teatru, el a fost- aşa : n-a luat de la nimeni şi, chiar să fi vrut, n-a putut lăsa nimănui nici acest dar, cu totul deosebit, al scrisului şi nici dogoritoarea năvală a unei elocvenţe capabile să ardă convenţionalismul luturor tribunelor şi catedrelor. Un om de vedenii, rum însuşi era, în padurea părului creţ de supt care privirile ieşeau îm- pungătoare ca două fosforice flăcări, o minunată şi impresionantă vedenie.

Nu aşa acela a cărui pierdere pentru literatură o plîng astazi cei cari-i iartă că a părăsit poezia pentru scopuri zadarnice pe care iluzia lui ucigătoare lc-a socotit imense şi imperioase, Goga, care răsărise ca un

nou lampadofor poetic al milenarei lupte ardelene şi care

de aceea a fost îmbrăţişat ca un tînăr făt-frumos, purtător al glasului smuls din durerile robiei, de înţele- gătoarea lume de boierie a anilor 1900, aducea cu dînsul, din strămoşească moştenire şi la el, tot ce trebuia pentru ca, de la uimitoarea vădire de la început a noului profet din mila Dumnezeului tuturor răbdărilor, să meargă treptat, pe căile de înţelepciune ale anilor, spre şi mai depline roade ale neobişnuitei sale înzestrări. Dar lui, de la o vreme, în urmărirea fugarelor satisfacţii ale politicii, îndeletnicirea aceea căreia-i închinase primii ani şi pe care n-o putea tăgădui, cu atît mai puţin distruge, i s-a părut o efemeră jucărie, aproape compromiţătoare, aşa. încît nici nu-i plăcea ca ea să-i fie amintită. Corului celor aleşi i-a preferat tunetele aclamaţiilor în care credincioşii adevăraţi nu se mai pot osebi de strigătul spre triumf şi pradă al vulgului.

Şi totuşi, pe cel care părăsise literatura ea l-a urmărit, dintr-o iubire care nu putea să moară. I-a spus la ureche cele mai frumoase taine ale ei, şi vraja pe care o exercita el nu venea de la idei, împrumutate, de aici sau de peste graniţă, ci de la acele mistere ale ei. Şi ceea ce era în adevăr viu în el era această obsesie a cuvîntului nobil, a comparaţiei plastice, a perioadei largi şi bogate.

îmbătrînit politiceşte în neizbînda ce i se putea profetiza, el isprăveşte tînăr în suflet prin toate mijloacele acestei minuni care, peste orice, rămîne poezia.

12 mai 1938 (IV)

UN LACOM DE A ŞTI: D-RUL GHEORGHE MARINESCU

In puţine cazuri se poate vedea aşa de lămurit ce zădarnică e osebirea, copilăroasă, între batrîni şi tineri, ca în acela al marelui învăţat, al scormonitorului din fiecare zi care a fost doctorul Gheorghe Marinescu, intrat aşa de liniştit în taina cea mare.

Din cele din'tîi tinereţe el a fost stăpînit, imperios, de nevoia de a şti. Oprindu-se asupra sistemului nervos, ca să ajungă cu ceva — o, de fapt, aşa de puţin I — la cunoaşterea originilor misterioase ale gîndirii, care aceea suntem noi, restul nefiind decît o serie de aparate meşteşugite care o creează pe dînsa, el, s-a aruncat cu pasiune asupra marii probleme pe care a urmărit-o necurmat, găsind în această operă neîntreruptă marea plăcere a vieţii.

Şi avea şi necesitatea împărtăşirii la cît de mulţi a fiecărui amănunt pe care străduinţa lui exemplară îl smulsese necunoscutului. De aici conferinţe, comunicaţii, călătorii, toată această neobosită exteriorizare care, în loc să-l adîncească în bătrîneţa fizică, punea piedecă procesului însuşi al îmbătrînirii.

Că nu era îndeajuns ajutat de administraţia publică, aceasta-l durea pe omul care şi-a tot cerut, aproape cu lacrimi, marele spital modem, dar nu-l descuraja. Trezind în jurul său noi energii tinereşti, el urma, astfel, cu o legiune veşnic împrospătată, asaltul cel mare împotriva misterului, de fapt, indescifrabil.

E astfel în viaţa lui o strălucită întrupare, a ceea ce toţi vrem să cunoaştem — şi nu vom şti niciodată.

18 mai 1938 (IV)
321
21 — Oameni cari au fost, voi. II
UN NEADAPTABIL : OVID DENSUSIANU

Ovid Densusianu, care a plecat ca pe furiş din viaţa pe care n-a vrut s-o primească aşa cum era şi n-a putut s-o domine aşa cum el ar fi vrut, a fost, în societatea românească preocupată de atîtea probleme şi frămîntată de atîtea patimi, un neadaptabil.

Aducea aplecarea căire aceasta de la părinţii săi înşii, oameni de mare discreţie, plini de inteligenţă şi chiar de talent, dar, înainte de toate, feriţi de lume. Ce splendid exemplar de romanitate ardeleană şi în corp, în figură, era tatăl său, dacul cu părul şi barba colilie, care a fost neînduplecatul şi cu toată lumea îndu^mănitul, nu din ură, ci dîntr-o necesitate sufletească specială, Aron Densusianu 1 Ce călăreţ singuratec, îmbătat de vîntul culmilor propriei închipuiri, i-a fost unchiul, Nicolae Densusianu, care găsise în Bucegi leagănul zeilor elenici!

De o precocitate extraordinară, erudit înainte de douăzeci de ani, de o stăruinţă fără păreche la lucrul metodic, fiind nepotul acelora, păstra aerul de familie. O mare voinţă de a se afirma, de a crea şi a schimba, fără nimic din mijloacele, pe lîngă inteligenţa pe care o avea din belşug, necesare pentru a se atinge scopul. Menirea acestui nobil şi tenace ambiţios a fost să fie necontenit învins, şi pentru aceasta i-a ţinut năcaz vieţii, îndepăttîndu-se de dînsa, ca şi cum subt nici un raport ea n-ar fi fost vrednică de el.

Filolog, s-a vrut poet; om de cabinet, a visat de un amestec în viaţa politică ; şi necontenit, cu picătura de sînge a înfrîngerii, se întorcea la el însuşi.

O operă senină lîngă un om torturat prin sentinţe mai vechi decît însăşi fiinţa sa !
17 iunie 1938
(IV)
322
O UMBRA A TRECUT (IULIA HASDEU)

S-a amintit dăunăzi aceea care a fost fiica, înzestrată cu cele meu înalte daruri, dar asupra căreia plutea ameninţarea soartei neîndurătoare, a lui B, P. Hasdeu.

Smulsă de acasă, ea a mers, în grija unei mame care nu şi-a dat samă de cit poate răbda un trup şubred, cu toate înfăţişările sănătăţii — căci slăbiciunea fizică a părintelui ei zăcea într-însa — şi lasată să se arunce cu o necruţătoare pasiune asupra tuturor izvoarelor ştiinţii, ea a căzut fulgerată de cea mai nobilă, dar şi cea mai imprudentă ambiţie.

A lăsat, la cei vreo douăzeci de ani ai ei, se pare că încă neîmpliniţi, un întreg săltar tăinuit de gînduri şi de simţiri. Gîndurile, înalte şi pline de o genială originalitate, simţirile, ca ale unei fete frumoa&e şi bine ce era. Iar, pe lîngă aceasta, scrisori.

Din aceste scrisori, lăsate abia să se întrevadă într-un ziar basarabean puţin cetit, moştenitorul lui Hasdeu, d. Iuliu Dragomirescu, a tipărit a'tîta cit sa-l rugăm a nu mai ţinea la o parte de public restul. E acolo un preţios material, nu numai pentru dînsa, dar pentru vremea ei, într-o formă care,

în ce priveşte judecata oamenilor, o uimitor de matură.

Literatura ei, poezie şi proză — tot în limba franceză, odrasla marelui învăţat român fiind lăsată în yoia mediului care a înstrăinal-o — e fără îndoială de o adevărată valoare. înţeleg de o valoare literară, dar înainte de toate de una educatoare.

In vremea noastră, străbătută — peste aburii înăbuşitori ai unui materialism degradant, zbuciumat de isteria petrecerilor fără măsura — de curente de regenerare, vrednice de toată simpatia, dar încă într-o fază de imitaţie naivă a lucrurilor de aiurea, ceea ce trebuie

21*

fetelor ce cresc şi de la care atîrnă ce va fi neamul mine, e o icoană.

Una mai curată decît a Iuliei Hasdeu nu se poate. Ce e mai de preţ în aceste încercări franceze trebuie deci tradus şi înfăţişat acelora care dacă i-ar sămăna, în suflet, ei!

21 octombre 1938 (IV)

UN UITAT : NERVA HODOŞ

După mulţi, mulţi ani se' face, bisericeşte, numai bisericeşte, pomenirea aceluia care a fost Nerva Hodoş.

Şi totuşi, fără dînsul n-am avea necontenit la înde- mînă acel admirabil mijloc de informaţie care e Bibliografia românească veche, ştiinţifica şi totodată artistica prezintare a acestei cărţi de odinioară care e una din mîndriile noastre. loan Eianu, care o iscăleşte în primul rînd, s-a sprijinit exclusiv pe munca subordonatului şi colaboratorului său.

La multe alte lucruri asupră-i a căzut sarcina, cu ştiinţa sau fără ştiinţa publicului, care se folosea de bunăvoinţa lui. Grele sarcini de familie l-au legat, îm- piedeeîndu-l de la lucrări personale, de tipărirea corespondenţei diplomatice franceze, în care şi-a închis o parte din viaţă, din acea chinuită viaţă care l-a dus atît de curînd la prăpastie.

Dar cu dispariţia lui s-a pierdut omul. Omul care era acuma peste treizeci de ani unul din fruntaşii tineretului. Acela care, cu sîngele moştenit de la tată, de la bunicul după mamă, popa Balint de la 1848, era un

hotărît caracter şi care, cu îngrijită sa creştere, împreună cu familia Davila, era un perfect cavaler.

In ultimele licăriri ale unei frumoase minţi el saluta idealul de unitate românească pentru a cărui inîăptuire porneau ostaşii.

...A fost dintre acei credincioşi cari n-au văzut învierea.

1 novembre 1938 (IV)

JAMMES, VIRGILIUL FRANCEZ

S-a stins în colţul său de provincie un mare poet francez care a avut curajul să ramîie provincial şi de aceea a fost un mare poet.

Acest bearncz de supt muntele care se ridică în spatele cetăţii de naştere a lui Henric al IV-lea, şi el, pînă la sfîrşitul zilelor sale, un simplu şi vesel bearnez, s-a simţit acasă la dînsul numai în aceste văi, al căror verde adînc nu samănă cu acela al nici unei alte „pod- gorii“. Ce putea să însemne pentru dînsul, chiar dacă acolo se creează notorietăţile şi se glorifică celebritatea, Parisul măreţ şi haotic, plin de zgomot şi de zarvă, în

care pentru ca să întunece albastrul cerului so luptă ceaţa cu fumul şi, minată din urmă de grijile-i grele, fiinţa omenească are aşa de puţină vreme să zîmbeasca !

Adevărat nou Moise după tălmăcirea lui Michelangelo, răsfirîndu-şi barba de fluviu supt beretul basc, acest „om de la ţară“ a înţeles pe vechiul latin care a cîntat viile şi cîmpul şi a dat învăţături întemeiate acelora cari ca şi dînsul vor avea moşioara şi un suflet capabil s-o înţeleagă şi s-o iubească.

325

într-o limbă de o perfectă limpeziciune, fără sforţare şi fără pretenţie, lăsînd să curgă domol un vers cu sunetul ca al unui susur de pîrîu, el cîntă, ca în Ecloge, uneori, alteori ca în Georgice de ogor, lucruri care sîn't ale tuturora şi de aceea întrec cu mult ceea ce, prin cugetare rafinată şi mîndră simţire, a ajuns să fie numai a cîtorva. Şi dintr-un trecut care n-avea nimic solemn au ieşit figuri care par coborîte dintr-un diafan peisagiu al lui Puvis de Chavanncs * *.

Nu e de mirare că acela care a avut tăria să îngăduie uneia din fiicele sale drumul mănăstirii unde să i se închidă tinereţa a crezut într-un cer locuit de puterile sfinte şi li s-a închinat cum făceau ai lui din moşi-strămoşi, aşa încît, pentru dînsul, sufletul împăcat, astfel se înfăţişa sfîrşitul care ne aşteaptă :

Şi, (And voi merge, Doamne, spre tine,-atîta cer:
Să-fie sărbătoare pe cîmp ca şi pe cer.
Aceasta, şi acolo, e singur dorul meu.
Doresc atît: ca drumul să fie cum îl vreu :
Spre raiul unde stele se văd şi ziua mare. *

18 noiemvrie 1938 (IV)

UN CREATOR DE ŢARĂ : ATATURK

Puterea în veşnică izbire cu orice greutăţi, energia neistovită care nu credea că ar putea-o opri în loc

‘ Pierre Puvis de Chavanncs (1824—1808) — pictor francez, de un colorism delicat.

* Francis Jammes (18G8—1938) poet simbolist, a cîntat cu sensibilitate şi graţie natura od hnitoare şi universul mărunt.

826

orice împotrivire omenească, firea uriaşă căreia-i plăcea trînta cu orice protivnic şi rival, a plătit legii neîndurate a vieţii omeneşti birul de care nimeni nu scapă, împăratul neîncoronat al turcimii şi-a dat sfîrşitul, într-o ultimă sforţare de a înlătura moartea care de mult îşi aplecase faţa spre dînsul.

Ostaş de chemare şi de meserie, rămas aşa în ciuda amestecului în politică şi cetirilor înghiţite cu aceeaşi lăcomie ca în orice voia a-şi însuşi, el n-a văzut decît ţinta, peste orice ar fi trebuit să calce, şi o singură cale, dreaptă şi, dacă trebuie, crudă, spre dînsa. Mila era străină de dînsul, ori dacă era vorba de oameni, ori dacă înseşi puterile divine trebuiau tăgăduite şi izgonite din suflete. A anulat o religie care domnia de aproape o mie de ani pe ai săi, a făcut praf orice autoritate istorică şi, reprezintnnt fanatic al neamului sau, atîta vreme sprijin al unor idealuri străine: arabe, persane, romano-bizantine, nu s-a gîndit la trecut decît pentru a ridica,

adînc convins, cîtă ştiinţă putuse avea, pînă la îndepărtaţii hitiţi V

Europei i-a luat formele de civilizaţie pentru un popor care cu greu îşi va însuşi spiritul ei, cu totul deosebit, dar nu s-a prezintat ca ucenicul bucuros eă învaţă bine lecţia, ci ca maî bătrîn creator al principiilor acestei civilizaţii, pe care cu o grandioasă naivitate şi-o anexa în numele străbunilor, realî sau închipuiţi.

Astăzi, în afară de însăşi energia unei rase tari, o mare problemă se pune : creatura va putea ea supravieţui creatorului ? *

21 novembre 193S (IV)

i'opuiaţie de limbă indo-europeana, care s-a stabilit în Aa a Mică în mileniul al doilea, î.e.n.

* Kcmal Muslafa Atatilrlc (1881—1938) — reformator al Turciei, a fost preşedintele acesteia între 1923 şi 1938.

337

TREI PRIETENI AI NOŞTRI (HERTVIK JARNIK, PAUL COLLINET, GLIXELI)

Aproape în acelaşi 'timp trei dintre cei mai buni prieteni ai unei naţii, în general puţin cunoscute şi adeseori grosolan batjocurile, ne părăsesc fără ca în aceleaşi locuri să fi răsărit, din lumea mai nouă, oameni capabili să-i urmeze pe această linie.

Mai sînt la noi de aceia carc-şi mai amintesc, din cele cîteva apariţii la noi, pentru conferinţe sau festivităţi, de bătrînul Urban Jamik. Masiv şi hirsut, cu nişte ochi de o nesfîrşită blîndeţă în acea busnată[1] faţă rotundă, filologul ceh care, dintr-o călătorie în Ardeal, unde întîlnise pe Andrei Bîrseanu, legîndu-se între ei o colaborare pentru strîngcrea şi publicarea poeziei populare, prinsese o trainică iubire do noi, n-a încetat pînă la sfîrşitul vieţii sale să ni-o dovedească prin tot învă- ţămîntul său. Ga o tradiţie scumpă, el a lăsat această grijă de tot ce e românesc fiului său Hortvik.

Profesor la Bmo, acesta, care a introdus limba noastră totdeauna în cursurile sale de filologie romanică şi, pentru a s'trînge legăturile între cele două neamuri, a întemeiat şi o societate de filoromâni. carc-i va supravieţui. Nu l-am mai văzut de la război încoace ca să-i arătăm că n-am fost nesimţitori la atîta gînd bun ce-l simţeam necontenit îndreptat spre noi. Extrema lui sfială, care-l făcea aşa de simpatic pe fiul care n-avea energia ofensivă a tatălui, l-a împiedecat singură de a face acest drum.

Venit în România cu prilejul unui congres de bizantinologie, juristul Paul Collinet, cercetător deopotrivă al dreptului roman şi al sintezei juridice bizantine, is

‘ Basnat — buclat.

toricul şcolii de drept de la Beryt, s-a simţit de atunci legat de noi. Studenţii noştri găseau la el sfat şi sprijin şi nu era un profesor oaspete român la Paris pe care să nu-l găsească şi să nu-l aducă în casa lui primitoare, împodobită cu atîtea amintiri de artă. în ultimul timp, grele suferinţi fizice îndoiseră statura dreaptă a acestui voinic gal cu barba roşie de druid, fără ca, întîlnindu-l la congresele de care nu se putea despărţi, să se fi putut bănui un aşa de apropiat şi subit sfîrşit.

Mai mult s-a stins în Polonia, unde, după im lung exil, neexplicabil, pe care l-a suportat cu greu, i s-a îngăduit să se întoarcă, profesorul Glixeli.

De pe cînd nu era încă decanul Universităţii din Vilno, ol se arătase bun prieten al nostru, venind şi la Vălenii de Munte, pe o vară întreagă, pentru a ţinea în limba franceză acele clare lecţii de literatură polonă care au şi fost publicate în limba noastră. De aceea, cînd a fost să aleagă un adăpost, a venit drept la noi. Cu a foarte modestă însărcinare la Universitatea din Bucureşti, el s-a consacrat aşa de mult studiilor româneşti, îneît a pregătit un studiu adîncit asupra Învăţăturilor lui Ncagoe Basarab, promiţînd şi o ediţie a lor, mai lungă trudă, care desigur nu va rămînea pierdută.

29 decemvrie 1938 (IV)

CORRADINI

Po\esţea lui Corradini, prieten al generaţiei moldo- \eneşti de la 1840, apoi dispărut, care a 'tipărit Les chants ău Danube, într-o frumoasă ediţie, a rămas şi

pînâ azi neisprăvită. Poeziile lui le ceteam, copil, în casa părintească, dovadă că s-au răspîndit mult Acum aflu la anticvari încă un exemplar, incomplet.

Versurile sunt Inimoase. Ar face onoare oricăruia din poeţii romantici francezi ai timpului. Tînărul autor e desigur francez, dacă nu de naştere, căci Moldova-i e patria (A la Moldav ie), dar de educaţie. Insă bucăţi ca acelea pe care lc închină Romei:

Regarde ton forum, deserts silencieux :
II semble regretter le culte de sas dieux.
Car U veut saluer des legions guerriăres :
II veut voir des exploits et non pcs des prieres...',

urmat de răspunsul Romei, arată legături sufleteşti puternice cu Italia străbunilor, cu această eternă şi sacră Romă însăşi. Aceasta, deşi Roma* nouă, a preoţilor, dovedeşte elocvent că şi forma creştină, mîngîietoare a suferinţelor omeneşti, îşi are rostul.

Corradini e un poet al iubirii. Iubirea pe care o cîntă nu e de sub alte ceruri. Cînd îşi cheamă „iubita Zulnie“, nume oriental, care nu e rar în societatea boierească de atunci a Moldovei singure, aceasta arată unde i s-au trezit cele mai dulci simţiri.

Obişnuita filozofie de tristeţă lamartiniană îl domină însă şi ea repetă cu monotonie condamnarea unei vieţi reale care nu poate mulţumi un melancolic suflet de Rene.

El n-are de ce se prinde. Cînd intitulează o bucată La patrie, e vorba de războaie şi de revoluţii de aiurea, de undeva din Apus, şi el apare ca un „exilat“. E vorba probabil de un 1848 francez. Aiurea (p.71 şi urm.), el

* Prlveşte-ţi forul, pustiuri tăcute :
Pare că regretă eultul zeilor săi.
Căci vrea să salute legiuni de războinici :
Vrea să vadă fapte de arme şi nu rugăciuni., (fr)

apare ca o „tînără victimă", lipsit de mamă (Si j’avais une mere[J]), „departe de un frate iubit, departe de pragul patern", ducînd o amintire de „mormînt“. Doar dacă soarta i-a făcut favoarea de „a-l arunca pe ţărmuri mai frumoase", dar nu află aici decît o singură prietenă, acea Zulnie pe

care i-o răpeşte moartea. O Stella însă, în mijlocul petrecerilor pe care le descrie, l-a cucerit şi-l ţine. Ea-i aminteşte, însă, nu de Moldova, ci de aceeaşi Italie, în care, la Veneţia, „cu părul de aur, mîndra", la Genova, la „cocheta" Neapole, la Florenţa, la Pisa cea învăţată, la Roma, căreia-i cîntă arcurile, au fost împreună.

Moldova-şi are partea în opera de glorificare. întors la dînsa — deci după 1848 — îi cîntă munţi, dealuri, rîuri, şesuri, păduri, turme, „albele cetăţi cu cupole strălucitoare", „tristele mănăstiri cu cruci seînteietoare", „dulcea suflare". Nu lipseşte amintirea „marilor voievozi" biruitori peste turci şi tătari, cu moldovenii lor, „în vinele cărora curgea sîngele vechilor daci", şi tot trecutul ei de încercări şi suferinţe de pe urma năvălitorilor, după dispariţia lui Ştefan cel Mare, îi trece poetului înainte. Nimeni, nici o putere suzerană „n-a ocrotit sora creştină". Dar iată că vine noua vreme, cîntată de noii poeţi. Cum prin războiul din Orient, al Crimeii, „un mare popor" — Franţa napoleoniană — anunţă un viitor, „puii de vulturi luminoşi îşi vor lua zborul".

Dar îndată e bucata prin care Corradini-şi ia rămas bun de la aceia cari-i sunt „compatrioţi", căci el pleacă în Franţa, părăsind -tot ce era trecutul, rudele — căci „parents" nu pot fi, după cele ce însuşi a spus înainte, tatăl şi mama — sora „prea iubită", mormîntul mamei — care în Un nom[s], arată că se chema Ecaterina — „braţul mîngîietor". Iubirea pentru cealaltă ţară îl cheamă acolo de unde-i vine gloria napoleoniană, trezită de adu- [*1]

[1] Dacă aş ti avut o mamă (tr).

[1] Un nume (fr).

cerea rămăşiţelor împăratului. Iubita e însă aici alta, un — sau o — „M. J. C. D. B.“ — punctul după A e o greşeală, desigur — formulă în care „D. B.“ ar putea fi un „de B (alclie ?)“.

Enigma ramîne însă. Fiul de moldoveancă şi de italian unde-şi va fi isprăvit zilele ? Probabil de boală în acel Paris, unde însuşi prietenul Vasile Alecsandri, care-i închină o duioasă amintire, nu l-a putut regăsi niciodată.[1]

12 ianuarie 1939 (IV)

ÎNAINTEA UNUI RiORMÎNT (GHEORGHE ŢIŢEICA)

în marginea cimitirului plin de amintiri, lingă ripa care-şi aşteaptă alte rămăşiţe omeneşti, a fost coborît acum două săptămîni un om care nu va putea fi înlocuit.

Despre ce a fost profesorul Glicorghe Ţileica pot vorbi specialiştii în studiile matematice, şi cea mai strălucită dovadă a valorii sale a fost, acum cîţi\ a an', invitarea la Sorbona, pentru a da acolo lecţii într-o ramură de ştiinţă pentru care nu se afla nicăiri unul mai competent. De sentimentele ce se aveau pentru dînsul în stiăinătale mărturiseau legăturile de strînsă prietenie ce păstrau cu dînsul, vechiul elev îoman al Şcolii normale din Paris, cu uşile închise străinilor, foştii lui colegi. Iar năvala de flori revărale asupra [1]

[1] Mama 1 ii Michele Corradhil, poetul paria? !a revoluţia de la 1843 din Moldova, era născuţii Nacu. Pentru aflarea manuscriselor poetului, Alecsandri a Iniţiat in 1378 c re .tari, zadarnice, la Florenţa.

sicriului său arata cît de iubit era el în cercurile unde i se cheltuise atîţia ani învăţământul. '

Dar casa lui de om public era Academia Română.

Acolo, secretariatul fusese multă vreme al strictei gospodării create de hursuzenia lui Dimitrie Sturdza, om grozav la socotelile mărunte în toate domeniile. „Degetul magic" cuprindea în el o întreagă corectitudine şi o disciplină cu fiori. Pârvan, plin de mari planuri romantice, s-a aşezat în acel rost cu gînduri de transformări revoluţionare, întipărite de personalitatea lui năvălitoare. A trebuit Ţiţeica pentru ca secretariatul academic pe cinci ani, menit a-i aparţinea pe viaţă, să-şi capete o definiţie care va rămînea.

Academia e o bogătaşă scăpătată şi prădată de stat, care-i face milă din cînd în cînd. Din cc-a avut i-au rămas mai mult griji şi îndatoriri. O ncsfîrşită stăruinţă şi un simţ al împrejurărilor se cere pentru a stăpîni. Firea de ţăran răbdător şi stăruitor a lui Ţiţeica a putut s-o facă.

Dar cum a gospodărit el acolo e nu numai o lecţie de fineţe, ci una de înaltă morală.

22februarie 1939 (IV)

CAZUL GASTER

Moartea octogenarului învăţat dr. Moi&e Gaster aduce înainte, pe lîngă amintirea unei opere care nu va putea să fie[1] uitată, în cele două domenii unde s-a întins, şi amănuntele, desigur neobişnuite, ale „cazului Gaster", adecă al raporturilor pe care răposatul, plecat senin la

vrîsta patriarhilor evrei, cu cari sămăna şi la înfăţişai e, şi la mentalitate, le-a avut cu România şi poporul românesc. Ele merită să fie rechemate în minte şi formează o învăţătură, o mare învăţătură de înţelepciune şi nobleţă pentru coreligionarii şi conaţionalii săi,

Născut aici în 1356, el a trăit întreaga vreme a luptei pentru organizarea României şi căpătarea independenţei. Studii serioâse în Germania i-au îngăduit să se ocupe în limba germană de subiecte de folclor, ca Judecata strugurelui, poveştile noastre în comparaţie cu ale altor neamuri, „şoloinonariî"], cîteva de filologie chiar, adău- gîndu-se sinteza, închinată româneşte, a „literaturii populare române", spre care era atras atunci şi spiritul scotocitor al lui Ha&deu, De pe urma umor asemenea lucrări el cîş'tigase stima şi prietenia învăţaţilor români.

Iată însă că, în a doua fază a guvernării lui I. C. Bră- tianu, cînd s-au expulzat pentru a face plăcere la Budapesta şi iredentişti ardeleni, legăturile lui Gaster, care era şi un ebraizant în ziarul Egalitatea, luptînd pentru împămîntenirea în masă, a adus izgonirea lui, alături de persoane care nu i se puteau pune, pe departe, alături.

Scos din ţara naşterii sale, a blăstămat-o el, a urmărit-o cu ura ? A făcut ca, mai tîrziu, Lazăr Şăineanu care, plecînd de bunăvoie, pentru că Urechiă i-a stricat împămîntenirea, a rupt orice legătură cu ţara a carii limbă pretindea că n-o mai cunoaşte ?

De loc, Şi-a dus în exil comoara de manuscrise, din care a scos o vestită Crestomaţie şi materialul unei istorii a literaturii româneşti, vînzînd acele manuscrise, nu Muzeului britanic, ci Academiei Române, a redactat pentru Ministerul de instrucţie un raport despre învă- ţamîntul în Anglia, a

venit după război ca să îndemne *
* Solomonar — vrăjitor, cetitor în stele, prevestitor al vremii.
334
pe ai săi la patriotism şi a murit mergînd să facă la Oxford o conferinţă despre scrisul nostru.[1]
11 martie 1939 (IV)
GillGOFiE TABACAEIU

Un ziar de provincie anunţă înmormîntarea, undeva, intr-un sat băcăuan, a profesorului Grigore Tăbăcariu.

De mulţi ani l-am cunoscut pe acest pedagog zelos, care era legat de şcoală nu prin consideraţii de carieră, nici prin dorinţa, aşa de răspîndită astăzi, de a parveni, ci printr-un sincer, călduros şi statornic devotament.

A căutat să învedereze o chemare în acest domeniu, unde avea şi părerile sale proprii, printr-un lung şir de publicaţii, cărţi, broşuri şi reviste, care s-a oprit numai acum cîţiva ani. Le scria între multe griji, neîncurajat şi aproape despreţuit, şi le tipărea cum putea în continua lui sărăcie.

Alţii, mai pregătiţi decît dînsul, pot considera cu o îngăduinţă miloasă acest zbucium care a fost tragedia omului bun şi harnic, care credea că ar avea şi el un lucru de făcut pe lume. Cei cari au fost în atingere cu dînsul au înţeles cît de mult neajunsurile, care se pot vedea uşor, se datorau unei vieţi nenorocite, a cării soartă-i era parcă scrisă pe faţă.

[1] Savantul Moses Caster (1856—1939) s-a născut la Bucureşti, de unde a fost expulzat în 1885. S-a stabilit la Londra. A fost membru de onoare al Academiei Române. Opere : Literatura populară română (1883), Chrestomatie română (1891), Studii şi texte (1925—1928), o ediţie din Anton Pann.
335

Acum în urmă avea un rost în noile creaţiuni. Era fără îndoială prea tîrziu. Şi aceasta ne -aduce la constatarea marelui nostru defect: de a risipi puterile.

E enorm de multă nevoie a lucrului în această ţara. Nu trebuie să se ţină seamă în valorificarea puterilor dc o superioritate sau de o rară distincţie a lor. Nu e om cu bunăvoinţă care să nu poată folosi în această mare şi grea operă de a ridica pretutindeni, în orişice, nivelul încă destul de scăzut al ţării. Preţuite şi bine aşezate, şi forţele mai slabe încă se îndeamnă şi dau ce nu se spera de la ele.[1]

E vremea acestei mobilizări generale a sufletelor.
19 martie 1939 (IV) ■
NUMAI UN PROFESOR BĂTRIN : GHEORGHE MATEESCU

Aflu din ziare că, la o vîrstă foarte înaintată, a încetat din viaţă profesorul vîlcean Gheorghe Mateescu.

M-am uimit aflind că trecuse de mult, în retragerea sa dc pensionar, de şaptezeci de ani. Eu îl văd ca pe vremea cînd la Vălenii de Munte mi-am înfiinţat tiparniţa cu naiva credinţă că lumea are nevoie de cărţi şi anume de cărţi curate şi bune, aşa îneît mă făcusem pe lîngă tipograful ce sunt şi pînă acuma — şi corector — editorul unor lucrări de care m-au scăpat numai flaca-

[1] Docent universitar şi profesor de pedagogie, dr. Grlgore Tăbăcariu (1885—1939) a publicat studii de specialitate (Problema şcoalel active

etc.), Jocurile româneşti pentru copii, lucrări cu valoare documentară despre scriitori pe care i-a cunoscut (Ştefan Petica etc.).
336
rile din 1916 ale ocupaţiei nemţeşti, care mi-au nimicit tot depozitul. Atunci a venit la mine un om tocă tînăr, înalt şi voinic, eu un caiet de balade populare din acele părţi ale Oltului, în frunte cu o variantă curioasă a legendei întemeierii Argeşului. Cărticica a apărut, neştiută, ca de obicei cu tipăriturile de acolo, de supt teascurile mele.
~ Va fi adunat şi mai departe dascălul de la Râmnicul Vîlcii astfel de vădiri frumoase ale sufletului popular? Se poate. Dar mi se pare că nu s-a mai îmbulzit la tipar.

Era un om cuminte, care şi-a dat samă de ce [se] cere, de ce se cumpără şi de ce se gustă.

Sunt mulţi oameni ca dînsul cari încep cu avînt şi isprăvesc aşa pe tăcute, în vreun colţ de ţară, numai ca nişte profesori bătrîni. Ceva mai greu e de cine perseverează.

în această privinţă, ştiu şi eu ceva.
17 aprilie 1030 (IV)
UN MARTIR AL ŞTIINŢII ŞI DATORIEI GIIEORGHE LONGINESCU

Vechiul meu prieten Gheorgho Longinescu s-a dus la Focşanii naşterii sale ca să se aşeze pe veci lîngâ mormăitul, plîns îndelung de lacrimile sale, ale fratelui, profesorul de drept Ştefan, de care-l lega, ca şi de ceilalţi fii ai negustorului focşănean, admirabile sentimente de familie care nu mai sunt din vremea noastră.

Nu s-a ştiut decît de un cerc restrîns ce a fo.-jt viaţa acestui om de bine. O groaznică tragedie pe care el a
337
22
primit-o cu atitudinea unui erou care era în acelaşi timp şi un perfect creştin, împăcat cu sarcina care căzuse asupra lui.

De tînăr încă, el orbise aproape 'cu totul. O iluzie de vedere laterală. Un altul s-ar fi cufundat în întunericul desperării sale. El însă a luptat.

Chimist pasionat pentru studiile sale, el a făcut, decenii întregi, să i se cetească din cărţile şi articolele pe care nu le putea petrece cu ochii. Şi a dictat cercetări proprii a căror tipărire n-o putea supraveghea.

Şi a fost el oare pentru aceasta un om amărît şi aspru, căutând să-şi răzbune pe alţii ce pătimea de la nemiloasa soartă ? Dimpotrivă, nimic nu i-a putut turbura seninătatea. Dacă uneori setea de dreptate îl îndrepta către oamenii violenţi, era de-ajuns un cuvînt dc rechemare al unui prieten ca să revie la desăvârşitul echilibru al unei vieţi frumoase, care, în ciuda suferinţilor din urmă, se va fi încheiat cu un zîmbet ca al oamenilor din antichitate, pe urma cărora călca.
19 aprilie 1039 (IV)
UNUL DIN VREMURILE BUNE : ETTORE PAIS

Tîrziu aflăm, într-o vreme cînd ce se aude e triumful zilei de azi şi ameninţarea zilei de mine, dispariţia marelui bă trip, vizionar al lumilor antice, cu tot ce aduc cu dmsele ca seninătate sufletească, Ettore Pais, glorie a cugetării poporului italian.

Pais nu era un istoric al Romei şi al Italiei antice, cărora li-a închinat o

puternică operă înaintea căreia
333
nu se înfăţişează ca învingătoare marea erudiţie ţinuta la curent a lui de Sanctis şi a lui Beloch. El era de fapt un roman.

Un roman din cele mai bune vremuri. Un gînditor din vremile republicii, un orator din forul liber, un predicator de nobilă filozofie ca a lui Marcu-AureJiu, un legionar în lupta pentru adevăr şi dreptate. Aceasta-i însufleţeşte pagini care nu sunt nici arheologie, nici inventariu, sec şi sterp, de instituţii.

Roma era însă pentru el, nu un altar părăsit pe care să fi pus cununile florilor noi, ci un templu în care se serveşte. Iar preotul firesc al cultului sacru era însăşi rasa lui.

în căutarea ei, el a răsărit la noi, cu faţa lui de preot al trecutului şi cu gestul larg de orator latin. Şi cine nu-i înţelegea cuvintele, toate cuvintele, era străbătut de un fior ascultîndu-1. Căci pentru noi toţi, prin el se refăcea, pe acest pămînt al ei, Roma.[1]

21 aprilie 1939 (IV)

ULTIMA SOLIE A LUI GOGA

O nobilă solie de poezie o trimite peste mormînt O. Goga, prin culegerea Din larg. O mîndră afirmare a rostului său în Profetul. Atîtea minunate versuri, dar, pentru prima parte, nu venind din viaţa însăşi, ci mai mult plutind deasupra ei.

[1] Autor al unor lucrări fundamentale asupra originii Romei şl a civilizaţiei din Italia pînă la epoca imperială, Ettore Pais (1058—1939), profesor, succesiv la Pisa, Neapole şl Roma, a ţinut lecţii şl la Sorbona, Praga, Bucureşti.

339

22*

Oratorul, prozatorul, abundent şi furtunos, rupe încleştarea poetică a versului, în năvala comparaţiilor e ceva care anunţă neliniştea noii poezii. Poemele sunt, după unele adnotări, anterioare încă anului 191C. Se afla apoi şi răsunete din durerile şi îngrijorările războiului. Hora nu are însă în ea sufletul acelor ceasuri: e un Alecsandri cam vechi. O satiră cu ţinte apropiate şi mărginite minează

în faţa ciocnirilor de vorbe şi de forme ce limpede se desfăşură însă, fiindcă pleacă dintr-o adevărată şi calda simţire, desfăşurîndu-se în largi valuri ritmice, bucata Departe! Poate şi Din viaţă, cu aluzie la propria frămîntare a poetului. Dar nu e aceeaşi pornire vibrantă şi în celălalt poem de iubire pătimaşă, Sufletul. Tot aşa de puţin în cele ce turnează, şi în faţă se ridică eterna rugăciune către idealul femeiesc din Eminescu. Dar, cînd e vorba de a închide inspiraţia în margenile aceleiaşi idei, ca o învăţătură răsare Ramura întîrziată. Un sonet puternic închegat e Apus.

O clipă de înseninare la 1929-30, sub ceruri străine, dă poeme din cele mai frumoase. E o odihnă de ferici 'e, care creează, poate mai mult decît patima furtu- noa[c]ă, poezia. Inspiră mai puţin caricatura oraşelor de băi. Taina inspirării n-o rot vrăji nici rarile întîlniri cu satul. ’

Şi, ca o prevestire, Cîntecul morţii la fereastră. [11]

11 mai 1939 (IV)

ADDENDA

AEON DENSUŞIANU

Profesorul Aron Densuşianu, mort dăunăzi la Iaşi, undo ocupa de mulţi ani catedra de limba şi literatura română, a fost un om harnic şi conştiinţios, de Q corectitudine exemplară în viata sa şi în îndeplinirea datoriilor sale de şcoală. O figură de laborios bătrîn care se desfăcea limpede din gloata meseriaşilor didactici fără tragere de inimă pentru cariera lor de învăţători şi fără mustrare de cuget pentru chipul uşor cum credeau că se pot achita de înalta şi frumoasa lor sarcină de semănători ai adevărului şi păstrători ai focului iubirii pentru dînsul.

Defectele caro se întîmpinau alături de aceste însuşiri şi care l-au făcut puţin simpatic celor mai mulţi, nu puteau să lo întunece. Ducea, desigur', pînă la pedantism iubirea pentru ordine, pentru lege, pentru paragraf, dar fanatismul orînduiclii e mai bun decît dispreţul pentru dînsa. Convingerile cari formau regimul vieţei sale intelectuale le păstra şi le susţinea adeseaori cu îndărătnicie şi asprime; dar cu cit e preferabilă această îndărătnicie şi asprime scepticismului surâzător, care se alipeşte zilnic la o părere nouă, din interes sau din capriciu. Avea simpatii şi antipatii pronunţate şi, în judecăţile şi purtarea lui, aceste scntimcnte-l duceau la nedreptate; dar nedreptatea lui venea totdeauna din înşelare, din greşeală, şi nu dintr-o combinaţie egoistă ca nedreptatea, fără

scuză, a prigonitorilor din invidie şi a canonizatorilor de slugoi. In izolarea lui, acest rătăcit, care ajunsese la urmă a-şi restrînge consideraţia ştiinţifică la un cerc atît de mic încît devenea acela al familiei sale, făcea o mai bună impresie decît mulţi alţii dintre colegii săi din Iaşi, cari, aceia, aveau ucenici şi-i au, dar cit de puţin sinceri î

In scris era acelaşi ca şi în acţiunea sa. Un gelos •Autodidact, care înlocuia arareori prin incontestabila sa Inteligenţă deprinderea cu metoda ce ar fi căpătat-o în tinereţe. Descoperea lucruri descoperite, nu recunoştea evidenţa cînd era vorba de vreuna din iubitele lui iluzii, se lăsa atras ca alţii mai mari decît dînsul*. formaţi în aceeaşi vreme de aplecare către strălucitoarele ipoteze zadarnice, se lăsa atras de falşe explicaţii, care scînteiau înaintea ochilor lui ca adevăruri autentice. In tratarea celor mai multe chestii generale el era dominat de preveniţii, care-şi găseau însă izvorul în sentimentele sale de iubire pentru neamul românesc, din care se mîndrea că face parte.

întîmplarea l-a făcut şi profesor de istoria literaturei române. Gust literar n-avea însă. Aprecia un poet după direcţia în care scrisese : de unde rezultă că pentru el Mureşianu era mai mare decît Eminescu. Scria o proză clară, de învăţat care-şi îngrijea forma, dar versurile pe care se îndărătnicea să le facă, în mijlocul indiferenţii meritate sau a insultelor gazetarilor fără creştere, cari nu se gîndeau la vrîsta şi la situaţia lui, acele versuri epice sau lirice, Negriada sau Valea vieţii, erau palide imitaţii de şcoală, reminiscenţe de cetitor al operilor clasice. Avea o inimă călduroasă şi fantezie în inteligenţa sa. dar le păstra, din nenorocire, pentru ştiinţă, unde abuza de ele.

A scris o Istorie a limbii şi literaturei române, care a avut două ediţii: o carte scrisă corect, bine împărţită, cu multe vederi bune de istorie literară, dar care începe prin erezii filologice pentru a se sfîrşi cu greşeli de gust.

Dar că Densuşianu putea să lucreze bine, să folosească ştiinţii Sale, dovedesc studiile din Revista critic^-Uterară, pe care o în'temeiase şi care, nesprijinită, s-a stins după patru ani de apariţie. Aici un istoric serios al literaturii noastre va găsi iscălite de dînsul articole asupra cronicilor, asupra litcraturci române din Ardeal, care nu pot fi trecute cu vederea. Ele ar merita să fie adunate în- tr-un volum care ar întrece ca Valoare Cercetări literare, care. ocupîndu-se mai mult de literatură contimporană, nu puteau fi juste.[1]
Noua revistă română pentru politica, literatură, ştiinţă şi artă,
15 septembre 1900
LA MOHMINTUL LUI CONACHI

Ieşi din Tecuci prin lunga stradă pe care o încheie clădirea nouă a gimnaziului, scos, cum se vede, la aer curat. In stînga se vede turnuleţul unei biserici de cimitir, iar în faţă, minunaţii copaci ai unei mari grădini parasite — totuşi proprietate a comunei — îşi răsucesc trunchiurile în goala desperare neagră a iernii, pe cînd buruienile năvălitoare zac moarte pe iarba îngălbenită de vînturile reci.

Administrativ, municipal, Tecuciul nu s-a mînluit încă Satul Nou face parte din el, precum alte sate făceau parte din „Tîrgul Tecuciului" de pe vremuri. Acelea cuprind astăzi clădiri publice, case de cărămidă cu fereştile mari, prăvălii la stradă. Aici viaţa de sat în cea mai urîtă şi murdară formă a ei stăpîneşte. Biete coşmcge

[1] Lipsa de gust şi de receptivitate în materie de literatură, semnalată în articol, l-a situat pe Aron Densuşianu (1837— 1908), adept al latinismului, printre detractorii lui Eminescu.

zgribulite supt urîte coperişuri de tablă roşie sau supt jalnicele cuşme ale stufului zvîrlit în neorînduială. Nici o gospodărie, adesea nici o împrejmuire. Curţile sînt pustii; lipsesc arborii; lipsesc straturile de flori ; nu e nici măcar o ulcică cu maşcat roşu la fereastră. La locuitori, nici urmă de portul de la ţară : bărbaţii poartă şalvarii şi scurteicile vechilor tîrgoveţi, femeile au pe cap barizuri care li ascund pînă şi fruntea şi urî'te rochii de stambă murdară din care ies picioarele goale pline de noroL

Ceva mai departe răsare din şes o casă nouă, foarte mare, cu multe turnuri, purtînd, în proporţii şi stil, pecetea averilor de ieri şi a pretenţiilor de astăzi. Mai în fund, dintre crăcile negre ale copacilor unul parc întins, se iveşte coperişul roşu de ţiglă nouă, al unei clădiri curioase.

Acolo sînt Ţigăneştii, moşia lui Conachi, şi acea casă a fost începută de însuşi Conachi, mult timp locuitor, foarte gospodar şi strîngător, al acestei moşii.

Conachi ? Răpede trece icoana bătrînului cu giubea lungă şi mare, işlic rotund, cu părul răspîndit în şuviţe supţiri, cu barbă creaţă şi rară, cu nasul lung grecesc şi ochii mari plîngători în faţa slabă de vechi tînguitor al iubirilor norocoase ca şi al celor pline de durere. Apoi versuri de ale poetului îţi răsar în minte şi, dacă nu ţi se năzar pe o pajişte verde amoraşii fluturînd din aripi trandafirii şi gîngurind ca păsările, pe cînd prin văzduh zboară uşoarele lor săgeţi ascuţite, de mare primejdie, ai crede că după fereştile multe privesc ochi negri frumoşi de cocoane albe, fragede,

tot atît de nebiruite la gospodărie, cît sînt de biruitoare în iubire.

Poduri negre, de lemne încrucişate, pe temelie de piloţi de stejar trainic, duc peste şuviţi de Bîrlad, galbene ape stătute, acoperite de o ceaţă murdară. Rîul însuşi, peste amîndouă malurile căruia stăpînea poetul, are

346

un tremur abia simţit, şi apele lui sărace rătăcesc, nesigure, supt înaltele maluri de lut arcuite.

Din aleea de plopi care ducea la curte, abia dacă au rămas vreo doi-trei stejari pierduţi, pe care i-a cruţat barbaria. Parapetele celui din urmă pod au căzut, scîn- durile şubrede tremură. O mare curte pustie se întinde acum între ziduri.

Din copacii vechi au rămas abia cîţiva. S-a tăiat părul care adăpostea pe cîntăreţul altor vremuri. Stejarul în umbra caruia se întindeau, spun bătrînii, horele ţărăneşti pe care le chema, tinere şi vioaie, şăgalnice şi zgomotoase, boierul-poet ca să-i încălzească bătrîneţa sufletului, mai suceşte singur crengile-i despoiate. Marele bogătaş, „sa- trapul“ unui nou regim politic, care a "urmat în stăpînirea Ţigăneştilor neamul lui Conachi, a sădit în acest pămînt rău copăcei tineri, pe care i-a atins o nouă încetare a vieţii din castel. Acum, acolo unde au fost pajişti înverzite, pe care s-ar fi putut zbengui vesele şi alte muze decît împiedecatele muze de ietac, pe locul florilor de mult moarte, care-şi ridicau mirezmele spre balconul stăpînului, pe locul pădurii de la început ce încunjura bisericuţa de la 1815 a stăpînului care unea „filozofia" Apusului cu evlavia Răsăritului, un bouar îşi paşte vitele, pe care cînii le string laolaltă alergînd neobosiţi de la una la alta.

O grămăgioară de pietre, cîteva cărămizi umplute cu muşchi, o cruce pe locul altarului arată unde a stat, împrejmuit de codru din toate părţile, cel dintâi lăcaş pe care l-a înălţat Conachi. In dreapta stă aproape neatins marele arc de cărămidă roşie, cu ferestruici de sinagogă, pe care-l ridicase, în zilele în care îşi aştepta domnia, cel dintâi ginere al „marelui logofăt şi cavaler", beizadeaua Nicolachi Vogoridi.

Casa cea mare, cu trei rînduri, avînd portice, terase, turnuri, a plănuit-o Conachi, care stătuse pană atunci

347

în căsuţele ce au adăpostit pe urmă slugărimea noilor stăpîni: vreo patra odăiţe sărăcăcioase. Vogoridi a lucrat la desăvîrşirea ei.

De bătrînul cîn'tăreţ nu-şi mai aduce aminte nimeni dintre cei mai bătrîni ai satului. Pe Vogoridi-l ştiu, cu capul lui cel mare, „cit capul meu cu căciulă cu tot" — spune unul — cu fesul roşu, cu pletele lungi ajun- gîndu-i pănă pe umeri. Frumos om, socot şi abtazi sătenii! Catinca, fata lui Conachi, „Cocuţa“, nu era frumoasă. Şi totuşi ea a găsit în principele Ruspoli un al doilea soţ, cu care a plecat apoi în Apusul depărtat. Totuşi in palatul lui Vogoridi şi acest străin şi-a găsit odihnă buna şi, neştiutor de graiul nostru, italianul străbatea satul dînd bună-dimineaţă oamenilor cu banul buzunarelor sale totdeauna pline.

Palatul e rău împărţit; pe păreţi se mai văd zdrenţe de tapete a căror hîrlie aurită va fi înlăturată curînd cu desăvîrşire, pentru ca păreţii şcolii de agricultură a Academiei Române să fie daţi cu var igienic. Lingă- sobele

nouă de teracotă stau părăsite cadrele albe de marmoră, delicat săpate în flori, ale căminelor în care focul nu se va mai aprinde niciodată. Tencuiala cade, lăsînd să se vadă grinzi negre, putrede, din tavanele, stropite cu semilune şi stele de aur, ale „odăii turceşti".

De pe balcon priveliştea e strălucită. Ochiul fuge pest întinderea lină a cîmpului cu copaci rari în care se încuiba ciorile, pănă la linia dealurilor goale, a munţi'oi Vrancii, albi de zăpadă.

La 1847 Conachi ridica biserica, fără stil, care-i cu prinde astăzi mormîntul. Azi dintr-un cimitir pustiu, cu cîteva cruci de lemn şi de piatiă, ea se ridică informă, cu un ciudat pridvor rotunjit, cu turnul rău înfipt, pe care-l înfăşură tinicheaua roşie prost vopsită. Nu se mai slujeşte. Păreţii n-au avut niciodată zugrăveală, şi ei pas-

trează găurile cuielor ce s-au bătut la ultima cemire pentru moartea lui Tache Anastasiu.

De părete se razimă piatra, scrisă cu neelegante caractere cursive ruseşti, care stătea pe mormîntul lui Ma- nolachi Conachi, tatăl lui Cos'tachi (+1803), a fiicei lui, Ecaterina Sturdza (+1827), a Smarandei Donici, soţia poetului, şi a acestuia chiar. Sus e săpată decoraţia rusească a Sf. Vladimir, văpsită în culorile cuvenite, jos se încrucişează oasele morţii. „Şi fiica sa Ecaterina, sc- vîrşitâ la“ — încheie inscripţia în slove şi mai rău sculptate.

Ecaterina. Catinca, ajunsese principesa Kuspoli, şi ei îi era menit să se odihnească supt lespede de marmură cu stemă italiană şi inscripţie franceză. In acelaşi cavou zac şi oasele, rămăşiţele, dezgropate, cu prilejul strămutării aceleia, ale lui Conachi, batrînul logofăt aşa de străin de astfel de măriri străine. Bătrînul din parc a fost groparul lui la această strămutare din urmă, şi el îşi aminteşte de oasele supţiate de umezeală şi putregiune pe care le-a mutat supt ochii nepoţilor lui de fiu, cari nu ştiau nici un cuvînt din limba în care el cîntase.

Cărţile de slujbă au încă însemnările lui Conachi, de la rîndurile scrise cu siguranţă şi meşteşug de aga încă tînăr pînă la ultimele buchi tremurate ale muribundului care păstra grija bisericii lui. Evanghelia minunată din 1821 poartă însemnarea că mitropolitul Veniamin a dăruit-o în coli, cu o mîndrie nerăbdătoare, de patron al artei, prietenului boier, care o legă şi o hărăzi ctitoriei sale.

Acum rareori numai se ceteşte în aceste cărţi, dar, cînd limba noastră mai răsună de cîn'tări, supt piatra scrisă franţuzeşte se va fi mişcînd cenuşa poetului uitat, care a iubit şi a scris această limbă

Neamul românesc literar 3 ianuar 1910

LA ÎNMORMÎNTAREA LUI IOSIF

Dintre aceia cari, la Sămănătonil, au dat acum zece ani Semnalul întoarcerii literaturii noastre la adevăr, la sinceritate, la folosul pentru neam şi pentru omenire, pre- făcînd jucăria unor oameni fără ocupaţie în mijlocul de înviere al unui neam întreg şi de afirmare a însuşirilor sale sufleteşti înaintea lumii întregi — unul pleacă. El se duce înainte de vreme, în acest ceas al sunetului de goarne şi clopote, al mişcării de oaste pe toate drumurile ţării, de fîlfîire a celor dintîi steaguri de luptă. Se duce

cînd din trenurile militare, aclamate cu un uriaş entuziasm, răsună un cîntec mai sus decît toate celelalte, un cîntec de încredere, de avînt, de îndemn la lupta care răscumpără, curăţă şi înalţă — cîntecul lui.

In jurul sicriului său sărac e astăzi puţină lume. Dar îi va fi pastrat acestui Arndt"[1]al noatru, acestui dinţii cîntăreţ al unei noi energii către o nouă glorie cel mai mare din darurile dumnezeieşti: acela de a-şi pierde sufletul în uriaşul suflet al sutelor de mii, al milioanelor de oameni cari vor merge mîine la jertfă cu versul lui pe buze.

*,

In istoria literaturii noastre se va păstra o frumoasă pagină pentru acela care, şcolar al marelui Caragiale, a învăţat de la acesta două articole de crez, pe care tineretul cellalt nu le ştie sau nu le ştia îndeajuns • a fi cinstit faţă de fondul şi de forma scriselor sale. A nu spune decît ceea ce este in tine şi a o spune în forma care trebuie să fie, în singura formă care trebuie să fie.

[1]Ernst Moritz Arndt (1769—13G0) — poet german patriot şi democrat, militant pentru eliberarea ţăranilor şl unitatea naţionala a germanilor.

De aceea a scris puţin şi de aceea a pus aşa de mult in ce a scris, de aceea s-a pus întreg în aceste cîteva cărţi, cu toată durerea sa şi cu toate curatele sale speranţe.

Ele vor trăi cit literatura noastră. Nici o modă nu va distruge, nu va întuneca măcar lumina sigură, caldă, bună a scrisului său.

O lacrimă pentru om. Aceea pe care ar fi voit-o, sinceră şi discretă, aşa cum desigur el şi-ar fi plîns prietenii plecaţi înainte de dînsul.

Ce om drept, blind, bun ! Ce suflet curat ca al sfinţilor ! Ce prieten fără păreche !

Şi orice-ar fi în ceasul acesta, o zi e a lui, a omului despre care se va vorbi an de an în viaţa noastră naţională, o zi în care oricine se va gîndi înainte de toate la superioara valoare morală care s-a pierdut în acest om cu totul şi cu totul superior.

Sol tînăr al Ardealului trăind pentru ideal, crainic tînăr al războiului celui mare pentru dreptul nostru întreg, prieten al cinstei, al muncii, al jertfei, suflet îngeresc de credinţă nebiruită, de sfîntă renunţare, înalţă-te sus în sunetul victorios al strofelor tale în clipa cînd pă- mîntul patriei primeşte biata ţărînă obosită şi dureroasă a trupului tău martirizat!

Flacăra 29 iunie 1913

OSTAŞII

Ii văd trecînd, în lung alai de oştire. Flori li sînt prinse în şăpci, şi ramuri verzi împodobesc tunurile. Şi în ploaia razelor de aur cu care-i încunună soarele, pe eroii-mucenici, ei nu cîntă, căci nici un cîntec n-ar putea

exprima toată energia care gîlgîie într-înşii, ci chiuie. Se întrec pe dînşii chiuind pînă ce valul se sparge de slîncile din prejur.

Aşa au tost din neam în neam. Miniaturile ungureşti arată la 1330 pe ciobanii români biruitori asupra lui Carol-Robert, sprinteni ca o căprioară, aşa cum cutare drumeţ din evul mediu înfăţişează pe fraţii lor din Balcani, voioşi şi plini de bucurie, cu saricile lor aruncate pe umeri şi cu dîrza căciulă ţuguiată. Aşa i-a văzut la Dunăre francezul Wavrin o sută de ani pe

urmă, în- trecînd bubuitul vechilor tunuri cu chiotul lor. Aşa vor fi făcut sa răsune văile în neguroasa zi de ianuar la Vaslui, în calda amiază de august la Călugăreni. Aşa chiuiau în 1913, cînd îşi aduceau aminte de acea moştenire sfintă care e pentru dînşii războiul.

Alţii vorbesc, mulţi cîntă ; ei chiuie. Acum o mie, două de ani tot aşa chiuiau strămoşii pe cari Roma nu i-a putut învinge, ci ucide numai. E ca un strigăt al acestei naturi insăşi care ne naşte şi ne ţine.

Iar în ziua de astăzi e strigătul ei spre libertate !

26 august 1916

(Războiul nostru în note zilnice, II)

N. VULOVICI

înaintea mea văd chipul lui, al celui mort pentru ţară şi, cu zîmbetul bun al mîndrei lui sănătăţi, el cere aceste rînduri care i se cuvin.

Cînd a venit la Samănătorul cu cîntecele lui vitejeşti eia numai un tînăr sublocotenent. Cînta din prisosul credinţei sale în oaste, al hotărîrii sale de a învinge. Acesta nu era un ofiţer pentru galon ori pentru titlu ; era un

conducător militar pentru muncă şi pentru îndurare. Tăia în pînza viitorului tablouri mari de vis, luind din formă cit îi trebuia ca să-şi tragă liniile lui tari către idealul căruia i se consacrase. Cu o rimă luată de oriunde, cu un'vers de tradiţie făcea lucruri frumoase, aşa cum, în uniforma tuturora, cu oameni luaţi din grămadă, se cucereşte cu avînt îndărătnic o poziţie.

Scriitorii de profesie aveau de criticat. Eu credeam că nu e cazul s-o facă. Această poezie nu era o poezie, ci expresia poetică a unui suflet.

Cu dînsa în auz, cu muzica eroică a ultimelor lui cîntece pentru Ardealul iubit s-a dus zdravănul erou blond, cu faţa de voioşie şi de hotărîre. A cîntat-o acolo, îfi faţa t—] călăilor tehnici ai „cultului" Apus, in lovituri de sabie. Şi, cînd moartea l-a atins, el va fi încheiat într-un strigăt de entuziasm ultima strofă a unei vieţi care cerea din toate puterile aceasta onoare . supremă.

A mers înaintea acelor cari-l vor urma pe căile tăinuite ale morţii de unde trebuie să credem că, totuşi, se vede puţin din triumful idealului pentiu care s-a jertfit cineva. El merge înainte, cîntăreţul luptelor şi al biruinţelor, şi urma lui de sînge cuprinde picături care trebuie sărutate de aceia ce vor cîştiga pe aceleaşi locuri victoria pe care el a visat-o închizînd ochii.

Legat de noi prin ce ni-a scris, prin ce ni-a spus, prin cum a înţeles să trăiască şi să-şi încheie viaţa, căpitanul Vulovici[1] va rămînea, în veşnică tinereţă, nedezlipit de pragul idealului lingă care a căzut. Căci era

[1] Din volumele de poezii ale Iul N. Vulouici : Vitejeşti (1906), Stihuri oţetite (1909).

23 — Oameni cari au fost, voi. n

din rasa unui Korner[1] şi a unui Pe'toffy, cari mărturisesc murind că tot ce au scris era adevărat.

11 septembre 1916 (Războiul nostru în note zilnice, II)

FETIŢA LUI IOSIF

între copiii ucişi de bombele tîlharilor de la Berlin este şi unul a cărui moarte va face să răsară în atîţia ochi o lacrimă.

E fetiţa poetului Iosif. Ce soartă tragică merge pe urma lor! Cînd la 1913 un uriaş avînt de entuziasm cuprindea toată ţara, care cînta „la arme", în Biserica Albă între flori zăcea acela al cărui cîntec era în gura tuturora. Acum, cînd de acelaşi strigăt sînt pline văile Ardealului unde el s-a născut, fierul duşmanului nimiceşte ce i-a fost lui mai drag pe lume : „odorul", „păsărică" pe care a îngînat-o în somnu-i singuratec...* *

16 septembre 1916

(Războiul nostru în note zilnice, II)

CĂLĂREŢII

Pe strada plină de lumea ce venise spre a se bucura de soarele acestei primăveri iernatece, insultătoare pen-

* Theodor Kdrner (1791—1813) — poet german de avînt eroic şi patriotic, mort în războiul de eliberare împotriva armatei lui Napoleon.

* Corlna Iosif a fost ucisă în casa mamei sale, în Bucureşti, de schija unei bombe lansate dintr-un zepelin.

tm durerile noastre, din mijlocul amestecului de zdrenţe ţărăneşti şi de frumoase blănuri purtate prin noroi de acele fiinţe incorigibile pe care, ca şi pe virtuosul lui Horaţiu, nu le-ar înspăimînta nici ruinele lumii întregi, răsări o ceată de călăreţi.

Erau puţini la număr şi foarte obosiţi, dar înfipţi cu un fel de îndărătnicie pe căluţii lor rupţi de drumuri grele şi iuţi, cari păreau şi ei că lovesc cu ciudă în asfaltul îngheţat al căilor neumblate de duşman. Uniforma ajunsese foarte simplă, şi sumane de ţară copercau rămăşiţele postavului albastru, şters de soare şi ploi. Căciuli mari brumării sfidau parcă lumea întreagă. Nu mai era vreo osebire între ofiţeri şi soldaţi: puştile vădit întrebuinţate se ţineau s'trîns, ca într-o îmbrăţişare desperată, de spinările dîrze ale unora, ca şi ale altora. Nu salutau galoanele late cari împodobeau des valul mulţimii, şi în ochii tuturora era ceva pe care nu l-am mai văzut pînă atunci : un fel de mînie încremenită în avîntul ei ce caută necontenit un duşman pe care nu l-a putut învinge.

Treceau tăcuţi şi aproape nebăgaţi în samă, rămăşiţe ale unui escadron frînt în suprema încordare pentru apărarea unui colţ de ţară pierdut. Nu-i ţinea în samă nimeni u ce simţire mai poate fi pentru o asemenea privelişte cînd se văd răniţi duşi în spate, şi în colţuri de strade pribegi mor visînd bucata de pîne pe care mîn- dria lor i-a împiedecat sa o ceară ! Şi apoi era soare cald şi cer limpede, şi suferinţa cea grea n-a veştejit încă toata frumuseţa acestei ţări odată aşa de fericită.

Dacă ar fi fost, însă, în această mulţime, un strigăt către patrie la vederea acestor aspri martiri, dacă din piepturi s-ar fi smuls florile pentru a cădea asupra lor, maiestatea acestui spectacol de mîndru nenoroc ar fi fost împuţinată.

Aşa, însă, ei veneau de şi med departe decît locul unde s-au luptat pentru ul'tima oară. Nu erau nişte ne

cunoscuţi, căci i-am văzut de atîtea ori, aproape în acelaşi port, pe aceiaşi căluţi mărunţei, cu acelaşi fulger în ochi, care n-a puiuţ trăsni şi ucide.

Veneau din oastea bătută a lui Mircea Bătrînul, de la Nicopolul cruciaţilor, din pădurile Războienilor, unde nici măiestria războinică a lui Ştefan nu-l putuse face a răzbi un duşman nesfîrşit la număr; întovărăşiseră un Rareş vodă în fuga lui dinaintea bătăii lui Dumnezeu „pentru păcatele lui“ şi, într-un colţ de Ardeal, la răsăritul soarelui, văzuseră pe Mihai jertfit şi nu-l putuseră apăra.

Iar acum ei mergeau spre viitor, spre cel de mîne sau spre cel de peste mulţi ani. Mergeau spre ispăşire şi spre răzbunare, pentru tot ceea ce am suferit de cînd sîntem.

26 decembre 1916

(Războiul nostru în note zilnice, II)

GHEORGHE STĂNESCU-DELAR

Intre jertfele bolii care face cele mai mari victime azi e şi fostul revizor şcolar de Argeş, Gheorghc Stănescu- Delar.

Era un suflet cald şi bun, pe faţa căruia stătea scrisă voioşia, bucuria de a fi de ajutor pentru orice lucru frumos şi util. Viaţa lui întreagă n-a fost decît iubire pentru ideal şi dorinţă de a-l servi. Nu se poate închipui un om care să aibă el însuşi mai multă plăcere în trezirea şi sprijinirea unei opere de interes public.

Corpul nostru de institutori n-a fost fericit să aibă multi ca dînsul.

L-am văzut la Piteşti luptîndu-se din răsputeri să lumineze lumea — mai mult indiferentă — asupra acelor

306

datorii superioare care dacă ar fi fost înţelege de toţi, multe lucruri nu s-ar fi petrecut. Am vorbit în aceeaşi seară aceluiaşi public. Am petrecut ceasuri de ospitalitate încîntătoare împreună cu dînsul.

Păcat că astfel de bunăvoinţi sunt luate tocmai atunci cînd, pentru uriaşa operă de refacere, ele ni-ar fi fost mai de nevoie.

28 februar 1917

(Războiul nostru în note zilnice, III)

ZEPPELIN

Nu-i punem crucea înaintea numelui, căci o singură cruce i s-ar potrivi aceluia care a dat alor săi mijlocul de a ucide în oraşe neapărate, la adinei ceasuri de noapte, cînd nevinovăţia doarme şi visează de bine, copii, femei şi bătrîni. O singură cruce : neagra cruce infernală de pe aeroplanele surori ale născocirii lui drăceşti.

Moşneagul care pleacă astăzi, ca să nu vadă un sfîrşii care va veni desigur, la ceasul său, acest iertat prin moarte do ispăşirea pe pămînt a păcatului său, n-a fost numai un prieten personal al acelui trufaş împărat care primeşte aşa de puţini muritori obişnuiţi în cercul divin al intimităţii sale, ci şi idolul poporului german. La curte el apărea ca in casa lui propi ie şi învăţa pe copiii prinţului de coroană „interesante[11] jocuri cu „zeppelinul-' său, prin care s-ar putea nimici uşor muşinoaie de existenţe omeneşti, menite morţii, care se cheamă în geografie : Parisul, Londra... Iar, la fiecare experienţă a baloanelor lui călătoare, şi cel mai sărac german era în stare să-şi de banul de nafură numai să-i fie cu putinţă contelui a înlocui maşina distrusă prin alta, ajungînd astfel la acea formă

357

definitivă, sigură, care să ţie lumea întreaga supt ameninţarea unei

distrugeri imediate. Şi cînd „zeppelinurile“ au început să-şi facă „cursele", ce nebunie a entuziasmului pe un popor întreg !

De fapt pentru germani acest inventator îndărătnic în urmărirea planurilor sale a fost reprezentantul însuşi al epocei. Literatura tînjea în rafinări de formă dulcege, în bizarerii de balamuc. Arta căuta necontenit pînă la ţărmul neguros al absurdului formele nouă prin care singure credea că poate trăi. Cugetarea filozofică se cobo- rîse la complicaţii şi repetări. Ştiinţa însăşi, mîndra ştiinţă germană, ajunsese a fi osimplă colaboraţie comercială. Iniţiativa descoperitoare, bunătatea care creează în jurul ei o altă viaţă nu erau acolo ca să dea figuri mari şi nouă, înaintea cărora toţi să se poată pleca. Nu era măcar un industriaş genial, un negustor cu planuri uriaşe în această ţară în care toţi munceau, dar nimeni nu se osebea, ca om, din munca tuturora. Atunci contele zburător luă pentru dînsul toată admiraţia, toată devoţiunea contemporanilor. Germania lui Goethe şi a lui Bismarck a trăit în zodia lui Zeppelin.

Cînd a început războiul, aşteptau cu toţii că loviturile cele mari, hotărînd victoria, le va da maşina dumnezeieşte de distrugătoare a eroului naţional. îndată zmeii lui părăsiră hangarele şi între stelele veşnice răsări în nopţi de groază liniuţa lor de foc fugară, departe sus, în lumile cereşti. Bombele aruncate dintre luceferi făcură din căsuţe de muncitori un morman de ruine şi cărnuri arse. Opera lui Zeppelin începea, şi lumea, înspăimîntată, era să cadă la picioarele Germaniei ca, odinioară pieile roşii înaintea cailor şi tunurilor, cum nu se mai văzuseră, ai lui Fernand Cortez.

Dar o scurtă experienţă arăta ce valora toată această paradă ucigaşă. Unul după altul zmeii căzură în mări ori îşi spînzurară prin copaci măruntaiele deşirate. Con-

tele nu era deci, înaintea faptelor, decit un amuseur macabru, un sinistru boscar.

Şi „eroul naţional" văzu astfel răsannd ca zei noi pe generalii de infanterie cari nu ştiau nimic din mecanică, pe Hindenburgii grosolani de veche garnizoană, afirmînd principiul forţei după strămoşeasca datină, Ce va fi fost în inima acelui care spera să rămîie în mintea oamenilor ca distrugătorul cel mai marc [9]

El moare azi desigur cu părerea de rău că imensa lui operă de măcel a dat faliment, şi, împreuna cu scîrba pentru astfel de servicii aduse patriei, umanitatea are faţă de acela care a vrut s-o arda cu focul bombelor sale şi acel sentiment de consideraţie pe care-l inspiră totdeauna ridicului.

28 februar 1917

(Războiul nostru în note zilnice, III)

JERTFA MEDICILOR

Zi de zi, de pe urma contagiunii ce s-a Tăspîndit acum cîteva săptămîni, nesocotindu-se primejdia ameninţătoare a uneia din cele mai grozave boli mor medici şi infirmieri a cărora pierdere în grelele împrejurări de faţă e cu atît mai grea, cu cît fiecare din cei cari so duc azi înseamnă şi un număr de bolnavi, de răniţi cari nu vor avea, mine, cine să-i ajute în suferinţele lor Epidemia pare că şi-a ales victîmile S-au pierdut cîţiva medici eminenţi — unii din ei români veniţi din ţara a carii nouă şi definitivă liberare o aşteptau cu atîta dor şi meritau s-o vadă ca răsplată

pentru nobila loa- hotărîre, iar alţii din numărul acelor străini francezi, mai ales, cari au alergat să aline suferinţa unor soldaţi
350
ce s-au luptat pana la ultimele puteri pentru aceeaşi mare şi sfîntă cauza. Secerişul a cuprins şi atîta tineret în dorinţa de muncă, în spiritul de solidaritate şi de sacrificiu a cărora am pus cu toţii speranţele noastre de îndreptare. între infirmieri s-au pierdut intelectuali cu o activitate cunoscuta, oameni ai şcolii, un pictor de talent, Sanielevici. Sînt şi fete tinere care s-au jertfit.

In recunoştinţa noastră aceşti eroi ai devotamentului vor avea un loc deosebit. Fără a fi dat moartea, ei au primit-o. Ei au cules-o la căpătîiul acelor cărora li aduceau mila şi iubirea. O notă de blind sacrificiu creştin deosebeşte sfîrşitul lor.

Ei vor servi de învăţătură acelor cari vor veni după dînşii pentru a îndeplini aceeaşi grea şi nobilă sarcină. Prea se uitase elementul moral, religios, aş zice, din- tr-însa, pentru a vedea numai o funcţie sau o meserie. Prea se uitase că trup şi suflet omenesc face o singură fiinţă şi că nu se poate ridica din locul de zăcare cel dintâi fără a descoperi şi mîngîia puţintel pe cel de-al doilea. Oare n-au fost pe vremuri călugări, buni şi miloşi călugări, fără legaturi cu lumea, aceia cari, în cumplirea bolilor ce trăsneau miile de nenorociţi*- până la neagra molimă a ciumii, alergau nu numai cu dorinţa de-a ajuta, dar .cu o nestinsă sete de a împărtăşi martirul, de la un muribund la altul, şi se stingeau‘cu zîmbetul pe buze că au putut găsi astfel poarta cerurilor unde Hristo^ cel bun stă de aşteaptă pe ai săi.

Azi. acei cari s-au sacrificat nu trăiau în ideea religioasă, cu siguranţa materială a răsplătirilor ei. Şi ei aveau o casă a lor, căzută poate în mînile duşmanului, aveau pe ai lor de la vatră, cum nu-i aveau călugării închinaţi mîntuitorului singur. Şi totuşi nu s-au în- crîncenat şi nu s-au dezgustat înaintea bietului om necunoscut care nici măcar nu putea să aştepte, în halul în care era, rechemarea la viaţă de pc urma îngrijirilor ce i se dau. I-a cuprins chiar, pe unii din ei, o aşa
360
de nesfirşită dragoste pentru suferinţa însăşi, o aşa de nesfîrşită milă pentru sufletele ce se zbateau în chinurile ei, încît unul dintre dînşii s-a rugat, printr-o ultimă şi sublimă mărturisire de iubire, să nu fie despărţit nici în mormînt de aceia între cari şi pentru cari sta să moară.

După greul tribut pe care l-au plătit nenorocirii naţionale, medicii, infirmierii noştri vor şti să se păzească mai bine fără a răpi nimănui dreptul ce-l au la frăţescul sprijin. Vom avea, nădăjduim, mai puţine pierderi de plîns. Dar va rămîne pentru corpul medical al României o nepieritoare glorie că le-a avut pe cele de până acum

12 mart 1923

(Războiul nostru în note zilnice, III)

EDGAR QUINET [1] I

Franţa a comemorat pe unul din acei scriitori cari au avut într-înşii trei din cele mai distinse înfăţişări ale cugetătorului : istoricul, preocupat de mersul societăţilor omeneşti, de principiile după care se conduce, filozoful urmărind ideile genorale ce reies din aspectele variate ale vicisitudinilor

umane şi predicatorul în care vede cea mai sigură îndreptare pentru umanitatea în mijlocul căreia trăieşte.

Edgar Quinet e însă şi mai mult dccît aceasta. Acel care de la .cele dinţii studii ale sale a fost atras de

[1] Cu ocaziunca semicentenarului morţii Iul, în şedinţa Academiei Itomâne de la 3 aprilie 1825 (n.a.J.

SOI

cîntecul arhaic al Indiei Vedelor, căruia l-a consacrat teza de doctorat, pentru a trece la examinarea cu suflet înţelegător a marilor construcţii de poezie narativă iz- vorîte din fantezia aceleiaşi Indii şi acel care a ştiut găsi apoi legăturile spirituale dintre vechea Grecie măreaţă şi dintre începuturile naive ale Greciei noi, cercetătorul cu simpatie şi emoţie al tainelor cuprinse în religiile tuturor timpurilor, preţuitorul fin al comorilor de artă din Spania, a fost şi poetul din Ahasverus şi din Napoleon, din Promethee şi din Les esclaves. De fapt, el a amestecat totdeauna farmecul cuprinzător de intime adevăruri ale poeziei cu enunţarea credinţelor sale şi a dat poeziei însăşi acea consolidare internă care nu poate veni decît din convingerile dominante.

Aceste convingeri le-a păstrat el, cu o admirabilă Statornicie şi cu meritul, rar, de a putea menţinea cu tot necontenitul adaos al cetitorilor noi şi al punctelor de vedere ce se deschideau spre alte orizonturi. Toată viaţa lui a fost stăpînită de ele. Ca şi Hugo, el se îndărătnici să nu se întoarcă în Franţa imperială a „uzurpatorului" şi trăi astfel, şi după întoarcerea lui Michelet, genialul prieten cu care colaborase şi schimbase idei atiţia ani, pe pămîntul de exil al Belgiei; numai după catastrofa lui Napoleon al III-lea reveni pentru a participa, puţină vreme, la activitatea politică a unei epoce noi, în a cării ivire el vedea numai triumful libertăţii glorificate de dînsul.

De noi l-a apropiat încă de după 1830 sentimentul de dreptate faţă de popoarele în suferinţă, compătimirea lui de poet pentru sufletele incapabile a se manifesta cu toate puterile lor, cunoaşterea, cît de slabă, a unei literaturi care vibra de aspiraţiile unei întregi societăţi pe cale de a-şi construi patria nouă. Pe urmă însă legătura de iubire cu una din româncele cele mai cultivate şi mai inteligente din vremea ei, cu fata lui Gheorghe Asachi, Hermiona, rămasă văduvă în străinătate cu un

362

copil pentru care Quinet avu sentimente părinteşti, îl făcură să trezească, împreună cu o curiozitate simpatică, şi admiraţia omului capabil de a preţui ceea ce vrednicia acestui neam a ştiut să deie şi ca fapte de arme, şi ca înfăptuiri de frumuseţă.

Nu se preţuieşte de ajuns în istoria culturii noastre valoarea raporturilor pe care unii dintre românii epocei eroice au ştiut să le creeze şi să le întreţie cu fruntaşii cugetării şi scrisului din Apus. Pentru aceasta trebuia şi o cultură generală mai întinsă şi o nevoie de orizont, o putinţă de orientare, o atitudine capabilă de a trezi interes şi simpatie la aceste personalităţi nu totdeauna uşoare de apropiat. Dacă tinerii de la 1848, crescuţi franţuzeşte, s-au găsit la Paris, în anii exilului, ca între ai lor, ba mai mult decît în ţara lor însăşi, dacă Eliad şi-a descoperit tovarăşi în Franţa aceleiaşi epoce printre romanticii politici cari ca şi dînsul jurau pe

principiile ideologiei mistice, Asachi, care n-avea nici vîrs'ta de entuziasm a celor dintîi, nici aspiraţiile celuilalt către noile construcţii sociale şi naţionale, s-a prezintat în faţa ginerelui care l-a respectat şi a eternizat sentimentele sale de veneraţie prin medalia executată la Bruxelles în anii de exil, ca un spirit de aceeaşi treaptă, cu aceleaşi preocupaţii. Quinet îl numeşte „unul care mai mult ca oricare a contribuit glorios la trezirea şi a pregătit renaşterea naţiei româneşti". In cele spuse de bătrînul poet moldovean, crescut în Viena şi în Italia, scriitorul francez a găsit întărirea şi completarea ştirilor culese de el însuşi pe apucatele cu douăzeci de ani în urmă, cînd compunea articolele despre români, culese chiar sub acest titlu pentru viitor, Les Roumains, în 1839. Fără a putea comunica luptătorului pentru ideile de libertate naţională o informaţie suficientă, el, care l-a ajutat şi la tipărirea operelor complete din 1857, i-a întreţinut necontenit calda simpatie pentru lucrurile noastre. Şi nu se poate zice că paginile avîntate ale

acestui creator de curente au rămas fără efect asupra deriziunilor diplomatice care ni-au permis să ni întemeiem o singură patrie între Carpaţi şi Dunăre.

n

Dînd tributul cuvenit de recunoştinţă memoriei sale, într-un moment în care prea adeseori viaţa poporului nostru serveşte în Apus, sub condeie străine sau şi româneşti, scriind în limba franceză, numai ca subiect pentru expuneri false, compromiţătoare pentru noi, de stricăciune la modă, sus şi jos, de superstiţii înjositoare, cred că e bine să amintesc, după atît de interesanta „istorie a ideilor lui“, cum s-a format acest spirit de credinţă şi de luptă, care ni-a dat o parte aşa de largă în preocupările şi simpatiile sale.

Născut la Bourg-en-Bresse, în calea spre Savoia, dintr-o mamă calvină, care n-a rămas fără influenţa asupra dezvoltării unei conştiinţe foarte exigente faţă de ea însăşi, el a fost botezat în legea catolică, singura obişnuită în locul unde văzuse lumina zilei. Era momentul triumfurilor napoleoniene, şi tatăl a fost comisar de război pentru împărat pe malurile Rinului. Copilul fu purtat prin multe locuri străine, Bruxelles, Colon’s, Wessel, pe unde mai tîrziu era să-i umble gîndurile şi unde avea să i se înfăţişeze adăpostul. S-a juca't el, fiul de ofiţer, cu soldaţii de la Austerlitz.

A descris cu duioasă pasiune casa de ţară din Cer- ttnes, lîngă Bourg, cuib între cireşi, meri şi nuci, între salcîmi şi plopi, unde s-a întors încă din 1807 cu mamă-sa. A fost un ţărănuş cu secera în mînă printre lucrătorii moşioarei părinteşti: o practică de democraţie muncitoare, care prinde bine. A copt singur în cuptoraşul lui pîne din griul secerat de dînsul. Astfel a învăţat, cum spune însuşi, „sfinţenia muncii altuia". A păzit boii şi caii ca orice rîndaş. Şi a deprins astfel în singurătate să asculte gla-

şurile naturii, ale vietăţilor mici şi blînde care toate sunt lecţii de poezie.

Ca oameni, un bătrîn trapist[1] cerşetor, care slujeşte la liturghia pentru doamna de altă lege şi pentru micul sălbatec dat la şcoala liberă a lui Dumnezeu. „Biserică numai bună, săracă, umilă, gîngavă, deschisă tuturora, ca în vremea Evangheliei”. „Preotul cu crucea de lemn, cu potirul

de lemn."

Mama dă o educaţie religioasă, străină de orice dogmă, răspîndind rugăciunile oriunde, „pe cîmp, în pădure, în grădini, în livadă", la vremurile ştiute. „N-am auzit niciodată aceeaşi rugăciune zisă de două ori. în fiece zi, în fiece seară, rugăciunea se schimba, după nevoie, după greşelile zilei, după tristeţele şi s'trîngerile de inimă ale momentului."

„Era viaţa noastră de fiecare zi, expusă, dezvăluită înaintea marturului celui mare." „Nu auzisem nimic vor- bindu-se de îngeri, de biserică, abia de Hristos." „Nici măcar creştinismul Imitaţiei". [3]

învaţă la un profesor de matematică din Bourg „fără carte, fără hîrtie, fără condei, fără cerneală", scriind pe nisip şi pe tabla neagră fără a şti să cetească. învăţătorul declarînd că nu s-a văzut om ştiind scrie care să nu fi deprins a ceti. Latina şi-o însuşeşte între prăjituri. Intîia cetire e într-o carte de poveşti, pe care le crede adevăr. în orăşelul Charollcs, între povestirile soldaţilor eroici, e dat. după şapte ani, în şcoala unui biet fost preot, răspopit şi caterisit, sărac şi despreţuit, gîngav şi el şi surd, eunoscînd pe Virgiliu din Scarron[3], caire crede că Rafael şi Michelangelo erau nişte vestiţi profesori de caligrafie. Muzica se învăţa la un profesor a cărui Mar- [**]

' Călugăr din mănăstirea franceză La Trappe.

[8] Imitafia lui Isus Christos — scriere atribuită autorului mistic german Thomas de Kempis (1379—1471).

* Poetul francez Paul Scarron (1619—1660) este autorul unei lucrări cu -titlul Virgiliu travestit.

siliezo, strigată cu desperare, căuta să înăbuşe tropotul austriecilor întrînd în oraş. Cu mama însă copilul ceteşte tragicii greci, pe urgisitul Voltaire şi chiar Hamlet şi Macbeth, plus operele d-nei de Stael

Ororile lui 1812 sfarmă idila. Copilul se deprinde cu lupta şi suferinţa. In 1814 satul caută, într-un avînt naiv, să se apare de „kaiserlichi [1]. Batrîmi mor de robie, copiii se adună în oaste. Cînd lotuşi austriecii întră, mama prinde a plînge. Duşmană a lui Napoleon, ea plînge, şi pentru el, plîngînd pentru ţară. „Zgomotul copitelor sună, în mijlocul tăcerii oamenilor ca pe un mormînt.[1]‘ „De atunci, va scrie batrînul, n-a mai fost în Franţa viaţă uşoară. “

Ocupaţia din 1814[3] pune în contact pe viitorul prieten al naţiilor apăsate cu fiii uneia din ele : ungurii cu mustăţile date cu unt, carc-i vorbesc latineşte. Tatal îi întrebuinţează, de altfel, ca pe nişte simpli servitori al nevoilor şi distracţiilor sale. Dar intimitatea se mîntuie printr-o ameninţare a lui de a fi bătut şi prin administrarea acestei pedepse unui biet om din partea locului în chiar grădina casei. Din prezenţa duşmanului rezultă o adevărată furie de lupta cu copiii din vecinătate, care în gîndul micului erou erau o ameninţare a revanşei ce va veni. Cetirea în timpul îngrijirii date neajunsurilor înfrîngerii era alcătuită din romanul cavaleresc Quatre fils Aijmon [4] şi din Evreul rătăcitor [s]. Alături sora desfăşura o întreagă activitate literară copilărească. [*]

‘ Operele doamnei de Stael (1766—1817), scriitoare eu tendinţe liberale, precursoare a romantismului: Delfinul, Corma Despre Germania.

* Imperiali ; soldaţi din armata austriacă.

* In 1314, Franţa a fost invadată de armatele coa ţiei anti napoleoniene.
* Patru fii Aymon (fr.).
* Roman de Eugăne Sue.

Mama se întoarce din Parisul cucerit, cu iubire pentru cocarda albă a Bourbonilor, obiect de despreţ pentru viitorul apostol al revoluţiei democratice. Quinet a văzut pe contele d'Artois în mijlocul entuziasmului popular, şi lingă el pe mareşalul Ney, eroic, dar mîn- gîind pe copii. Dar el aclamă întoarcerea lui Napoleon, acum „figura distinctă" înaintea închipuirii lui aprinse: un regiment, sub ordinele sergentului-major mai îndrăzneţ, trece în faţa lui la vechiul călăuz către victorie, şi el, băieţelul, îi dă cocarda din piept pe care o ascunsese între viorele. El însuşi poartă prin sate steagul tricolor cusut de o fetiţă. Waterloo îl zgudui, dar idolul nu căzu în sufletul său nici la vederea soldaţilor fără arme cari veneau la sate, cu băţul alb de cale în mîni. Şi iarăşi apar, mai trufaşi, ungurii vorbind latineşte.

Alături, tatăl lucrează la mari probleme de fizică. Copilul, căutînd singurătatea, trăieşte între cărţile lui, pe care — cu cîtă mîndrie ! — „le înţelege".

„Marii poeţi abrupţi" îl atrag. Vrea pe Shakespeare şi pe Tasso, dar nu pe Ossian, atît de admirat atunci. Despreţul curent pentru „ideologie" îl exasperează ; ironia obişnuită îl sîngeră. Sunetele vioarei îl răpesc, ca un glas de vrăjitor chemînd în alte lumi: trezeşte noaptea pe strună chemările duioase. Tristeţa înfrîn- gerii e întrucîtva mîngîiată de revelaţiile frumuseţilor necunoscute.

La 1815, „colegiul" vremurilor de pace, cu cariere bine stabilite, îl închide pe doi ani de zile, „înnăbuşit". Instrucţia „mohorîtă" (maussade), forţată, „urîtul, nostalgia", „vălul incolor" (terne), „uniformitatea dureroasă". Scriitorul ilustru spune că-i sufere încă urmările. De pe zidurile închisorii, ochii şoimului tînăr scrutează orizontul. „Studiile mahinale" nu înlocuiesc natura, familia, poporul în care se confundă. Emoţiile curate sînt ţinta batjocurii. „Niciodată un cuvînt de

încredere, de intimitate."[1] Ca lecturi, de la Shakespeare, cade la Florian... „Sclavul rău" ajunge a rîvni să fie un „sclav perfect" (accompli). îl înalţă numai întîia iubire precoce şi tresărirea unui sentiment religios mai precizat, deşi în el se unesc sfaturile preotului catolic şi dulcile recomandaţii ale mamei calvine.

Altă iubire, gînduri de moarte, încercare nebuna de a o grăbi; apoi trei ani la „temniţa" colegiului din Lyon. Dar aici zîmbetul unui preot înţelegător îndulceşte asprimile disciplinei. Deodată revelaţia antichităţii latine zbucneşte, şi o adevărată pasiune şe trezeşte în sufletul colegianului. Bolnav, Eneida-i deşira versurile la căpălîi. Comentariile îl introduc în realităţile arheologiei. Barbarii noi îl ajută a înţelege pe cei vechi, şi el îşi dă sama că o vreme e ca altă vreme. Ideea de a scrie o istorie a năvălirilor licăreşte în mintea celui care văzuse pe cea din urmă. Dar se aprinde şi de poezia abstractă a algebrei, pe cînd caută însuşi ritmuri spre a-şi exprima pasiunea pentru o icoană a tinereţii sale.

Intră la Şcoala politehnică în 1820. Pînă în 1325 cunoscu pe Michelet. Pasiunea trecutului, lăcomia concepţiilor de filozofie biruiră. Lumea cîştigă în el unul din marii agitatori de idei.

încă din 1823, Quinet scrie Istoria conştiinţa umane şi Personalitatea morală, în 1824 Introducerea la filozofia istoriei omenirii şi Tabletele evreului rătăcitor, după ce încercase a studia Instituţiile politice în raport cu religia. învăţase limba germană pentru a traduce pe Herder, în vremea cînd avea gata o carte despre Bossuet. Grecia modernă e din 1830, atunci cînd numai la 1839 era să-şi ieie doctoratul la Strassbourg înainte de a începe cursul la Lyon, care precedă pe acela, glorios, de la College de France.

[1] Jamats une parole de confiance, d'intimlte; p. 193 din ediţia de la 1858 (n.a.).

în ce se rezumă sistemul lui <le cugetare ?

La sfîrşitul acestei cărţi a spus-o însuşi, şi nu voi face decît să transcriu cuvintele lui:

„Cît am avut un cuvînt, am apărat cauza popoarelor, a celor slabi, a naţionalităţilor care cer să învie. Am murit cu ele, e drept. Dar sînt înmormîntat cu Italia, cu Veneţia, cu Polonia, cu ungurii, cu românii, Cînd va fi chestia de patrie, cîţiva oameni binevoitori (de bonne volonte) îşi vor aminti de mine."

Ceea ce în mijlocul românilor, în sfîrşit uniţi, facem noi astăzi.

Portrete şi comemorări

HAROLD TEMPERLEY

Unul dintre cei mai iluştri istorici ai vremii noastre a închis ochii după lungi suferinţi căzute asupra lui mult înainte de vreme : Harold Temperley şi-a încheiat viaţa în oraşul universitar englez în care a fost mulţi ani de zile nu numai învăţător de trecut, dar şi predicatorul prin scris şi prin viaţă al celor mai nobile virtuţi omeneşti.

Frumosul abia sexagenar cu dulcii ochi albaştri a fost şi un prieten cum din ce în ce mai puţini se vor găsi. Ca o undă de căldură venea de la acest aşa de frumos suflet care căuta necontenit să lărgească în jurul său tot mai mult cercul acelei prietenii de care niciodată nimeni nu a avut dreptul să se îndoiască. Cu o ne- sfîrşită delicateţă servea el datoriile pe care acest sentiment, de o admirabilă statornicie, i le impunea. Oricine a lucrat lingă dînsul, acolo la Universitate sau la Comitetul internaţional de istorie pe care mai mult timp

IA

l-a prezidat, s-a simţit întărit şi încurajat prin simpatia lui.

Lucrările lui Temperley s-au întins asupra întregii istorii universale, cu o deosebită iubire, aşa de firească, pentru ţara sa însăşi. Dar pe acela care, în timpul războiului, pe care-l luminează marea colecţie de documente diplomatice la care a lucrat, avusese de îndeplinit o misiune în sud-estul european, aceste ţări, Serbia în rîn- dul întîi, unde a stat mai mult, apoi România, i-au rămas foarte aproape. Crease de curînd o comisiune pentru cercetarea istoriei „Orientului apropiat". Cînd a întreprins o nouă cercetare, menită a da rezultate originale, a războiului Crimeii, atenţia i s-

a oprit şi asupra României. Prin el s-a lămurit misterul schimbării de atitudine a diplomaţiei napoleoniene la întîlnirea de la Osborne.

Cînd s-au pus piedici, de unde se putea aştepta, la întrunirea- în Bucureşti a Comitetului internaţional de istorie, nici o clipă nu s-a clintit hotărîrea lui de a ni asigura această onoare şi, peste toate intrigile, dibaci ţesute, voinţa fermă a acestui suflet clar şi cald a biruit.

Recunoştinţa noastră va întovărăşi necontenit scumpa lui amintire.

Neamul românesc 25 iulie 1939

UN MEDIC ARHEOLOG

In grelele împrejurări de astăzi pe care le face şi mai grele, la unii, neîncrederea în noi înşine, a trecut neobservată pentru cei cari nu se opresc asupra anunciu-

nlor mortuare, dispariţia, in plină putere încă, a doctorului Severeanu.

Fiu al unui alt medic, de multă popularitate care a lăsat foarte interesante memorii, scrise la adinei bătn- neţi, Gheorghe Severeanu a dovedit încă de la început o deosebită înţelegere şi iubire pentru tot ce privea trecutul nostru, şi cel mai depărtat.

Dispunînd de o frumoasă avere, a întrebuinţat-o larg ca să-şi facă una din cele mai frumoase colecţii private, pe care căuta necontenit să şi-o crească.

Intre aceste obiecte, care-i erau aşa de scumpe, el a ajuns să-şi cîştige şi o adevărata iniţiere ştiinţifică A dat în Buletinul Comisiunii monumentelor istorice un studiu original despre monedele lui Radu I.

îndrăgit de originile şi dezvoltarea Bucureştilor, a foat unul din principalii iniţiatori şi colaboratori ai re- viatei Muzeului municipal, de care se îngrijea cu multă simpatie.

Dacă amatorul de tablouri a fost deseori înşelat, colecţia de lucruri autentice merită să fie păstrată cu grijă de stat. *

Neamul românesc 28 septembrie 1939 [1]

[1] Doctorul George Severeanu (1379—1939) a fost profesor la Facultatea de medicină din Bucureşti, medie primar al secţiei de îadiologie de la Spitalul Colţea, autor al mor lucari de specialitate. A ocupat funcţia de director al muzeului comunal din Bucureşti. Colecţia „Maria şi dr. G. Severeanu" (pe strada I. C. Frimu 26), inaugurată în 1956, cuprinde 6 săli în care sînt expuse numeroase şi foarte inte-esante ohiecte preistorice, antice, medievale etc.

CHARLES BEMONT

între cei dintăi cari n-au putut răbda grozăvia războiului a fost şi aproape nonagenarul istoric, formator şi conducător de istorici Charles Bcmont,

Marele meu profesor de la Paris era una din naturile cele mai fericite ca limpeziciune de gîndire şi perfect echilibru. La aceste însuşiri ale unei admirabile vitalităţi care nu l-a părăsit pănă în aşa de înaintaţii ani de care s-a învrednicit, se adăugia o rară virtute umană. In stăpînirea unor cunoştinţi atît de solide, mai ales în ce priveşte istoria Angliei, de care s-a ocupat toată viaţa, el avea o neînvinsă sfială de a da publicului învăţături

aşa de folositoare, pe care le ţinea pentru elevii- sii iubiţi. Cu greu s-a "hotărît să dea şcolilor una din cele mai gîndite istorii ale evului mediu.

In sufletul lui de judecată dreaptă, uneori pănă la asprime, era un altar moral, al cărui caracter sacru îl cunoşteau puţini. Alături, credinţa se oprea la marile îndoieli peste care-mi mărturisea că n-are fericirea altora de a putea trece.

Pentru România a avut înţelegere şi iubire. Cercetînd întîmplător ţara noastră, el s-a întors cu un adînc respect pentru clasa ei muncitoare. Şi, cînd ne-am jertfit noi în marele război, el a vorbit de acest prinos de sînge în cuvinte care nu se pot uita.

Aparţinea miei mari generaţii către înălţimea căreia urmaşii nici nu încercau măcar să se ridice.[1]

Neamul românesc 29 octombrie 1939 [1]

[1] Charles Bâmont (1848—1939), profesor la JL'cole des nautes Etudes, a fost membru onorar al Academiei Romane. A prefaţat cartea elevului său N. Iorga, Hlstoire de râlatlons entre la France et Ies Roumains (Paris, 1918),

372

SEPTIMIU ALBINI

Intr-o scrisoare plină de duioşie la amintirea necontenit înnoită a aceluia care i-a fost soţ, o vrednică rcmâncă, tovarăşa acelui de mult dispărut acuma în toate credinţile, silinţile şi suferinţile lui, uitate, îmi vorbeşte de acela care a fost Septimiu Albini, unul din acei oameni ai Memorandului cari nu mai sînt, din nenorocire, în mintea generaţiei de astăzi.

Cine vedea la Academia Română, înainte de marele război, pe acest „refugiat-l al luptelor ardelene pentru o dreptate care s-a putut smulge numai cu armele, nu-şi putea da samă, neavînd în memorie istoria lor, ce însemna, în lungul şir de jertfe ale carierei şi uneori ale \ ieţii, modestul „funcţionar[11] la care privea cu autoritatea controlului îndrituit acela care-l ştia cine este, loan Bianu,

El a fost luptătorul-t'vp. Acela care, de cîte ori e nevoie de dînsul, dă tot ce poate şi, a doua zi după aceasta, mulţămindu-se cu orice dărăb de pîne muncită, se străduieşte a nu se vorbi de sine.

Aceasta nu însemna şi retragerea, ci aşteptarea altui ceas, cînd iar nevoie s-ar simţi de dînsul. Atunci el revine, am zice, supt steag.

Aşa a făcut Albini în a doua pribegie a lui, din Bucureşti pănă în Bucovina, în ceasul neiertatelor şovăiri şi al sfintelor speranţe.

Aceste speranţe el le-a avut.

Neamul românesc 11 noiembrie 1939

373

NICOLAE TECLU

Printre academicienii din prima serie veche pe cari, modest membru corespondent, îi priveam din mijlocul publicului de la galerie, era unul a cărui lungă barbă albă îi dădea înfăţişarea unui profet al Vechiului Testament.

„Ştiinţificii" se bucurau de o reputaţie pe care nu eram în măsură, cei mai mulţi, s-o judecăm. Ştiam atîta : că acolo, la Academie, se intră greu, către sfîrşitul unei spornice activităţi. Dar puteam face deosebirea între

acei cari avuseseră o atingere, profitabilă, cu politica şi între solitarii cari n-avuseseră în viaţa lor nimic a face decît cu obiectul cercetărilor lor. Bătrînul cu figura de profet, Nicolae Teclu, era dintre aceştia.

Cetisem cîndva pe tipărituri şi cărţi de editură firma „Socec, Sander şi Teclu" şi, dacă Sander ni era o enigmă, puneam în legătură acest nume de Teclu cu al venerabilului academician. Dar a trecut multă vreme pentru ca să aflăm că omul care nu vorbea în public şi nu atrăgea prin nimic atenţia era un descoperitor pe care străinătatea-l cunoştea prin mijloacele de lucru pe care bătrînul chimist le dăduse ştiinţei sale.

Acestea mi le amintesc astăzi, nu fără ca fiul să fi atras atenţia, într-o scrisoare pioasă, actualii membri ai secţiunii, cari cheamă la o comemoraţie.

Ea va trezi înaintea celor de azi icoana acestui ardelean de nobilă figură, a cărui învăţătură nu era întrecută decît de o incomparabilă modestie.[1]

Neamul românesc 16 noiembrie 1939

[1] tn 1939 se împlineau o sută de ani de la naşterea Iul Nicolae Teclu (1839—1916). Originar din Braşov, chimistul de faimă mondială a fost profesor la Universitatea din Viena şi membru al Academiei Române. A publicat un mare număr

374

AGATA BÎRSESCU

într-o banală şi saraca odaie de spilal s-a încheiat viata uneia din marile întrupătoare de artă ale veacului trecut, românca ramasă românca şi după entuziasta în- fiare a societăţii vieneze, una din cele mai dilicile în materie de artă (odată !), Agata Bîrsescu.

Istoricii teatrului din Viena vor însemna locul pe care, prin voinţa ei tare, ca şi prin covîrşilorul ei talent, şi l-a cîştigat acolo această străină fără nici un sprijin, mei măcar acela al unei frumuseţi atoatebiruitoare. Scenei noastre ea n-a putut să-i deie decît în anii tîrzii, cînd faima ei cea mare scăzuse, reproducerea la Bucureşti a unora din rolurile triumfătoare în marea tragedie căreia i se dedicase.

Ultimul ei refugiu şi l-a găsit tot aici în ţara neamului ei. A fost o profesoara de neobosită iubire şi chiar grijă materială a elevelor ei din acel Iaşi a cărui umbră era potrivită ca să acopere umbra ce ajunsese a fi însăşi ea.

Acolo o puteai vedea şi acum de curînd, bătrînâ extrem de îngrijită în simplicitatea veşmîntului ei, corcind cu bietele-i picioare dureroase de octogenară, care călcaseră cîudva covoarele saloanelor celor mai mîndre din Viena, pietrele slrîmbe ale ulicioarelor vechii reşedinţe domneşti.

Pc acelaşi caldarîm superba tiagediană va merge la locul unde toate se închid.

Neamul românesc 23 noiembrie 1939

de luciani ţ,i este inventatorul unor aparate şi procedee utilizate nsta/i în lumea întreaga : lampa Tcclu, aparatele pentru prepararea ozonulv 1, pentru sinteza şl analiza apei. pentru studiul arderii etc.

375

CHARLES DROVHET

Acuma aparuse, în Revista Fundaţiilor regale, un interesant articol al

profesorului Drouliet şi ni se anunţă îndată moartea autorului, care prin această publicare părea să revie la o activitate ştiinţifică de mult timp părăsita din cauza unei grele boli.

Charles Drouhet a fost în toată fiinţa sa, de-â lungul atîtor ani de profesorat, aşa cum se înfăţişează în această din urmă scriere a sa. Era în acest fiu de profesor francez, ajuns la Bîrlad şi încleştat cu întreaga sa familie în acest mediu îngust de provincie moldovenească, păstrarea neatinsă a însuşirilor fundamentale pe care le duce oriunde şi le menţine cu îndărătnicie burghezul din această minunată rasă. Concret, legat strîns de ocupaţia sa. onest în orice lucru face, cu mai multă grijă poate decît sentimente, găsindu-şi tot rostul şi toată mulţămirea într-un cerc bine tras dincolo de care nu rîvneşte a trece, dar în care e neatacabil.

A biruit prin aceste calităţi într-un concurs pentru studii în Franţa pe un alt tînăr, format însă la Iaşi, nu aici la noi. care, avînd calităţi ce pot uşor degenera în simpatice defecte, aducea cu dînsul neobişnuite cunoş- tinţi care-l copleşeau, pe cînd la Drouhet era exact ce trebuia. Aşa a fost şi scrisul său, corespunzînd întocmai, în cercetări de amănunte, scopului urmărit. Aşa era şi în rarile sale întîlniri cu colegii: discret, rezervat, „la fapt“.

în felul acesta el a putut da elevilor săi lecţii din acelea care nu se pot scrie în carte.[1]

Neamul românesc 12 ianuarie 1940

[1] Profesor de limba şi literatura franceză la Universitatea din Bucureşti, 'Charles Drouhet (1879—1940) a publicat lucrări

S76

O DUIOASA COMEMORARE

Înaintea unui public enorm, neinvitat ca în uncie cazuri, d. M. Sadoveanu a vorbit la Academia Română despre Creangă, pentru care hrăneşte de mult o admiraţie nemărgenită, considcrîndu-l ca pe un om genial şi ca o individualitate răspicată, cu mult peste însuşirea lui de a reprezintă pş ţăranul moldovean dintr-o anume parte supt munte.

Comemoraţia începea cu cercetări şi întregiri biografice care păreau să anunţe o împărtăşire de simple date noi. Dar îndată expunerea a căpătat cu totul alt caracter, devenind una din cele mai frumoase cuvîntări ce s-au rostit vreodată înaintea aleşilor culturii româneşti. '

Vorbea nu o minte care lămureşte şi despică lucrurile, ci o inimă adine înduioşată, adueîndu-i tot caldul prinos de iubire, cum li va fi plăcînd morţilor, dacă plutesc între noi. De ce n-a fost vorba în acelaşi grai încet, potolit, cu dulci şuşuieli de Moldovă ? Din toate cele spuse, strecurate şi subînţelese, un lucru se desfăcea dominînd: desţăratul, cu tragedia care se ascunde în dosul scriitorului hazliu.

Ţăran care nu mai era ţăran, popă care nu mai era popă, străin în satul lui care-l uitase, străin în locul unde-l mutase soarta-ntr-o căsuţă de bîrne, vergi de lut, de şubredă paiantă, între copii săraci şi necrescuţi, cărora li „făcea şcoală[11], lîngă o femeie slujnică şi tovarăşă în acelaşi timp, în mijlocul unei societăţi literare de boieri căreia trebuia să-i facă pe caraghiosul, dar fără care el n-ar fi scris un rînd,

despre relaţiile dintre literatura romini şl eea francezi, între care Vasite AlecsanăH şt scrtttortt francezi (1624).

Şi povestea patimii lui Ion Ciubotaru, zis Creanga, se desfăcea astfel, în acea moldovenească tărăgănare, şi un val de emoţie cuprindea tot mai mult pe toţi cei de faţă şi pe cei mai abstracţi savanţi dintre savanţii abstracţi.

Neamul românesc (

18 ianuarie 1040

CONTELE BRONISLAW DEMBINSKI

Se confirmă ştirea că într-o închisoare, unde suferea pentru ţara sa, s-a stins istoricul polon, de largă reputaţie, contele Bronislaw Dembinski.

Jertfitul pentru o nobilă cauză naţională nu era unul dintre acei militanţi cari cheamă prin energia luptei lor trăsnetele răzbunării politice. Nu-şi putea închipui cineva o duşmănie, şi una aşa de necruţătoare, faţă de septuagenarul, obosit de o lungă şi spornică trudă asupra cărţilor sale, care a fost numai blîndeţă, bunăvoinţă şi zîmbet.

Acei cari l-au cunoscut la Comitetul internaţional de istorie nu vor putea să uite niciodată această venerabilă şi atît de senină figură în care nu se oglindea decît seninătatea unei vieţi oneste trăite în tovărăşia vremurilor de odinioară şi a marilor spirite ale omenirii. Şi ca şi faţa îi era dulcea vorbă franceză cu îmblînziri slave, pe care parcă o auzim încă.

Dembinski a organizat la Varşovia, în tovărăşia tinerilor istorici, între cari nu avea decît foşti elevi sau devotaţi prieteni, şi cu ajutorul soţiei şi fiicei, care cine ştie pe unde vor fi rătăcind, un măreţ congres, care era ca o afirmare a marelui rol de civilizaţie pe care cu mîn-

378

drie îl luase asupra-i patria sa în sfîrşit liberată. Ospitalitatea tradiţională a poporului polon s-a întrecut pe ea însăşi.

De ce se înverşunează o crudă fatalitate şi asupra unor astfel de oameni ?

Neamul românesc 21 ianuarie 1940

G. D. SCRABA

Ni se anunţă moartea lui Gh. D. Scraba.

A fost unul dintre cei mai devotaţi vechi ajutători ai ideilor noastre, pe care le-a servit fără să ajungă măcar la răsplata care se dădea din bielşug şi celor mai şterşi comparşi ai unei vieţi politice care nu ignora meritul, ci-l răspingea. A fost numai, cîteva luni de zile, în Camera guvernării de la 19^8-19.

Om de migălos lucru metodic, pe care-l deprinsese în lungile sale osteneli de institutor, el scăpa din legăturile ocupaţiei de toate zilele pe care şi-o găsise, timp de mulţi ani de zile, la Liga culturală, pentru a se avînta în domeniul cercetărilor teoretice, pentru care avea o reală aplicare, dovedită şi prin ""contribuţia sa la unele congrese de filozofie.

Sociolog diletant, avea un deosebit interes pentru teoriile în care se complăcea un Eliad şi, în anii din urmă, ajunsese la planul unui dicţionar ideologic al limbii româneşti, plin de ipoteze antilinguistice, de care vorbea cu aerul misterios al unui alchimist din evul mediu, care a găsit în sfîrşit taina fabricării aurului.

379

Neştiut, şi nevrînd să fie ştiut, şi-a petrecut anii din urmă cu credinţa că în toate a rămas un neînţeles.[1]

Neamul românesc 9 mai 1940
CONSTANTIN BANU

Se anunţă moartea într-un spital de la Roman a lui Constantin Banu.

Acest profesor de istorie, ajuns în prima linie a vieţii politice pe vremea cînd ea păstra încă vechea demnitate şi' decenţă şi oamenii se ridicau prin talente şi merite, era desigur o figură neobişnuită în societate şi în activitatea politică.

Cu origini franceze prin femei, dar poate mocan prin bărbaţii aşezaţi în Balmiţa, gl arătase de tînăr o deosebită aplecare către studiile istoriei sau, mai mult, a prezintării rezultatelor, la care se ajunsese în cercetarea trecutului decît în dorinţa de a contribui la îmbogăţirea lor. Am fost în comisiunea care l-a recomandat, ca profesor, la o catedră din Bucureşti.

De acolo l-a desfăcut politica, dar iubirea lui pentru cultură l-a făcut să grupeze după marele război un număr de scriitori în jurul revistei Flacăra, de un eclectism tot aşa de elegant ca şi toată fiinţa sa.

[1] Fost membru în Comisia internaţională a congreselor de filozofie şi casier central onorific al Ligii culturale, G. D. Scraba a publicat volumul Ion Hellade Rădulescu. Începuturile filozofiei şi sociologiei române.
380

Era orator ales, aducînd o mare stăpînire a formei, fără nici o stridenţă.[1]
Neamul românesc 18 septembrie 1940

[1] Om politic liberal, C. Banu (1873—1940) a fost ministru al cultelor în 1922—1923. Revista Flacăra, pe care a înfiinţat-o în 1911, s-a bucurat de colaborarea tuturor scriitorilor importanţi ai vremii.
INDICI
Nume de persoane-temă'
Abdul-Hamid (Califul. La moartea lui II, 103.
Adam, Ion, I, 296.
Albini, Septimiu, II, 146.
Albini, Septimiu, II, 373. .
Alecsandri (La dezvelirea monumentului lui I, 110. Alecsandri (Comemorarea lui II, 24.
Alecsandri (Corespondenţa lui 1, 70.
Aman, Teodor (^ : la pomenirea lui), II, 150.
Amundsen, II, 225.
[Amundsen] (Jertfele zadarnice), II, 240.
Andree, II, 256.
Anghel, D. (Un poet al florilor : d-l I, 92.
Anghel, Dimitrie, II, 11.
Atanasovici, VI. [Doi oameni modeşti: Corneliu Botez, rv.), II, 238.
Antonescu, Teohari, I, 260.
Ataturk (Un creator de ţară : II, 326.
Aurelian, P.S., I, 207.
Axentie, Sever (Un bătrîn erou : 1,151.
Babeş, Victor (Dr. II, 230.
Babeş, Vincenţiu, II, 280. [1]

[1] Te\tul din paranteze completează titlul articolelor ; cifrele romane maică volumele, cele arabe, pagina.

383
Babeş, Vincenţiu (Un dispărut: ~), I, 159.
Balş, George, II, 275.
Banu, Constantin, II, 380.
Bariţiu, Gheorghe, I, 66.
Bastera (Amicul nostru II, 239.
Bănciulescu (Avem suflete eroice: II, 285.
Bărbat, Virgil, II, 260.
Bămuţ, Simeon, I, 197.
Bămuţ, Simion (Amintirea lui nu), II, 253.
Beldiceanu, Nicolae (Moartea unui tînăr: ^), II, 200. Bemont, Charles, II, 372.
Bengescu-Dabija (Doi oameni din vremea viai veche.
Gen. ~ şi prof. I. Ralet), II, 57.
Berthelot (Generalul ivj, II, 266.
Bianu, loan, II, 282.
Bibicescu, loan (Un binefăcător cultural nu), II, 185. Bidlo, Jaroslav, II, 313.
Bismarck (nu bătrîn), II, 97.
Bîrseanu, Andrei, II, 193.
Bîrseanu, Andrei (Comemorarea lui >"w), II, 251.
Bîrseanu, Andrei (Un profesor ardelean: dl. nu), I, 304. B'rsescu, Agata, II, 375.
Bjornson, Bjornstjerne, I, 264.
Bogdan, Alexandru, II, 13.
Bogdan, loan, II, 147.
Bogdan-Duică, Gheorghe, II, 274.
Bogrea, Vasile, II, 231.
Borcea, Ion (Moartea unui învăţat: nu), II, 301.
Borcia, loan, I, 313.
Botescu (Doctorul II, 220.
Botescu, M. (Doctorul II, 76.
Botez, Comeliu (Doi oameni modeşti: nu, VI. Atanaso- vici), II, 238.
[Botez, Vasile] (Bătrînul meu elev), II, 168.
Bourget, Paul, II, 292.
384
Erancovici, Gheorghe (Un aventurier interesant: nu), I, 244.
Branişte, Valeriu, II, 236.
Brîndză (Un întemeietor: doctorul nu), II, 288.
Brunot, Ferdinand, II, 315.
Brusilov, II, 229.
Budişteanu (Generalul nu), I, 299.
Bumbac, V. (Un poet bucovinean : n, 124.
Burada, Teodor, II, 202.
Burlă, Vasile (Un profesor : nu), II, 7.
Buzdugan, C. Z., II, 258.
Byron (Amintirea lui nu), II, 214.
Cadoma, II, 243.
Campbell, John Stuart (Drd. nu), II, 78.
Cantacuzlno, I. (Dr. nu), II, 278.

Carada, Eugeniu, I, 2G2.
Caragiale (Ce se iubea în nu), I, 321.
Caragiale, I. L., I, 319.
Carpus, Spiru, II, 10.
Călăreţii, II, 354.
Cerkez, Gr. (La mormîntul lui nu), II, 251.
Cerkez, Gr. (Un om de bine : ^>), II, 233.
Cerna, P., I, 336.
Chanzy, II, 114.
Chembah, Gheorghe, I, 220.
Chitul, Titul (Un scriitor ardelean: nu), 1,113.
Christian, Mircea, II, 183.
[Cinta, Petre] (Ostaşi căzuţi), II, 39.
Ciocan, I. (Un mort care se îngroapă : nu), Ii, 35.
Cipariu, Timotei (Cîteva rânduri de „dincoace" în amin-> ti rea lui nu), I, 96.
Ciura, Alexandru (Un modest: nu), II, 296.
Cirţan, Badea (Un fanatic ţăran al romantismului naţional: nu), I, 301.
Cloşca (Cei trei mucenici: Horia, nu, Crişan), II, 312.
25 — Oameni cari au fost, voi. n.
383
Cocută, Eugen, II, 83. ,
Codru-Drăguşanu (-v>; un călător ardelean prin Europa apuseană), I, 271.
Collinet, Paul -(Trei prieteni ai noştri — Ilcrtvick Jar- nik, nu, Glixeli), II, 328.
Comines, II, 120.
Cornşa, Dimilrie (Urmi din cei vechi: nu), II, 203.
Conachi (La morminiul lui nu), II, 315.
[Corina] (Fetiţa Ini Iosif), II, 351.
Corneseu, Maria, II, 42.
Corradini, II, 329.
Cosmovici, Vasile, I, 206.
Costache, Veniamin (O icoană carată: mitropolitul nu), 1,74.
Coşbuc, Glieorghe, II, 133.
Co.şbuc (Ideile politice ale lui nu), II, 142.
[Coşoiu, M.] (Ostaşi căzuţi), II, 39.
Crăciunescu, C. D. (Un poet coiril: nu), I, 253.
Creangă, Ion (Ceva despre nu), I, 250.
Creangă, Ion (O duioasă comemorare), II, 377.
Creţu, Grigore (Un modest învăţat: nu), II, 153.
Crişan (Cei trei mucenici: Iloria, Cloşca, nu), II, 312. Critobul din Imbros, II, 93.
Crimea, Anastasie (Un arhiereu artist: nu), 1,176.
Groiset, Maurice (Un vechi elin în Paris: ~), II, 283. Cylger-Poni, Matilda, II, 261.
Ciilccr (Un cavaler: generalul nu), II, 91.
Gulianu, N., II, 16.
Cunţan, Maria, II, 290.
Cuza vodă (Centenarul naşterii lui nu), II, 173.
Cuza vodă (Învăţăminte din viaţa şi domnia iui ~1,1, 233. Cuza vodă

(Statuia lui nu), I, 30.
Dam6, Fr6d6ric, 1,171.
• Danie (nu în româneşte), 1,189.
Davila, Carol (Memoria doctorului nu), II, 232.
336
Davila (Doctorul 1,20.
Delavrancea, II, 130:'
Delavrancea necunoscut), II, 98.
Delavrancea (Doi înaintaşi: ~ şi Goga), II, 310. Delavrancea (Ultima cuvîntare a lui II, 139.
Dembinski, Bronislaw, contele, II, 373.
Demetriescu, Anghel, 1,11.
Densuşianu, Aron, II, 343.
Densuşianu, Nicolae, I, 294.
Densusianu, Ovid (Un neadaptabil: II, 322,
Dima, Gheorghe (Vn ora de bine : II, 221.
Dobrescu, Nicolae, II, 5
Dollluss (Victima din Viana: cancelarul ^), II, 272. Dragalina (Generalul ~u), II, 263.
Dragalina (Moartea generalului <x/), II, 72.
[Dragalina, gen.] (Ostaşi căzuţi), II, 38.
Drouhet, Charles, II, 376.
Echegaray, Jos<§, II, 84;
Edison, II, 260.
Elena, Cuza (Doamna»ȷ), 1,209.
Eminescu (~ şi generaţia de astăzi), I, 34.
Eminescu şi tineretul), II, 244.
Eminescu (Cel dinţii volum din operele în proză ele lui <x/), 1,104.
Eminescu (In amintirea lui r%,), I, 247.
Eminescu (O comemorare a lui <**), II, 166.
Eminescu (Un roman de **>), 1,43.
Eminescu (Vederile politice ale lui şi generaţia de azi), I, 216.
Erbiceanu, Constantin, I, 330.
Faure, Andre, II, 6.
Felix, Iacob (Doctorul ^), 1,70.
Filipescu (O înmormîntare: a lui<N/>, II, 46.
FLondor, lancu, II, 207.
23*
387
Flondor, Teodor de, 1,196.
Francisc-Iosef (Moartea lui o*), II, 55.
Frimu, I. C., II, 165.
Frîncu, Amos, II, 271.
Frîncu, Teofil, I, 5.
Garibaldi, Giuseppe, 1,173.
Gaster (Cazul II, 333.
Ghibănescu Gheorghe (Un răzeş moldovean: II, 299.
Ghica, D., II, 15.
Ghica, Ion, I, 268.

Ghica, Ionel (Sfîrşitul zburătorului: II, 268.
Giani, Dr., II, 82.
Giurescu, C., II, 99.
Gîrleanu (O carte de nuvele postume a lui »x>), II, 26. Gîrleanu, Emil, II, 9.
Glixeli (Trei prieteni ai noştri: Hertvik Jarnik, Paul Collinet, ~j, II, 328.
Goga (Doi înaintaşi: Delavrancea şi n»), II, 310.
Goga (Ultima solie a lui />»), II, 339.
Goga, Octavian (Un suflet de luptă : **), II, 318.
Golescu, Dinicu, I, 265.
Golescu, Iordache, I, 286.
Goleşti (Cei doi II, 62.
Golz, von der, II, 51.
Grămadă, loan, II, 79.
Grămadă, Ion, II, 231.
Grecianu, Ştefan (Unul dintre ultimii mari boieri de neam: n»), 1,199.
Grigorescu (Generalul ivj, II, 167.
Grigorescu după Vlahuţă), I, 279.
Grigorescu, Nicolae, 1,181.
[Haneş, Gh.] (Ostaşi căzuţi), II, 38.
Haret, Spiru C., I, 312.
Hasdeu, B. R, 1,183. ’
388
HasdeU, Iulia (O umbră a trecut ~), II, 323,
Hălăceanu, Virgil, II, 77.
Heisenberg, August, II, 257.
Helîlerich, II, 212.
Hindenburg, II, 273.
Hodoş, Alexandru, II, 246.
Hodoş, Nerva, I, 329.
Hodoş, Nerva (Vn uitat: n*), II, 324.
Horaţiu (~ al Romei şi ^ al lumii), II, 291.
Horia (Cei trei mucenici: Cloşca, Crişan), II, 312.
Humpel, Emilia, II, 113.
Hurmuzachi, Nicolae (Baronul *»), I, 219.
Ibsen, Henrik (Un erou modern : 1,128.
Ionescu, Nicolae (Un orator al generaţiei bătrîne:
I, 83.
Iosif (La înmormîntarea lui), II, 350.
Istrati, C.'l. (Dr. ~), II, 106.
Istrati, Panait (Omul care s-a întors acasă: II, 287.
Izverniceanu, Damian, II, 284.
Jagic, Vratoslav (Un prieten dispărut: II, 203.
Jammes Virgiliul francez), II, 325.
Jamik, Hertvik (Trei prieteni ai noştri: ~, Paul Collinet, Glixeli), II, 328.
Jirecek, C. J. (Un mare învăţat: II, 86.
Kipling, Hudyard, II, 293.
Kiriac, Gheorghe, II, 237.
Kogălniceanu (La mormîntul lui /**>), 1,137.
Kogălniceanu, Mihail (Un sfert de veac de la moartea lui II, 49.

ICrumbacher, Karl, I, 232.
Lafont (Generalul ^v), H, 100.
Lafont (Unul pe care nu l-am uitat: generalul *>*), II, 219.
389
La Tayette (La mormîntul lui <**), II, 69.
Lamprecht (~ despre rolurile naţionale), 1,109.
Lamprecht, Karl, II, 29.
Langlois, Victor Charles, II, 249.
Lascar, Vasile (O figură: *»), 1,160.
Laurian, August Treboniu (Un utopist: I, 3.
Laurian, Dimitrie A. (Un profesor: f*>), 1,153.
Lavisse, Ernest, II, 193.
Lăpădatu, loan (O personalitate culturală din Ardeal i ~), 1,146.
Leon, N., II, 262.
Liciu (o- ca artist), I, 316.
Liciu şi teatrul lui Alecsandri), 1,113.
Liciu, Petre (Amintirea lui II, 300.
Liciu, Petru (Bustul lui II, 51.
Liciu, Petru (In amintirea lui I, 307,
Liţu, Vasile, II, 195.
Longlellow, 1,191.
Longinescu, Gheorghe (Un martir al .ştiinţei şi datoriei: II, 337.
Loti, Pierre, II, 199.
Lucaciu, Constantin (Cei cari se duc: II, 182.
Lucaciu, Vasile, II, 191.
Lucaciu, Vasile (Simbolul de la Satu Mare), II, 3C4, Luchian (Moartea pictorului II, 43.
Ludendorff (Moartea unui păcfin: II, 314.
Maiorescu, loan, I, 335.
Maiorescu, T., II, 66.
Manliu, I., II, 74.
jHanolache, I. D. (Cartea unui duspărut: „J?eţe“ de 1,114.
Manolescu-Mladian (Locotenentul-colonel I, 327. Manolescu-Mladian I. (Locotenentul-colonel ~), I, 334. Mânu, Gheorghe (Generalul I, 297.
Marconi (La moartea unul geniu italian: II> 311,
390
Marian, S. FL (Un cercetător al vieţii poporului românesc : 1,167.
Marienescu, At,, II, 15.
Marinescu, Gheorghe (Un lacom de a şti: d-ml:
II, 321.
Mateescu, G. G., II, 247.
Mateescu, Gheorghe (Numai un profesor bătrin: n, 336.
Mavrodi, Alexandru, II, 277.
Mavrodin, Maria, I, 254.
Mărgărit, Apostol (Un „idealist“ : ~), 1,16.
Medicilor (Jertfa oj), II, 359.
Meillet, II, 304.
Mihai Viteazul (Cel ce nu se poate odihni: II, 52.
Mihai Viteazul (Pomenirea lui ~), I, 221.

Mihai Viteazul (Ziua lui. A lui ^), II, 59.
Mihai Viteazul (Ziua lui ~ în 1916), II, 41.
Mihăescu, Alexandrina (Paginile 1,183.
Mincu, loan, I, 311.
Mirea, II, 281.
Missir, Petru, II, 248.
Moceanu (Gimnasticul I, 218.
Moldovan, I. M, II, 34.
Mommsen, I, 25.
Monod, Gabriel, I, 305.
[Moţct, loan] (Ostaşi căzuţi], II, 33.
Mureşianu, Aurel, I, 214.
Murgoci, G. M., II, 297.
Murgoci, Gh. M., II, 223.
Napoleon (Centenarul lui II, 136,
Naum, Anton, II, 61.
Negri, C., I, 309.
Negruzzi, C., 1,100.
Negruzzi, Iacob, II, 267. .
Nicolau, Matei, II, 316.
331
Nicoleanu, N. (Un poet din vremurile nehotărîte:
I. 132.
Noailles, Ana Brîncoveanu, contesă de, II, 268»
Nolhac, Pierre de, II, 294.
Northcliffe (Lord II, 189.
Novakovici, Stojan, II, 27.
Novelli, Ermete, II, 144.
Odobescu, Alexandru, 1,47.
Ohnet, Georges, II, 85.
Onae, Al., I, 300.
Onciul, Dimitrie, II, 204.
Onciul, Dimitrie (Un om „dărîmat" ; ~), II, 17.
Onrţiu, Virgil, II, 33.
Orăşanu, Ştelan, I, 39.
Orleanu, G., I, 292.
Ostaşii, II, 351.
Pais, Ettore (Unul din vremurile bune: II, 338.
Palacky, II, 232.
[Panait, C.] (Ostaşi căzuţi), II, 37.
Pann, Anton, I, 59.
Papacostea, Cezar (Un interpret de frumuseţă şi armo+ nie: ~), II, 298.
Papiniu, loan, II, 205.
Papiu, Uarian (Amintirea lui II, 235.
Pârvan, V., II, 234.
Petrovici, Ştefan (Profesorul II, 36.
[Picot, Emile] (Un prieten străin pe care l-am pierdut),
II, 161.
Pirandello, II, 306.

Pitiş, Gheorghe, II, 180.
Podeanu, Vasile, II, 143.
Poni, P. (Jubileul d-lui 1,120.
Poni, Petru, II, 224.
(Pop de Băseşti] (Badea Gheorghe), II, 159.
392
Pop, Florentin I., II, 302.
Pop-Reteganul I. (Un scriitor pentru popor : ~), I, 88. Popescu, Tiberiu, II, 48.
Popescu, Jiberiu (Unul dintre cei vechi ai noştri: r^), II, 307.
[Pursch, Otto] (Ostaşi căzuţi), II, 37.
Puşcariu, Ion, I, 315.-
Quidde, II, 209.
Quinet, Edgar, II, 61.
Răckoczi, Francisc (La trecerea unui erou), I, 153.
Radovici, I. (Dr. I, 203.
Ralet, I. (Doi oameni din vremea mai veche. Gen. Een- gescu-Dabija şi prof. II, 57.
Raţiu, loan, II, 241.
Raţiu, loan, II, 254.
Raşcanu, Petru (Profesorul I. 326.
Rola, Piekarski V., I, 221.
Roosevelt, Theodore, II, 147,
Rosegger, Peter, II, 89.
Rosetti, Horia, I, 333.
Rostand, Edmond, II, 101.
Roth, Ştefan Ludwig (Un cugetător ales al saşilor din Ardeal: ~), II, 217.
Ruskin, II, 170.
Saligny, Anghel (Un creator : II, 222.
Sanders, Liman von, II, 250.
Sadeanu, Avram, II, 12.
[Săulescu, Mihai] (Ostaşi căzuţi), II, 39.
Sbiera, loan, II, 45.
[Scarlet, Gh.] (Ostaşi căzuţi), II, 38.
Schiller (Serbările pentru I, 93.
Scraba, G. D., II, 379.
Scurtu, loan, II, 188.
_6 — Oameni cari au fost, voi. II
393
[Severeanu, G. drj (XJn medic arheolog), II, 370 Sienkiewicz, II, 208.
Sienkiewicz, Henrik, II, 40.
Sihleanu, Alexandru (Un poet student: ^), II, 20.
Sîrbu, Ion, II, 196.
Slavici, loan, II, 226.
Smigelschi, Oetavian, I, 323.
Stamati, C. (Un poet basarabean : ~), I, 139. Stănescu-Delar, Gheorghe, II, 336.
Stefanelli, T. V., II, 177.
Stinnes, II, 210.

Sturdza, D. M., I, 201.
Sturdza Şcheianu, Dimitrie (Un boier din altă vreme ■ ~), II, 178.
Suferinţe omeneşti sub ocupaţie, I, 117.
Suţu, Mihail, II, 270.
Ştefănescu, Grigore, I, 290.
Ştefulescu, Al., I, 284.
Ştirbei vodă, I, 55.
Tanoviceanu, I., II, 73.
Tăbăcariu, Grigore, II, 335.
Tăutu, Teodor (Generalul II, 310.
Tăzlăuanu, Adelina, I, 259.
Teclu, Nicolae, II, 374.
Teliman, Mihail (Un scriitor necunoscut: A.), I, 124 Temperley, Harold, II, 369.
Tenie, Alexandru, II, 79.
Teodori, D. A., I, 289.
Tolstoi (La moartea lui ~), I, 282.
Tolstoi, Leon, 1,193.
[Tutunaru] (Ostaşi căzuţi), II, 37.
Ţiţeica, Gheorghe (Înaintea unui mor mint), II, 332.
394
TJngureanu, Emanoil, II, 245.
Urechiă, Nestor, II, 264.
Ursu, I., II, 229.
Valaori, Iuliu, II, 303.
Vazov, Ivan (Un poet reprezentativ : ~1, II, 184. Venizelos (La moartea lui ~), II, 294.
Vidu, loan, II, 259.
Vîlsan, Gheorghe, II, 288.
Vîrnav, Scarlat (Un om de ispravă : II, 154.
Vlahuţă, Al. (Amintirea lui ~\), II, 309.
Vlahuţă, Al. (La înmormîntarea poetului ~1, II, 152. [Vlahuţă, Alex.] (Un act de pietate)* II, 206.
Vlahuţă, Al. (Un suflet adine), II, 157.
Vlaicu, Aurel, I, 331.
Voinescu Eugeniu, I, 213.
Volenti, N. (Un „poeta minor“ : ~), I, 277.
Vulcan, Iosif, I, 186.
Vulovici, N., II, 352.
Washington (Amintirea lui ^), II, 109.
Weigand, Gustav, II, 255.
Westrin, Teodor, II, 242.
Wilson, II, 215.
Xenopol, A. D., II, 171.
Xenopol, A. D., II, 175.
Zagoriţ, Alexandru, II, 43.
Zamfirescu, Duiliu, II, 190.
Zeppelin, II, 357.
CUPRINSUL

Nicolae Dobrescu..... 5
Andre Faure..... 6
Un profesor: Vasile Burla..... 7
Emil Gîrleanu..... 9
Spiru Carpus.....10
Dimitrie Anghel.....11
Avram Sădeanu.....12
Alexandru Bogdan.....13
D. Ghica.....15
At. Marienescu.....15
N. Culianu.....16
Un om „darîmat“ : Dimitrie Onciul.....17
Un poet student : Alexandru Sihleanu 20
Comemorarea lui Alecsandri.....24
O carte de nuvele pos urne a luiGîrleanu ... 26
Stojan Novakovici.....27
Karl Lamprecht.....29
Virgil Oniţiu.....33
I. M. Moldovan.....34
Un mort care se îngroapă : 1. Ciocan 35
Profesorul Şlefan Petrovici.....36
Ostaşi căzuţi.....37
Ilcnrik Sienkiewicz.....40
Ziua lui Mihai Viteazul în 1916.....41
Maria Cornescu.....42
Alexandru Zagoriţ.....43
loan Sbiera.....45
O înmormîntare : a lui N. Filipescu 46
Tiberiu Popescu.....48
Moartea pictorului Luchian.....48
399
Un sfert de veac de la moartea lui Mihail Kogal-
niceanu.....^9
Von der Golz.....51
Bustul lui Petru Liciu..... 51
Cel ce nu se poate odihni : Mihai Viteazul ... 52
Moartea lui Francisc-Iosif.....55
Doi oameni din vremea mai veche (generalul Ben-
gescu-Dabija şi prof. I. Ralet).....57
Ziua lui (a lui Mihai Viteazul).....59
Anton Naum.....61
Cei doi Goleşti.....62
T. Maiorescu.....66
La mormîntul lui La Fayette.....69
Moartea generalului Dragalina.....72
I. ' Tanoviceanu.....73
I. Manliu.....74
Doctorul M. Botescu..... . . . 76
Virgil Halaceanu.....77

Drd. John Stuart Campbell.....78
Ioan Grămada.....79
Alexandru Tenie.....79
Dr. Giani.....82
Eugen Cocută.....83
Jose Ecliegaray.....84
Georges Ohnet.....85
Un mare învăţat : C. J. Jirecek. Cu prilejul vioriii lui 86
Peter Rosegger.....89
Un cavaler : generalul Culcer.....91
Critobul din Imbros.....93
Delavrancea necunoscut (Cronicile lui „Fra dolce") 96
Bismark batrîn..... 97
C. Giurescu.....99
Generalul Lafont.....100
Edmond Rostand.....101
Califul. La moartea lui Abdul-Hamid 103
Dr. C. I. Istrati.....106
Amintirea lui Washington.....109
Emilia Humpel.....113
Chanzy.....114
Suferinţe omeneşti sub ocupaţie.....117
Comines.....120
Un poet bucovinean : V. Bumbac.....124
Gheorghe Coşbuc 138
Delavrancea.....139
Ultima cuvîntare a lui Delavrancea...139
400
Ideile politice ale lui Coşbuc.....142
Vasile Podcanu.....143
Ermctc Novelli.....144
Septimiu Albini.....14G
Theodore Roosevelt.....147
Ioan Bogdan.....117
Teodor Aman : la pomenirea lui.....150
La înmormîntarea poetului Al. Vlahuţă 152
Un om de isprava : Scarlat Vîrnav....154
Un modest învăţat : Grigore Creţu....155
Un suflet adine (Al. Vlahuţa).....157
Badea Gheorghe.....159
Un prieten străin pe care l-am pierdut 161
I. C. Frimu.....165
O comemorare a lui Eminescu.....166
Generalul Grigorescu.....167
Batrînul meu elev.....168
Ruskin.....170
A. D. Xenopol. Cuvintarea rostita la înmormîntarea
lui, în numele Academiei Române....171
Centenarul naşterii lui Cuza vodă.....173

A. D. Xenopol (Rolul său din viaţa politica) . . . 175
T. V. Stefanelli.....177
Un boier din altă vreme : Dimitrie Sturdza Şche-
ianu.....178
Gheorghe Pitiş.....180
Cei cari se duc : Constantin Lucaciu. 182
Mircea Christian.....183
Un poet reprezentativ : Ivan Vazov. .184
Un binefăcător cultural : loan Bibicescu 185
Centenarul lui Napoleon.....186
loan Scurtu.....188
Lord Northcliffe.....189
DuiliuZamfirescu.....190
Vasile.....Lucaciu 191
Andrei Birseanu.....193
Vasile Liţu.....195
Ion Sîrbu.....196
Ernest.....Lavisse 198
Pierre.....Loti 199
Moartea unui tînăr : Nicolae Bcldiceanu 200
Teodor Burada.....202
Un prieten dispărut : Vratoslav Jagic 203
Dimitrie Onciul.....204
loan Papiniu . •.....205
26
401
Un act de pietate 206
lăncii Flondor.....207
Sienkiewicz ....., 208
Quidde.....209
Stinnes .. . w.....210
Helffench.....212
Amintirea lui Byron.....214
Wilson.....215
Un cugetător ales al saşilor din Ardeal : Ştefan
Ludwig Roth.....217
Unul pe care nu l-am uitat : generalul Lafont . . 219
Doctorul Botescu.....220
Un om de bine : Gheorghe Dima.....221
Un creator : Angliei Saligny.....222
Gh. M. Murgoci.....223
Petru Poni.....224
Amundsen 225
loan Slavici.....226
I. Ursu.....229
Brusilov..... . 229
Dr. Victor Babeş.....230
Vasile Bogrea..... 231
Ion Gramadă.....231

Palacky.....232
Un om de bine : Gr. Cerkez.....233
V. Pârvan 234
Amintirea lui Papiu Ilarian.....235
Valeriu Bianişte.....236
Gheorghe Kiriac.....237
Doi oameni modeşti : Corneliu Botez, Vladimir Atanasovici.....238
Amicul nostru Bastera.....239
Jertfele zădamice.....240
loan Raţiu.....241
Teodor Westrin.....242
Cadoma.....243
Eminescu şi tineretul. O scrisoare către studenţi . . 244
Emanoil Ungureanu.....245
Alexandru Hodoş.....246
G. G. Mateescu.....247
Petru Missir.....248
Charles Victor Langlois ..... . • 249
Liman von Sanders.....250
Comemorarea lui Andrei Birseanu....251
402
La înmormîntarea lui Gr. Cerkcz. Cuvîntare la mormînt.....251
Memoria doctorului Carol Davila 252
Amintirea lui Simion Barnuţ.....253
loan Baţiu 254
Gustav Weigand 255
Andree..... 256
August Heisenberg.....257
C. Z. Buzdugan.....258
loan Vidu.....259
Virgil Bărbat.....2S0
Edison..... 260
Matilda Cugler-Poni .....’ ,261
N. Leon.....262
Generalul Dragalina.....263
Nestor Urechiă..... . 264
Unul din cei vechi : Dimitrie Comşa265
Generalul Berthelot.....266
Iacob Negi'uz^j.....267
Sfîrşitul zburătorului : Ionel Ghica 268
Ana Brîncoveanu, contesă de Noailles.... 268
Mihail Suţu.....270
Amos Frîncu.....271
Victima din Viena : cancelarul Doll fuss.... 272
Hindcnburg..... 273
Glieorghe Bogdan-Duică.....274
George Balş 275

Alexandru Mavrodi.....277
Dr. I. Cantacuzino.....278
Vincenţiu Babeş. Ce a fost, şi numai atîta . . . 280
Mirea.....281
Ioan Bianu.....282
Un vechi elin în Paris : Maurice Croiset . . . 283
Damian Izvcrniceanu.....284
Avem suflete eroice : Bănciulescu 285
Omul care s-a întors acasă : Panait Istrati . . . 287
Un întemeietor: doctorul Brîndză. .288
Gheorghe Vîlsan.....288
Maria Cunţan.....290
Horaţiu al Romei şi Horaţiu al lumii 291
Paul Bourget.....292
Rudyard Kipling..... 293
Pierre de Nolhac.....294
La moartea lui Venizelos.....294
Un modest : Alexandru Ciura..... 296
403
26*
G, M, Murgoci.....297
Un interpret de frumuseţă şi armonie : Cezar PaPa-
costea.....298
Un răzeş moldovean : Gheorghe Ghibănescu . . 299
Moartea unui învăţat : profesorul Ion Borcea . . 301
I, Pop Florentin.....302
Iuliu Valaori.....303
Meillet.....304
Simbolul de la Satu Mare (Vasile Lucaciu) . . . 304
Pirandello.....306
Unul dintre cei vechi ai noştri : Tiberiu Popescu , 307
Amintirea lui Petru.....Liciu 308
Amintirea lui.....Al, Vlahuţă 309
Generalul Teodor Tăutu.....310
La sicriul unui geniu italian : Marconi , , . . 311
Cei trei mucenici : Horia, Cloşca, Crişan . . . 312
Iaroslav Bidlo.....313
Moartea unui păgîn:.....Ludendorff 314
Ferdinand Brunot.....315
Matei Nicolau , , ... 316
Un suflet de luptă : Octavian Goga 318
Doi înaintaşi : Delavrancea şi Goga319
Un lacom de a şti : d-rul Gheorghe Marinescu . . 321
Un neadaptabil : Ovid Densusianu 322
O umbră a trecutului (Iulia Hasdeu) 323
Un uitat: Nerva Hodoş.....324
Jammes, Virgiliul francez.....325
Un creator de ţară : Atatiirk.....326
Trei prieteni ai noştri (Hertvik Jarnik, Paul Col-

linet, Glixeli) . , , r.....328
Corradini..... 329
înaintea unui morrhint (Gheorghe Ţiţeica) . . . 332
Cazul Gaster ' r :.....333
Grigore Tăbăcaritf.....335
Numai un profesor bătrîn : GheorgheMateescu . 336
Un martir al ştiinţii şi datoriei : Gheorghe Lon-
ginescu.....337
Unul din vremurile bune : Ettore Pais 338
Ultima solie a lui Goga.....339
Addenda
Aron Denususianu.....343
La mormîntul lui Conachi.....345
La înmormîntarea lui Iosif.....350
Ostaşii.....351
404
N. Vulovici..... 352
Fetiţa lui Iosif.....354
Călăreţii.....354
Gheorghe Stănescu-Delar.....356
Zeppelin.....357
Jertfa medicilor.....359
Edgar Quinet.....361
Harold Temperley.....369
Un medic arheolog.....370
Charles Bămont..... 372
Septimiu Albini.....373
Nicolae Teclu..... 374
Agata Bîrsescu.....375
Charles Drouhet.....376
O duioasă comemorare.....377
Contele Bronislaw Dembinski 378
G. D. Scraba.....379
Constantin Banu.....380
Indici. Nume de nersoane-temă.....383
Redactor responsabil : NICOLAE TEICA Tehnoredactor : ELENA CALUGARU
Dat la cules 02.00.1366. Bun de tipar 20.01.1967. Apărut 1067. Tiraj 80.160 ex. broşate. Hirtte ziar de 50 gm'. Format 700X920 32. Coti ed. 18,43. Coli tipar 12,75. Planşe A. nr. 10.86811966. C.Z. pentru bibliotecile mari 8 R. C.Z. pentru bibliotecile mici 8 R—94.
Tiparul executat sub comanda nr. 60.579 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii“, Piaţa Scîntcil nr. 1, Bucureşti — Republica Socialistă România
editura pentru literatură
iorga
Lucrări de culfură generală Tn .Biblioteca pentru fo||"

Venind* în întîmpinarea sugestiilor unui mare număr de cititori şi a presei, „Biblioteca pentru toţi" a inaugurat, începînd din toamna anului 1966, seria de „cultură generală". Vor fi publicate lucrări de critică şi istorie literară, de popularizare a artei (pictură, sculptură, muzică,

cinematografie, teatru, dans etc.), de istoria şi filozofia culturii, scrieri din tezaurul filozofic mondial, eseuri, monografii şi biografii, cărţi de călătorii celebre, sinteze de istorie etc., în tiraje de masă şi — în general — la acelaşi preţ ca şi scrierile beletristice. Vor vedea lumina tiparului din această serie — la început — cîte 4—6 titluri pe an, urmînd ca apariţiile să ajungă, într-o primă etapă, la 12 titluri anual. în acest fel, în „Biblioteca pentru toţi" vor apărea pînă prin anul 1980, pe lîngă cele circa 1.200 de volume, cuprinzîrvd cele mai valoroase scrieri beletristice din literatura mondială, încă circa 300 de volume din seria de „cultură generală". Primele volume din noua serie: Ion Creangă, viaţa şi opera de G. Călinescu şi Arta prozatorilor români de Tudor Vianu au apărut de curînd. în lunile următoare vor apărea:

— V. Pârvan — Pagini alese
— G. Ibrăileanu — Pagini de critică, 2 voi.
— * * * — Călătoriile căpitanului Cook, 2 voi.

Sînt în pregătire: v
— I. Burckhardt — Cultura Renaşterii în Italia 2 voi.
— E. Faure — Istoria artei, 5 voi.
— F. Gundolf — Goethe, 2 voi.
— S. Radhakrishnan şi Ch. Mpore — Izvoarele culturii indiene, 2 voi.
— Quintus Curtius Rufus — Istoria lui Alexan- . dru cel Mare
— E. R. Curtius Balzac

Cumpăraţi cărţile „Bibliotecii pentru toţi" care poartă pe copertă menţiunea „cultură generală".